

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XIV

1

IANUARIE—IUNIE

1969

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Redactor responsabil :

Acad. EMIL PETROVICI

Redactor responsabil adjunct :

IOAN PĂTRUȚ

Membri :

VASILE BREBAN
HENRI JACQUIER
BELA KELEMEN
DIMITRIE MACREA
PETRU NEIESCU
ROMULUS TODORAN

Secretar științific de redacție :

AURELIA STAN

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135, sau la reprezentanții săi din străinătate.

La revue paraît 2 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de \$ 2,— ; FF 10,— ; DM 8,— ; £ 0.16.0.

Toute commande de l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

ADRESA REDACȚIEI
CLUJ, str. Emil Racoviță, 21
Telefon 1.24.92, 1.20.49

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XIV, nr. 1

1969

ianuarie – iunie

S U M A R

Pag.

IN MEMORIAM

Academicianul EMIL PETROVICI (1899–1968) (*I. Pătruț*) 3

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

D. MACREA, Școala ardeleană și problemele de lingvistică romanică 7
VICTOR V. GRECU, Contribuția lui Visarion Roman la unificarea limbii române 15

ISTORIA LIMBII

I. PĂTRUȚ, Despre vechimea relațiilor lingvistice slavo-române 23

FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

VICTOR IANCU, Consecințele fonologice ale palatalizării dentalelor românești 31

LEXICOLOGIE

BELA KELEMEN, Însemnări lexicale (II) 37
DOINA GRECU, Observații asupra pătrunderii neologismelor într-un grai din Banat 43
I. MĂRII, Note etimologice și morfologice 49
IOANA ANGHEL, Note etimologice 57
TEODOR BOJAN, În legătură cu sfera semantică a vechiului românesc *fsat* 63

GRAMATICĂ

D. D. DRAȘOVEANU, O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor 77
RODICA ORZA, Primele încercări de a defini verbul și de a stabili o terminologie românească 83

ACADEMIA ROMÂNĂ

FILIALA CLUJ

BIBLIOTECA

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

ISTORIE LINGVISTICĂ ȘI LINGVISTICĂ PUSCARIU

Nr.

20

D. BEJAN, Observații asupra propoziției de excepție	911
ELENA NEAGOE, Observații asupra definiției verbului copulativ	935

ONOMASTICĂ

AL. GRAUR, Nume proprii cu <i>a</i> protonic	999
E. JANITSEK și ȘT. VIȘOVAN, Stratul vechi românesc al toponimiei din Rona de Sus	1011
O. VINTELER și M. OROS, Observații privind delimitarea microtoponimiei de macrotoponimie.	1099
D. LOȘONȚI, Sistemul popular de denominație personală din Bonțida (jud. Cluj).	1115

LINGVISTICĂ GENERALĂ

V. ȘTIRBU, Reducție și extensiune	1225
---	------

DISCUȚII

L. GHERGARIU, Subiect sau atribut ?	1441
MIRCEA BORCILĂ, Note pe marginea unui dicționar stilistic (I)	1445

CRONICĂ

Activitatea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj în anul 1968 (I. Roșianu).	1553
Al VI-lea Congres internațional al slavistilor (Maria Zdrengea)	1556

RECENZII

HANS HÖRMANN, <i>Psychologie der Sprache</i> , Berlin, Heidelberg, New York, Springer Verlag, 1967, 395 p. (Margareta Szilágyi)	1559
WILLY BAL, <i>Introduction aux études de linguistique romane avec considération spéciale de la linguistique française</i> , Paris, 1966, 273 p. (Valentina Serban)	1661
OTTO DUCHÁČEK, <i>Précis de sémantique française</i> , Université J. E. Purkyně, Brno, 1967, 260 p. (Elena Comșulea)	1664
GEORGES MOUNIN, <i>Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle</i> , Paris, 1967, 225 p. (Doina Negomireanu).	1667
THEODOR HRISTEA, <i>Probleme de etimologie: Studii, articole, note</i> , București, Editura științifică, 1968, 382 p. (G. Vasiliu)	1770

NOTE BIBLIOGRAFICE

Cărți și reviste primite prin schimb cu publicațiile Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj în anii 1967–1968 (V. Băjănica)	1175
---	------

ACADEMICIANUL EMIL PETROVICI

1899—1968

Ne pregăteam să îl sărbătorim, în 4 ianuarie, când împlinea 70 de ani, pe academicianul și profesorul Emil Petrovici, pentru rodnică și prestigioasă sa activitate științifică și didactică, dar o moarte năpraznică i-a curmat firul vieții în 7 octombrie 1968. Am pierdut un eminent reprezentant al științei și culturii românești, unul dintre cei mai distinși lingviști, și filologi ai noștri, strălucit slavist, dialectolog, fonetician, un maestru în studiile de onomastică.

Ca membru al Prezidiului și președinte al Secției de științe filologice a Academiei Republicii Socialiste România, președinte — între 1949 și 1954 — al Filialei din Cluj a Academiei, director al Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj, profesor și, în anii de după cel de-al doilea război, rector al Universității clujene, președinte al Asociației slavistilor din țara noastră, academicianul Emil Petrovici a avut un rol de seamă în promovarea științei și în dezvoltarea învățămîntului nostru superior. Ca membru al unor academii și instituții științifice din alte țări, al Comitetului internațional al slavistilor, ca delegat la numeroase congrese și conferințe internaționale a adus o însemnată contribuție la cunoașterea și propagarea științei românești peste hotare.

Pentru activitatea sa pe tărîm științific, didactic, cultural și obștească a fost distins cu ordine și medalii ale Republicii Socialiste România cu titlurile de Om de știință emerit și, de două ori, Laureat al Premiului de Stat. Pentru meritele sale în domeniul slavisticii, a primit înalta distincție bulgară „Ordinul Chiril și Metodie”, precum și placheta de aur Iosef Dobrovský din partea Academiei de Științe Cehoslovace.

Ca slavist, a fost preocupat îndeosebi de relațiile lingvistice slav-române, reușind să obțină din studiul elementelor de proveniență slavă prețioase indicații pentru dezlegarea uneia dintre cele mai importante, dar, totodată, dificile probleme ale istoriei și lingvisticii românești: locul și data formării poporului și a limbii române. A utilizat în acest scop mai ales materialul toponimic, pe care a știut să-l analizeze și interpreteze cu o neîntrecută pricepere și perspicacitate. Din studierea toponimelor românești de proveniență slavă academicianul Emil Petrovici a precizat, totodată, limba căreia îi aparțin graiurile slavilor care au numit locurile respective. Importantă este constatarea la care a ajuns, comparînd răspîndirea toponimelor românești de proveniență slavă cu cea a cuvintelor române de aceeași origine: isoglosele acestora din urmă nu coincid cu isoglosele toponimelor și nu pot oferi indicații asupra răspîndirii slavilor și a diferitelor graiuri slave pe teritoriul limbii române, căci isoglosele unor cuvinte sînt „isoglose românești”, adică cuvintele respective au fost difuzate de români.

Deosebit de prețioase sînt și concluziile și indicațiile sale metodologice în studiul toponimiei. Avînd în vedere unul dintre obiectivele de seamă ale ei, anume acela de a stabili cine este „der Namengeber” al unui loc sau al altuia, el a precizat o serie de criterii pentru a distinge toponimele de proveniență românească de cele de origine străină. Astfel, în ultima sa comunicare, prezentată la Congresul internațional al slavistilor de la Praga (7—13 august 1968), intitulată sugestiv „Românii — creatori de toponime «slave»”, arată că un număr considerabil de nume (ca *Dumbrăvea*, *Cernișoara*, *Glimbocelul*, *Băicoi*, *Crîngăși*, *Toplliceni*, *Peștișani*) — considerate de unii, greșit, ca fiind slave — sînt, în realitate, de origine românească¹.

De numele academicianului Emil Petrovici este legată marea lucrare *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, pentru adunarea materialului căruia a cutreierat țara timp de zece ani, înregistrînd, cu o remarcabilă precizie, toate graiurile românești și pe cele ale naționalităților conlocuitoare. Cele 12 volume apărute din *Atlas* și materialul în curs de publicare constituie o sursă de primă importanță de care lingviștii români și străini s-au folosit și se vor folosi pentru studierea amănunțită și aprofundată a graiurilor limbii române, a structurii ei dialectale, pentru explicarea diferitelor fenomene fonetico-fonologice, morfologice și chiar sintactice și, în primul rînd, pentru cunoașterea lexicului graiurilor populare. De altfel, hărțile și materialul *Atlasului* au fost utilizate din plin de academicianul Emil Petrovici, care a elaborat o serie de studii valoroase, cum sînt cele privitoare la repartitia graiurilor românești (el a arătat că, în afara subdialectelor muntean, moldovean și bănățean, există și unul

¹ A se vedea versiunea rusească: *Rumyny kak sozdateli „slavjanskix” toponimov*, „Romanoslavica”, XVI, 1968, p. 5 și urm.

crișean și, eventual, unul maramureșean), la baza dialectală a limbii române literare ș.a.

Tot din materialul adunat pentru *Atlasul lingvistic român* a redactat lucrarea de dialectologie slavă *Graiul Carașovenilor* (București, 1935), în care, după examinarea amănunțită a acestui grai, ajunge la concluzia că purtătorii lui sînt originari din vechea Serbie, din zona graiurilor kosovo-resaviene, așezați în Banat prin secolul al XV-lea. Din forma unor cuvinte împrumutate de carașoveni de la românii învecinați trage concluzii asupra fonetismului vechi al graiului bănățean.

În afară de lucrarea *De la nasalité en roumain* (Cluj, 1930 ; teza sa de doctorat), în care, pe lângă analiza rostirii consoanelor nazale și a vocalelor învecinate, se găsesc o mulțime de indicații și constatări interesante privitoare la fonetica și grafia românească veche, academicianul Emil Petrovici a publicat un mare număr de studii consacrate diferitelor probleme de fonetică și fonologie, mai cu seamă asupra statutului fonologic al limbii române. Sistemul fonologic stabilit de el a fost adoptat în *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, a Academiei noastre.

Lucrările pe care ni le-a lăsat, deși numeroase, nu cuprind, nici nu au putut cuprinde impresionanta bogăție de cunoștințe adunată de-a lungul anilor prin muncă fără de răgaz. Din studiile publicate și din cursurile sale universitare se conturează preocuparea sa predominantă : istoria poporului și a limbii române, din zările începutului pînă în zilele noastre. Cunoscător al culturii materiale și spirituale a poporului român, al tuturor graiurilor vorbite pe cuprinsul țării, al dialectelor sud-dunărene, aromân, istroromân și meglenoromân, al limbilor popoarelor învecinate, academicianul Emil Petrovici a dus mai departe cunoașterea noastră în problemele de primă importanță ale istoriei limbii române. Numele savantului Emil Petrovici va rămîne înscris la loc de frunte în știința și cultura românească, iar figura lui luminoasă o vom păstra neștearsă în inimile noastre.

I. PĂTRUȚ

ȘCOALA ARDELEANĂ ȘI PROBLEMELE DE LINGVISTICĂ ROMANICĂ

DE

D. MACREA

Organizarea, la București, a celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică, în luna aprilie 1968, se datorește caracterului românesc al poporului și al limbii noastre, precum și prețuirii de care se bucură lingviștii români din partea romanistilor străini.

Dar nu numai aceste considerente puteau justifica ținerea unui asemenea congres în țara noastră, ci și faptul, aproape nerelevat până acum, că noi avem o veche tradiție de lingvistică romanică, ale cărei începuturi coincid cu cele ale lingvisticii românești ca știință și chiar cu începuturile romanisticii științifice în țările române apusene.

Această tradiție a fost creată, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, de Școala ardeleană, care a început studiul științific al limbii române ca limbă romanică.

Pentru demonstrarea latinității limbii noastre, reprezentanții acestei școli nu s-au mărginit numai să o raporteze la latină, ci s-au referit, în repetate rânduri, la asemănările ei cu celelalte limbi române, schițând astfel, la nivelul științei timpului, preocupări de romanistică comparată. Toți au fost buni cunoscători ai latinei, condiție indispensabilă pentru orice studiu de romanistică, iar dintre celelalte limbi române au cunoscut îndeosebi italiana și, în parte, franceza, spaniola și portugheza.

În cadrul Școlii ardelenice s-au ridicat probleme fundamentale de romanistică: formarea limbilor române, substratul lor autohton, fondul esențial lexical și structura gramaticală, comune acestor limbi, formarea și dezvoltarea limbilor literare române.

Dar contribuția cea mai importantă a reprezentanților Școlii ardelenice la patrimoniul romanisticii este dovedirea originii latine a limbii române, deoarece fără pasiunea și erudiția lor, ea ar fi rămas încă multă vreme necunoscută ca limbă romanică.

Samoil Micu și Gheorghe Șincai, în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* din 1780, au raportat limba română, cum se proceda atunci pentru toate limbile romanice, exclusiv la latina clasică sau literară, susținând că ea ar fi „coruptă” din aceasta¹.

Al treilea reprezentant de seamă al Școlii ardeleni, Petru Maior, lărgeste concepția asupra originii latine a limbii române și a înrudirii ei cu celelalte limbi romanice. Petru Maior pornește de la constatarea, relevantă încă de gramaticii latini, a deosebirilor dintre latina literară sau clasică și latina populară, numind-o pe cea dintîi „*limbă gramaticească*” sau „*învăță-tă*”, iar pe cea de-a doua „*limba de obște a poporului*” sau „*limba poporană*”, din care, remarcă el, s-a dezvoltat cea „*învățată*” sau clasică. „*Limba latină cea din cărți, scrie Petru Maior, din limba poporului fu prefăcută, precum orice limbă cultivată din limba poporului a luat începutul său*”. Ea se vorbea „*mai virtos la Roma și pe la cetățile cele mai însemnate*”, dar „*mulțimea nu știa, fără numai limba poporului*”².

Petru Maior afirmă categoric și cu deplină claritate, printre cei dintîi romaniști europeni, că atît româna cît și celelalte limbi romanice sînt continuatoare ale latinei populare. Cu „*limba care o grăia de comun poporul cel neînvățat*”, cu „*limba cea firească a poporului roman au venit [în Dacia] strămoșii românilor în zilele împăratului Traian*”³ și „*fără îndoială lucru mi se pare a fi că și coloniile romane care fuseseră duse la Galia și la Spania cu limba poporană în gură au mers acolo*”⁴. În latina „*poporană*” își au originea asemănările, cît și, după el, unele deosebiri dintre limbile romanice. Limba română „*și în țesătura ei cea din lontru se lovește, scrie Petru Maior, cu limba spaniolă, cu a frîncilor și mai virtos cu limba italiană; deci dacă limbile acum zise, împreună cu cea română, precum între sine în multe se lovesc, așa întru aceleași se desclinesc de cea latină; pretinsa scădere sau stricare nu în Dacia s-au întîmplat, ci pricina nelovirii sau neasemănării limbilor acestora cu cea latină acolo trebuie să se cerce de unde au pornit aceste limbi care acum se chiamă română, spaniolă, italiană și frîncă, adică în Italia*”⁵, unde „*limba romană a fost împărțită în multe dialecte*”⁶ și unde „*această desclînire de dialecte și astăzi vecu-iește*”⁷.

Petru Maior a sugerat, de asemenea, ideea, recunoscută astăzi de toți romaniștii, că fondul latin popular s-a păstrat mai fidel în limba română decît în celelalte limbi romanice, care au fost, incontinuu, influențate, prin biserică și școală, de latina literară, influență care a încetat în sud estul Europei foarte devreme, locul latinei, ca limbă scrisă, luîndu-l aici, mai întîi, limba greacă, iar la noi, secole de-a rîndul, slavona⁸. „*De aceea, cel ce va vrea să judece despre limba cea de demult a poporului roman trebuie să ceară ajutor de la limba română. Mulți bărbați învățați, dintru acea scădere că n-au știut limba românească, strîmbă judecată au făcut*

¹ Vezi D. Macrea, Gheorghe Șincai. *La 150 de ani de la moartea lui*, în „Cercetări de lingvistică”, XII, 1956.

² *Lexicon românesc, latinesc, unguresc, nemțesc*, Buda, 1825, p. 76.

³ *Lexicon...*, Buda, 1825, p. 60.

⁴ *Lexicon...*, p. 76.

⁵ *Lexicon...*, p. 56—57.

⁶ *Lexicon...*, p. 70.

⁷ *Lexicon...*, p. 76.

⁸ *Lexicon...*, Buda, 1825, p. 68—70.

despre limba cea veche a poporului roman”⁹. Deoarece, după colonizarea Daciei cu „nemărginită mulțime de romani”, în Italia, limba latină „cumplite schimbări au mai suferit”, urmează, adaugă Petru Maior, că „limba românească e mai curată limba latinească a poporului roman celui vechi decât limba italienească cea de acum”, care, „prin longobarzi și prin ai săi învățați s-au abătut de la limba poporului roman cea veche”; deci „mai cu cădere este a judeca din limba cea românească cum a fost limba romanilor celor vechi decât din limba italienească cea de acum”¹⁰.

Petru Maior și-a dat seama și de importanța cunoașterii stadiului de evoluție în care se afla latina populară în epoca când au fost colonizate provinciile în care s-au dezvoltat actualele limbi romanice. În ceea ce privește limba română, la baza ei se găsește, arată el, latina populară din secolul al II-lea, când a fost colonizată Dacia. „Acea se știe că mulțimea cea nemărginită a romanilor a căror rămășiță sînt românii, pre la începutul sutei a doua de la Christos, în zilele împăratului Traian, au venit din Italia la Dacia; și au venit cu acea limbă latinească carea, în timpul acela, stăpînea în Italia. Așadară limba românească e aceea limbă latinească comună carea, pre la începutul sutei a doua, era în gura romanilor și a tuturor italienilor”¹¹.

O altă contribuție pozitivă de romanistică a lui Petru Maior este explicarea apariției articolului hotărît în limbile romanice și a poziției diferite a acestuia, proclitică în limbile romanice occidentale și enclitică în română. Combătind părerea eruditului italian Lodovico Antonio Muratori că formarea și poziția proclitică a articolului în limbile romanice apusene ar fi o influență germanică, el arată că, atît procliza cît și encliza se explică prin latina populară, unde erau posibile ambele situații, atît *ille lupu*, cu determinantul antepus, cît și *lupu illu*, cu encliza determinantului¹².

În ceea ce privește împrumuturile de termeni noi pentru exprimarea noțiunilor culturii moderne, Petru Maior considera firească adoptarea lor din latină, dar și din celelalte limbi romanice. „Precum grecilor, scrie el, le este slobod, în lipsele sale, a se împrumuta din limba elinească și sîrbilor și rușilor din limba slavonească cea din cărți, așa și noi toată cădîna avem de a ne ajuta cu limba latinească cea corectă, ba și cu surorile limbii noastre, cu cea italienească, cu cea frîncească și cu cea spaniolească”¹³.

Ioan Budai-Deleanu, alt mare contemporan al lui Micu, Șincai și Maior, este singurul lingvist din Școala ardeleană care susține prezența în limba română și a unui element de substrat daco-geto-tracic. Această părere, exprimată în acea vreme și de către B. Kopitar, a fost vehement combătută de Petru Maior și de toți ceilalți latiniști români, pentru care Dacia ar fi fost complet pustiită de populația autohtonă în războaiele cu romanii.

Budai-Deleanu schițează astfel procesul de formare, din latina populară, a limbilor romanice : latina a încetat, după el, să mai fie o limbă.

⁹ *Lexicon* ..., p. 71.

¹⁰ Petru Maior, *Disertațiune pentru începutul limbei românești*. Apendice la *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, ed. a III-a, Budapesta, 1883, p. 297.

¹¹ Petru Maior, *Disertațiune* ..., p. 296–297.

¹² Petru Maior, *Disertațiune* ..., p. 308.

¹³ Vezi Sextil Pușcariu, *Părerile lui Petru Maior despre limba română*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, I, Cluj, 1921–1922, p. 109–113.

unitară, mai întâi prin extinderea ei din Latium în întreaga Italie și apoi în teritoriile din afara acesteia. Prin contactul cu limbile populațiilor autohtone, latina a început să se diferențieze în dialecte care au constituit baza limbilor romanice de astăzi. El stabilește patru etape ale acestui proces: 1. cucerirea de către romani a întregii Italii; 2. cucerirea și colonizarea Peninsulei Iberice, a Galiei, Britaniei și a nordului Africii; 3. cucerirea și colonizarea Iliriei, Traciei și Panoniei; 4. cucerirea și colonizarea Daciei. Limbile care au contribuit la transformarea latinei populare în actualele limbi romanice au fost, după el, galica și, mai târziu, franca și vandala pentru franceză; gotica, vandala, longobarda și teronica pentru italiană; iar pentru limba română: daco-geto-traca și apoi după Budai-Deleanu, gotica, gepida și, în parte, hunica.

Chiar greșind în detalii, ideea influenței substratului și a suprastratelor în formarea limbilor romanice s-a dovedit o realitate istorică.

Fondul latin popular constituie, după Ioan Budai-Deleanu, baza comună a limbilor romanice. De aceea, deși s-a dezvoltat izolat de celelalte limbi romanice, limba română are comun cu ele acest fond primitiv latin¹⁴.

Preocupări accentuate de lingvistică romanică întâlnim la August Treboniu Laurian, îndeosebi în lucrarea *Tentamen criticum*¹⁵, apărută la Viena în 1840.

Ca și Budai-Deleanu, el susține că în fostele provincii ale imperiului roman s-au format, mai întâi, dialecte, care au devenit, cu timpul, limbi romanice de astăzi, având la bază latina populației rurale, a militarilor și a coloniștilor, a oamenilor simpli.

A. T. Laurian este primul lingvist român care remarcă asemănarea limbii române cu dialectele italiene de sud, fiind, de asemenea, primul în lingvistica noastră, care compară *Tatăl nostru* românesc cu versiuri dialectale franceze, italiene, spaniole și retoromane ale acestei rugăciuni. Tot el remarcă, pentru întâia oară la noi, ideea continuității dialectal între limbile romanice¹⁶.

La mijlocul secolului trecut, Aron Pumnul face o amănunțită expunere critică a părerilor exprimate până atunci de lingviști străni asupra formării limbilor romanice. El cunoștea lucrările lui Du Cange, Adelung, Regnier, Reynouard, Diez, Fuchs, Bruce-Whyte ș.a., susținând, împotriva acestora, părerea lui Petru Maior despre originea latină populară a tuturor limbilor romanice¹⁷.

Ultimul mare reprezentant al Școlii ardeleni, Timotei Cipariu susține, de asemenea, originea latină populară a tuturor limbilor romanice folosind termenii de *urbană* pentru latina clasică și de *rustică* pentru cea populară. El arată că latinitatea limbii române se recunoaște îndeosebi după structura ei gramaticală și mai puțin după vocabular, care este amestec

¹⁴ Prefața la *Fundamenta grammaticae linguae romanicæ*, 1812; Prefața la *Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc* (manuscris în Biblioteca Academiei Române) și I. Gheță, *Opera lingvistică a lui I. Budai-Deleanu*, București, 1966.

¹⁵ Titlul complet al lucrării este *Tentamen criticum in originem derivationem et formam linguae romanae in utraque Daciae vicentis vulgo valachicae*, Viena, 1840.

¹⁶ Vezi D. Macrea, A. T. Laurian, în „Cercetări de lingvistică”, XII, 1967, nr. p. 180–185.

¹⁷ Vezi D. Macrea, Aron Pumnul, *La 150 de ani de la nașterea sa*, în „Cercetări de lingvistică”, XIII, 1968, nr. 2, p. 176–178.

ca în orice limbă. Lingviștii străini care i-au pus la îndoială latinitatea „au greșit, scria Cipariu, prin aceea că n-au acordat destulă atenție structurii gramaticale, cum au procedat cu italiana, spaniola și franceza, și n-au cîntărit după un criteriu just masa vocabularului”¹⁸.

Timotei Cipariu este cel dintîi lingvist român care arată că limba română era constituită ca limbă independentă în secolul al VII-lea, părere confirmată de cercetările ulterioare. Un element determinant al începutului formării ei l-a constituit, susține el, întreruperea contactului latinității orientale cu cea occidentală, ca urmare a împărțirii imperiului roman în oriental și occidental și a înlocuirii, în secolul al V-lea, a limbii latine ca limbă oficială a imperiului oriental cu limba greacă¹⁹.

În ceea ce privește asemănarea limbii române cu celelalte limbi romănice, el remarcă, ca și Petru Maior, că ea este mai apropiată de italiană decît de spaniolă, portugheză, provensală și mai ales de franceză, „pentru că mai mari schimbări s-au făcut în ea” față de latină²⁰. În numeroasele lui lucrări, Cipariu face dese referințe comparative la italiană, franceză și spaniolă, iar pentru relevarea mai evidentă a identității structurale a limbii române cu acestea compară și el, ca A. T. Laurian, versiunea românească a rugăciunii *Totul nostru* cu versiunile ei din aceste trei limbi²¹.

Referindu-se la formarea limbilor literare romănice, Timotei Cipariu relevă rolul marilor scriitori în acest proces. Calderon de la Barca și Lope de Vega, arată el, au ridicat dialectul castilian la rangul de limbă literară și națională a Spaniei, iar dialectul toscan a fost ridicat de Dante, Boccaccio, Ariosto și Tasso la rangul de limbă literară și națională a Italiei. Româna nu era, în vremea lui Cipariu, fixată ca acestea în formă literară. De aceea, el considera ca posibilă eliminarea din ea a cuvintelor nelatine, acestea nefiind încă consacrate de mari opere literare²².

Activitatea practică reformatoare a Școlii ardelenе în ceea ce privește limba română a fost urmarea firească a identificării structurii ei latine și a înrudirii ei cu celelalte limbi romănice.

Prima reformă pe care a întreprins-o a fost cea a scrierii, și anume adoptarea alfabetului latin în locul celui chirilic. Ea a folosit însă o ortografie etimologist-latinizantă, pe care, cu toate eforturile de aproape un secol, nu a reușit să o impună.

Problema cea mai complexă în îndrumarea dezvoltării limbii române în sensul originii și structurii ei latine a format-o, pentru reprezentanții Școlii ardelenе, vocabularul care trebuia, după ei, curățat de cuvintele nelatine, mai ales de cele slave, înlocuindu-le cu cuvinte luate din latină și din limbile romănice. Expresie a acestei tendințe sînt *Dicționarul de la Buda*, apărut în 1825, operă colectivă a primilor reprezentanți ai Școlii ardelenе, și *Dicționarul limbii române*, în trei volume, apărut între 1871 și 1876, al lui A. T. Laurian și I. C. Massim, care repre-

¹⁸ Vezi Timotei Cipariu, *De romanitate linguae valachiae*, în „Annales gymnasii gr-catholici maioris Blasiensis”, Blasiu, 1855, p. 4.

¹⁹ Timotei Cipariu, *Chrestomatie sau analele literare*, Blasiu, 1868, p. XI-XI.

²⁰ Timotei Cipariu, *Principia de limba și de scriptura*, Blasiu, 1866, p. 14.

²¹ Timotei Cipariu, *Despre limba română*. Apendice la *Gramatica limbii române*, vol. II, 1877, p. 39.

²² Timotei Cipariu, *Principia de limba și de scriptura*, Blasiu, 1866, p. 7-8.

zintă punctul extrem al acțiunii de relatinizare a vocabularului limbii române ²³.

Alături de tendința de îmbogățire a vocabularului prin împrumuturi din latină, toți reprezentanții Școlii ardelenе au manifestat tendința spre împrumuturi lexicale și din limbile romanice, mai ales din italiană, care le era cea mai cunoscută ²⁴.

Lucrările de gramatică ale Școlii ardelenе, începînd cu *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* din 1780, au exagerat în tendința de a identifica în limba română toate formele gramaticale ale latinei. Ele au însă meritul de a fi fost primele care au relevat structura latină a limbii noastre, asemănarea ei cu structura celorlalte limbi romanice, de a fi descoperit principalele legi de evoluție a sunetelor latine în română și de a fi stimulat cercetările în aceste direcții.

Concluziile care se desprind din prezentarea succintă a preocupărilor Școlii ardelenе în domeniul lingvisticii romanice sînt :

1. preocupările de romanistică au, prin Școala ardeleană, o tradiție de aproape două sute de ani în lingvistica noastră ²⁵;

2. latinitatea limbii și poporului român și înrudirea cu celelalte limbi și popoare romanice, care a constituit ideea de bază a activității Școlii ardelenе, a devenit un crez național, o idee forță a dezvoltării culturii noastre moderne, un stimulent pentru apropierea de celelalte culturi și popoare romanice și totodată un puternic punct de sprijin în lupta pentru unirea poporului român într-un singur stat național ²⁶;

3. reprezentanții Școlii ardelenе s-au plasat în ansamblul problemelor majore ale științei lingvistice a epocii lor, ridicîndu-se la înălțimea cerințelor acesteia. Critica făcută de ei teoriilor curente în lingvistica romanică a timpului, ca și propriile lor teorii, dovedesc erudiție, competență și pasiune pentru știință, pusă în serviciul adevărului istoric;

4. Școala ardeleană a creat, în cultura română, bazele unei tradiții de preocupări asupra limbii române și a celorlalte limbi romanice, continuată, cu mare prestigiu, de B. P. Hasdeu, O. Densusianu, Sextil Pușcariu și de numeroși alți romaniști români din trecut și de astăzi;

5. într-o vreme cînd lingvistica romanică era la începuturile ei, reprezentanții Școlii ardelenе au formulat puncte de vedere confirmate mai tîrziu, alături de unele păreri arbitrare, explicabile la începutul oricărei științe;

6. relatinizarea limbii române a devenit o realitate, dar nu prin împrumuturi directe din latină, cum au preconizat și încercat reprezentanții Școlii ardelenе, ci îndeosebi prin preluarea neologismelor latine ale

²³ Vezi D. Macrea, A. T. Laurian, în „Cercetări de lingvistică”, XII, 1967, nr. 2, p. 169—187.

²⁴ Vezi D. Macrea A. T. Laurian, p. 177.

²⁵ După Iorgu Iordan, în *Lingvistica romanică. Evoluție curente, metode* (București, 1964), publicată și în limbile engleză, germană și spaniolă, preocupări de romanistică ar exista la noi abia din secolul al XX-lea, autorul ignorînd îndelungata tradiție românească în acest domeniu.

²⁶ Vezi Werner Bahner, *Das Sprach- und Geschichtsbewußtsein in der rumänischen Literatur von 1780—1880*, Berlin, 1967.

limbii franceze, purtătoare în epoca modernă, în întreaga Europă, a celor mai înalte valori ale culturii. Consacrate de franceză ca expresii ale noilor noțiuni ale culturii, ele au pătruns deodată cu acestea în limba română, adaptându-se, în modul cel mai firesc, foneticii și morfologiei românești ²⁷.

²⁷ Th. Hristea, în *Probleme de etimologie* (București, 1968, p. 108—109), consideră exagerat procentajul elementelor franceze din limba română pe care l-am stabilit în *Probleme de lingvistică română* (București, 1961, p. 24—25) la 29,69% după dicționarul lui I. A. Candrea (apărut în 1931) și la 38,42% după *Dicționarul limbii române moderne* (apărut în 1958). El adoptă ca principiu „etimologia multiplă”, după care unul și același termen poate pătrunde într-o anumită limbă din două sau chiar din mai multe limbi deodată, principiu care nu e însă absent în cele două dicționare. În speță, Th. Hristea afirmă că aceste dicționare ar atribui influenței franceze numeroși termeni care ar proveni în limba română direct din latină, uitând de eșecul total al încercării latinizării de relatinizare a lexicului românesc prin împrumuturi directe din latină (vezi D. Macrea, A. T. Laurian, în „Cercetări de lingvistică”, XII, 1967, nr. 2, p. 177—179). În aprecierea masivei prezențe a elementelor franceze din limba română, aproape exclusiv neologisme latine și în franceză, trebuie ținut seama că, de mai bine de 150 de ani, influența franceză s-a exercitat în mod direct și aproape exclusiv asupra limbii noastre și, în cea mai mare măsură, asupra culturii noastre moderne. Principiul etimologiei multiple este valabil, ca orice principiu, numai când poate fi dovedit în mod concret.

CONTRIBUȚIA LUI VISARION ROMAN LA UNIFICAREA LIMBII ROMÂNE

VICTOR V. GRECU

Unificarea limbii române literare a constituit un proces complex, de durată, strins legat de lupta pentru unificarea politică, și care a antrenat în discuții ample, nu lipsite de exagerări și accente vehemente, un mare număr de cărturari: publiciști, scriitori, oameni politici etc. Aceste discuții, purtate pînă către sfîrșitul secolului trecut, în Transilvania, au fost determinate și stimulate de condițiile sociale și politice specifice românilor de aici, de situația de inferioritate în care era ținută limba română în raport cu celelalte limbi vorbite în imperiu.

În „războiul limbilor” din Transilvania s-au manifestat nu numai tendințe exagerate, latinist-etimologizante, cum greșit a fost analizată și prezentată lupta ardelenilor pentru limbă din secolul trecut, ci a existat aici și o generație de intelectuali care, condamnînd fără rezerve exagerările dăunătoare limbii, au militat cu energie pentru unificarea limbii literare, ca o necesitate legată de lupta pentru unificarea politică, pentru cultivarea ei prin valorificarea limbii poporului. Cercetarea contribuției uneia dintre personalitățile proeminente ale culturii Transilvaniei, din a doua jumătate a secolului trecut, va întregi imaginea, incompletă și uneori denaturată, asupra rolului și contribuției ardelenilor în lupta pentru unificarea și dezvoltarea limbii literare. Ea va demonstra, totodată, că la baza discuțiilor despre limbă a stat conștiința unității limbii și poporului român.

Visarion Roman (1833—1885) a fost unul dintre primii reprezentanți ai gândirii pedagogice sociale românești. Alături de G. Barițiu și Pavel Vasici, el a luptat neobosit, după 1850, pentru emanciparea poporului român prin progres economic, prin educație, prin cultură, fiind un susținător convins, ca și Al. Papiu-Iliarian, al ideii unirii tuturor românilor într-un singur stat național.

Intelectual cu o bogată cultură, cunoscător al mai multor limbi străine, Visarion Roman, însușindu-și concepția raționalistă a timpului pune la baza întregii opere de propășire economică, socială și politică educația tineretului și a maselor largi, pe care a sprijinit-o prin întreaga sa activitate.

Pentru propășirea economică, fără de care dezvoltarea și răspîndirea culturii nu era cu putință, înființează în 1867 „Societatea de păstrare și împrumut” din Rășinari, iar în 1872 banca „Albina”, al cărei director este ales de la înființare.

Asuprirea națională și lipsa de drepturi politice pentru națiunea română îl antrenează în lupta politică, organizînd și dirijînd, alături de Ilie Măcelariu, Conferința națională de la Miercurea-Sibiului din 1869, în cadrul căreia s-a hotărît pasivismul față de lucrările Dietei din Pesta.

În tot acest timp participă la evenimentele culturale din Transilvania, fiind ales bibliotecar și arhivar al „Astrei”, iar din 1871, membru în comitet pînă la sfîrșitul vieții. Ca recunoaștere a meritelor sale, în ședința din 13 septembrie 1877 este ales membru corespondent al Academiei Române.

Aprecierea de „mare economist”, făcută de cercetătorii din trecut ai activității sale, a umbrît bogata sa activitate în domeniul pedagogiei. Opera sa economică este subordonată celei pedagogice, constituind doar un aspect al programului său de luptă pentru propășirea poporului. V. Roman rămîne în cultura noastră ca un mare pedagog, care prin manualele și revistele editate de el a pus bazele pedagogiei sociale românești.

În cadrul preocupărilor sale, un loc aparte îl ocupă activitatea publicistică îndelungată, desfășurată ca redactor al primei reviste pedagogice din Transilvania, „Amicul școalei” (1860—1865), al calendarului „Amicul poporului” (1860—1882), al revistei „Progresul” (1866) și, împreună cu I. Al. Lapedatu, ca editor și apoi redactor, după moartea acestuia, al revistei „Albina Carpaților” (1877—1879). Activitatea sa multilaterală și îndeosebi cea publicistică, care îi pune în mod direct problema mijlocului de comunicare cu cititorii, prezența sa activă în dezvoltarea tuturor problemelor culturii naționale l-au solicitat, în repetate rînduri, să participe la discuțiile despre limbă, dovedindu-se susținătorul unor principii avansate pentru acel timp și profund realiste.

Apreciînd rolul confruntării părerilor în problemele atît de controversate ce alimentau „războiul limbilor”, V. Roman pune la dispoziția tuturor, pentru discuții, coloanele foilor sale, chiar cînd acestea aveau un profil limitat, cum era cazul „Amicului școalei”. Publicînd un articol al lui G. I. Munteanu, redactorul notează că prin aceasta „voim a da dovadă de consecvență în propusul nostru, d-a nu pierde nimica din vedere din cîte ațîntă la înflorirea limbii noastre”¹. Ca și G. Barițiu Visarion Roman nu înțelegea să intervină în ortografia autorilor, respectînd-o cu prudență, conștient că prin aceasta aduce un serviciu cauzei

¹ „Amicul școalei”, I, 1860, broșura 3, p. 199.

ortografice : „În privința aceasta dară noi nu urmăm pe nimeni, ci dăm voia tot insului a-și scrie articuli după ortografia ce i se pare mai bună, și, fiindu-ne scopul *unirea puterilor* (subl. n.), dăm loc și unora și altora fără d-a impune cuiva cu sila cutare sistemă de ortografie. Lucrul capital e ca să scriem cu străbune, în celelalte e mai ușor a ne împăca”².

Una din sarcinile prin care se concretiza necesitatea cultivării limbii era normarea ei prin elaborarea unei ortografii unitare, a unei gramatici și a unui dicționar. Modul de scriere a limbii române constituia o piedică în calea unificării și dezvoltării limbii literare. De aceea, în primul deceniu din a doua jumătate a secolului trecut, toate discuțiile și eforturile s-au concentrat în jurul problemei ortografiei, căreia Visarion Roman i-a acordat cea mai mare atenție în cadrul preocupărilor sale.

În abordarea diverselor probleme ale limbii literare V. Roman pornea de la o înțelegere științifică, realistă a funcției sociale a limbii : „Între calitățile ce înalță pe om peste animale se numără și limba ; prin limbă noi ne împărtășim cugetele unii cu alții, ne înțelegem, fără limbă educațiunea, instrucțiunea e neposibilă”³. Pornind de la aceste considerații, el subliniază locul și rolul limbii în afirmarea și păstrarea naționalității unui popor : „Limba este sanctuarul poporului . . . În limbă viază poporul, în limbă este încorporat spiritul lui, limba este tipul, expresiunea ființei sale interioare . . . Acesta e un factor foarte puternic al patriotismului”⁴. Aceste idei valoroase explică și caracterul progresist al opiniilor formulate în diferitele probleme concrete ale limbii literare.

În privința ortografiei, în perioada premergătoare înfăptuirii Unirii și introducerii oficiale a alfabetului latin, în 1860, lupta se ducea simultan pe două fronturi : pe de o parte pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, pe de altă parte pentru stabilirea unei ortografii unitare privind scrierea limbii cu litere latine, necesitate impusă de cea dintâi.

Pedagogul V. Roman era un sprijinitor înflăcărat al introducerii alfabetului latin și un înverșunat dușman al slovelor chirilice. În vreme ce alte ziare apăreau cu litere chirilice, V. Roman, urmînd exemplul lui G. Barițiu și T. Cipariu, scoate la 1 martie 1860 revista „Amicul școalei”, tipărită în întregime cu litere latine. Folosindu-se apoi de coloanele revistei, militează cu energie pentru adoptarea literelor. Înfățișînd stadiul la care s-a ajuns în această acțiune, Roman analizează problema pe coordonate mult mai largi și apreciază cu circumspecție consecințele multiple ale acestei stări de lucruri, fiind silit „cu durere a mărturisi, că pînă acum prea puțin am lucrat pentru înlesnirea trecerii lor în limbă, din contră noi am îngreunat aceea. Am îngreunat, căci în loc d-a ne apropia tot mai mult unii de alții și de a face un înțeles bun, noi ne-am depărtat tot mai tare, am înmulțit ortografiile și prin această nesocotință am dezgustat poporul iar străinilor le-am dat ocaziune de defăimare”⁵. De aceea adresează un apel cititorilor și mai ales publiciștilor pentru înlăturarea slovelor chirilice : „Apoi am mai putea acum lepăda cevași mai bine și din

² „Amicul școalei”, I, 1860, broșura 2, p. 190—191.

³ „Amicul școalei”, I, 1860, broșura 1, p. 32.

⁴ „Amicul școalei”, I, 1860, broșura 4, p. 331—332.

⁵ „Amicul școalei”, II, 1861, nr. 47, p. 381.

chirile, mai *virtos* foile noastre periodice ar putea să se îmbrace peste tot în veșmînt românesc”⁶. Lupta pentru înlocuirea alfabetului chirilic era unanim susținută în Transilvania și intervenția lui V. Roman în aceeași direcție era menită să o amplifice prin autoritatea sa și prin răspîndirea ei în rîndul maselor de cititori.

Participînd la discuțiile privind elaborarea ortografiei, un alt merit al lui V. Roman îl constituie sprijinirea cu consecvență a ortografiei fonetice. În dezbaterile problemelor legate de aceasta se disting două perioade: prima pînă la 1865, în care, păstrîndu-și independența în privința scrierii și apărînd fonetismul, nu ia o atitudine combativă față de etimologiști, iar a doua, după 1865, cînd, supunînd ortografia oficială din 1860 unei critici competente, de pe pozițiile necesității unificării limbii, își expune principiile sale și pune cu hotărîre problema elaborării unei noi ortografii, unică pentru toți românii, de către o autoritate, prin care înțelegea o societate literară sau o academie.

În repetatele intervenții în problemele ortografiei, V. Roman a pus în mod constant accentul pe necesitatea înlăturării divergențelor, pe împăcarea adversarilor, pe unirea forțelor cu „frații din România” în vederea stabilirii unor norme unice pentru toți. Principiul proclamat de „Amicul școalei” este în această privință revelator: „Unitate! da, de unitate, de uniformitate în scrierea limbii avem astăzi trebuință mai (mult) ca de pînea de toate zilele”⁷.

În preajma anului 1860, modul în care se scria românește în Transilvania era deplorabil. Situația era aceeași și în România, iar consecințele ei la fel de grave: „Frații de peste Carpați își au mai multe sisteme de ortografie pe care le urmează; dar nici noi de dincoace nu stăm mai bine în privința înțelegerii, avem și noi pînă acum mai multe sisteme... Ei ce să facă bietii lectori din popor în așa împrejurare?”⁸. Cauza o constituia „ambitiunile unor filologi d-ai noștri”, pentru că „de luăm în vedere mulțimea ortografiilor, în cîte scriem și divergențele lor atît de spăimîntătoare, trebuie să i se întriste inima oricărui român progresist mai virtos văzînd cît de puțin lucrăm și stăruim totuși pentru ajungerea scopului”⁹.

„Marea necesitate a uniformității în modul scrierii” este argumentată temeinic și mobilizator în fața contemporanilor, pentru a învinge inerția acestora: „Astăzi cînd trebuința e arzîndă d-a înainta și noi mai mult în științe, cînd cercul întrebuintării limbii noastre ia o dimensiune tot mai mare... a venit într-adevăr timpul ca să ne apropiem părerile și să ne unim a stabili o ortografie cu străbune adoptabilă de națiunea totală”¹⁰.

Ortografia Comisiei filologice de la Sibiu, cu toate neajunsurile ei, a însemnat un real pas înainte, dar nu a rezolvat definitiv problema pe care V. Roman o vedea deplin soluționabilă „numai atunci, cînd în toată românimea se va adopta una și aceeași ortografie, iar chirilele vor fi cu totul delăturate”. Poziția redactorului față de lucrările Comisiei este

⁶ „Amicul școalei”, I, 1860, broșura 4, p. 309.

⁷ Cato Uticense, *Calamitățile ortografice în limba română*, în „Amicul școalei”, V, 1861, nr. 9, p. 98.

⁸ „Amicul școalei”, II, 1861, nr. 47, p. 381.

⁹ „Amicul școalei”, II, 1861, nr. 47, p. 381.

¹⁰ „Amicul școalei”, I, 1860, broșura 3, p. 276.

foarte circumspectă, dar concludentă pentru atitudinea sa. O asemenea orientare era determinată de întinsele sale relații cu personalitățile marcante ale vieții culturale din Transilvania și România, precum și de faptul că mulți dintre aceștia erau colaboratori valoroși ai „Amicului școlii”. El acceptă, nu fără rezerve însă, ortografia adoptată prin lucrările Comisiei, pe care le reproduce în revista sa, și „cărei în astă privință — și pînă la înființarea unei societăți literare — avem să ne plecăm”. Nemulțumirea sa izvorăște din faptul că indemnurile sale unificatoare nu fuseseră ascultate și s-a ajuns la trei proiecte ortografice: „Ar fi bine cînd Comisiunile s-ar fi putut înțelege în astă privință și cînd s-ar fi lucrat, ca cu orice preț să iasă la unu și același rezultat”¹¹. Pe plan mai larg, în conformitate cu principiile sale, existența a trei ortografii la români i se pare la fel de lipsită de justificare și condamnată: „Dar pentru noi vine întrebarea: oare de ce Eforia școlilor din București și Consiliul școlar din Iași au adoptat o altă ortografie? Iată o chestiune la care profesorii noștri s-ar cădea să răspundă”¹².

În această perioadă atacurile la adresa ortografiei oficiale sînt reduse, atenuate și indirecte. Pornind tot de la greutatea introducerii literelor latine, Roman notează pe marginea unui articol, favorabil fonetismului, observațiile sale asupra ortografiei oficiale: „cauza capitală, pentru ce străbunele se lătesc atît de greu prin acea ortografie este, că aceea e p r e a g r e a. Din ce trece, se ridică tot mai multe voci în contra ei; din parte-ne fie destul astădată dovezile de mai sus”¹³.

După 1865, anul în care își încetează apariția „Amicul școlii”, și începînd chiar cu ultimele fascicule ale acesteia, cînd V. Roman se simte mai degajat de obligațiile anterioare și cînd ortografia oficială se dovedea tot mai necorespunzătoare, atitudinea sa devine mult mai categorică, iar atacurile la adresa acesteia mai violente. Promovînd fonetismul în redactarea noilor sale publicații, își expune acum, în urma unor asalturi etimologice din partea cititorilor, principiile în chestiunea ortografiei, fiind printre pușinii intelectuali care, în Transilvania, au condamnat ortografia din 1860, aprobată de către Asociațiunea transilvană.

În articolul „Ortograficu”, apărut în noua sa revistă „Progresul”, răspunzînd apostrofărilor unor cititori, V. Roman arată că „conclusul acela al Asociațiunii noastre, atît pentru formă cît și pentru cuprins, fu dezaprobat de partea cea mai mare a românimii”. Analizînd conținutul acelor norme în raport cu nevoile concrete ale scrierii, subliniază că „de atunci și pînă acum ortografia introdusă prin acel conclus s-a dovedit de nepractică; pentru că Asociațiunea arădană prin provocările făcute către Asociațiunile surori au adevărit deajuns, că noi încă n-avem o ortografie generală cum ar trebui s-avem”¹⁴. În privința aplicării ei, Roman dovedește, cu ajutorul scrierilor și publicațiilor ce apăreau atunci, că „ortografia primită de adunarea generală de la Brașov nici chiar în Transilvania nu e azi întrebunată întocmai”.

Pentru scrierea limbii române cu litere latine, Roman preconiza o ortografie bazată pe împletirea armonioasă și rațională a celor două

¹¹ „Amicul școlii”, I, 1860, broșura 4, p. 302.

¹² „Amicul școlii”, II, 1861, nr. 5, p. 40.

¹³ „Amicul școlii”, II, 1861, nr. 47, p. 381.

¹⁴ V. Roman, *Ortograficu*, în „Progresul”, I, 1866, broșura 1, p. 5.

principii, care să concureze în mod egal, în măsura necesităților, la stabilirea unor norme unice. Principiul său depășește limitele multor contemporani: „Ortografia română cu litere străbune are adevărat a se baza pe principiul etimologic, însă cu toate concesiunile ce le cere principiul fonetic, va să zică ambele aceste principii trebuiesc deplin împăcate (subl.n.), și atunci ortografia română va fi cea mai ușoară, cea mai rațională, atunci vom scrie așa precum avem a citi, fără a ne întuneca nici cît mai puțin originea limbii. Aceasta însă pînă acum nu ne-o dă nici ortografia ardeleană, nici cea bucovineană, deși lucrul în sine e foarte posibil”¹⁵.

În practica scrisului său, V. Roman, acuzat de infidelitate față de ortografia oficială, își asumă dreptul de a scrie „după aceea din ortografiile cîte se scriu astăzi, care i se pare mai bună și mai românească”. El se folosește de semnele și formele utilizate în celelalte provincii, scrisul său fiind o sinteză a tuturor elementelor pozitive în ortografia vremii. Este întrebuințat astfel semnul scurtării lui *i* și semnul corespunzător pentru *ă* și *î*. Se propuneau forme ca : *ședu, șerpe, șese, țenu*, mai apropiate de vorbirea obișnuită decît *siedu, sierpe, siese, tienu*, conforme ortografiei oficiale¹⁶. Această atitudine este motivată cu luciditate, reflectînd în esența ei concepția sănătoasă de care era călăuzit : „Și dacă vedeți totuși aici cu-n semn mai mult, de cum concede ortografia ardeleană, nu vă uitați, c-acel semn nu e născocit de noi, nu se întrebuințează mai întîi aici, ci e în uz de mult acum, într-o întindere de pămînt românesc mult mai mare ca Ardealul, la frații din (Moldo)-România, unde toate merg pe românie, unde se scrie astăzi însutit și înmiit mai mult românește, decît în toată Austria”¹⁷. Roman nu era împotriva conformării unor norme, dar dorea o ortografie unitară și rațională, care să țină seama de specificul și modificările survenite în evoluția limbii. Pînă la stabilirea unei asemenea ortografii rămîne atașat principiilor sale : „Așa vom scrie noi românește pînă atunci, cînd va succeda Asociațiunilor noastre a statori, în înțelegere cu frații noștri din România o singură ortografie, ce cu atît e mai de dorit, cu cît prin ortografia noastră de azi se proteg chirilele”¹⁸. Principiului fonetic i-a rămas credincios în tot restul activității sale. Cînd, în 1878, Sinodul ortodox de la Sibiu discută chestiunea ortografiei, Visarion Roman, alături de Baiulescu și Nicolae Popeea, susține ortografia fonetică. Ca urmare a intervențiilor hotărîte ale acestora, în sinodul din 1879 este acceptată ortografia fonetică¹⁹.

Elaborarea unei ortografii consecvente și unitare, în concepția lui V. Roman, putea fi realizată numai de către „o societate literară, care ar fi a se forma înadins pentru cultivarea limbii române” și numai prin înțelegere și unirea eforturilor, redactorul de la Sibiu subliniind mereu necesitatea unei academii în această privință. Imperativul este formulat din nou în preajma înființării Societății Academice : „Frații din România, fără de care e imposibil a se face înțelegerea și absurd a o încerca, vedem că, deși cam tîrziu, vin a contribui la rezolvarea chestiunii”²⁰.

¹⁵ „Amicul școalei”, VI, 1865, fasc. III, p. 147.

¹⁶ V. Roman, *op. cit.*, p. 6.

¹⁷ V. Roman, *op. cit.*, p. 5.

¹⁸ V. Roman, *op. cit.*, p. 8.

¹⁹ Hodoș Enea, *Cercelări*, Sibiu, 1944, p. 119–124.

²⁰ V. Roman, *op. cit.*, p. 7.

Prin eforturile sale în direcția unificării ortografiei, V. Roman se încadra în lupta de proporții mai largi pentru unificarea limbii literare.

În ceea ce privește a doua sarcină prin care se concretiza necesitatea cultivării limbii literare în perioada respectivă, aceea a îmbogățirii și dezvoltării ei prin valorificarea limbii poporului și contribuția scriitorilor de talent, V. Roman se situa pe aceeași poziție avansată. Identificând terminologic limba literară cu limba scrisă, el dă noțiunii o definire întru totul valabilă, prin care surprinde caracteristicile esențiale: „Limba scrisă și la români, ca la toată lumea cultivată, cată să fie mai îngrijită, mai regulată, mai cultivată decât limba poporului cea vorbită”²¹. Aceste aspecte ale limbii comune se deosebesc doar prin exigența față de comunicare, prin gradul cultivării lor: „întră limba poporului român vorbită de masă și între limba lui scrisă nu veți afla niciodată acea diferență mare”.

Dintre problemele mult discutate în legătură cu dezvoltarea limbii literare, publicistul V. Roman se oprește asupra îmbogățirii lexicului prin împrumuturi, privindu-le atât din punctul de vedere al necesității și eficienței lor, cât și al formei pe care trebuiau să o capete în limba noastră. Necesitatea împrumuturilor din diferite limbi este explicată și argumentată logic, în raport cu cerințele comunicării: „Cînd întrebuițăm lucruri noi, ce n-au mai fost și nu s-au mai pomenit la români, trebuie să le dăm și nume; cel care vorbește ori scrie mai întîi depre ele, trebuie să le zică cumva, altul le poate zice apoi altfel și altfel, pînă ce în fine convențiunea, uzul stăpînește o numire generală”²². Combătînd pedantismul și exagerările care înstrăinau limba de popor, Roman arată că limitele împrumuturilor și formele lor trebuiau stabilite fie prin folosirea lor un timp mai îndelungat, fie de către o societate literară, aceasta fiind „în adevăr treaba Academiei înființînd”. În această operație autoritatea individuală este respinsă cu hotărîre: „nu individul e chemat a afla și fixa la noi atîtea numiri diverse, ci sau un timp mai îndelungat prin convențiune și uz, sau, dacă mai curînd, apoi un corp moral, vreo societate anume”²³. Invaziei nelimitate a împrumuturilor el îi opune bogăția lexicală a limbii noastre, insuficient valorificată: „în locul mulțimii de vorbe străine poporul nostru și are p-ale sale proprii”.

În felul acesta, concepția lui V. Roman asupra împrumuturilor și rolului lor în îmbogățirea și dezvoltarea limbii literare constituia o nouă ripostă dată latinismului.

Limba folosită în lucrările sale dovedește fidelitatea și consecvența cu care redactorul a aplicat în practică ideile și principiile formulate în diverse ocazii. Semnificativă este în acest sens și aprecierea exprimată în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” la adresa „Amicului școlii”, care, pe lingă „un șir bunicel articuli interesatori, ne înfățișează și un stil ușor, fluent și o limbă pe cît se poate de corectă”²⁴.

Cluj, mai 1968.

Institutul pedagogic de 3 ani
Calea Armata Roșie, 5, Oradea

²¹ „Amicul școlii”, IV, 1863, nr. 51—52, p. 398.

²² V. Roman, *Observări la niște observațiuni*, în „Progresul”, I, 1866, broșura 1, p. 59.

²³ V. Roman, *Observări la niște observațiuni*, în „Progresul”, I, 1866, broșura 1, p. 60.

²⁴ *Timpul și mugurii*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1860, nr. 10, p. 80.

DESPRE VECHIMEA RELAȚIILOR LINGVISTICE SLAVO-ROMÂNE

DE

I. PĂTRUȚ

1. Influența slavă asupra limbii române s-a exercitat : a) în condițiile relațiilor directe dintre români și slavi, a conviețuirii lor, b) datorită utilizării, timp de câteva veacuri, a limbii slave în administrația, în diplomația țărilor românești și în biserica românească, precum și datorită legăturilor cultural-politice dintre români și slavii învecinați.

În cele ce urmează ne vom ocupa de cea mai veche influență slavă, aceea de sub a), și anume de începuturile ei.

2. Vechimea influenței slave în limba română continuă să fie o problemă discutată, deși asupra ei și-au spus părerea o seamă de lingviști și istorici, români și străini. Nu este nevoie să subliniem aici importanța ei pentru istoria poporului și a limbii române; după cum se știe, ea este legată de data și locul de formare a poporului român și a limbii române și, de asemenea, de structura limbii române.

Părerile lingviștilor sînt diferite în privința datării influenței vechi slave, adică bulgărești vechi, asupra limbii române, înțelegînd *începutul* relațiilor lingvistice slavo-române vechi.

Fiind vorba de o perioadă din care aproape că nu avem izvoare istorice, este firesc că nu ne putem aștepta decît la o cronologizare aproximativă, mai ales că, așa cum s-a spus, vechimea relațiilor lingvistice slavo-române se leagă de o altă problemă dificilă : datarea formării limbii române. De aceea unii lingviști au evitat să indice vreo dată, alții propun o perioadă de timp de două sau chiar de trei veacuri¹.

¹ De pildă : „... elementul slav a început să pătrundă în limba română în perioada străveche, prin urmare înainte de secolul al X-lea, fără ca să ne putem sui pe scara veacurilor mai sus decît sec. VIII” (Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, București, 1925, p. 45; cf. S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 284); „se poate deci admite că elementele slave au pătruns în graiul populațiilor romanizate din regiunile indicate, începînd cu secolul al VII-lea și al VIII-lea” (Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 289); D. Macrea este de părere că forma

Datele *post quem* susținute de lingviști se situează pe o perioadă de șase secole, data cea mai veche fiind propusă de O. Densusianu : secolul al V-lea ², iar cea mai târzie de I. Bărbulescu : secolul al X-lea ³.

Vom începe cu câteva constatări asupra discuțiilor în această problemă.

3. Ne vom opri întâi la teza lui O. Densusianu, care, deși atât de veche, continuă să fie reactualizată în privința nu atât a datei propuse de el, cât a locului elementului slav în structura limbii române.

Fără îndoială că O. Densusianu s-a orientat, în primul rînd, după datele istorice și după părerile istoricilor români și străini, privitoare la venirea slavilor în Dacia, cînd a propus o dată atât de timpurie. Poate fi acceptată părerea sa? Din secolul al V-lea nici nu avem dovezi sigure pentru prezența slavilor în Dacia. Ei sînt atestați la Dunărea de jos în prima jumătate a secolului al VI-lea ⁴.

O. Densusianu subliniază că o serie de schimbări fonetice — bine cunoscute — s-au petrecut și s-au încheiat înaintea pătrunderii elementelor slave în limba română. Este vorba de prefacerile fonetice, de importanță deosebită, ca : *a* nazal > *i*; *t, d, s, n, c, g* > *t, q, ș, i, č, ĝ*; *l* > *r*; *cl, gl* > *cl', gl'* (> *k', ĝ*) etc. ⁵.

Într-un studiu recent, acad. E. Petrovici a arătat că un număr de cuvinte slave s-au supus acestor legi fonetice, care deci nu erau încheiate în perioada primelor contacte dintre slavi și populația romanică (viitorii români) din Dacia ⁶. Să menționăm că acad. E. Petrovici consideră, cu justețe, că aceste cuvinte slave au pătruns în latina dunăreană tîrzie, deci ele, în limba română, trebuie considerate ca elemente de origine latină. Este vorba de cuvintele românești *șchiau, jupîn, stăpîn, stînd, smîntînă, măgură, mătură* ⁷, care prezintă — se spune în continuare — „des traces des changements phonétiques qui caractérisent le passage du latin tardif au roumain” ⁸. Sînt aceleași schimbări fonetice enumerate și de O. Densusianu ⁹, dar despre care acesta din urmă afirmă că „datează dintr-o epocă anterioară formării limbii române” ¹⁰. Pare surprinzătoare această afirmație la un excelent istoric al limbii române. Ea este desigur în contradicție cu realitatea și se datorește tezei lui O. Densusianu conform

slavă a unor toponime de la nordul Dunării se explică prin rolul important, politic și economic, pe care l-au avut aici slavii începînd din secolele al VI-lea și al VII-lea (*Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 16).

² „Majoritatea elementelor slave au pătruns în română în secolul al V-lea, al VI-lea și al VII-lea” (*Histoire de la langue roumaine. I. Les origines*, Paris, 1901, p. 241; ed. rom. p. 161).

³ *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, București, 1929, p. IV etc. Referitor la discuțiile asupra perioadei vechilor relații slavo-române, a se vedea și G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960, p. 8—10; autorul consideră ca limită inferioară a acestei perioade secolul al VI-lea (*ibid.*, p. 9).

⁴ *Istoria României*, I, Editura Academiei, 1960, p. 728 și urm.

⁵ O. Densusianu, *op. cit.*, I, p. 282 și urm.; ed. rom., p. 185 și urm.

⁶ Émile Petrovici, *Le latin oriental possédait-il des éléments slaves?*, „Revue roumaine de linguistique”, XI, 1966, p. 313—321.

⁷ Émile Petrovici, *op. cit.*

⁸ Émile Petrovici, *op. cit.*, p. 314.

⁹ Émile Petrovici, *op. cit.*, p. 314—315 cf. nota 12.

¹⁰ O. Densusianu, *op. cit.*, I, p. 286; ed. rom., p. 188.

căreia elementul slav constituie un factor determinant în însuși procesul de formare a limbii române¹¹.

În *Istoria României*, în capitolul *Formarea limbii și a poporului român*¹², nu este indicată explicit o dată a începutului relațiilor lingvistice slavo-române. Se afirmă că în cursul secolelor al VI-lea și al VII-lea slavii „daco-moesici” s-au stabilit la nord și la sud de Dunăre, unde se găsea populația romană „daco-moesică”. „În acest spațiu daco-moesic, care forma o unitate geografică, etnică și culturală, a avut loc conviețuirea romano-slavă care explică puternica influență slavă de tip bulgar asupra limbii române”¹³. Întrucît în secolul al IX-lea „poate fi numită română comună limba populației romanice daco-moesice”¹⁴, înseamnă că pătrunderea elementelor slave începuse cu mult înainte, dat fiind că, în lucrarea la care ne referim, se susține că „de o limbă românească, unitară și comună întregului popor, net deosebită de latina populară, nu poate fi vorba înainte de pătrunderea slavilor”¹⁵. Nu concordă însă datarea aceasta, secolul al IX-lea, cu afirmația: „schimbările fonetice, lexicale și gramaticale în romanica daco-moesică, în urma cărora ea a luat aspectul românei comune dinaintea separării celor patru dialecte românești, s-au petrecut, în intervalul lung dintre secolele al VII-lea și al IX-lea”¹⁶. Deci schimbările fonetice, care știm că sînt proprii numai elementelor latine, sînt plasate în perioada influenței slave.

Fără îndoială că aceste prefaceri fonetice ne-ar ajuta la datarea influenței slave, mai exact la stabilirea termenului *post quem*. Din păcate, datarea celor două fenomene este, dacă termenul e potrivit, corelativă.

4. Într-un articol recent, am susținut că începutul pătrunderii elementelor slave în limba română este posterior apariției vocalei *o* (< *a*) în sistemul vocalic slav, dat fiind că împrumuturile românești, din toate patru dialectele, prezintă numai stadiul *o*, nu și stadiul anterior *a* (fost *a* scurt): *bob*, *bogat*, *clocoti* etc.: sl. *bobŭ*, *bogatŭ*, *klokoiti*¹⁷.

¹¹ O. Densusianu, *op. cit.*, p. 240–241: „C'est, en effet, à partir de l'invasion slave que le roman balkanique est devenu le roumain, tel qu'il se présente à nous aujourd'hui. Jusqu'alors, le parler qui était résulté du latin transplanté sur les deux rives du Danube ne pouvait être considéré que comme une variante dialectale, pour ainsi dire, de l'italien. C'est le contact avec les Slaves qui transforme ce parler en une langue spéciale, toujours romane sans doute dans sa constitution interne, mais sensiblement différente de celles qui sont sorties de la même souche”.

Să nu-și fi dat seama O. Densusianu că prefacerile fonetice pe care le-am enumerat — care sînt aproape toate caracteristice limbii române, doar unele și italienei, și care sînt, cum a subliniat el însuși, anterioare contactului cu slavii — constituie ele, în primul rînd, treapta de trecere de la stadiul latin (romanic) la limba română? Fără îndoială că O. Densusianu nu poate fi bînuît de reacredință. Afirmația citată — formulată fără discernămintul caracteristic lui — era îndreptată împotriva exagerărilor curentului latinist, după cum reiese din *Introducerea lucrării la care ne referim* (*ibid.*, p. XIII–XXXI).

¹² Vol. I, Editura Academiei, 1960, p. 775 și urm.

¹³ Vol. I, p. 797.

¹⁴ Vol. I, p. 797.

¹⁵ Vol. I, p. 808; în continuare: „Atît limba cit și poporul român s-au putut de fapt cristaliza numai într-o fază înaintată a acestei perioade de conviețuire, urmată de asimilarea lentă a elementului slav și a graiului lor, adică prin sec. VII/VIII–IX”.

¹⁶ Vol. I, p. 797.

¹⁷ I. Pătruț, *Referitor la cronologia elementelor de origine sud-slavă ale limbii române. În legătură cu sl. o și ѿ*, Cl., XII, 1967, p. 21–27.

Cea mai veche formă sigură cu *o* (< *a*) datează de la mijlocul secolului al IX-lea: Σπο-λεωνους (acuz. pl.): sl. v. *словаѣне* (-*аѣне*), nume de trib (VI. Georgiev, *Vokatnata sistema v raz-voja na slavjanskite ezici*, Sofia, 1964, p. 54); însă forme cu *a* mai apar și în secolul al X-lea (*id.*, *ibid.*). Deci împrumuturile românești nu pot fi mai vechi de secolul al IX-lea.

Să menționăm că patru dintre cuvintele românești, amintite, intrate din slavă încă în faza romanică, presupun un *a* în slavă: *schiau* < lat. *sclavus* < sl. **slav*-, cf. sl. v. *slovéninŭ*; *jupîn* < lat. **gupanu* < sl. **gjupanŭ*; *stăpîn* < lat. **stapanu* < sl. **stapan*-, cf. bulg., scr. *stopanin*; *măgură* < lat. **magŭla* < sl. **magŭla* ¹⁸.

De altfel și un alt fenomen, bine cunoscut și de o deosebită importanță pentru fonetica istorică a limbilor slave, indică, pentru începutul pătrunderii cuvintelor slave în limba română, o perioadă mai târzie: evoluția grupurilor (*t*)*art*, (*t*)*alt*, *tert*, *telt* prin metateză în limbile slave de sud (ca și în cele de vest), prefacere care era încă în curs la începutul secolului al IX-lea ¹⁹. Cum împrumuturile românești prezintă stadiul slav mai nou, cu metateză (dr., ar. *brazdă*, *grădină*, dr. *grajd(i)*, *ogradă*, *prag*, *mlădiță* etc.: cf. bg. *brazda*, *gradina*, *grazdă* (v. bg.), *ograda*, *prag*, *mladica*; la fel și în toponime: *Bălgrad*, *Zlatna*, *Zlaști*, *Brezova* etc.), înseamnă că ele nu pot fi anterioare secolului al IX-lea.

Se cuvine să menționăm aici două constatări:

a. În Grecia, unde slavii sînt atestați în secolele al VI-lea — al VII-lea, există o mulțime de numiri topice și cuvinte comune de proveniență slavă, printre care și unele fără metateză: Γαρδικι, Σαλμενικον ²⁰ etc. < **Gardik*-, **Salmnik*-.

b. Unii lingviști consideră că și în limba română există cîteva elemente, de proveniență slavă, fără metateză: *gard*, ar. *gardu* (cf. alb. *gardh*), dr., ar. *baltă* (cf. alb. *baltë*, gr. βάλτα), dr. *daltă* (alb. *daltë*): cf. bg. *grad*, *blato*, dial. *dlato* ²¹.

Nu insistăm asupra acestor cuvinte, atît de mult discutate. Fonetismul nu pledează împotriva originii lor slave; în cazul acesta ele intră în grup cu *schiau*, *stăpîn*, *jupîn* etc., amintite mai sus, deci se adaugă la cuvintele care au fost împrumutate din slavă în latina dunăreană, prin urmare ele trebuie socotite, în limba română, ca elemente de proveniență latină.

O dată târzie a începutului influenței slave în limba română este indicată și de tratamentul ierilor.

Ierii slabi nu sînt reprezentați prin nici un sunet în limba română: v. bg. *sŭvada*, *sŭvētŭ*, *pivnica*, *košinica* > rom. *sfadă*, *sfat*, *pivniță*, *coșniță*. Acest fapt trebuie interpretat ca o dovadă că elementele care au

¹⁸ Émile Petrovici, *loc. cit.*, p. 315—320.

Și formele albaneze *shqa* „bulgar”, *magulë* presupun forme cu *a* la origine. Cf. formă slavă mai nouă **mogyla* > rom. *moghilă*, *movilă* etc.

¹⁹ Textele slave vechi mai conțin cîteva exemple cu *al-* nemetatezat (St. Kul'bakin, *Le vieux slave*, Paris, 1929, p. 157—158) și un singur caz de nemetatzare a lui *-ol-* (Золота, în *Psalterium Sinaiticum*, p. 158).

Cel mai vechi exemplu cunoscut cu metateză este din anul 789: *Dragawilus* (< **Darg*-), numele unui prinț al tribului slav al Veleților, la vest de Oder (A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, I, Lyon—Paris, 1950, p. 162).

²⁰ M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941, p. 287.

²¹ Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 343.

Se susține originea lor slavă și în *Bŭlgarski etimologičen rečnik* (s.v. *grad*, *blato*, *dletó*). Acad. Vl. Georgiev (*op. cit.*), consideră pe *ballă* de proveniență slavă (p. 10, 55, 56).

Despre *ballă* și *gard* a se vedea și Gr. Brîncuș, *Observații asupra etimonurilor albaneze din DLRM*, SCL, XII, 1961, p. 196, 198: originea slavă este posibilă.

Ballă și *gard* sînt considerate de unii lingviști drept elemente „autohtone” (I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. II, București, 1967, p. 109, 202, 204, 217, împreună cu alte cuvinte, id., *ibid.*, p. 203—204, 215—216).

avut ieri slabi prezintă în limba română un fonetism posterior dispariției acestor vocale (cca secolul al X-lea) ²². Spre aceeași concluzie ne îndreaptă și ierii tari, care apar vocalizați: *dobitoc*, *vîrtop*, *coteț*, *temniță*: v. bg. *dobytkŭ*, *vrŭtŭpŭ*, *kotciŭ*, *tŭmŭnica*.

Prin urmare nu există argumente de natură lingvistică prin care să se poată dovedi că influența slavă asupra limbii române este anterioară secolului al IX-lea. Ținând seama însă de tratamentul ierilor, credem că elementele slave au început să intre în limba română mai ales în secolul al X-lea.

Faptul că și în dialectele sud-dunărene împrumuturile vechi de origine slavă — unele comune în câteva dintre dialecte ²³ — au, în general, același fonetism impune ca limită superioară (adică data *ante quem*) a începutului influenței slave sfârșitul perioadei limbii române comune.

5. S-a dat și o altă explicație formei relativ noi a împrumuturilor românești. Susținând că influența slavă a început, în limba română, în secolul al VII-VIII-lea, acad. Al. Rosetti este de părere că fonetismul împrumuturilor românești s-a primenit neîncetat, „astfel încît pronunțarea cuvintelor a fost în tot timpul readaptată la pronunțarea curentă” (slavă) ²⁴. Din cele arătate mai sus reiese că pînă în secolul al IX-lea din graiurile slave au fost împrumutate în latina dunăreană — așa cum s-a spus — un număr mic de cuvinte, ca *șchiau* (ar. *šcl'au*), *jupîn*, *stăpîn*, *stîină*, *smîntîină*, *măgură*, *mătură*, *sută*, *poate* și *baltă*, *gard*, *daltă* și eventual alte cîteva. Numărul lor este extrem de redus.

Am văzut că pentru împrumutarea acestor cuvinte poate fi stabilit termenul *ante quem*, ținînd seama de cronologia cîtorva fenomene fonetice slave: *ǣ* > *o* (secolul al IX-lea), metateza în grupurile (*t*)*art*, (*t*)*alt*, *telt*, *tert* (secolul al IX-lea); rom. *măgură*, *mătură*, *sută*: sl. **magŭla*, **metŭla*, **sŭta* arată că ele au pătruns în latină înaintea prefacerii în slavă a lui *ŭ* și *ŭ* în *y*, *ŭ* (chirilic ѡ), fenomen întîmplat cu ceva înainte de transformarea *ǣ* > *o* ²⁵.

S-a menționat că unele dintre aceste cuvinte au suferit, ca și elementele latine, schimbările fonetice care marchează, de fapt, trecerea de la faza romanică la limba română (*a* în poziție nazală > *i*, *l* intervocalic > *r* etc.; cf. mai sus), transformări care nu se constată la cuvintele slave intrate direct în limba română: cf. *rană*, *hrană*, *smoală*, *poală* etc. < sl. *rana*, *xrana*, *smola*, *pola*. Prin urmare trecerea de la faza romanică la cea

²² Notăm că în două dintre cuvintele slave pătrunse în latina dunăreană ierul slab nu a dispărut, însă el este redat prin *u*, pentru că elementele respective au fost împrumutate înainte de prefacerea lui *u* scurt în vocală centrală (chirilic: ѡ): *mătură* < lat. **metula* < sl. **metŭla* (cf. și alb. *netullë*) (cf. E. Petrovici, *loc. cit.*, p. 320); *sută* < lat. **sŭta* < sl. **sŭta* (I. Pătruț, *Originea rom. sută*, CL, XIII, 1968, p. 87–89).

De altfel și în alte limbi fostul *u* scurt este redat prin *u*, în vechile împrumuturi de origine slavă; cf. gr. βάλτουκα, βούζι, Μπούζι (M. Vasmer, *op. cit.*, p. 279) < sl. **Baltŭka*, **Bŭzŭ*; let. *dukurs* < sl. *dŭxorŭ* „dihor” (A. Vaillant, *op. cit.*, I, p. 125); fin. *akkuna* < sl. **akŭna* (> *okŭno*) (Vl. Georgiev, *op. cit.*, p. 52, 66).

²³ Lista elementelor comune în dialectele limbii române (Intocmită de Th. Capidan, *op. cit.*) trebuie reexaminată pe baza noilor cercetări asupra dialectelor sud-dunărene.

²⁴ *Op. cit.*, p. 288.

²⁵ A. Meillet — A. Vaillant, *Le slave commun*, ed. II, Paris, 1934, p. 54: „encore au VIIe — VIIIe siècle, la voyelle slave qui représentait un *ŭ* ancien avait assez le caractère d'un *u*”. Se înțelege că evoluția lui *u* scurt în *ŭ* (chirilic ѡ) este paralelă și contemporană cu *ŭ* > *y*.

română și formarea limbii române, ca o unitate lingvistică distinctă de celelalte limbi romanice, s-a înfăptuit prin secolul al VIII-lea. Deci de o influență slavă anterioară secolului al IX-lea, după părerea noastră, nu se poate vorbi, întrucât limba română nu exista ca atare înainte de această dată.

6. În urma celor afirmate până acum, se pune, firește, întrebarea : Cum se explică numărul atât de redus de cuvinte slave pătrunse în latina dunăreană până în secolul al IX-lea (*șchiâu*, *jupîn*, *sută*, v. mai sus), cînd, așa cum s-a spus, toponimele și cuvintele comune lăsate de slavi în limba greacă, în aceeași perioadă (secolele VII—VIII), sînt foarte numeroase ? Și, în continuare : Care sînt cauzele care au determinat, începînd din secolele al IX-lea—al X-lea, intensificarea relațiilor cu slavii ?

Răspunsul credem că este următorul :

Porniți spre sud, de la nord de Carpați, slavii care au coborît, pe la est de munți, în teritoriul țării noastre, au trecut în masă Dunărea în imperiul roman, invadînd întreaga Peninsulă Balcanică (inclusiv Grecia), înjghebînd încă în secolul al VII-lea formații statale²⁶ și formînd împreună cu bulgarii turcici, ai lui Asparuch, primul stat bulgar, în a II-a jumătate a aceluiași secol (cca 679), stat care se întinde și se întărește neconștient în dauna imperiului bizantin.

La nord de Dunăre, unde s-a format grosul poporului român, numărul slavilor rămași trebuie să fi fost redus²⁷, deci relațiile romano-slave au fost, aici, slabe.

Presupunem că numărul lor, la nord de Dunăre, s-a mărit și a sporit începînd cu secolul al IX-lea, cînd, după epoca de creștere și întărire a statului bulgar, mai ales pe timpul lui Simeon (893—927)²⁸, începe perioada de decădere a statului, ca urmare a cauzelor interne, fărâmițarea feudală, și externe : intensificarea campaniilor pornite împotriva lor de către bizantini, mai ales la sfîrșitul secolului al X-lea, pe timpul lui Vasile al II-lea, încheiate prin cucerirea Bulgariei, după înfringerea armatelor și a ultimelor rezistențe bulgare (1014—1018).

În sprijinul afirmației că populația slavă a fost puțin numeroasă la nordul Dunării, pînă în secolele al X-lea—al XI-lea, vom aduce încă un argument : printre numeroasele nume topice de origine slavă din țara noastră acad. E. Petrovici nu a găsit nici unul care să prezinte reflexul *un/um* al nazalei slave *o*, ci numai reflexul *în/îm* (*Cîmpina*, *Glîmboaca* :

Desigur că perioada anterioară acestor fenomene fonetice trebuie considerată, din punct de vedere lingvistic, încă slavă comună. Prin urmare spre deosebire de influența exercitată direct asupra limbii române, influență care, așa cum se spune, pe drept cuvînt, poartă pecete bulgărească, cuvintele de felul lui *șchiâu*, *sută*, împrumutate în romanica dunăreană — așa ca și elementele grecești împrumutate în aceeași perioadă — poartă pecete slavă comună (cf. I. Patruț, *art. cit.*, CL, XIII, 1968, p. 89 ; id., *K voprosu o prodolzitel'nosti obščestvajankogo jazyka*, „Revue roumaine de linguistique”, XIV, 1969).

²⁶ Sînt atestate în secolul al VII-lea două asemenea formații statale, la sud de Dunăre : una, sub numele de „Cele șapte triburi slave”, în Moesia inferioară, și alta, „Sclavinia”, în Macedonia (*Istoriia Bolgarii*, I, Moscova, 1954, p. 53).

²⁷ În Transilvania ei au ajuns numai pe la mijlocul secolului al VII-lea (*Istoria României*, cit., I, p. 736).

²⁸ Imperiul bizantin, în urma tratatului din 927, plătea tribut anual bulgarilor (*Istoriia Bolgarii*, cit., I, p. 82, 88).

sl. *kopina*, *glōboka*)²⁹, acesta corespunzînd stadiului *ă* nazal din graiurile bulgărești. Prin urmare aceste nume de loc nu sînt mai vechi de secolul al XI-lea.

7. În concluzie :

Influența slavă asupra limbii române a început numai prin secolele al IX-lea — al X-lea, deci după procesul de transformare a latinei dunărene într-o limbă distinctă de celelalte limbi romanice. Teza conform căreia elementul slav constituie un factor determinant în însuși procesul de formare a limbii române, deci că limba română s-a format și cristalizat numai în urma influenței slave, nu o putem accepta.

Ne-am referit aici numai la elementele de origine slavă în lexicul românesc. Influența slavă în celelalte compartimente ale limbii române este mai tîrzie și mai puțin importantă.

Noiembrie 1968

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
str. Horea 31, Cluj

²⁹ *Toponymes roumains d'origine slave présentant le groupe „voyelle + nasale” pour le sl. comm.* *p, în *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 Août 1958*, p. 39, 40, 41, 43.

CONSECINȚELE FONOLOGICE ALE PALATALIZĂRII DENTALELOR ROMÂNEȘTI

DE

VICTOR IANCU

Parte integrantă a unui studiu monografic consacrat palatalizării dentalelor românești, prezentul articol se va opri doar asupra consecințelor de ordin fonologic pe care fenomenul în discuție le-a generat în decursul istoriei limbii române. Proces de mare întindere, palatalizarea dentalelor a contribuit substanțial la diversificarea latinei, iar mai târziu, pe teren românesc, la formarea graiurilor dacoromâne.

Încă în 1942, acad. E. Petrovici sublinia că graiurile ardelenesti se recunosc în primul rind după rostirea ca *t'*, *d'*, *n'* a consoanelor *t*, *d*, *n* urmate de *e*, *i*¹. Firește, un fenomen fonetic de o asemenea importanță nu putea să nu influențeze sistemul fonologic al limbii.

Fără să constituie obiectul unui studiu special, consecințele fonologice ale palatalizării dentalelor românești au fost discutate în multe lucrări anterioare. Menționăm doar câteva nume: acad. E. Petrovici², acad. Al. Rosetti³, I. Pătruț⁴, A. Avram⁵, A. Roceric-Alexandrescu⁶, Em. Vasiliu⁷, Gr. Rusu⁸.

¹ E. Petrovici, *Simbioza româno-slavă în Transilvania*, „Transilvania”, 73, 1942, 2–3; p. 149–156.

² Dăm ca exemplu lucrările: *Fonemele limbii române*, SCL, VI, 1956, 1–2, p. 7–20; *Sistemul fonematic al limbii române*, SCL, VI, 1956, 1–2, p. 7–20; *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, CL, II, 1957, p. 97–126.

³ *Contribuții asupra sistemului fonologic al limbii române literare*, SCL, VIII, 1957, 1, p. 43–48; *În jurul fonemului*, SCL, VIII, 1957, 3–4, p. 159–162.

⁴ *Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române*, CL, V, 1960, 1–2, p. 23–28.

⁵ *Contribuții la studiul fonologiei limbii române*, SCL, VII, 1956, 3–4, p. 193–204.

⁶ Alexandra Roceric-Alexandrescu și Em. Vasiliu, *Statutul fonematic al africatelor în româna comună*, SC, XVI, 1965, 3, p. 335–339.

⁷ *Fonologia limbii române*, București, 1965.

⁸ *Fonetica graiului din Valea Jiului*, SCL, XV, 1964, 6, p. 735–747; XVI, 1965, 2, p. 239–254.

Ceea ce dorim să realizăm este imaginea de ansamblu a fenomenului discutat, începînd cu examinarea părerilor expuse pînă acum și terminînd cu concluziile noastre.

Referindu-se la statutul fonologic al consoanelor palatalizate din latina tîrzie (romanica comună, în terminologia acad. E. Petrovici), acad. E. Petrovici arată că în această epocă toate consoanele urmate de iod s-au muiat, ceea ce a avut drept consecință constituirea corelației fonologice de muiere a consoanelor⁹.

Au luat astfel naștere seriile de consoane corelate :

$p\ b\ m\ f\ v\ t\ d\ n\ s\ r\ l\ k\ g$
 $p'\ b'\ m'\ f'\ v'\ t'\ d'\ n'\ s'\ r'\ l'\ k'\ g'$

Acad. Al. Rosetti este însă de părere că k' , d' , t' etc. au devenit foneme independente abia după asibilare :

$k' > ts$ sau $\check{c}$; $d' > (d)z$ sau $\check{g}$; $t' > ts$ sau $\check{t}$ ¹⁰.

Existența perechilor minimale de tipul *dossu* (<*dorsum*) — *d'ossu* (<*deorsum*), *filu* (<*filum*) — *fil'u* (<*filium*) demonstrează însă că în faza d' , l' aceste consoane erau foneme independente. Nu susținem însă nici corelația fonologică a acad. E. Petrovici. Considerăm că d' , t' , n' , l' , r' , s' (după schimbarea locului de articulație la palatul dur) devin consoane palatale. Ele sînt foneme independente nu în calitate de corelate ale lui d , t , n , l , r , s , ci ca palatale.

În favoarea acestei teze aducem doar două argumente :

a) stadiul d' , t' nu este în exclusivitate rezultatul palatalizării dentalelor $d' < dy$ (d_i) sau gy (g_i); $t' < ty$ (t_i) sau ky (k_i);

b) locul de articulare a palatalelor d' , t' , n' , l' , r' , s' se află la palatul dur, pe cînd articularea dentalelor neutre sau palatalizate intranzitiv ($d-d'$, $t-t'$ etc.) se face la dinți, alveole.

Înainte de a admite corelația fonologică de muiere, trebuie să ne întrebăm : putem oare considera o palatală drept corelată fonologic, atît cu o dentală cît și cu o velară?

Din cele șase palatale (d' , t' , n' , l' , r' , s') ale latinei tîrzii, doar trei au trecut nealterate în româna primitivă comună : n' , l' , r' . Celelalte trei au suferit, în perioada de destrămare a latinei, transformări substanțiale : $/d/ > /d/$ sau $/\check{g}/$; $/t/ > /t/$ sau $/\check{c}/$; $/s/ > /\check{s}/$.

Româna primitivă comună era în schimb mai bogată în dentale decît latina tîrzie. În sistemul ei fonologic intrau și $/dz/$, $/t/$.

Palatalizarea apărută în româna primitivă comună nu a schimbat articulația fundamentală a dentalelor. Dentalele palatalizate tranzitiv (d' , t' , n') au apărut abia spre sfîrșitul dacoromânei comune. Întrebarea ce se pune însă este dacă palatalizarea (intranșitivă), accentuată spre sfîrșitul românei primitive comune¹¹, a avut sau nu repercusiuni asupra sistemului fonologic.

Răspunsurile date pînă acum la această întrebare sînt diferite.

Acad. E. Petrovici a arătat că în urma amuțirii lui i final din cuvinte ca *pari*, *oameni*, *cutezi*, consoanele palatalizate prin contactul cu o vocală

⁹ Vezi *Problema moștenirii din romanică comună a corelației palatale în limba română*, SCL, VII, 1956, 3—4, p. 163—169.

¹⁰ *Considerații asupra fonologiei istorice a limbii române*, SCL, XV, 1964, 6, p. 703—709.

¹¹ Cf. E. Petrovici, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, CL, II, 1957, p. 105.

anterioară devin foneme independente¹². Dentala palatalizată (intran-
zitiv — *n. n.*) *n'* din *vin'eri* nu mai poate fi considerată variantă pozi-
țională a neutrei *n*, întrucît *n'* poate apărea și în finalul cuvîntului (*cîn'*),
unde, firește, caracterul ei palatalizat nu este impus de context. Deci
/n/ și /n'/ trebuie considerate foneme distincte.

Dacă *t'*, *d'*, *n'* etc. sînt foneme independente, distincția dintre *e*
și *ă*, *i* și *î* este irelevantă. Dacoromâna comună ajunge (chiar la sfîrșitul
perioadei românei primitive comune) să posede doar trei foneme vocalice :
a, *ă*, și *î*¹³. Se contestă totodată existența diftongilor : *leagă* trebuie
interpretat ca /l'agă/. Fonologic el este format din numai patru foneme :
/l'/, /a/, /g/ și /ă/.

Acad. E. Petrovici și discipolii domniei sale urmează același drum
și în explicarea sistemului fonologic al limbii române literare sau al graiuri-
rilor dacoromâne actuale¹⁴. (Se au în vedere bineînțeles toate schimbările
fonetice mai importante suferite de limba română în ultimele patru-cinci
veacuri).

Statutul de foneme independente pentru consoanele palatalizate
(intran- zitiv) este însă respins de alți lingviști, printre care acad. A. Rosetti,
A. Avram, D. Copceag, V. Șuteu și Em. Vasiliu¹⁵. Argumentele principale
invocate de acești cercetători sînt : a) în româna literară, precum și în
unele graiuri regionale, palatalizarea consoanelor este foarte slabă, ea
neputînd constitui o trăsătură pertinentă ; b) cercetările experimentale
dovedesc existența lui *i* final în cuvinte ca *lupi*, *pomi* etc. și a lui *e* semi-
vocalic în cuvinte ca *teacă*, *beată* ; c) *e* și *i* pot apărea și în poziție inițială,
ceea ce dovedește că aceste vocale sînt foneme independente ; d) *î* inițial
din dacoromâna comună nu poate fi considerat fonem independent, întrucît
inițial el apare doar într-un singur context : *î + n*.

Examinînd statutul fonologic al dentalelor palatalizate tranzitiv
(din punct de vedere sincron, acestea sînt consoane palatale), acad. E.
Petrovici și acad. Al. Rosetti au ajuns de asemenea la concluzii diferite.
Consoanele *t'* și *d'* existente în graiurile dacoromâne din vestul României,
sînt socotite de acad. E. Petrovici¹⁶ drept variante ale fonemelor diezate
/t'/ și /d'/ pe care le întîlnim în celelalte graiuri dacoromâne, precum și
în limba literară. Dimpotrivă, pentru acad. Al. Rosetti, aceste consoane
sînt variante ale neutrelor /t/ și /d/¹⁷.

În explicarea statutului fonematic al consoanelor palatalizate, noi
vom urma un drum propriu.

Limba română comună (standard), ca și orice altă limbă, dispune
de un sistem fonologic unitar. Atît existența, cît și unitatea sistemului

¹² Art. cit., p. 111—113.

¹³ Datorită amușirii lui *u* final, bemolarea (rotunjirea) consoanei devine pertinentă,
timbrul vocalei următoare nefiind relevant. Este părerea expusă în lucrarea citată mai sus a
acad. E. Petrovici, precum și în articolele lui Gr. Rusu, *Schiță a sistemului fonologic al daco-
românei comune*, SCL, XV, 1964, 3, p. 347—356, și *Cîteva precizări în legătură cu sistemul fonolo-
gic al dacoromânei comune*, SCL, XVI, 1965, 4, p. 541—548.

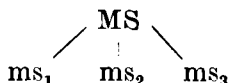
¹⁴ Vezi lucrările citate în notele 2 și 8.

¹⁵ D. Copceag, *Sunele de tranziție sau sunete propriu-zise?*, FD, IV, 1962, p. 25—36 ;
V. Șuteu, *Cu privire la i final în limba română*, FD, II, 1960, p. 71—84. Lucrările respective ale
acad. Al. Rosetti, A. Avram și Em. Vasiliu au fost citate în notele 3, 5 și 7.

¹⁶ *Variantele regionale ale fonemelor t' și d'*, SCL, VII, 1956, 3—4, p. 269.

¹⁷ În jurul fonemului, SCL, VIII, 1957, 3—4, p. 159—162.

fonologic sint asigurate de posibilitatea comunicării între toți vorbitorii care se folosesc de limba română¹⁸. Se înțelege că nu poate fi vorba decât de o unitate în diversitate. Așa-zisele sisteme fonologice ale graiurilor nu concordă în toate elementele lor structurale. Dar, mulțumită existenței unui sistem al limbii comune (să-l numim macrosistem), între sistemele fonologice ale graiurilor (pe care le-am putea numi microsisteme) pot fi stabilite nenumărate raporturi de corespondență. Schematic, relațiile presupuse de noi ar arăta astfel:

Prin MS, am notat macrosistemul (sistemul fonologic al limbii comune), iar prin ms, microsistemele graiurilor subordonate direct limbii comune. Între aceste microsisteme, trebuie inclus și sistemul fonologic al limbii literare¹⁹. La rîndul lor, microsistemele graiurilor subordonate direct limbii comune (ms₁, ms₂ etc.) se realizează pe un plan inferior prin alte microsisteme (să zicem m's₁, m's₂, m's₃ etc.).

Elementele care alcătuiesc microsistemul unui grai (ms₁, spre exemplu) pot fi notate prin α₁, β₁, γ₁ etc. E în afară de orice îndoială că, dată fiind posibilitatea comunicării (pe baza MS) dintre cei care folosesc ms₁ și ms₂, majoritatea elementelor alcătuitoare ale ms₁ și ms₂ sînt identice. Deci α₁ = α₂, β₁ = β₂ etc. Dar pentru ca ms₁ și ms₂ să fie distincte, trebuie să existe cel puțin o relație de tipul γ₁ ≠ γ₂. Cu alte cuvinte, fiecare microsistem va avea cel puțin o trăsătură pertinentă. Între aceste trăsături pertinente se pot stabili însă relații de corespondență, luîndu-se ca sistem de referință MS²⁰. Spre exemplu, palatalei t' din subdialectul crișean îi corespund în subdialectul muntean: dentala palatalizată (intransitiv) t', palatala k' și labiala palatalizată (intransitiv) p'. Această corespondență se bazează pe diversitatea funcțională (luînd ca sistem de referință MS) a sunetului t': criș. [lapt'e] ≡ munt. [lapt'e]; criș. [t'ema] ≡ munt. [k'ema]; criș. [t'ept] ≡ munt. [p'iept]²¹.

Întrebarea capitală la care trebuie să răspundem este însă dacă palatalizarea dentalelor influențează în vreun fel macrosistemul fonologic românesc. Este palatalizarea o trăsătură pertinentă a macrosistemului consonantic sau această trăsătură trebuie căutată la vocale?

Să examinăm situația din cîteva microsisteme.

A. În sistemul fonetic al limbii române literare nu există dentale palatalizate tranzitiv, adică dentale devenite palatale prin contactul

¹⁸ Evident, această posibilitate există în primul rînd datorită comunității de structură gramaticală și fond principal lexical. Dar nimeni nu-și poate închipui o structură gramaticală unitară bazată concomitent pe mai multe sisteme fonologice (independente, total deosebite).

¹⁹ În general, sistemul fonologic al limbii literare este mai apropiat ca fizionomie și structură de macrosistemul decît sistemele fonologice ale graiurilor. Despre o identitate însă nu poate fi vorba.

²⁰ Pentru a opera cu o terminologie unitară, elementele structurale ale MS vor fi denumite macrofoneme.

²¹ Pentru palatalizarea lui p în *piept*, vezi harta întocmită de D. Macrea (*Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, 1965, p. 68).

cu o vocală anterioară ²². Toți lingviștii noștri sînt însă de acord că urmate de o vocală anterioară ²³, consoanele formînd microsistemul limbii literare se palatalizează ușor (intransitiv). Așadar, urmat de o vocală prepalatală, [t] > [t']: [t'imp], [lit'erare]. Din punct de vedere fonologic este oare pertinentă articulația suplimentară de palatalizare a consoanei sau caracterul prepalatal al vocalei?

Pornind de la constatarea că vocalele anterioare pot apărea și în poziție forte (inițială de cuvînt), în vreme ce despre un [t'] final nu se poate vorbi, trebuie să admitem dependența lui [t'] de context și nu a lui *e* sau *i*. Privit independent, microsistemul fonologic al limbii române literare posedă neindivizibil vocală anterioară ²⁴.

Diftongii ascendenți sînt și ei o realitate, dar numai fonetică, a microsistemului limbii literare. Fonologic, semivocala *ɛ* nu poate fi considerată fonem independent din moment ce nu apare niciodată în poziție forte: [ea]=[ia] sau mai exact /ia/. Dar aici *i* este o consoană fricativă palatală, deci *ia* nu e diftong.

Totodată se exclude interpretarea consoanelor palatalizate ca foneme independente. Palatalizarea dentalelor este deci nepertinentă. Dentalele palatalizate ne apar doar ca alofone ale consoanelor neutre corespunzătoare ²⁵.

B. Spre deosebire de limba literară, subdialectul crișean posedă în sistemul său fonetic palatelele *t'*, *d'*, *n'*. Acestea au apărut ca rezultat al palatalizării tranzitive a consoanelor *t*, *p*, *d*, *b*, *n*, *m*, precum și de pe urma unor modificări suferite de *k'*, *g'*: *șt'iu* (<*șt'iu*), *abd'e* (<*ab'ia*), *bun'* (<*bun'i*), *d'ață* (<*g'ață*).

O examinare aprofundată a statutului fonologic ne duce inevitabil la concluzia că *t'*, *d'*, *n'* constituie, în microsistemul fonologic al subdialectului crișean, foneme independente. Dimpotrivă, localizarea vocalelor nu este o trăsătură pertinentă. Vocalele *e* și *i* sînt alofone ale medialelor *ă* și *î*. Acceptînd interpretarea consonantică a lui *i* și *ɥ*, microsistemul fonologic al subdialectului crișean nu posedă nici diftongi.

Argumente:

1. Vocala *e* nu poate apărea în poziție forte (inițială de cuvînt sau de silabă): *ieram*, *Mărișe*.

2. Palatelele *d'*, *t'* și mai ales *n'* pot să apară într-o atare poziție (adică în finală absolută): *luñ*, *bañ*, *noșt'* (*noștri*), *ɥunt'* (*unchi*), *prived'* (*priveghi*).

3. După *d'*, *t'*, *n'* nu pot apărea diftongi /t'anc/ (nu /t'εanc/), /d'al/ (nu /d'εal/), /n'aɥă/ (nu /n'εaɥă/).

Aceasta înseamnă că nu diftongii determină timbrul consoanei, ci dimpotrivă timbrul consoanei guvernează contextul. O atare constatare impune concluzia că de fapt în microsistemul fonologic crișean nici nu există diftongi.

²² Cf. Al. Roselli, *Despre consoanele palatalizate și consoanele muiate*, SCL, VI, 1955, —4, p. 204.

²³ Includem aici și așa-zisele semivocale: *ɛ* și *i*.

²⁴ Acad. E. Petrovici respinge constant o asemenea teză: vezi *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, SCL, I, 1950, 2, p. 172—232, *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, București, 1956 etc.

²⁵ Concluzia aceasta nu va fi valabilă după ce vom fi stabilit macrosistemul (sistemul fonologic al limbii comune): vezi mai jos.

Trecînd peste unele amănunte, se poate afirma că statutul fonologic al dentalelor palatalizate din microsistemul limbii literare poate fi regăsit în subdialectul muntean, iar cel descris pentru subdialectul crișean se regăsește în subdialectele bănățean, maramureșean și moldovean.

Faptele expuse pînă aici permit formularea următoarelor concluzii în legătură cu macrosistemul fonologic al limbii române :

1. Consoanele palatale /d'/, /t'/, /n'/ nu pot fi interpretate decît ca foneme independente : a) sînt în raport de comutare cu /d/, /t/, /n/ b) pot apărea și în poziție forte (finală absolută de cuvînt).

2. Dentalele palatalizate [d'], [t'], [n'] ne apar ca alofone ale palatalelor /d'/, /t'/, /n'/; a) ele nu guvernează contextul (vezi microsistemul limbii literare); b) față de /d'/, /t'/, /n'/ sînt în distribuție complementară.

3. Macrosistemul fonologic al limbii române nu posedă diftongi. Acolo unde ei reprezintă o realitate fonetică, diftongii nu sînt decît realități ale macrofonemelor /a/, /o/ etc. ; [d'ęasupra] = /d'asupra/ ; [d'ęoparte] = /d'oparte/.

Argumentele de bază pe care se sprijină această afirmație sînt :

a) diftongii nu apar în poziție forte în nici un microsistem ;

b) după o consoană palatalizată poate apărea și [a], pe cînd [ea] nu poate fi înregistrat decît în urma unei consoane palatalizate (intranzitiv) : criș. [t'ag] „cheag” ; munt. [m'ęargă].

Așadar, pot fi considerate macrofoneme doar sunetele care se bucură de realizări forte cel puțin într-unul din microsistemele limbii române.

În acord cu această postulare, trebuie să se renunțe la ideea încă drăriei printre macrofonemele limbii române a așa-zisului pseudo-*i* final. Și aceasta, chiar dacă fonetic îi acceptăm existența în unele graiuri daco-române sau în limba literară²⁶. Cuvinte ca *oameni*, *bani*, *căni* trebuie notate fonologic /oamen'/, /ban'/, /căn'/, întrucît [n'] este o alofonă a lui /n'/.

4. Faptul că [d'], [t'], [n'] sînt alofone ale macrofonemelor /d'/, /t'/, /n'/ și nu ale lui /d/, /t/, /n/ ne duce la concluzia că în macrosistemul fonologic al limbii române chiar și palatalizarea intranzitivă este pertinentă. Această ultimă concluzie ne scutește de a mai comenta rolul importanța palatalizării dentalelor în constituirea sistemului fonologic al limbii române.

Iunie 1968

Institutul pedagogic de 3 ani
Str. Victoriei 76, Baia Mare

²⁶ Despre existența sau non-existența (fonetică) a lui pseudo-*i* final a discutat recent acad. E. Petrovici, CL, XII, 1967, 2, p. 207—209. Concluzia la care ajunge acad. E. Petrovici este convingătoare : în *lup*¹ (*lup'*) există doar trei foneme : /l/, /u/, /p'/.

ÎNSEMĂNĂRI LEXICALE (II)

DE

BELA KELEMEN

néder

Cuvîntul este inserat în *Dicţionarul enciclopedic ilustrat* al lui I.-A. Candrea şi Gh. Adamescu şi în *Dicţionarul limbii româneşti* de A. Scriban. În primul este tratat şi ca adjectiv şi ca substantiv, cu sensurile de ‘om mare şi prost; ţicnit’. Aceste sensuri sînt ilustrate prin următoarele citate: *rămii înlemnit cu ochii la neder* (LUNG.); *boierii hotărîră să-l cunune pe neder cu altă mireasă* (R.-COD.); *tot aşa era, cam neder, cam nea’nt’o parte* (BR.-VN.). La Scriban apare ca adj. m. cunoscut în vestul ţării (Banat, Oltenia, vestul Transilvaniei şi al Munteniei), avînd sensurile de ‘prost, zăpăcit’: *era cam neder, cam nea’nt’o parte* (Br.-Voin., VR, 1912, 1, 51); ‘nebun’ (Buletinul Societăţii de Geografie, Bucureşti, 1922, 163). Nici unul dintre cele două dicţionare nu indică etimologia cuvîntului.

Redactorii *Dicţionarului limbii române*, în posesia unui material mai bogat, au putut stabili mai multe sensuri. Tratat ca substantiv, cuvîntul are în DLR trei sensuri şi două subsensuri, după cum urmează: 1. Bărbat tînăr, flăcău (care chiuie la horă). Cf. PAŞCA, GL., GR. S. VI, 241, A II 8. ♦ Băiat între paisprezece şi optsprezece ani. Com. din LOMAN — SEBEŞ, cf. ALR I 1787/131. ♦ Bărbat voinic, puternic, vînjos. I. CR. VI, 252. — 2. Om prost, mărginit la minte, nătîng, zăpăcit, nebun. Cf. PAMFILE, A. R. 252... 3. Om îmbrăcat prost, cu hainele rupte sau puse în dezordine. Cf. CIAUŞIANU, V. 182.

În privinţa etimologiei, avem pînă acum un singur indiciu, cel dat de Şt. Paşca în *Glosar dialectal*, p. 44. La Şt. Paşca cuvîntul este accentuat pe a doua silabă, *nedér* s.m. şi are sensul de ‘feciorul de la 18 la 24 de ani care chiuie bine la horă’ (Jina, jud. Sibiu). Şt. Paşca îl consideră derivat cu sufixul *-er* de la *nedeie*. Etimologia stabilită de Şt. Paşca nu este convingătoare, este greu de admis atît din punct de vedere semantic, cît şi morfologic (tema *nedei-*).

Sensurile de 'om prost, mărginit la minte, nătîng; zăpăcit, nebun' precum și 'om îmbrăcat prost, cu hainele rupte sau puse în dezordine, s-ar putea lega de un element semantic din definiția dată de D. Șandru și F. Brinzeu „flăcău în floarea vîrstei; adeseori mi s-a indicat și sensul de flăcău cam prost, haimana”¹. Dîșii notează însă cuvîntul cu primul *e* deschis (e), ceea ce poate fi considerat ca o indicație de accent, deci *néder*. Cu accentul pe prima silabă figurează cuvîntul și în CADE și la Scriban. Se pune întrebarea dacă sensurile peiorative pot fi considerate drept rezultat al unei evoluții semantice sau ele reprezintă conținutul unui alt cuvînt? Avînd în vedere conținutul semantic al cuvîntului *néder* putem să-l apropiem de cuvîntul german *nieder* adj. care are sensurile de 'jos, coborît'; 'de jos, inferior'; 'josnic'. În graiurile săsești apare și sub forma de *nedar*². Cuvîntul se găsește și ca substantiv în dicționare, *ein Nieder* 'un om inferior', 'un om decăzut'. De la sensurile acestea se pot explica accepțiile de 'om mărginit' și 'om îmbrăcat prost, cu hainele rupte sau puse în dezordine'.

Se pune întrebarea: cum se explică prezența acestui cuvînt în Muscel și în Oltenia? Cele mai multe atestări sînt din sud-vestul Transilvaniei, anume din raza orașelor Sibiu, Sebeș și Orăștie, unde contactul cu populația săsească este intens. Iradierea populației de aici, pendulările, trecerile și așezarea lor în valea Oltului, în Muscel și în alte părți sînt cunoscute (cf. I. I. Stoian, *Păstoritul în Rîmnicul-Sărat*, în „Grai și suflet”, VI, 1933—1934, p. 41—74; M. Tomescu, *Graiul din Olt*, în „Ethnos”, II, 1942—1943, fasc. 1—2, p. 39—52). Vehicularea termenului din părțile transilvănene în Oltenia și Muntenia este deci explicabilă.

În lumina celor expuse e de preferat să presupunem că cuvîntul *nedér*, accentuat și *néder* s.m. și adj. 'om prost, mărginit la minte'; 'nătîng'; 'om îmbrăcat prost, cu hainele rupte sau puse în dezordine', ca adjectiv cu sensul de 'prost, nătîng', este un împrumut din limba germană, respectiv din graiurile săsești: *nieder*, *nedar* 'de jos, inferior'; 'josnic'; 'neînsemnat'. Sensul de 'feciorul de la 18 la 24 de ani', 'băiat între paisprezece și optsprezece ani' este greu, dar nu imposibil, de explicat pornind de la sensurile de mai sus. Din indicația dată de D. Șandru și F. Brinzeu reiese o oscilare în ce privește conținutul semantic al acestui cuvînt. S-ar putea admite ca pe teren românesc să fi fost format sensul de 'băiat între paisprezece și optsprezece ani', adică 'flăcăiandru', 'flăcău mai mic ca vîrstă', iar de aici 'fecior de la 18 la 24 de ani'. În cunoașterea unor noi elemente vom putea da, poate, o explicație mai completă.

niraj

La întrebarea indirectă „pîrîul morii”, din ALR I, s-a primit, în punctul 231, răspunsul *niraju morii*. Punctul amintit este satul Lăurenii din județul Mureș, așezat în valea Nirajului. Poziția geografică a satului ne indică etimologia cuvîntului *niraj*.

¹ *Printre ciobanii din Jina*, în „Grai și suflet”, VI, 1933—1934, p. 241.

² Pentru informațiile date mulțumesc prof. B. Capesius.

Avem de-a face cu o sinecdocă. În cazul nostru, un hidronim, *Niraj*, a devenit nume comun, sinonim cu *pîrîu*, *gîrlă*, *iaz*.

Fenomenul acesta nu este izolat. Astfel, în Bihor, în regiunea Crișurilor, apele curgătoare, pîraiele sînt numite *criș* (comunicat de V. Breban), iar în unele părți ale Banatului apele curgătoare sînt numite cu apelativul *țimiș* (comunicat de I. Mării).

niuséie

Acest regionalism, cu sensul de 'corcie de transportat lemne sau fin' se găsește în materialul necartografiat al ALR I, la punctul 576, Voșlăbeni, jud. Harghita. La aceeași întrebare: „corciuie, dispozitivul lung pentru încărcat sania” (833), în punctul 571, Corbu, jud. Harghita, s-a înregistrat forma *núsîi* (pl.). În restul punctelor cartografice apar alți termeni, de care nu ne ocupăm de astă dată. Termenul *niuséie* a intrat și în *Dicționarul limbii române*.

Cuvîntul vine din magh. *nyoszolya* 'pat', mai ornamentat sau mai simplu, dar însemnînd pur și simplu 'loc de culcare', și care în graiurile secuiești are și sensul întîlnit în ALR I 'corcie de transportat fin'. Are și varianta *nyoszója* (cf. Szinnyei József, *Magyar tájszótár*, Budapest, 1893, s.v.).

Dată fiind această identitate semantică a celor două cuvinte, posibilitatea de a explica fonetismul cuvîntului românesc prin cel maghiar, precum și coincidența regiunii în care se folosește atît cuvîntul regional românesc cît și cel maghiar cu un sens regional, putem considera că rom. *niuseie* provine din magh. *nyoszolya* sau *nyoszója* 'corcie de transportat fin'.

nónius

Cuvîntul este atestat în lucrarea lui Petru Țiucra-Prîbeag, *Pietre rădăse. Contribuție la monografia județului Arad*, București, 1936, în următorul context: „Soiuri de cai din regiunea noastră: arab plin sînge, nonius, lipitan, jumătate muran...” (p. 69). Termenul se găsește și în *Dicționarul enciclopedic român*, vol. III, K—P, București, 1963. Pe baza surselor de mai sus este inclus și în *Dicționarul limbii române* cu definiția: „Rasă de cai din țara noastră, îndeosebi din Banat și Transilvania, caracterizată prin talie mare, greutate peste 600 kg, culoare dominantă neagră” (în manuscris s.v.). În localitatea Toager, jud. Timiș, cuvîntul este cunoscut atît ca apelativ cu sensul de „rasă de cai” (*niunius*; *núnius*), cît și ca nume propriu de armăsar, *Nonius* (comunicat de I. Mării). Termenul *nonius* se folosește și în Dobrogea, satul Țepeș-Vodă (comunicat de V. Băjnică).

Soiul de cai denumit *nonius* a fost obținut prin încrucișare în herghelia din Mezöhegyes (R.P. Ungară), importîndu-se din Franța în 1816 un armăsar englez-norman cu numele de *Nonius Senior*. După numele acestuia i s-a dat noului soi de cal numele de *nóniusz* (Cf. *Új magyar*

lexikon 5, Budapesta, 1961, s.v.). Prin urmare termenul de *nonius* este de origine latină literară, însă intrat, se pare, în limba română prin intermediul limbii maghiare. Neacceptând așa-numita „filieră”³, cuvântul românesc *nonius* trebuie considerat provenit din magh. *nóniusz*. În ce privește aspectul fonetic al variantei *niuniūs*, trebuie semnalată asimilarea lui *o* din prima silabă.

notălui

În *Hronica românilor* ... III a lui Gh. Șincai se găsește următorul pasaj: „Sarosi Ianoș ... dăduse afară tudumana preoților românești subț pecetea împărătească, drept aceea s-au prins și s-au notăluit”, p. 206/23. Pe baza acestui text redactorii *Dicționarului limbii române* au consemnat cuvântul *notăluit*, menționând că este învechit, neobișnuit și că se folosește în Transilvania; sensul este considerat neprecizat, redactorii stabilind ca sens probabil ‘a fi pus sub acuzație’.

Definiția cuvântului nu pare a fi cea mai convingătoare. Numai indirect putem să ne gândim la sensul de ‘a fi pus sub acuzație’. După părerea noastră cuvântul *notăluit* are un sens mai general, anume ‘a însemna’, ‘a nota’, cu scopul de a nu se uita, de a avea în evidență ca un fapt neadmis.

Pornind de la sensul de ‘a însemna’, ‘a nota’ ne putem gândi la două etimologii ale cuvântului. Se poate explica prin derivare de la substantivul rom. *notă* + suf. -*ălui* și în cazul acesta cuvântul intră în seria cuvintelor de tipul *trebălui*, *răspălui* etc.

Având în vedere ambianța socială și contextuală în care apare cuvântul, ne putem gândi și la proveniența lui maghiară. În maghiară nu am găsit atestată o formă verbală *nótál*, ci una *nótáltat* ‘a pune să însemne’, ‘a pune să noteze’, din jurul orașului Baia Mare, în legătură cu timpul lucrat de mineri: „Aki tizenkét óráig dolgozik, egy, aki du. négyig, az másfél siten volt. Amint kijön a munkás a bányából meggyenótáltatni (feljegyeztetni a sitjét)”, în „Magyar nyelvőr”, XIV, 1885, p. 238 — „Cine lucrează pînă la ora douăsprezece a fost la un schimb (de muncă), cine lucrează pînă la patru după masă, a fost la unu și jumătate de schimb. Cum iese muncitorul din mină se duce să-și noteze șichta (schimbul de muncă)”. Cuvântul maghiar *nótáltat* a fost înregistrat, pe baza acestui text, și de Simonyi József în *Magyar tájszótár*, Budapest, 1893, s.v. Forma verbală *nótáltat* ne îndreptățește să presupunem și una *nótál*. De altfel cuvintele *annotál* și *prenotál* sînt frecvente în documentele vechi⁴, dar ele se mai folosesc și azi, lucru pentru care au fost incluse și în *Idegen szavak kéziszótára* (Dicționarul portativ al cuvintelor străine) de Ferenc Bakos, Budapest, 1958, s.v.

Cuvântul românesc se explică ușor din punct de vedere fonetic de la cuvântul *nótál*. Putem porni și de la cuvântul *annotál* ‘idem’, care a

³ Cf. I. Pătruț, *Împrumuturi prin filieră*, CL, X, 1965, nr. 2, p. 327–336.

⁴ Prof. Attila Szabó T. a întâlnit frecvent cuvintele acestea în documentele maghiare din Transilvania. Mulțumesc pentru informații.

fost analizat de vorbitorii români în *a* (prep. care precedă inf.) + *notal*, formă care s-a încadrat în categoria verbelor terminate la infinitiv în *-ui*.

Cuvîntul *notălui* fiind deocamdată *hapax legomenon* în limba română nu ne putem gândi la un împrumut din limba română în limba maghiară. În cazul cînd în limba română vom avea mai multe astfel de atestări acest aspect al problemei nu poate fi neglijat.

nóva

Este numele regional al unei varietăți de viță de vie. Se folosește mai ales în Transilvania, atît în regiunea Tirnavelor, cît și în cea a Crișurilor, în valea Someșului etc. Îl întîlnim și într-un glosar dialectal din Amărăștii de Jos, jud. Dolj (cf. „Limba română”, IX, 1960, nr. 2, p. 19).

Cuvîntul este atestat și în formele: *novă*, Hereclean, jud. Sălaj (comunicat de V. Breban), și *nohă*, satul Varviz, com. Popești, jud. Bihor (comunicat de M. Popa).

Termenul acesta este frecvent în limba maghiară cu sensul de ‘producător direct’. Ca atare se află și în amintitul *Idegen szavak kéziszótára*, arătîndu-se că este un cuvînt latin. În unele graiuri maghiare din Transilvania există forma *nóha*, care se explică prin umplerea hiatului în pronunțarea *nóa*, fenomen cunoscut în fonetica limbii maghiare.

În concluzie, cuvîntul românesc *nova*, *novă* are la bază cuvîntul maghiar *nóva*, iar varianta *nohă* forma regională maghiară *noha*.

Noiembrie 1968

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

OBSERVAȚII ASUPRA PĂTRUNDERII NEOLOGISMELOR ÎNTR-UN GRAI DIN BANAT

DE
DOINA GRECU

În contextul larg al preocupărilor de dialectologie, cercetarea raporturilor dintre grai și limba comună începe să ocupe și la noi un loc din ce în ce mai mare.

Prof. Boris Cazacu a arătat, nu de mult, că „problema cercetării raporturilor dintre limba comună și dialectele locale prezintă un interes deosebit în perioada actuală, când graiurile se dezvoltă sub puternica înfruiere a limbii naționale unice”¹.

Efectuarea unor anchete la interval de aproximativ zece ani în aceeași comună² și, pe cât a fost posibil, cu aceiași informatori, ne-a permis adunarea unui material dialectal care, așa cum, desigur, era de așteptat, confirmă teza atât de cunoscută a progresului în limbă, teză care, atunci când e vorba de dialecte, se traduce prin convergența lor spre limba literară. Este iarăși un loc comun să afirmăm că lexicul este compartimentul în care se face mai bine simțit progresul în limbă.

Considerind însă că materialul înregistrat pe baza anchetei efectuate cu un chestionar care îl urmează în bună măsură pe cel al *Atlasului lingvistic român* — sau surprins în textele notate de noi și în discuții ocazionale — este insuficient pentru studierea a ceea ce este nou în limbă, am hotărît să întreprindem o investigație care să urmărească în special acest scop.

Ca material de bază — să-i spunem „chestionar” — am folosit lista de cuvinte din *Dicționarul de neologisme*³ — litera A. Metoda întrebuintată a fost cea directă. I s-a cerut informatorului să recunoască cuvîntul și apoi să-l definească sau să-l „traducă” printr-un sinonim. În unele cazuri, cînd informatorul ezita, pentru a ușura înțelegerea termenului am recurs la înglobarea lui într-o scurtă propoziție. Deoarece situațiile care se iveau

¹ *Procesul de diferențiere în graiul unei comune (Meria — reg. Hunedoara)*, în *Studii de dialectologie română*, Editura Științifică, București, 1966, p. 93.

² Comuna Berzovia, județul Caraș-Severin.

³ Apărut în Editura Științifică, București, 1966 (ed. a II-a).

în recunoașterea și definirea cuvintelor erau multiple și, considerăm noi, importante pentru urmărirea mecanismului de pătrundere și folosire a neologismelor, am încercat să le reținem. Am notat astfel în mod diferit situațiile în care informatorul a auzit doar cuvântul, dacă a ezitat în definirea lui, îl definește corect sau nu-l cunoaște de loc. Am mai notat sinonimele prin care reda unele cuvinte, diferite reflecții și reacții ale informatorului⁴, precum și probleme de fonetică și gramatică.

S-a efectuat ancheta cu 5 informatori, de vîrste și sexe diferite, aparținînd aceleiași familii și reprezentînd trei generații succesive⁵. S-ar putea obiecta că, în acest caz, concluziile noastre se referă la pătrunderea neologismelor în graiul unei familii, dar, atunci cînd acest material va fi completat cu datele din anchete și cu texte, el va da, sperăm, o imagine asupra pătrunderii noului în graiul comunei de care ne ocupăm.

În cele ce urmează, ne vom mărgini doar la prezentarea datelor rezultate din anchetă.

Lista de cuvinte incluse în *Dicționarul de neologisme* la litera A se ridică la 2 625. Am considerat că este o cifră suficientă pentru a ne putea permite să tragem unele concluzii. Desigur, mărirea listei ar fi fost în avantajul sporirii procentului de certitudine, dar greutățile legate de anchetare, necesitatea de a insista asupra fiecărui cuvînt pentru a vedea dacă într-adevăr este cunoscut și înțeles, precum și folosirea a mai mulți informatori ne-au determinat să ne rezumăm la această literă, luată la întîmplare.

Pentru simplificare, am stabilit patru grade (grupe) de cunoaștere a materialului:

1. cînd informatorul cunoaște bine cuvîntul, îl poate defini sau reda printr-un sinonim;
2. cînd informatorul ezită în definire, chiar și în urma includerii termenului într-un citat;
3. cînd informatorul a auzit cuvîntul, dar îl definește incorect sau nu îl poate explica;
4. cînd informatorul nu a auzit cuvîntul și nu îl recunoaște nici în context.

Tabelul de mai jos prezintă o imagine statistică a celor constatate:

Grad de cunoaștere \ Informatori					
	I	II	III	IV	V
1	208	257	814	1 861	982
2	55	35	27	21	61
3	73	81	172	51	126
4	2 289	2 152	1 612	692	1 169

⁴ Cf. Boris Cazacu, *Despre reacția subiectului vorbitor față de fenomenul lingvistic*, în *Studii de dialectologie română*, Editura Științifică, București, 1966, p. 41–56; Tatiana Slama-Cazacu, *Psiholingvistica și aplicarea metodei dinamic-contextuale în dialectologie*, în *SCL*, XIX, 1968, nr. 2, p. 89–92.

⁵ Informatorii îi vom nota: I = o informatoare în vîrstă de 61 de ani, absolventă a 6 clase primare, colectivistă; II = un informator în vîrstă de 73 de ani, absolvent a 6 clase pri-

Rezultă, chiar și la o primă vedere, că există deosebire între generații în acumularea cantitativă a neologismelor, cele mai puține fiind cunoscute de informatorii mai în vîrstă. Și aci există o ușoară diferență între sexe. Cel mai mare număr de neologisme îl cunoaște informatorul IV, de profesie sudor, dar care își exercită meseria în localitate. Lucrînd într-un atelier mare, în care există fluctuație de personal, citind mult, participînd mai din plin la viața obștească, a ajuns să asimileze o însemnată cantitate de neologisme. El însuși a remarcat că cele mai multe îi sînt cunoscute „din ziar, din cărți și de la ședințe”. Îi urmează fiica sa, elevă. Ne-am fi așteptat, poate, ca aceasta să cunoască cele mai multe neologisme. Fără îndoială însă că aici își spun cuvîntul experiența, lectura și deseale ieșiri din mediu ale informatorului IV.

Informatorii I, II și III, colectivști, deci mai legați de viața comunei, mai stabili, venind în contact mai mult cu persoane cu aceeași ocupație, cunosc mult mai puține neologisme.

Grupele a doua și a treia de neologisme sînt mult mai slab reprezentate la informatorul IV decît la ceilalți, fapt absolut normal, ezitarea și denaturarea sensului mergînd mîna în mîna cu scăderea nivelului de cunoștințe.

Urmărind acum lista de cuvinte, constatăm că fluctuația nivelului de cunoștințe este legată și de o diferențiere a cîmpului semantic din care face parte un cuvînt sau altul. Astfel, știind că și între neologisme există unele de o mai largă circulație, care se referă la noțiuni devenite indispensabile, pe cînd altele sînt fie referitoare la domenii speciale, fie noi și în limba literară, observăm că primele sînt cunoscute de toți cei cinci informatori, diferența cantitativă a cunoașterii neologismelor fiind dată de acumularea în mai mare sau mai mică măsură a neologismelor din categoria din urmă. Nu intenționăm aici o ierarhizare pe sfere semantice și o urmărire îndeaproape a felului în care sînt cunoscute neologismele de unul sau altul dintre informatori. Remarcăm doar faptul că ei sînt conștienți de existența acestei diferențieri. Informatorul IV, asistînd la ancheta efectuată cu informatorul V și văzînd că acesta cunoaște numeroase cuvinte pe care el declarase că nu le știa sau doar le-a auzit cîndva și remarcînd că e vorba de termeni necesari în acumularea cunoștințelor la școală, a declarat că le-a uitat deoarece „nu mai are tangență cu ele”. La fel, informatorul II a recunoscut că nu cunoaște unii termeni pe care informatorul IV îi știe „din meserie și din politică”.

Informatorul I a menționat, referitor la cuvîntul *avans*, că îl cunoaște, „că-l și folosim, altfel cum să-i zicem”. Că intrarea cuvintelor noi în limbă întîmpină serioase opoziții, în special cînd e vorba de sinonime, se poate vedea și din remarcă făcută de informatorul III referitor la verbul *ambala*, „împacheta” și familia sa. Informatorul a răspuns „îl cunosc, dar nu-l folosăsc. De ce să nu zic *păchetă*? De ce să mă fac mai doamnă și mai știută, să pătesc și eu rușine ca aia de-o încurcat *pavă* și *pavoză* și o zis că la Timișoara or pavat casele de 23 August”. În schimb, informatorul IV folosește cuvîntul ocazional, cînd e „la orăș, nu la noi

mare, soțul informatoarei I, colectivist; III = o informatoare în vîrstă de 33 de ani, absolventă a 7 clase elementare, fiica informatorilor I și II, colectivistă; IV = un informator în vîrstă de 34 de ani, absolvent a 7 clase elementare și al unui curs de sudori, soțul informatoarei III, sudor; V = o informatoare în vîrstă de 14 ani, fiica informatorilor III și IV, elevă.

la cooperativă". În schimb *ambalaj* e folosit de toți 5 cu sensul de „locul în care se împachetează marfa cumpărată”, necunoscând pentru aceasta alt termen.

Existența unor serioase diferențe de cultură între informatori se vede nu numai din cifra care indică numărul de cuvinte cunoscute, ci și din felul în care le definesc. Informatorul IV redă pe *apostrofă* prin *admonestă* (pe care ceilalți nici nu-l înțeleg), iar pe *ascensor* prin *lift*, pe care primii doi informatori îl explică prin sinonimul său *cotărită*, termen regional și învechit. Pentru informatorii IV și V *afinul* e „un arbust”, iar pentru ceilalți „pom”. Tot așa *algă* e definit de informatorul IV ca „plantă marină”, de V „plante care cresc în apa mărilor”, de III ca „ierburi care cresc în mare” și de II ca „buie, ierburi”.

Numărul de cuvinte cunoscut de informatorul IV este serios ridicat și de faptul că poate analiza cuvintele derivate și, cunoscând sensul cuvântului de bază, le definește ușor pe toate cele care fac parte din familia lui, greșind arareori. Astfel el poate explica mulțumitor și derivatele care denumesc noțiuni abstracte, pe care adesea informatorii I și II nu le leagă de cuvântul de bază.

Și cuvintele formate cu prefixe noi, ca de ex. *auto-*, informatorul IV le-a putut defini, aproape pe toate, prin raportare la cuvântul de bază. Informatorii I și II însă, cunoscând de ex. pe *demasca*, nu l-au putut explica pe *autodemasca*, zicând că raportul dintre aceste două cuvinte e ca și cel dintre *motor* și *automotor*, *camion* și *autocamion*, dar neștiind „cam cum ar veni asta”.

Am încercat să urmărim dacă informatorii cunosc toate sensurile cuvintelor anchetate, dar am întâmpinat serioase dificultăți, între care oboseala informatorilor și timpul limitat au fost printre cele mai de seamă. Am observat totuși că în general nu cunosc decât un singur sens al unui neologism, de obicei cel cu care vin ei în contact. Astfel *asistent*, -ă se referă, pentru ei, numai la personalul sanitar, iar *acumulator* e definit de fiecare ca piesă concretă fie la aparatul de radio, fie la tractor, singur subiectul V cunoscând sensul general. *Avans* înseamnă pentru toți cei cinci informatori „sumă primită înainte”, numai informatorul IV cunoștea și expresia *a face avansuri*. De asemenea, am remarcat faptul că, în majoritatea cazurilor, la cuvintele polisemantice care au atît sensuri concrete, cît și abstracte, sînt cunoscute cel mai adesea sensurile concrete.

Unele cuvinte, auzite mai des în anumite sintagme, nu pot fi analizate independent de către informator. Astfel, informatorii I și II au declarat că nu cunosc cuvântul *atomic*, dar, aducînd vorba de război, au povestit despre *bombe atomice*, iar informatorul IV nu cunoaște cuvântul *absolutism* decât în sintagma *absolutism monarhic*.

De multe ori afirmația informatorilor că ar cunoaște unul sau altul dintre termeni se dovedea neîntemeiată. Ea nu se datora atît dorinței de a nu recunoaște lipsa de cunoștințe, cît, mult mai des, confuziilor. Astfel, nici informatorul IV nu distinge prefixele *ante-* și *anti-*, iar ceilalți fac, de ex., apropieri între *amputa* și *imputa*, *andosa* și *îndosi*, iar pe *apupare* îl leagă de *pupă*.

Unii termeni au, la diferiți informatori, diverse nuanțe afective. Astfel, pentru informatorii III, IV și V *adio* e ironic, iar *amor* și *amorea* au, pentru informatorul IV, și un sens peiorativ.

Am încercat să urmărim care dintre neologismele intrate în chestionar fac parte din fondul activ și care din fondul pasiv al vorbitorilor. Așa cum am arătat, sînt folosite de obicei acelea care denumesc noțiuni indispensabile și care nu au un echivalent. În vorbirea dintre ei, în special vîrstnicii evită neologismele care au un sinonim în grai, dar le folosesc atunci cînd vin în contact cu interlocutori considerați ca avînd un nivel superior de cunoștințe⁶. Am arătat în acest sens situația lui *ambala*.

În ceea ce privește adaptarea neologismelor la sistemul fonologic și gramatical, considerăm că vom putea da o imagine mai de ansamblu atunci cînd vom aduce în discuție și materialul selecționat de noi din anchetele anterioare, din texte sau notat în discuții.

Noiembrie 1968.

*Institutul de lingvistică și istorie literară
str. E. Racoviță 21, Cluj*

⁶ Cf. Flărica Dimitrescu, *Pătrunderea neologismelor la țară*, în CV, I, 1949, nr. 8, p. 9.

NOTE ETIMOLOGICE ȘI MORFOLOGICE

DE

I. MĂRII

1. Cuvinte istroromâne

Notele lexicologice și etimologice prezentate mai jos se referă exclusiv la subdialectul de nord al dialectului istroromân, adică cel vorbit în localitatea Jeian (Žejane) = 02 în ALR I și ALR II. Ne-am oprit numai la acele cuvinte (desigur, nu toate) existente în materialul înregistrat cu ocazia anchetelor pentru ALR de Sever Pop (ancheta pentru ALR I) și Ștefan Pașca (ancheta pentru ALR II) care nu sînt cuprinse în cele două glosare publicate de Arthur Byhan (*Istrorumanisches Glossar*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, VI, 1899, p. 174—396) și Iosif Popovici (*Dialectele române. IX. Dialectele române din Istria*, partea a 2-a — *Texte și glosar* —, Halle, 1909, p. 87—168). Am inclus, în schimb, toate cuvintele care apar și în glosarul publicat de Traian Cantemir ca anexă la culegerea sa de *Texte istroromâne*, București, 1959.

În indicarea etimonurilor, în majoritate sirbo-croate, ne-am folosit de următoarele lucrări lexicografice: Vuk Stef. Karadžić, *Srpski rječnik, treće (državno) izdanje*, Beograd, 1898; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* publicat de Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880 ș.u.; Carlo Battisti, Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, Firenze, 1950 ș.u.

Cifrele ce apar în note după cuvinte sau citate reprezintă numerele întrebărilor din cele două chestionare ale ALR (pînă la 2 000 chestionarul ALR I, iar de la 2 001 în sus cel al ALR II).

armadúra „schelă”/3784 — < it. **armatura** „idem”.

băbița „moașă”: *băbița* [a]; *băbițe* / 537; „fierul pe care se bate coasa”: *băbițe*, -e / T. Cantemir, *op. cit.*, p. 158 — < scr. **băbica** „obstretrix”, „incus fenisecis”. Și în 01 (=Brdo), la întrebarea 537, s-a răspuns: *úra băbița, do băbițe*.

CL, anul XIV, nr. 1, p. 49—56, Cluj, 1969

bilânča „pendul, balansier”: *bilânča*; *bilânč* / 3907 — cf. it. *bilancia* „balanță”.

bilî „a văruî”: *bilés căsa* ‘văruiesc casa’ / 3796; „a albi” / T. Cantemir, *op. cit.*, p. 159 — < scr. *biliti* „albesc”. Cf. *pobili*.

bilîčast „albicios”: *Hom bilîčast* / 2286 — < scr. *bilîčast* „idem”.

boe „rînă”: *m-am cucât na b^uoc* ‘m-am culcat într-o rînă’ / 2297 — < scr. *bök* „latus”.

boşún „damigeană”: *boşún*; *boşúne* / 3924 — < scr. *böcün* „idem”. Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 94, atestă un *boşa*, -*işa* „sticlufă de negreală, sticlă”, derivat, desigur, din scr. *böca* „lagena”.

brhân „suman”: *brhânú*; *brhâne* / 3330, *brhânú cu r^uoj* ‘suman sărăduî’ / 3332 — < scr. *brhan* „vestis genus”.

búbăñ „tobă”: / 4941 — < scr. *bûbanj* „idem”. Un alt informator, la aceeaşi întrebare, a răspuns: *tambúru* (< it. *tamburo* „idem”).

bubríg „plămîn”: *bubríγ*; *bubríje* / 4133; „rinichi”: *ur bubríγ*; *doi bubríje* / 129 (în 01: *ur bubríg*; *doi* ~) — < scr. *bùbreg* „rinichi”.

bucóvina „făget”: *bucóvina*; *bucóvine* / 6384 — < scr. *bûkovina* „idem”.

buşî „a necăji”: *l-au buşít* ‘l-a necăjit’ / 3579 — < scr. *búšiti* „te-rebrare”.

capuěin „călugăr”: *capuěin*; *capuěini* / 2749 — < it. *cappuccino* „călugăr capucin”.

chihní „a strănuta”: *io kihnés*; *am kihnít* / 1962, *io ā kihnít* / 2050 — < scr. *kíhnuti* „idem”.

clabučár „pălărier”: *clabučár*; *clabučári* / 6488 — < scr. *klobučâr* „pilearius”.

clečí. Pe lingă *clecni* „a ingenunchia”, înregistrat de A. Byhan, *op. cit.*, p. 241, Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 98 și T. Cantemir, *op. cit.*, p. 162, mai apare, formă semnalată și de T. Cantemir cu sensul „a se închina”, și *cleči*: *clečés* / 2765 — < scr. *klěči* „idem”.

cl’étva „înjurătură”: *cl’étva*, *cl’étvi* / 4921 — < scr. *klětva* „idem”.

coríta „jgheab, troacă de porci”: *coríta*; *coríte* / 2553, 5685 — < scr. *kòrito* „alveus”.

cosmât „păros”: *cosmât ca și córbu* / 2284, cf. T. Cantemir, *op. cit.*, p. 162 — < scr. *kōsmat* „idem”.

cotlár „căldărar”: *cúotlár* / 4257 — < scr. *kòtlâr* „idem”.

ermél „urdoare”: *ermél* ‘mă în ă la ócl’u’ / 39, *ómu are ermél* / 2034 — < scr. *kîmélj* „gramiae”.

debeléj „a îngrășa”: *debelés* ‘ingraș, ingrași’; *debeléá* ‘ingrașă’; *debelím* ‘ingrașăm’ / 4620, *neca debeléá* ‘să ingrașe’ / 4621, *debelés porčá* ‘ingraș porcii’ / 5601 — < scr. *děbljati* „crassescó”.

décla „slujnică”: *děcla*; *děcli* / 2878, *ó ođta décla am avút oân* ‘o altă slujnică am avut anul trecut’ / 3004; cf. T. Cantemir, *op. cit.*, p. 164 — < scr. *děkla* „puella”.

dihéj „a respira”: *dihés* / 2202 — < scr. *díhati* „spiro”. T. Cantemir, *op. cit.*, p. 164, îl atestă cu sensul de „a miroși”.

díml’ac „horn”: *prin díml’ac ieșivé dímu* ‘pe horn iese fumul’ / 3865, *șcul’a de díml’ac* ‘gura hornului’ / 3866; cf. T. Cantemir, *op. cit.*, p. 164.

„hornar” : *díml'acu* ; *díml'aci*, *díml'ače* / 6497 — < scr. *dímljāk* „idem”. Atît A. Byhan, *op. cit.*, p. 207, cît și Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 107, înregistrează, pentru „horn”, cuvîntul *dimñac* < scr. *dimnjāk* „idem”.

divju, *divje* „sălbatic, -ă” : *divju pore* ‘vier sălbatic’ / 4973, *divje pórca* ‘scroafă sălbatică’ / 4974, *divjo porkič* ‘pureel sălbatic’ / 4976, *divju prč* ‘țap sălbatic’ / 4977, *divje căpra* ‘capră sălbatică’ / 4978 — < scr. *divlji*, *divljā* „idem”. T. Cantemir, *op. cit.*, p. 164, înregistrează o formă mai apropiată de etimon : *divli*, -e.

dopadī „a plăcea” : *mire dopadē čuđsta fięta* ‘îmi place fata aceasta’ / 262, *iel' dopadēla pečēnca* ‘lor le place friptura’ / 3045, *voi nu dopadea palēnta* ‘vouă nu vă place mămăliga’ / 3049 — < scr. *dōpadati* „idem”.

drajī „a întărita” : *nu-l drajī* / 3729 — < scr. *drāžiti* „idem”.

dróbān „suptire” : *dr^uóbān* ; *dr^uobna* / 2279 — < scr. *drōban* „minutus”.

fřmentīn „porumb” : 5122, *farira de fřmentīn* ‘făină de porumb’ / 5123, *bātu de fřmentīn* ‘fir de porumb’ / 5134, *fřmentīnu nezdrīju* ‘porumb necopt’ / 5151 — < scr. *fřmēntīn* „idem” ; cf. it. *formentone* „idem”.

fřmentinīța „fir de porumb” : 5134, *pēna de fřmāntinīța* ‘frunză de porumb’ / 5136 — < *fřmentīn* + suf. -i + a.

grob „mormînt” : *il rem pure i-γrób* ; *doi γróbure* / 568 (în 01 : *un grob* ; *doi* ~) — < scr. *grōb* „idem”.

hāl'a „bundă” : *h^oāl'a* ; *hāl'* / 3337 ; „pieptar de piele pină la genunchi” / 3335 — < scr. *hālja* „chlamidis genus”.

jāvor „paltin” : / 6395 — < scr. *jāvôr* „idem”.

javorovina „păltiniș” / 6395 — < scr. *javorovina* „idem”.

jelovina „brădet” / 6386 — < scr. *jělovina* „idem”.

jl'ib „cheie, strîmtoare” / 2479 — < scr. *žlib* „canalis”.

ledenīța „ghețarie” : *ledenīța* ; *ledenīțe* / 3847 — < scr. *ledēnica* „idem”.

lizēj „a linge” : *lizēs* ‘ling’ / 2109 — < scr. *lízati* „idem”.

moč „putere” : *n-ārⁱe moč* / 2272 — < scr. *môc* „idem”.

motičīța „sapă” : *motičīța* ; -țe / 5038 — < scr. *mōtičica* „idem”.

mřví „a fărîmița” : *mřvēs pāra* ‘fărîmițez piinea’ / 3474 — < scr. *mřviti* „idem”.

načinī „a repara” : *lās neca-l načinēā* (vozu — n.n.) *bōhnaru* ‘lasă că-l repară (carul) rotarul’ / 3554 — cf. scr. *načīniti* „facio”.

napuhnī „a umfla” : *napuhnūis* ‘umflu’ / 4590 — < scr. *napúhati* „idem”.

natoči „a umple” : *natočēā* ! / 4772 — < scr. *natōčiti* „infundo”.

ňóhī „găluște” : *ňóki cu căș* ‘găluște cu brînză’ / 4036 — < it. *gnòeco* „idem”.

oevír „cadru, ramă” : *oevíru* ; *oevíre* / 3913, *puñ oevír* ‘pui în ramă’ / 6611 — < scr. *òkvír* „margo ligneus fenestrae”.

omajī „a murdări” : *čāsta pāre s-au omajīt* / 2047, *fečor, nu i^u sup pāt ke wa v^uet omaji* ! ‘băieți, nu vă băgați sub pat că vă veți murdări’ / 3209 — < scr. *òmazati* (mažêm) „idem”.

opalī „a pîrli (porcii mici)” : *se opal^ē* / 4128 — < scr. *opáliti* „aduro suern”.

páprica „ardei” : *páprica ró^śse* / 4101 — <scr. **pàprika** „idem”.
pečina „bordei” / 3852 ; „peșteră” / T. Cantemir, *op. cit.*, p. 175 — <scr. **pěčina** „spelunca”.
piětl’ar „lingău” / 3671 — cf. scr. **petljárac** „fallaciarum machinator”.

plazěi „a se sănia” : *fečori se plaziēs* / 4369 ; „a se da pe gheață” : *me plazēs* / 4370 — <scr. **plázati se** „idem”.

pl’iuení. Pe lingă formele *pluhní* și *plukěi* „a scuipa”, atestate de A. Byhan, *op. cit.*, p. 310, și Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 136, mai semnalăm, din materialul ALR II, și forma *pl’iucni* : *pl’iucnés* ‘scuip’, mai apropiată de scr. *pljuknuti*, indicat ca etimon pentru *pluhní* de cei doi autori.

pl’úte „scuipat” : *pl’útki* ‘scuipați’ / 2098 — cf. scr. **pljückânje** „spuatio”.

pobilí „a spoi” : *pobilě cása* ‘spoiește casa’ / 3787 — <scr. **pobělití** „albesco”. Cf. *bili*.

počităc „odihnă” / 2295 — cf. scr. **pòčnak** „idem”.

pocóra „canon” : *poc^uóra* / 2789 — <scr. **pőkora** „idem”.

pocrí „a acoperi” : *pocres cása* ‘acopăr casa’ / 4801, *neca pocreā* ‘să acopere’ / 4802 — <scr. **pòkriti** „idem”.

pomoči „a întinge (în mâncare)” : *pomočēs* / 4116 — <scr. **pomòčiti** „hūmecto”.

popipěi „a pipăi” : *popipēs* ‘pipăi’ / 2179 — <scr. **pòpipati** „idem”.

porivěi „a împinge” : *poriwúis* ‘împing’ / 4741 — <scr. **pòrivati** „idem”.

povalěi „a călca, a dripi” : *ie a^u povaleit iārba cu pičorlě* / 3516 — <scr. **pováljati** „prosterno”.

pozaconí „a cununa” : *pozaconě* ‘(se) cunună’ / 2678 — <scr. **pozákoni** „idem”.

priblijí „a apropia” : *me priblijuis* ‘mă apropii’ / 4581, *neca se priblijě* ‘să se apropie’ / 4582, *priblijít* ‘apropiat’ / 4583, *priblijinda* ‘apropiind’ / 4584 — <scr. **pribížati** „idem”.

prilivěi „a (se) revărsa” / 2500 — <scr. **prilivati** „idem”.

ruší „a se nărui”, „a se dărîma” : *c^oâsa se rușeā* / 3854 — <scr. **rūšiti** „idem”.

scoe „săritură” / 2239 — <scr. **skók** „idem”. Verbul *scoči* „a sări” este atestat în cele două glosare ale lui A. Byhan, p. 340, și Iosif Popovici, p. 147.

scuhěi. Pe lingă *cuhěi* „a fierbe” (<scr. **kūhati** „idem”) înregistrat în glosarele lui A. Byhan, p. 256, și Iosif Popovici, p. 103, se mai întîlnește și *scuhěi* (<scr. **skūhati** „idem”), atestat și de T. Cantemir, *op. cit.* p. 179. Astfel, același informator, după ce, la întrebarea 4743 („fierț”) a răspuns *cuhěit*, la întrebarea 4744 („fierbi, fierbe !”) a răspuns *scuhěā*.

síku „găleată” : *síku* ; *síkure* / 3922, cf. 3965 — <it. **secchio** „idem”.

slámnița „saltea” : *slámnița* ; *-țe* / 3895, cf. T. Cantemir, *op. cit.* p. 180 — <scr. **slámnica** „idem”.

slomí „a rupe” : *šloměs* ‘rup’ / 4833 — <scr. **slòmiti** „idem”.

sparí „a împerechea”: *sparít* / 4587, *sparínda* / 4588 — <scr. **spáriti** „côniungo”.

spřta „coș”: *spřta*; *spřte* / 3833 — <scr. **spřtva** „idem”.

spustí „a scăpa”: *spustés* ‘scap’ / 4618, *neca spustěa* ‘să scape’ / 4619 — <scr. **spŭstiti** „idem”.

srámota „rușine”: *om far de srámota* / 3214 — <scr. **sramôta** „idem”. Pentru *sramoti* „a rușina”, cf. A. Byhan, *op. cit.*, p. 350, și Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 151.

sumil’ei „a părea”: *sumil’ús* ‘par’ / 4723 — <scr. **súmljati** „dubito”.

súša „secetă”: / 5055 — <scr. **sûša** „idem”.

sviěi „a împătura, a înfășura”: *svi’ús rúha* ‘împătur cearșaful’ / 3429; „a depăna”: *svi’ús* ‘deapăn, depeni’; *svi’ě* ‘deapănă’ / 4630; *neca svi’ě* ‘să depene’ / 4631 — <scr. **svijati** „complico”.

ščilí „a clipi, a închide ochii”: *ščil’ă* ‘clipește’ / 2024 — <scr. **škŭljiti** „idem”.

ščol’ „deal înalt și izolat; cucă”: / 2474 — <scr. **škölj** „insula”.

ščicara „pădure mărunță; huci”: / 6360 — <scr. **šikara** „idem”.

špirún „pinten”: *špirúnu*; *špirúne* / 5506 — <it. **sperone** „idem”.

šťán „cositor”: / 4261 — <it. **stagno** „idem”.

štipei „a pișca”: *nu me št’ipei* / 2228 — <scr. **štípati** „idem”.

toči „a turna”: *io točés viru m gláj* ‘eu torn vinul în pahar’ / 2533 — <scr. **tôčiti** „idem”.

trpi „a răbda”: *trp’és* ‘rabd’ / 4593, *neca trp’ě* ‘să rabde’ / 4594 — <scr. **trpiti** „idem”.

tidí „a strecura”: *tidě* ‘strecură’ / 5406 — <scr. **céditi**, **ciĵèditi** „idem”.

tidíla „strecurătoare” / 5407 — <scr. **cídilo** „idem”.

utopí „a se îneca”: / 2155, cf. T. Cantemir, *op. cit.*, p. 185; „a se scufunda”: *s-a utopit* (vaporul) / 2567 — <scr. **utòpiti se** „idem”.

ustaví „a opri”: *căl’i căn se lev’és il’ e teško ustavi* ‘caii când se pornesc este greu a-i opri’ / 3114, *ustav’ě!* / 4824, cf. T. Cantemir, *op. cit.*, p. 184 — <scr. **ústaviti** „idem”.

vísta „vedere” / 4671 — <it. **vista** „idem”.

zabí „a băga”: *zabea!* / 4822 — <scr. **zàbiti** „idem”. Verbul este atestat și de T. Cantemir, *op. cit.*, p. 186.

zacasní „a întîrzia”: *me sil’es nece nu zacasnés* ‘mă silesc să nu întîrzii’ / 3441, 3442 — <scr. **zàkasniti** „idem”.

zadení „a lovi”: *io âs m-am zadenít* ‘eu însumi m-am lovit’ / 3062, *l-au zadenít cu-o yróta* ‘l-a lovit cu o piatră’ / 3583, *cărle zadenít is kič’ě* ‘ciinele lovit schelăie’ / 4417, *zaden’ă!* / 4815 — <scr. **zàdenuti** „idem”.

zadimíta „afumată”: *c’osta zadimíta* ‘costiță afumată’ / 4142 — < pref. *za-* + *dimi* (<scr. **dîmîti** „fumo”).

zamucni „a amuți”: *žo zamucnés* / 2086 — <scr. *zāmuknuti* „idem”.

zapali „a arde”, „a aprinde”: *zapalés* / 3858, *am zapalít* / 4813 — <scr. *zapáľiti* „idem”.

zatuči „a bate din palma”: *căt ai cu mărle zatučít* / 3085 — <scr. *zatuči* „immito”.

zdíľiľa „lighean”: *zdíľiľa, -ľe* / 2935 — <scr. *zďilica* „scutella”.

zelení „a înverzi”: *codru zelené na mládo* ‘pădurea înverzește la primăvară’ / 6373 — <scr. *zelěňiti* „idem”.

zorníľa „utrenie”: *zorníľa; zörníťe* / 2755 — <scr. *zórňica* „idem”.

zráca „rază”: *zrdca de sóre* / 2426 — <scr. *zřáka* „idem”.

2. Ir. *Vrurl’á*

A. Kovačec, în „*Studia Romanica et Anglica Zagradiensia*”, nr. 13—14 din anul 1962, publică (p. 75—84) articolul *Notes sur des formes de cas en istroroumain*, în care (p. 82), discutînd și formele de genitiv-dativ ale pronumelui și adjectivului nehotărit *vrur*, *vrúra* (dintr-o evidentă eroare de tipar, cu un rînd mai jos, notarea accentului apare greșită: *vrurá*), arată că genitiv-dativul formei feminine *vrúra* nu este atestat. O asemenea formă se găsește, însă, atestată în materialul ALR II (în curs de publicare). Ștefan Pașca înregistrează, la întrebarea 3034 („I se face rău”), din Jaiăn (02) următorul răspuns: *vrurl’á va fáće tãmnũ*. Ștefan Pașca notează un *á*, deși, fiind precedat de o consoană palatală, acest *á* nu poate fi decît, mai mult sau mai puțin, anterior.

3. Dr. *nu cîntarefi*

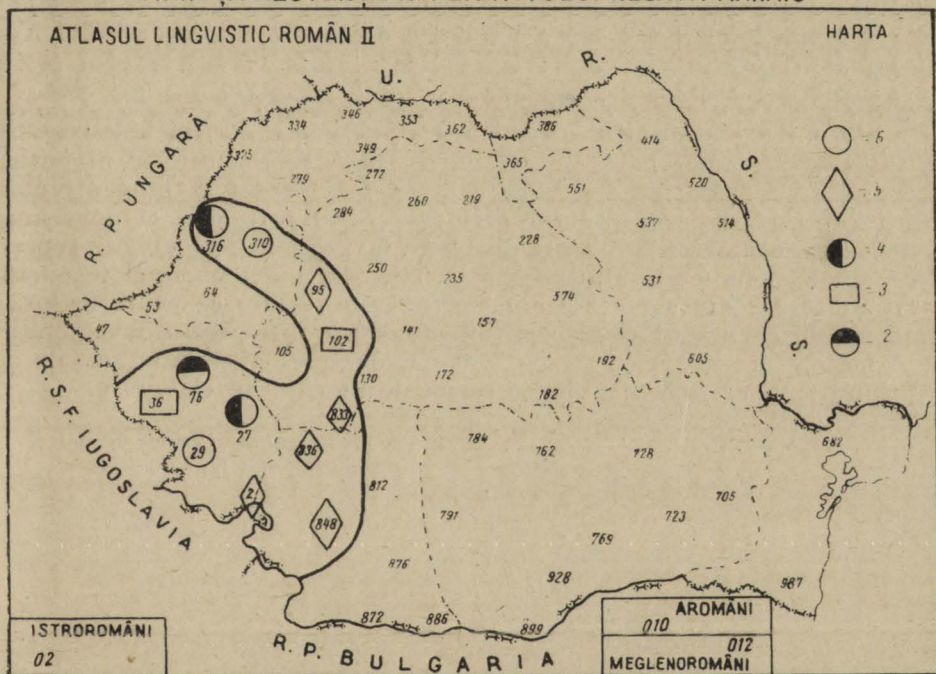
În nota de față vom urmări prezența imperativului negativ arhaic de tipul *nu cîntarefi*, foarte frecvent în limba textelor noastre vechi (v. Ov. Sensusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, *Secolul al XVI-lea*, Editura științifică, București, 1961, p. 150—151; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, VI. *Istoria limbii române din secolul al XIII-lea pînă la începutul secolului al XVII-lea*, Editura științifică, București, 1966, p. 293—294), în materialul ALR II, material ce urmează să fie publicat în volumul al VII-lea din noua serie a ALR II, volum consacrat, de altfel, în întregime verbului. Ne referim numai la ALR II, deoarece din cele 6 verbe (*juca*, *sta*, *vedea*, *face*, *auzi* și *veni*) incluse în chestionarul ALR I (capitolul verb) pentru ilustrarea imperativului numai la două (*juca* și *face*) s-a avut în vedere și forma negativă a imperativului, dar și în aceste cazuri doar persoana a II-a singular. (Totuși, în punctul cartografic 850 — Cerneți, jud. Mehedinți, informatorul a indicat, la întrebarea 2019, și forma de plural a imperativului negativ la verbul *a juca*: *nu jucăreť*.)

Altfel se prezintă situația în ALR II. La imperativ (ne referim și aici numai la capitolul verb din chestionar) figurează 46 de verbe, dintre care 10 și la forma negativă a imperativului. La persoana a II-a plural, însă, imperativul negativ a fost înregistrat doar la 6 verbe (*cînta*, *bea*,

rămîne, ține, duce și avea), număr suficient, credem, pentru a vedea care este răspîndirea și frecvența imperativului negativ arhaic în graiurile dacoromânești din perioada cînd au avut loc anchetele pentru ALR II.

Formele arhaice — *nu cîntareți, nu bereți, nu rămînereți, nu ținereți, nu ducereți și nu avereți* — au fost înregistrate în 12 localități: **2** (Pecinișca, jud. Caraș-Severin), **27** (Glimboea, jud. Caraș-Severin), **29** (Secășeni, jud. Caraș-Severin), **76** (Chizătău, jud. Timiș), **95** (Scărișoara, jud. Alba), **102** (Feneș, jud. Alba), **310** (Roșia, jud. Bihor), **316** (Sînnicolaul-Român, jud. Bihor), **833** (Petrila), **836** (Peștișani, jud. Gorj) și **848** (Strehaia, jud. Mehedinți). În cadrul acestei arii, frecvența tipului arhaic de imperativ negativ este diferită: în 2 localități (29 și 310) s-a înregistrat forma arhaică la toate verbele, în alte 5 localități (2, 95, 833, 836 și 848) la 5 verbe, în 27 și 316 la 4 verbe, în 36 și 102 la 3 verbe, iar în 76 la 2 verbe (vezi și harta de mai jos). În 95 tipul arhaic, pentru cele 5 verbe, a fost obținut numai de la informatorul VII (femeie, 80 de ani), pe cînd informatorul IV (tot o femeie, dar de 45 de ani) a răspuns, cu aceeași consecvență ca informatorul VII, exclusiv cu forma literară.

ARIA ȘI FRECVENȚA IMPERATIVULUI NEGATIV ARHAIC

Privind pe hartă aria de răspîndire a imperativului negativ arhaic în graiurile dacoromânești din perioada 1929–1938 observăm că Țara Oașului și Maramureșul, regiuni în care fenomenul a fost semnalat de I.-A. Candrea (*Graiul din Țara Oașului*, București, 1907, p. 21) și T. Papa-hagi (*Graiul și folklorul Maramureșului*, București, 1925, p. LXIX), nu sînt cuprinse în această arie. De altfel în Maramureș imperativul negativ

arhaic era în dispariție, dacă nu chiar dispărut din vorbire încă la data cînd T. Papahagi și-a adunat materialul pentru monografia sa : „forma negativă în *-reț* apare la pers. a 2-a pl., dar rar : *nu vă dareț, nu luarăț*” (p. LXIX). Ambele forme citate de T. Papahagi au fost întîlnite în versuri, fapt ce ne face să credem că la acea dată imperativul arhaic se mai păstra, în graiurile maramureșene, doar în poezia populară unde nu este exclus să-l mai întîlnim și astăzi chiar și în alte regiuni. Situația din ALR II pentru graiurile din Maramureș este confirmată de anchetele întreprinse de Petru Neiescu, Grigore Rusu și Ionel Stan în vederea elaborării *Atlasului lingvistic al Maramureșului*. În ceea ce privește Țara Oașului, faptul că la începutul secolului, cînd I.-A. Candrea a cercetat 10 localități reprezentative din această regiune, imperativul negativ arhaic era „des uzitat” (p. 21), iar în deceniul al IV-lea, cum reiese din ALR II, nu mai apare, nu trebuie să ne surprindă. Acest lucru ni-l demonstrează graiul vorbit în localitatea Strehaia (= 848). Dacă la data cînd au avut loc anchetele pentru ALR II în 848 imperativul negativ arhaic era întrebuintat în mod curent, astăzi, cum rezultă din anchetele pentru NALR-Olt. (vezi punctul cartografic 955 de pe harta *Răspîndirii formelor arhaice de imperativ* în graiurile oltenesti, hartă publicată de Ion Ionică în articolul *Noi atestări ale imperativului negativ arhaic, în Omagiu lui Al. Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei, p. 406), el este inexistent.

Și pentru că am citat articolul lui Ion Ionică, articol în care este regretată „lipsa unor hărți în *Atlasul lingvistic român* care ar fi putut înlesni, fără îndoială, repartiția actuală cît mai precisă a imperativului negativ de tip arhaic în graiurile actuale” (p. 404), trebuie să precizăm, în încheiere, că materialul ALR nu poate favoriza în nici un caz repartiția actuală a imperativului negativ arhaic, din moment ce el se referă la un alt stadiu din evoluția graiurilor noastre, stadiu ce poate fi, însă, comparat cu cel actual. O „repartiție actuală cît mai precisă a imperativului negativ de tip arhaic” ne-o pot da, desigur, cercetările actuale și în primul rînd atlasele lingvistice regionale în curs de elaborare.

Noiembrie 1968.

Institutul de lingvistică și istorie literară
str. E. Racoviță 21, Cluj

NOTE ETIMOLOGICE

DE

IOANA ANGHEL

radină

DL și DM sînt primele dicționare în care cuvîntul *radină* e lucrat cu două sensuri : *rădînă*, *radine* s. f. (Regional) 1. Împletitură, amestec de rădăcini și crengi de copaci care se rup din malul unei ape și plutesc pe apă sau rămîn prinse de mal. ♦ Loc așezat sub mal, cu rădăcini de arbori, unde se adună peștii; plavie, răgălie. 2. Rețea cu ochiuri mari, care se montează la una sau la ambele părți ale setcilor de prins pește; sirec. DM nu dă nici o indicație etimologică. *Dicționarul limbii române* (DLR), litera R (manuscris), preia această schemă, lucrînd cuvîntul cu două sensuri : 1. Răgălie. 2. Sirec. Dintre dicționarele noastre mai vechi, CADE și Scriban, D¹, înregistrează cuvîntul numai cu primul sens. În TDRG există cuvîntul *radină* s. f. pl. -ne „parte laterală cu ochiuri mari a plasei (setcă), cite una de fiecare parte”. Accentul necunoscut, etimologia de asemenea necunoscută. Șăineanu² : *radine* f. pl. Cele două plăși laterale ale setcei. Origine necunoscută.

Între cele două sensuri înregistrate de DL și DM sub *rădînă*, nu se poate stabili nici un fel de legătură semantică, ceea ce ne face să credem că e vorba în realitate de două cuvinte deosebite, două omonime, *radină*¹ și *radînă*². Nu ne ocupăm de *radînă*¹, a cărui etimologie rămîne deocamdată necunoscută.

*Radină*² „rețea cu ochiuri mari” apare la Gr. Antipa, care în lucrările sale a cuprins un bogat material privind numele populare ale peștilor și ale uneltelor de pescuit. *Rețelele laterale (sirecurile sau radinele) sînt împletite din ață mai groasă ... și au ochii de 8 degete* (Antipa, *Fauna ichtiologică a României*³, p. 78). În Dunăre [scrumbiile] se pescuiesc cu plăși pluti-

¹ August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.

² Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, a opta edițiune, [Craiova], [1930].

³ Dr. Gr. Antipa, *Fauna ichtiologică a României*, București, 1909.

toare numite setci de scrumbii ... Ele sînt compuse din 3 plăși din cari una mijlocie deasă ..., iar 2 laterale numite rădine (sau porij la lipovenii din Delta) cari au ochii largi de cîte 15 cm pe lature (id., ib., p. 223). Tot Antipa, în lucrarea *Pescăria și pescuitul în România*⁴, scrie: Pe lîngă rețeaua principală de ață subțire care are ochiurile mai dese — numită deasa, desimea, pînza — se mai pune pe una sau pe amîndouă părțile ei cîte o altă rețea; aceste sînt împletite din ață mai groasă de bumbac și cu ochiurile mult mai mari, numite sirecuri, rădina, rara, largă sau pe rusește porij (p. 512, cf. și 518, 524). Altă atestare ne oferă F. R. Atila⁵, în lucrarea *Peștii și pescuitul: Mreața e compusă din trei rețele puse una pe alta, cu marginile înșirate pe frînghii. Cele două rețele de pe laturi numite rădine sau rariți au ochiurile foarte rari, de o palmă și chiar mai mult* (p. 115).

Fiind un termen care denumește o unealtă de pescuit e probabil un cuvînt de origine slavă. Pornind de la descrierea obiectului și de la sinonimele lui, propunem ca etimon pe rus. *peđuna*⁶ „țesătură rară, pînză rară”, înrudit cu *peđkuŭ*⁷ „rar”. În dicționarele rusești de care dispunem nu am găsit sensul de „plasă de pescuit cu ochiuri rare”, dar acest sens ar putea să existe în vreunul din graiurile locale vorbite de pescarii de la care a fost împrumutat cuvîntul. E greu de precizat care este accentul cuvîntului românesc, pentru că Antipa nu îl indică nici în citate, nici în glosarul lucrării *Pescăria și pescuitul în România*.

Aspectul fonetic al cuvîntului ridică altă problemă, și anume: rus. *peđuna* ar fi trebuit să dea în română *redină* sau *rădină*.

Cuvîntul există și în maghiară. Kniezsa⁸ îl dă printre elementele care nu sînt de origine slavă în maghiară: *regyina*, atestat prima dată în 1887, „un fel de năvod; mreață, plasă de pescuit”. Originea cuvîntului e neclară; etimologiile care s-au propus — lat. *retina*, it. *redina* și scr. *redina* „gard viu” (cuvînt cunoscut doar în sudul Dalmației) — nu sînt acceptabile. Bálint Sándor⁹ dă forma *regina* „plasă din mai multe rînduri suprapuse (mai ales pentru cegă)”. Pronunțat de pescarii bătrîni *regyina*, *redzsina*.

Cuvîntul maghiar poate proveni din scr. *peđuna*¹⁰, atestat numai cu sensul de „dünne Leinwand” (pînză rară), dar care ar putea avea și înțelesul de „plasă rară”.

rampás (rămpáz, rompás)

Cuvîntul nu e înregistrat în dicționarele noastre. E notat de V. Săghinescu în *Vocabularul*¹¹ său: *rampas* „adaosul pe dinăuntru între căputa

⁴ Dr. Gr. Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, București, 1916.

⁵ F. R. Atila, *Peștii și pescuitul*, București, 1916.

⁶ V. Dal', *Tolkovyj slovar' živago velikorusskago jazyka*, Petersburg — Moskva, 1882, s. v.

⁷ V. Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, II, Heidelberg, 1955: *peđkuŭ* „dünn, selten, undicht”, ... înrudit cu lett. *rēds*, *rēns* „undicht”, lit. *rėtis* „Bastsieb”, *rētas* „undicht, selten”, lat. *rete*, -is n. „Fisch-, Jagdnetz”.

⁸ Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, II, Budapest, 1955.

⁹ Bálint Sándor, *Szegedi szótár*, II, Budapest, 1957.

¹⁰ Svetomir Ristić i Iovan Kangrga, *Rečnik srpskohrvatskog i namačkog jezika*, Beograd, 1928.

¹¹ V. Săghinescu, *Vocabular românesc de vreo cîteva mii cuvinte, cu o critică minușioasă și cu îndreptar erorilor „Dicționarului universal al limbei române” de Lazăr Șăineanu etc.*, Iași, 1901 — 1902.

și talpa încălțăminteii” (p. 66). Tot acolo consemnează și varianta *rompas*. Cuvîntul mai apare în forma *râmpaz* într-un articol al lui T. Pamfile, *Portul din Țăpu* (jud. Tecuci), în „Șezătoarea”, IX, p. 33: *Uncheșii și babele poartă adesea ciobote la o talpă numite încă și ciobote la râmpaz, cu o singură talpă și cu vârful terminat prin două colțuri*.

Puținele atestări pe care le avem ne vin din Moldova. Se pare că e o variantă lexicală a termenului *lampas* < rus. лампас. Putem presupune o lărgire a sensului cuvîntului *lampas*, de la „fișie lată de postav cusută pe latura exterioară a pantalonilor, la unele uniforme” (DM), la „fișie (de postav, de piele etc.), margine, bordură, garnitură” în general. O evoluție similară cu aceea a sinonimului său parțial *vipușcă*, „fișie îngustă de postav, cusută cu garnitură de altă culoare la unele uniforme (pentru a marca anumite cusături, mai ales cusătura exterioară a pantalonilor)”, la sensul (rar) „fișie, bandă subțire, bentiță” (DM). Pentru trecerea lui *l > r* (*lampas*—*rampas*) am putea presupune influența unui termen din aceeași sferă semantică, și anume *ramă*, „fișie de piele flexibilă și groasă, cusută pe marginea încălțăminteii și servind la fixarea tălpii de piele” (DM).

rățeă

Cuvîntul denumește o „varietate de oi cu lina groasă aparținînd rasei țurcană, care se caracterizează prin coarnele răsucite în formă de tirbușon, orientate lateral și înapoi. Este crescută în număr restrîns în Banat”¹². În *Enciclopedia veterinară*¹³ această varietate e amintită între rasele indigene. *Oaia rațca se găsește în Banat și este caracterizată prin coarne lungi și învîrtite în tirbușon* (p. 511). Diaconovich în *Enciclopedia*¹⁴ sa, la articolul *oaia*, serie: ...*Oaia domestică cu o mulțime de rase ... Oaia țurcană în întreg sud-estul Europei cu varietățile: birsane, ung-ser-bească, rusească ... oaia merinos (spaniolă, spancă)*... etc. Această varietate ungurească-sîrbească despre care vorbește Diaconovich trebuie să fie *rațca*. Cuvîntul se găsește și în maghiară: *racka*¹⁵ „oaie cu lina lungă și aspră”, crescută în Carpați și în părțile muntoase ale Transilvaniei¹⁶ (cf. și adj. *rackás* „cu lina aspră, de calitate inferioară”). Numele acestei varietăți poate proveni de la adj. *packi, packa* (scr. *pácki*¹⁷ „sîrb, sîrbesc”), fiind vorba deci de o varietate de oi crescute în Serbia, răspîndite apoi în Banat, în Transilvania și în pusta maghiară. Cf. și scr. *räckulja*¹⁸ „oaie cu lina lungă”. Varietăți sau specii, rase de animale sînt adeseori numite după locul de unde provin sau în care sînt crescute. Cf. *spancă, oaie spancă* „specie de oaie cu coada lungă, cu lina albă, subțire și deasă, obținută din încrucișarea rasei țigaie cu rasa merinos” (DM). Această varietate de oi e cunoscută sub numele de *spaniolă, pol-spancă* sau *poloșă* (CADE)

¹² *Dicționar enciclopedic român*, vol. IV, București, 1966.

¹³ General. veter. Gr. Hortopan, *Enciclopedia veterinară*, ediția a II-a, București, [f. a.].

¹⁴ Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, tomul III, Sibiu, 1904.

¹⁵ V. Czuczor Gergely és Fogarasi János, *A magyar nyelv szótára*, Pest, 1870; v. și Bálint Sándor, *op. cit.*; Herman Ottó, *A magyar pásztorok nyelvkincse*, Budapest, 1914, p. 517.

¹⁶ *Révai nagy lexikona*, Budapest, 1914, s. v. juh.

¹⁷ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1952.

¹⁸ V. nota 17.

(rus. *унанка*)¹⁹. Cf. și *bîrsan*, -ă (despre oi, adesea substantivat) „cu lina lungă și aspră”. Din *Bîrsa* (ținut vestit odinioară pentru oierit) + suf. -an. (v. DA și DM).

răcni²

Un omonim puțin răspîndit al lui *răcni*¹, (despre animale) a scoate strigătul caracteristic speciei; (despre oameni) a scoate strigăte puternice (de durere, de minie, de spaimă etc.)” etc., verbul *răcni*² e cunoscut prin Banat cu sensul „a voma”. Cea mai veche atestare e în *Anonymus Caransebesiensis*, altă atestare e o comunicare din Oravița. Etimonul e scr. *rignuti*²¹, perfectiv de la *rigati* „a rigii, a voma”, verb care se găsește în toate limbile slave (v. sl. *рыгати*²¹ „ructare, vomere”, bulg. *rigam*, cf. rom. *rigîi*, rus. *рыгáть*²², ucr. *ryháty* etc.).

răvășlui

Verbul reflexiv *răvășlui* e atestat în ALR II, întrebarea 2358/362, cu sensul „a ajunge la o înțelegere, a se socoti (cu cineva)” : *M-am răvășluit* și într-un glosar din „Cum vorbim”, 1951, nr. 3—4, p. 44, cu sensul „a se socoti, a se gîndi” : *Încă nu m-am răvășluit*. Cuvîntul circulă prin Maramureș : pct. 362 din ALR, localitatea Borșa—Vișeu de Sus și regiunea Baia Mare (v. „Cum vorbim”).

Etimonul e maghiarul *rovásol*²³ (derivat de la *rovás*), cu sensul de „a însemna cu încreștări, a ornamenta, a creșta, a încreșta”. (Lajos Tamás²⁴ îl notează printre derivate în cadrul articolului *rávaș*, fără să indice verbul maghiar. Îl consideră oare un derivat pe teren românesc?) Evoluția de sens e ușor de explicat — de la „a încrusta (pe răvaș)”, la „a face o socoteală, a socoti”, apoi la „a se socoti, a se gîndi”. Cf. *rávaș* „creștătură prin care neștiutorii de carte însemnau pe răboj diverse socoteli; bucată de lemn pe care se însemnau în trecut prin creștături diferite socoteli; p. e x t. evidență, însemnare, socoteală”. Cf. și *răvăși* „a cădea la învoială, a se socoti”.

rizăcă

DL înregistrează pentru prima dată cuvîntul *rizăcă*, *rizace* s. f. „unealtă asemănătoare cu o coasă cu coada lungă, folosită pentru a tăia plantele care împotmolesc bălțile; sabiță”. DM preia definiția și sinonimul *sabiță*, pe care însă uită să-l mai dea la locul său alfabetic, unde

¹⁹ Max Vasmer, *op. cit.*, III, 1958.

²⁰ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*.

²¹ Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862—1865.

²² Max Vasmer, *op. cit.*, II, 1955.

²³ Czuczor Gergely és Fogarasi János, *op. cit.* V. și Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond, *Magyar nyelvtörténeti szótár*, Budapest, 1891.

²⁴ Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966.

găsim doar *sabiță* „pește de apă dulce cu corpul turtit...”. Nu indică originea cuvîntului. În *stufăria deasă se fac cărări artificiale, tăindu-se stuful cu tirpanele și cu sabițele sau rizacele* (Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, p. 547). *Sabița sau rizaca ... este un fel de coasă cu o coadă lungă de 2—3 m* (id., *ib.*, p. 551). *Tăierea stufului pe gheață — cu cosoarele sau țirpanele și cu sabițele sau rizacele* (id., *ib.*, p. 566).

Antipa mai menționează și alt sens, e vorba tot de numele unei unelte: *rizaca sau cuțitoaia* (la carmace). În DA s. v. *cuțitoaie* găsim în afara sensului de „cuțit mare”, „instrument prevăzut cu o cuțitoaie, numit și *rizacă*, cu care pescarii scot carmacele la suprafață”. Acest aparat constă dintr-un cerc de fier gros, prevăzut la partea sa inferioară cu o verigă de care se leagă ca o ancoră o piatră, iar la partea superioară cu o altă verigă de care se leagă frînghia cu care se lasă în apă. De acest cerc de fier sînt fixate transversal: la partea inferioară o cuțitoaie groasă și bine ascuțită ... așezată înclinat și cu tăișul în sus, iar la partea superioară o traversă de fier care este curbată și ieșită în afară în spre partea opusă tăișului cuțitoaiei (Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, p. 352).

Dicționarul limbii române (litera R manuscris) dă pentru *rizacă* și un sens de botanică: „foarfeca-bălții” („*Stratiotes aloides*”), plantă care împotmolește bălțile (după Panțu²⁵, care îl citează tot pe Antipa).

În ucraineană există substantivul *pisák*²⁶, care are atît sensurile de „cuțit mare”; „un fel de coasă scurtă pentru cositul stufului la limanurile Niprului”; cît și sensul analogic de „*Stratiotes aloides*”. (V. pentru numele plantei și sinonimul *cosor*, DA.)

siréc

Siréc, *sirecuri* s. n. „rețea cu ochiuri largi care se adaugă volocului obișnuit, pentru a încurca mai ușor peștele; radină”. Singurele citate sînt din Antipa. *Rețelele laterale (sirecurile sau radinele) sînt împletite din ață mai groasă* (Antipa, *Fauna ichtiologică*, p. 78). *Rețeaua cu ochii mici se numește deasa (rusește ceostica sau holița) iar cele cu ochii rari se numesc radină, largă sau sirec* (Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, p. 496). DL și DM sînt singurele lucrări lexicografice care înregistrează cuvîntul și îl consideră un termen literar. E sinonim cu *rară*, *varișă*, *largă* etc. și cu *radină*, despre care am vorbit mai sus. Etimonul e tc. *seyrek*²⁷, adjectiv care înseamnă „rar”; substantivat a putut primi și accepția de „plasă rară”.

Decembrie 1968

Institutul de lingvistică și istorie literară
Str. E. Racoviță 21, Cluj

²⁵ Zach. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, ed. II-a, București, 1929.

²⁶ B. D. Grinčenko, *Slovar' ukrainskogo jazyka*, Kiev, 1909.

²⁷ James W. Redhouse, *Turkish-English Lexicon*, Constantinopole, 1890.

ÎN LEGĂTURĂ CU SFERA SEMANTICĂ A VECHIULUI ROMÂNESC *FSAT*

DE

TEODOR BOJAN

1. Istoricul problemei

Cuvîntul v. rom. *fsat* este considerat aproape unanim în lingvistica românească drept varianta arhaică a actualului dr. *sat* „village”, decî elementul de bază pentru stabilirea etimonului lor. Cu toate acestea, lingviştii români şi străini care s-au ocupat cu etimologia dr. *sat* s-au mulţumit să-l apropie de v. rom. *fsat*, să scoată în evidenţă diferenţele fonetice dintre aceste două cuvinte şi să se oprească aproape exclusiv asupra sensului „village” al actualului dr. *sat*.

Astfel, O. Densusianu¹, pornind mai întîi de la etimonul albanez *fshat*, arăta că forma *fsat* exista încă în limba română din sec. al XVI-lea. Nimic însă despre sens!

G. Pascu² înscrisa după macedoromânescul *fusate* „fossé”: arum. *fhat*, rum. *sat*, alb. *fshat* „village”, it. *fossato* „fossé”. Dat fiind că G. Pascu utilizează aici termenul *macedoromân* pentru dialectul *aromân*, abrevierea arum. presupune cu siguranţă pe vechiul românesc (Altru-munisch) *fsat*, nu un aromânesc *fsat*. Înregistrarea este însă greşită prin faptul că atribuie sensul „village” atît dr. *sat*, alb. *fshat*, cît şi v. rom. (arum.) *fsat*.

Deşi iniţial separa sub raport etimologic pe v. rom. *sat* de *fsat*, S. Puşcariu³ trecea cuvîntul din urmă sub abrevierea echivocă Arum.

¹ Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 353, 355. Vezi şi traducerea românească, Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, I, Bucureşti, 1961, p. 227 şi 229.

² George Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, I, Iaşi, 1913, s. v. *fusate*, nr. 676.

³ Sextil Puşcariu, *Besprechungen*, W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch* (Bd. 3. III. Reihe: Wörterbuches), in ZRPh, XXXVII, 1913, p. 133.

(Arumunisch „aromână” sau Altrumunisch „vechea română”?! — *n.n.*, T.B.) și, fără nici o atestare, îl echivala semantic cu „village”.

La început, I.-A. Candrea⁴ s-a oprit numai la fonetismul v. rom. *fsat*. Cu toate că a inserat într-un capitol aparte „cuvintele păstrate încă în limbă” și care „apar în textele rotacizante cu un înțeles deosebit de cel de astăzi, și anume mai apropiat de cel primitiv”, I.-A. Candrea⁵ nu a înscris aici pe v. rom. *fsat*. Echivalându-l însă cu dr. *sat*, I.-A. Candrea⁶ lasă să se înțeleagă — așa cum ar reieși din introducerea generală a glosarului româno-slav al *Psaltirii Scheiene*⁷ — că sensul acestui cuvânt „nu e bine stabilit sau nu corespunde aceluia al cuvântului slav”, pentru că numai la astfel de cuvinte dă corespondentul românesc actual. Dar, I.-A. Candrea nu precizează, în cazul lui *fsat*, dacă sensul nu e bine stabilit, dacă nu corespunde sensului cuvântului slav sau, în sfârșit, dacă este vorba aici de ambele situații. Oricum, dind drept „traducere în românește” pentru v. rom. *fsat* exclusiv sensul „village” al actualului dr. *sat*, I.-A. Candrea a trecut cu superficialitate peste acest cuvânt atât de important pentru istoria lexicului limbii române.

Luînd ulterior ca punct de plecare pe lat. *fossatum*, S. Pușcariu⁸ se referă acum numai la dr. *sat* „village” și nu mai amintește de loc de acel Arum. *fsat*.

Tot numai la sensul actual al dr. *sat* s-a referit și Al. Philippide⁹ atunci cînd, privind comparativ etimonurile lat. **massatum* și *fossatum*, susținea că „din punct de vedere al înțelesului se potrivește mai bine **massatum*” și că „*fossatum* prezintă mai puține dificultăți din punct de vedere fonetic, fără ca și din acel al înțelesului potriveala să fie cu mult mai mică”.

Renunțînd la etimonul albanez *fshat* și admitînd de astă dată pentru dr. *sat* pe lat. *fossatum*, O. Densusianu¹⁰ se mulțumește să echivaleze pe v. rom. *fsat* cu dr. *sat* și să se ocupe apoi de fonetismul formei vechi românești. Înscriind aparte cuvintele din sec. al XVI-lea care prezintă sensuri diferite de cele actuale, O. Densusianu¹¹, ca și I.-A. Candrea mai înainte, nu trece aici pe v. rom. *fsat*, considerîndu-l, deci, că a avut atunci același înțeles ca și actualul dr. *sat* „village”.

Dînd pe v. rom. *fsat* drept formă veche a dr. *sat* „village”, acad. Al. Rosetti¹² amintește, după S. Pușcariu, numai sensul „Feld” al v. rom. *sat*, iar pentru sensul original al alb. *fshat* și al v. rom. *fsat* trimite la topo-

⁴ I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*. Vol. I. Introducerea, București, 1916, p. CLXVIII.

⁵ I.-A. Candrea, *Psalt. Sch.*, op. cit., I, p. CCXXXIV ș. u.

⁶ I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește* Vol. II. Textul și glosarele, București, 1916, p. 395, 396, s. v. *fsat*.

⁷ I.-A. Candrea, *Psalt. Sch.*, op. cit., II, p. 340.

⁸ Sextil Pușcariu, *Rumänisch und romanisch*, în „Archiv für d. Studium der neueren Sprachen”, vol. 164, 1933, p. 222. Vezi și traducerea în franceză a acestui studiu, în Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj—București, 1937, p. 60.

⁹ Alexandru Philippide, *Originea Românilor*, II, Iași, 1928, p. 642.

¹⁰ Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1938, p. 34, 125. Vezi și traducerea românească, Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, II, București, 1961, p. 27, 82, 83.

¹¹ O. Densusianu, *Hist.*, op. cit., II, p. 420—492; id., *Ist.*, op. cit., II, 267—312.

¹² A. Rosetti, *Alb. fshat, dr. sat „village”*, în „Bulletin linguistique”, București, X, 1942, p. 76 ș. u.; id., *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhague—București, 1947, p. 354 ș. u.

nimicul Φοσσάτον „château fort...”. Susținând însă că alb. *fshat* și v. rom. *fsat* „se explică perfect, din punct de vedere al sensului, prin lat. *fossatum*”, Al. Rosetti¹³ lasă să se înțeleagă că v. rom. *fsat* și alb. *fshat* au însemnat inițial „village fortifié”. În altă parte, acad. Al. Rosetti¹⁴, referindu-se la dr. *sat* „village”, arată că în dacoromâna din sec. al XVI-lea este conservată forma cu *f*, respectiv *fsat* și că sensul „village” a fost dezvoltat la etimonul *fossatum* numai de română și albaneză. Deși s-a ocupat în mod deosebit de limba română din secolul al XVI-lea, în problema pe care o analizăm aici acad. Al. Rosetti s-a oprit exclusiv asupra fonetismului v. rom. *fsat*¹⁵, enunțând aprecierea că în secolul respectiv, în „nordul Ardealului — Maramureș, grupul *fs* [este] conservat (*fsat*)”¹⁶.

În sfârșit, combătând derivarea din alb. *fshat* a dr. *sat*, I. I. Russu¹⁷ arăta că REW a ignorat pe v. rom. *fsat* atunci când a stabilit această etimologie, dar nu face nici o precizare în legătură cu sensul acestui cuvânt vechi românesc adus în discuție.

Așadar, problema sensurilor v. rom. *fsat* a fost prea puțin urmărită. De aceea, fără a ne ocupa de originea cuvântului, ne propunem să urmărim aici exclusiv sfera semantică a v. rom. *fsat*, nu și pe aceea a v. rom. *sat* sau a actualului dr. *sat*. Considerăm că, din punct de vedere metodic, este util să cercetăm aparte aceste cuvinte, deoarece fiecare dintre ele ridică probleme diferite și dificile. Pentru prezentarea materialului, vom întrebuința și de aici înainte, în grafie simplificată, numai formele lexicale de bază ale cuvintelor urmărite.

2. Atestările și extensiunea v. rom. *fsat*

Cuvântul *fsat* apare pe teritoriul lingvistic dacoromân în două cărți de literatură religioasă, considerate în general ca datînd din sec. al XVI-lea : în *Psaltirea Scheiană*¹⁸, de 28 de ori (40/4, 42/3, 45/5, 48/12, 49/11, 59/8, 60/5, 68/26, 72/17, 73/7, 77/51, 77/55, 77/60, 77/67, 82/7, 83/2, 83/11, 86/2, 102/15, 103/11, 105/25, 107/8, 117/15, 119/5, 131/3, 131/7, II/13, IV/7), și în *Codicele Voronețean*¹⁹, o singură dată (în *Faptele Apostolilor*, cap. 28, versetul 7).

¹³ A. Rosetti, *Alb., lucr. cit.*, p. 78; id., *Mél., op. cit.*, p. 357.

¹⁴ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, ediția a 3-a, București, 1960, p. 186; id., *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 194 (= *Ist.* 1968).

¹⁵ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. al VI-lea, ed. a 3-a, București, 1960, p. 77; d., *Ist.*, 1968, *op. cit.*, p. 524.

¹⁶ Al. Rosetti, *Ist.*, VI, *op. cit.*, p. 149; id., *Ist.*, 1968, *op. cit.*, p. 583.

¹⁷ I. I. Russu, *Elemente autohtone în terminologia așezărilor și gospodăriei*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1962—1964”, Cluj, 1966, p. 74 și p. 75, nota 4 (dr. *sat*, v. rom. *fsat* < lat. *fossatum*).

¹⁸ Pentru ușurarea confruntării *Psaltirii Scheiene* cu alte psaltiri, trimerile sînt date pe la pagină și rînd ca la I.-A. Candrea, *Ps. Sch., op. cit.*, II, p. 341—512, ci la psalm și verset. Cifrele arabe dinainte de bară indică numărul psalmului, iar cele de după bară versetul din psalmul respectiv, după împărțirea actuală utilizată în biserica creștină apuseană și răsăriteană. Cifrele romane arată numărul cîntului anexat în *Psaltirea Scheiană* la sfîrșitul psaltirii propriu-zise, iar cifrele de după bară indică versetul din cîntul respectiv. Cînd cuvîntul urmărit apare de două ori în același verset, precizarea locului trimiterii o facem prin cifrele (1) pentru începutul versetului și (2) pentru partea finală a versetului.

¹⁹ *Codicele Voronețean cu un vocabulariu și studiu asupra lor*, de Ion al lui G. Sbiera, Cernăuți, 1885, p. 98, rîndul 7.

Atestările lui *fsat* nu prezintă diferențieri morfologice față de dr. *sat*. În privința accentuării însă, în *Psaltirea Scheiană*, apar câteva plurale determinate în care accentul este pe penultima silabă (*fsatele*) nu pe antepenultima, ca în dr. *satele*. Dat fiind că formele *fsatele* apar alături de cele cu accentul pe antepenultima (*fsátele*), am putea presupune că formele cu accentul pe penultima sînt greșit transcrise. Forma *fsat*, cu *f* inițial nu mai apare în nici un alt document vechi de limbă românească și nici în limba vie a dacoromânilor²⁰.

În dialectul aromân nu este atestată decît forma *fusat* „fossé”. Totuși, sînt înregistrate alături de v. rom. *fsat* (dr. *sat*) și cuvinte ca arom. *fusat*, *fsat*, cu sensul „village”. Astfel, după cum am arătat mai sus (p. 1), S. Pușcariu înscrise în 1913, sub abrevierea Arum., și fără nici o atestare, cuvîntul *fsat* „village”. Desigur, putem presupune că S. Pușcariu s-a referit atunci la v. rom. (Altrumunisch) *fsat* din *Psaltirea Scheiană*, pentru că fusese semnalat încă în 1901 de O. Densusianu²¹. Dar, pe de altă parte, nu poate fi respinsă nici presupunerea că S. Pușcariu s-a raportat la un aromânesc *fsat* „village”, deoarece îl asocia numai de alb. *fshat* „village” și îl izola etimologic de actualul dr. *sat*. Oricum, considerăm că este vorba aici de o greșeală de înregistrare. Părerea noastră este sprijinită pe faptul că nu este atestat nicăieri un arom. *fsat* „village” și, mai ales, pe acela că S. Pușcariu, în următorii 35 de ani, nu s-a mai referit nici o dată la un arom. *fsat* „village”, ci numai la dr. *sat* „village” și la v. rom. *fsat*. Acestea din urmă, S. Pușcariu nu i-a mai precizat însă sensul.

Al. Ciorănescu²² trece corect pentru sensul principal al actualului dr. *sat* corespondentul semantic sp. *aldea*. În schimb, înscrie alături de acesta, ca variantă — fără nici o precizare de sens și fără nici o trimitere de atestare —, un arom. *fsat*. Nu cunoaștem sursa de care s-a servit Al. Ciorănescu (G. Pascu, S. Pușcariu ?!) cînd a înregistrat această formă dialectală, dar noi nu am găsit nicăieri înregistrat un aromânesc *fsat* „village”.

În grupa cuvintelor „care au în limba română alt sens decît în celelalte limbi romanice”, Al. Rosetti²³ trece și cuvîntul „*sat* (ar. *fusat*) s.m. «village»”, fără a preciza că arom. *fusat* nu are decît sensul „fossé”, nu și pe acela de „village”.

În sfîrșit, cuvîntul *fsat*, înregistrat de T. Papahagi²⁴ ca aparținînd dialectului aromân, este greșit copiat. În DR I 253 — la care trimite T. Papahagi pentru atestarea cuvîntului citat — apare forma *fusat*, nu *fsat*. De altfel, autorul articolului din DR, V. Bogrea, ia pe arom. *fusat*

²⁰ În materialul cules între 1929 și 1938 de Sever Pop și Emil Petrovici pentru *Atlasul lingvistic român*, partea I și partea a II-a, nu există nici o înregistrare de tipul *fsat* pe teritoriul lingvistic dacoromânesc. Pentru noțiunea „village” s-a obținut, aproape pretutindeni, forma *sat* și, cu totul izolat, cuvîntul *comună*.

²¹ Ovide Densusianu, *Hist., op. cit.*, I, p. 355.

²² Alejandro Ciorănescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, fasc. 5°, Universidad de La Laguna, 1960, s. v. *sat*. Autorul utilizează pentru dialectul aromân termenul *macedorrumano*, însemnîndu-l cu abrevierea *mr.* (vezi lista abrevierilor în fasc. a 7-a, 1966, p. XIX).

²³ Al. Rosetti, *Ist., op. cit.*, I, ed. a 3-a, București, 1960, p. 186; id., *Ist.*, 1968, *op. cit.*, p. 194.

²⁴ Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1963, s. v. *fsat*.

de la I.-A. Candrea²⁵, care de asemenea dă numai forma arom. *fusat* „fossé”.

Așadar, o formă arom. *fsat* nu există în dialectul român, iar arom. *fusat* nu are sensul „village”, ci numai pe acela de „fossé”. Pentru noțiunea „village” românii întrebunțează general cuvântul *hoară* și (izolat și rar) *cătună*. T. Papahagi înregistrează tot aici și un arom. *sat* „village”, dar cu precizarea: „Azi cuvântul e necunoscut”.

Dialectul meglencromân nu cunoaște nici o formă apropiată fonetic și semantic de v. rom. *fsat*, utilizând pentru „village” doar cuvântul *cătun*.

Dicționarele, glosarele și textele istroromâne dau pentru noțiunea „village” cuvintele *paiz* (*pais*) și (rar) *sêlîște. sela*²⁶.

De altfel, materialul cules între 1929 și 1938 pentru *Atlasul lingvistic român* nu cuprinde nici măcar o înregistrare de tipul *fsat*, nici în dialectele sud-dunărene ale limbii române, nici în graiurile dacoromâne, deși cuvântul *sat* „village” a fost mult urmărit în ambele anchete²⁷.

În concluzie, cuvântul *fsat* apare numai în literatura religioasă veche găsită pe teritoriul lingvistic dacoromân și lipsește din dialectele sud-dunărene ale limbii române.

3. Echivalentele semantice românești ale v. rom. *fsat*

După cum am arătat mai sus, lingviștii români și străini care s-au ocupat de etimologia dr. *sat* „village” au echivalat semantic acest cuvânt cu v. rom. *sat* și cu v. rom. *fsat*. S-ar părea, deci, că sensul v. rom. *fsat* este clar exprimat de celelalte două cuvinte cu care a fost echivalat și că ne angajăm într-o cercetare inutilă. Dar, din v. rom. *sat* este dificil să extragem direct sensul sau sensurile v. rom. *fsat*, pentru că, acolo unde apare ca echivalent al acestuia din urmă, el nu spune cu nimic mai mult decât v. rom. *fsat*, ambele fiind la fel de neclare sub raportul înțelesului. Cert este doar faptul că în traducерile coresiene, în special, v. rom. *fsat* este echivalat aproape peste tot cu v. rom. *sat*. Dar, dacă atribuim lui v. rom. *fsat* și lui v. rom. *sat* sensul „village” în contextele în care apar [„sfîntît-au fsatul său” (45/5), „în pămînt spurcară fsatul numelui tău” (73/7), „cît /sint de/ iubite fsatele tale doamne” (83/2), „și mormentele lor în veci, fsatele lor în gintu și gintu” (48/12), „împinse fsatul lui Iosif” (77/67), „Fie curtea lor pustinie și în fsatele lor nu fie cire se vie” (68/26), „ca florile fsatele așa înflurește” (102/15) etc.], înțelesul versetelor respective nu mai corespunde ideii pe care, de fapt, o cuprind, pentru că nicăieri în contextele lui *fsat* și *sat* nu apare noțiunea „village”. S-ar putea obiecta că în *Cartea Psalmilor* este frecventă noțiunea „cît” și că aceasta corespunde semantic lui „village”. Dar, în traducerea *Vulgata*²⁸

²⁵ I.-A. Candrea, *Stratari de cultură și stratari de limbă*, în „Viața Nouă”, IX, 1913, p. 317 ș.u.

²⁶ Pentru dialectele românești sud-dunărene, în afară de materialul cules de Sever Pop și E. Petrovici, vezi și Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932; id., *Românii nomazi*, în DR, IV, 1927, partea I, p. 344; id., *Meglenoromânii*, III, 1935, s. v. *cătună*; Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, III (1929), p. 196, s. v. *sat*.

²⁷ Pentru graiurile dacoromânești vezi întrebările 246, 266 și 275 din chestionarul Sever Pop și întrebarea 3077 din chestionarul utilizat de E. Petrovici.

²⁸ Vezi *Patrologiae cursus completus, series latina*, accurate J.-P. Migne, tomus XXVI, Parisiis, 1845, p. 821–1304.

a *Cărții Psalmilor*, acolo unde apare lat. *civitas*, el este înlocuit în *Psaltirea Scheiană* și în celelalte psaltiri românești din sec. al XVI-lea și al XVII-lea, în toate contextele, fără excepție, nu cu v. rom. *fsat* sau v. rom. *sat*, ci chiar prin cuvântul *cetate*, încît echivalarea semantică dintre v. rom. *fsat*, *sat* și *cetate* este exclusă aici. Cît despre v. rom. *fsat*, el nu a fost încă întîlnit în contexte în care sensurile să i se degajeze explicit și nu apare nici în texte paralele, în care traducerea lui în altă limbă, și nu invers, să ne ajute în mod real la clarificarea sferei sale semantice. Încercăm, prin urmare, să i-o descifrăm din traducerile aceluiași contexte. În această direcție, munca ne este simțitor ușurată cel puțin de trei împrejurări:

— v. rom. *fsat* apare în literatura religioasă fundamentală, în texte dogmatice, a căror copiere sau traducere impunea respectarea cu multă strictețe a textului care servea de model, încît, în principiu, putem conta pe corectitudinea lor;

— dispunem de suficiente texte românești (identice prin conținut cu acelea în care apare v. rom. *fsat* și aproximativ din aceeași perioadă de timp, dar și mai recente, pînă azi) pentru a putea urmări comparativ și cronologic, cu destulă ușurință, sfera semantică a v. rom. *fsat*;

— fiind vorba de texte dogmatice fundamentale, există posibilitatea verificării sensurilor v. rom. *fsat* nu numai prin echivalentele lui din celelalte traduceri românești ale contextelor în care apare acest cuvînt, ci, mai ales, prin alte limbi, deoarece traducerea în greacă și latină a *Psalmilor* și a *Faptelor Apostolilor* a fost făcută cu multe secole înainte de epoca de care ne ocupăm, apoi, la interval de secole, în vechea slavă și, ulterior, și în alte limbi.

Pornind de la premisa că textele de care ne ocupăm prezintă suficientă garanție în privința corectitudinii traducerii, cel puțin în linii generale, vom încerca să deducem sensurile v. rom. *fsat* din echivalentele semantice din celelalte traduceri românești ale aceluiași contexte.

Confruntînd contextele v. rom. *fsat* din *Psaltirea Scheiană* cu alte zece traduceri românești ale *Psalmilor*²⁹ (*Psaltirea slavo-română* a lui Coresi, 1577 = C; *Psaltirea românească* a lui Coresi, 1570 = C¹; *Psaltirea slavo-română* a lui Șerban Coresi, 1588 = C²; *Psaltirea Hurmuzaki* = H; *Psaltirea Voronețeană* = V; *Psaltirea slavo-română* a lui Dosoftei, 1680 = D; *Cartea Psalmilor* din *Biblia* de la București, 1688 = B; *Biblia* de la Blaj, 1795 = B¹; *Biblia* din 1936 = B² și din *Biblia* din 1941 = B³) rezultă că v. rom. *fsat* are ca echivalente cuvintele:

— *cort* (B²: 77/67, 82/7; DB³: 45/5, 48/12, 83/11; BB¹: 28/1, 41/5, 77/60 (1); B: 59/8, 107/8; BB¹B³: 26/5 (2), 26/6; BB¹B²: 26/5 (1), 30/21; BB¹B²B³: 17/12, 117/15; B²B³: 77/51, 77/55, 77/60 (2), 77/67, 82/7, 105/25, 119/5, 131/3; B²: IV/7; B³: 14/1, 18/6, 51/7, 60/5, 68/26, 83/11, 90/10);

— *lăcaș* (*locăș*) (BB¹: 18/6, 45/5, 51/7, 68/26, 77/28, 77/51, 77/60 (2), 77/67, 82/7; BB¹B²B³: 42/3, 73/7, 131/7; BB¹B³: 48/12; BB¹B²: 60/5;

²⁹ Pentru simplificare și pentru economie de spațiu, trimerile la traduceri românești ale psalmilor le însemnăm cu inițialele specificate în text chiar aici (C C¹ C² H V D B B¹ B² B³). Pentru ușurința confruntării, am menținut siglele C C¹ C² H V D utilizate de I.-A. Candrea în aparatul critic din *Psaltirea Scheiană*.

B¹: 59/8, 107/8, 131/3, 131/5; B¹B²: 14/1, 83/11; B¹B²B³: 83/2; B²: 26/5 (2), 26/6, 77/55, 86/2, 90/10, 131/7; B²B³: 83/2; B³: 72/17, 77/60 (1));
 – *sat* (CC²H: 48/12, 59/8, 60/5, 73/7, 83/2, 86/2, 88/26, 105/25; CC²V: 77/35, 77/60 (2), 82/7, 107/8; CC²VH: 77/51, 77/67, 83/11; CVH: 119/5, 131/3, 131/7; C: 72/17, 117/15; CC²: 45/5, 102/15; SCC²H: 51/7; C²V: II/13; CV: IV/7);

– *sălaș* (D: 60/5, 73/7, 77/51, 77/60 (2), 77/67, 82/7, 107/8, 117/15, 131/7; B: 83/2, 83/11, 90/10, 131/5; DB: 77/55, 83/55, 83/2, 131/3; DBB¹: 105/25, 119/5; DB²: 51/7, 68/26; DBB¹B³: 86/2; DBB²B³: IV/7; DH: 42/3; B²: 18/6);

– *locuință* (B²: 45/5);

– *colibă* (B²: 77/28; B³: 26/5 (1), 30/21);

– *casă* (B²: 48/12);

– *mutat* (subst.) (H: 117/15);

– *șiatră* (D: 59/8);

– *sfântă* (subst.) (C²: 72/17);

– *sfințitorie* (DBB¹: 72/17);

– *altar* (B²: 72/17);

– *arșternut* (HBB¹B²: 40/4);

– *strat* (CC²D: 40/4);

– *culcuș* (B³: 40/4);

– *sala* (*salo*) (H: 45/5, 82/7);

– *Sucot* (*Socot*), *Suhot* (*Sohot*) (nume topic biblic) (B²B³: 59/8, 107/8);

– *sfat* (numai la S: 103/11, probabil greșeală, în loc de *fsat*);

– *cîmpie* (B²B³: 49/11; B³: 103/11, II/13);

– *cîmp* (DBB¹B²B³: 102/15; DBB¹B²: 103/11);

– *țarină* (*țarenă*) (DBB¹B²: II/13; DBB¹: 49/11);

– *grădină* (H: 102/13).

Pe de altă parte, comparînd contextul din *Codicele Voronețean* în care apare v. rom. *fsat* cu contextele respective din alte șase traduceri românești ale *Faptelor Apostolilor* (*Lucrul Apostolesc* tipărit de Coresi, 1563 = L; *Noul Testament* de la Bălgrad, 1648 = N; *Biblia* de la București, 1688 = B; *Biblia* de la Blaj, 1795 = B¹; *Biblia* din 1936 = B² și din *Biblia* din 1941 = B³) rezultă că v. rom. *fsat* este aici echivalent cu:

– *sălaș* (NB: 28/7);

– *sat* (LB¹: 28/7);

– *țarină* (*țarenă*) (B²B³: 28/7).

În funcție de ideea generală pe care o exprimă toate aceste echivalente ale lui *fsat*, ele ar putea fi dispuse în două grupe:

– prima grupă ar fi aceea cuprinzînd ideea de „locăș”, în care ar putea fi incluse echivalentele: *cort*, *sălaș*, *lăcaș*, *locuință*, *mutat*, *șiatră*, *colibă*, *casă*, *sfântă*, *sfințitorie*, *altar*, *sfat* (dacă el este în loc de *fsat*!) și, eventual, *arșternut*, *strat*, *culcuș*, *sala* (*salo*). Asupra ultimelor patru cuvinte vom reveni mai jos (p. 71,73);

– a doua grupă ar fi aceea cuprinzînd ideea de „cîmp”, în care s-ar putea include echivalentele *cîmp*, *cîmpie*, *loc*, *țarină*.

Ar rămîne neinclus numai cuvîntul v. rom. *sat*. Deoarece el corespunde în celelalte traduceri românești nu numai ideii generale de „locăș”, ci și aceleia de „cîmp”, sîntem îndreptățiți să-l considerăm ca echivalent

semantic al cuvintelor din ambele grupe. Deci, v. rom. *fsat*, ca și v. rom. *sat*, exprimă în textele de care ne-am ocupat numai două idei generale: 1. „locas”; 2. „cîmp”, nu și pe aceea de „village”. În această lumină, echivalarea făcută de către O. Densusianu, I.-A. Candrea și de alți lingviști români și străini pentru v. rom. *fsat*, deci indirect și pentru v. rom. *sat*, exclusiv cu actualul dr. *sat* „village” este nejustificată. Ne surprinde faptul că echivalarea exclusivă *fsat*—*sat* „village” a fost făcută chiar de I.-A. Candrea, care a cunoscut toate corespondentele semantice vechi românești ale lui *fsat* (pentru că le-a trecut în aparatul critic al *Psaltirii Scheiene* pe care a editat-o, și pentru CC¹C²H V D noi le-am extras chiar de aici) și s-a ocupat în mod special de raporturile dintre această psaltire și celelalte psaltiri românești tipărite și manuscrise³⁰.

Încercăm să verificăm sensurile deduse de noi, confruntînd contextele lui *fsat* din traduceri vechi românești în care apare cu traduceri ale aceluiași context în alte limbi.

4. Echivalentele slave ale v. rom. *fsat*

Lingviștii și istoricii noștri literari sînt în general de acord că *Psaltirea Scheiană* și *Codicele Voronețean* datează aproximativ din prima jumătate a sec. al XVI-lea și că traducerea lor s-a făcut din limba slavă³¹. Admițînd ca punct de plecare aceste concluzii, îndreptăm cercetarea asupra traducerilor slave ale *Psaltirii* și ale *Faptelor Apostolilor*.

Pentru primul text utilizăm psaltirea studiată și editată de V. Jagić³², deoarece ea prezintă avantajul că dă paralel cu textul din *Psalterium Bononiense* (sec. al XIII-lea) (= Bon.) pe acela din *Psalterium Pogodinianum* (cca sec. al XII-lea) (= Pog.), iar în aparatul critic înscris corespondentele din *Psalterium Bucurestinum* (1346) (= Buc.), *Psalterium Sofiense* (1337) (= Sof.), și din *Psalterium Sinaiticum* (cca sec. al XIV-lea) (= Sin.). Pentru *Faptele Apostolilor* ne-am servit de *Codicele Mănăstirii Șisatovac* (sec. al XIV-lea) (= AȘ)³³.

Din confruntarea *Psaltirii Scheiene* cu cele cinci psaltiri slave amintite, rezultă că v. rom. *fsat* este echivalent cu v. sl.:

- *selo* (Bon., Pog., Buc., Sof., Sin.: 42/3, 45/5, 48/12, 59/8, 60/5, 68/26, 73/7, 77/51, 77/55, 77/60 (2), 77/67, 82/7, 83/2, 83/11, 86/2, 105/25, 107/8, 117/15, 131/3, 131/7, IV/7; Sin.: 103/11);
- *selъnъ* (Bon., Pog., Buc., Sof., Sin.: 49/11, 119/5, II/13; Bon., Pog., Buc., Sof.: 102/15, 103/11);
- *lože* (Bon., Pog., Buc., Sof., Sin.: 40/4);
- *svętilo* (Bon., Pog., Buc., Sof., Sin.: 72/17).

Pe de altă parte, comparînd contextul lui *fsat* din *Codicele Voronețean* cu *Faptele Apostolilor* din *Codicele Mănăstirii Șisatovac* constatăm că aici v. rom. *fsat* este echivalent cu v. sl.

³⁰ Vezi I.-A. Candrea, *Raporturile dintre Psaltirea Scheiană și celelalte versiuni tipărite și manuscrise ale textului psalmilor*, în „Viața Nouă”, vol. III și IV, 1907, 1908.

³¹ Vezi *Istoria literaturii române*, I, București, 1964, p. 298—299 și 305.

³² V. Jagić, *Psalterium Bononiense. Interpretationem velerem slavicum cum aliis codicibus collatam*, Vindobonae—Berolini—Petropoli, 1907. Pentru a nu îngreuna confruntarea, am menținut siglele utilizate de V. Jagić în lucrarea de sub această notă.

³³ *Apostolus e Codice Monasterii Șisatovac. Paleo slovenice*, edidit Fr. Miklosich, Vindobonae, 1853.

— *selo* (AȘ : 28/7).

Încercăm să analizăm sensurile atestate ale acestor cuvinte, servindu-ne de dicționarul paleoslav al lui Fr. Miklosich³⁴ și de acela al lui L. Sadnik—R. Aitzetmüller³⁵.

V. sl. *selo* este înregistrat cu sensurile *fundus*, *ager*, *regio*, *ergasterion*, *habitaculum* și *tentorium*. Procedînd la gruparea acestor echivalente în funcție de ideea generală pe care o exprimă, ele se subîmpart tot în două grupe :

— prima grupă ar fi aceea care exprimă ideea generală de „locăș”, în care pot fi încadrate echivalentele *habitaculum*, *tentorium* și *ergasterion* ;

— a doua grupă ar exprima ideea generală de „cîmp” și ar include echivalentele *ager*, *fundus*, *regio*.

Așadar, v. sl. *selo* are în contextele cercetate de noi aceeași dublă semnificație ca și v. rom. *fsat*, *sat*.

Aserțiunea noastră că v. sl. *selo* este utilizat în contextele de care ne ocupăm numai cu sensurile de „locăș” și „cîmp” este confirmată și de alte elemente.

Patru din textele slave cercetate (Pog., Bon., Sof. și Sin.) au în ps. 18/6 cuvîntul *selo*. În a cincea psaltire (Buc.) apare însă, în același context, cuvîntul *selenije*, care exprimă clar ideea generală de „locăș”. Pe de altă parte, *Psaltirea Scheiană* și H C C¹C² au în acest verset nu obișnuitele *fsat*, *sat*, corespunzătoare lui v. sl. *selo*, ci cuvîntul *mutare*, care exprimă numai ideea generală de „locăș”³⁶. Sensul general de „locăș” al lui *mutare* este bine reliefat de echivalentele sale semantice din celelalte psaltiri consultate de noi, unde e înlocuit prin *sălaș* (B²), *cort* (B³) și chiar prin *locăș* (BB¹). O situație similară ne oferă și ps. 131/5. Și aici psaltirile slave cuprind pe *selo*, fără ca el să corespundă în S lui *fsat*, ci lui *mutare* (SCC²), *sat* (H), *sălaș* (DB), *locuință* (B²B³) și, din nou, chiar lui *lăcaș* (B¹).

V. sl. *selnъ* (adj.) este înregistrat cu sensurile *fundi*, *terrae*, *rusticus*. Toate aceste echivalente ale v. sl. *selnъ* se reduc deci la ideea „(de) cîmp”. În acest înțeles general pot fi incluse toate echivalentele sale latinești (*fundi*, *terrae*, *rusticus*), încît sfera semantică a v. rom. *fsat* nu este de loc modificată nici de acest cuvînt slav.

V. sl. *lože* este înregistrat de Fr. Miklosich cu sensurile *lectus*, *latibulum* și *habitatio*. Ideea generală de „locăș” apărînd și la acest cuvînt, însemnarea lui I.-A. Candrea³⁷, apoi și a lui O. Densusianu³⁸, că traducerea prin *fsat* a v. sl. *lože* este greșită, nu corespunde faptelor de limbă, care atestă existența sensului „locăș” la v. sl. *lože*.

Pentru v. sl. *svętilo* Fr. Miklosich dă numai sensul *sanctuarium*, fără a însemna textul unde este atestat. Oricum, cuvîntul *sanctuarium* include și ideea de „locăș”, încît precizarea lui I.-A. Candrea că traducerea prin *fsat* a v. sl. *svętilo*³⁹ este greșită, nu corespunde nici ea ade-

³⁴ Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovenico — graeco — latinum*, Vindobonae, 1862 — 1865.

³⁵ L. Sadnik — R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den Altkirchenslavischen Texten*, S. — Gravenhage, 1955.

³⁶ *Dictionarul limbii române* (DLR), tomul VI, fasc. a 12-a și a 13-a, Editura Academiei, București, 1968, s. v. *mutat*, dă ca învechite sensurile „adăpost, sălaș, locuință”.

³⁷ I.-A. Candrea, *Ps. Sch.*, II., op. cit., p. 395, s. v. *fsat*.

³⁸ O. Densusianu, *Hist.*, II, op. cit., p. 482; id., *Ist.*, II, op. cit., p. 306.

³⁹ I.-A. Candrea, *Ps. Sch.*, II, op. cit., p. 396, s. v. *fsat*.

văratei stări de fapte. Mai mult chiar, echivalarea dintre v. rom. *fsat* din ps. 72/17 și v. sl. *svetilo* pare a fi un argument în plus în sprijinul tezei noastre că înțelesul de bază al lui *fsat* este acela de „locăș”. V. sl. *svetilo* este o exprimare eliptică pentru noțiunea „locăș sfânt” [al lui Dumnezeu], asemănătoare ca procedeul de redare a ideii cu lat. *sanctuarium* și gr. ἁγίαστήριον. De altfel, în psalmul de care ne ocupăm aici, v. rom. *fsat* are ca echivalente în celelalte traduceri românești, pe lângă *sat* (la C), cuvintele *sfântă* (subst.) (C²), *sințitorie* (D), *sfîntire* (B) și *sfîntitoriu* (B¹). Or, toate acestea sînt exprimarea eliptică a aceleiași idei „locăș sfânt” [al lui Dumnezeu] și se deosebesc între ele nu prin conținutul pe care îl exprimă, ci prin modul în care redau ideea versetului respectiv. Pe de o parte, în *fsat* și *sat*, s-a menținut prima componentă a ideii, noțiunea „locăș”; pe de altă parte, în *sfântă*, *sințitorie*, *sfîntitoriu* a fost păstrată a doua componentă, adică aceea care exprimă ideea „sfînt”. În plus, mai amintim faptul că B³ înregistrează în acest context chiar cuvîntul *locăș*, încît veridicitatea traducerii prin *fsat* a lui v. sl. *svetilo* „sanctuarium” este pe deplin confirmată. Echivalentul *altar*, înregistrat la B² în același context, pare a fi o exprimare poetică prin sinecdocă (pars pro toto). Cuvîntul *altar* exprimă, deci, în mod metaforic, aceeași idee de „locăș sfânt”, ca și *fsat*, *sințitorie*, *sfîntire* etc.

Dat fiind că în ps. 72/17 ideea contextului este redată în mod metaforic (*fsat*, *sat*, *sfîntă*, *sfîntitoriu*, *sfîntire*, *altar*) este posibil ca și în *luminra* (la H) să avem tot o redare poetică, asemănătoare cu acelea din celelalte traduceri românești ale contextului respectiv.

Așadar, în psalmii în care v. rom. *fsat* corespunde lui v. sl. *selo* (22 de contexte) sîntem îndreptățiți să dăm cuvîntului românesc fie înțelesul general de „locăș”, fie pe acela de „cîmp”. În schimb, în contextele în care v. rom. *fsat* are ca echivalent în contextele slave pe *selbnz* sîntem obligați să atribuim cuvîntului românesc numai sensul general de „cîmp”.

Rămîne acum să selectăm în care din contextele lui v. sl. *selo* echivalentul românesc *fsat* are sensul de „locăș” și în care pe acela de „cîmp”. Pentru aceasta este suficient să urmărim echivalentele românești din celelalte psaltiri românești cercetate.

Dat fiind că în ps. 42/3, 45/5, 48/12, 51/7, 59/8, 60/5, 68/26, 73/7, 77/51, 77/55, 77/60 (2), 77/67, 82/7, 83/2, 83/11, 86/2, 105/25, 107/8, 117/15, 119/5, 131/3, 131/7, și IV/7 lui v. sl. *selo* îi corespunde în *Psaltirea Scheiană* cuvîntul *fsat*, iar în celelalte psaltiri românești întîlnim numai cuvinte care exprimă ideea generală de „locăș” (*locăș*, *sălaș*, *cort*, *șiatră* etc.), sîntem îndreptățiți să susținem că v. rom. *fsat*, v. rom. *sat* și v. sl. *selo* au fost utilizați aici cu sensul general de „locăș”.

Pe de altă parte însă, în ps. 103/11, v. rom. *fsat*, v. rom. *sat* corespunzînd lui v. sl. *selo* numai la Sin., iar în celelalte psaltiri românești fiind cuvinte care exprimă noțiunea „cîmp”, putem admite că în acest context v. sl. *selo* este sinonim parțial prin sensul „cîmp” cu v. sl. *selbnz* și exprimă noțiunea „cîmp”. Traducerea v. sl. *selo* prin v. rom. *fsat* cu sensul „cîmp” este puțin probabilă însă, deoarece, după cum am arătat mai sus, acest v. sl. *selo* „cîmp” este înregistrat numai de Sin. Or, este puțin probabil ca traducerea *Psaltirii Scheiene* sau copierea ei să se fi făcut după una din copiile *Psaltirii Sinaitice*. În celelalte psaltiri slave cercetate de noi (Pog., Bon., Buc. și Sof.) avînd înregistrat în ps. 103/11

v. sl. *selbnz* sîntem mai îndreptățiți să considerăm pe v. rom. *fsat* „cîmp” ca echivalent al v. sl. *selbnz* „cîmp”, și nu al lui v. sl. *selo* „cîmp”.

Deși par suficient de bine stabilite sensurile v. rom. *fsat* prin echivalentele semantice din celelalte traduceri românești ale aceluiași con-texte și prin echivalentele semantice slave confruntate chiar aici, consi-derăm că nu este greșit dacă nu ne mulțumim cu argumentele aduse pînă acum și că este util să continuăm investigațiile și în direcția limbilor latină și greacă, pentru verificarea și — eventual — completarea sferei semantice a v. rom. *fsat*.

5. Echivalentele semantice latinești ale v. rom. *fsat*

Pentru urmărirea echivalentelor semantice latinești ale v. rom. *fsat* ne-am servit de traducerea cunoscută sub denumirea *Vulgata*, citată mai sus (p. 67, nota 28). În această traducere a *Psaltirii*, v. rom. *fsat* are ca echivalente semantice ⁴⁰ pe :

— *tabernaculum* „tente, habitation, abri, séjour, demeure, taber-nacle” (42/3, 45/5, 48/12, 59/8, 60/5, 68/26, 73/7, 77/51, 77/55, 77/60 (2), 77/67, 82/7, 83/2, 83/3, 83/11, 86/2, 105/25, 131/3, 131/7);

— *tentorium* „tente” (IV/7);

— *stratum* „tapis, couverture; lit” (40/4);

— *sanctuarium* „lieu sacré, sanctuaire” (72/17);

— *habitans* „habitant” (119/5);

— *ager* „champ, terre cultivée; fonds de terre; territoire; contrée, pays; campagne (par opposition à la ville)” (49/11, 102/15, 103/11, II/13).

Lat. *tabernaculum*, *tentorium* și *sanctuarium* se încadrează perfect în ideea generală de „locăș”, încît nu modifică accepția generală a v. rom. *fsat*. Prin restrîngere de sens (de la ideea generală de „locăș” la aceea de „loc de odihnă, așternut”), și lat. *stratum* poate fi acceptat ca echivalent semantic al lui *tabernaculum* și *tentorium*. O restrîngere similară de sens avem în rom. *sălaș*, care înseamnă „adăpost; locuință, casă”, dar și „culcuș” ⁴¹. Nici lat. *habitans*, -*tis* nu prezintă vreo dificultate de încadrare a lui la ideea generală de „locăș”, deoarece el este o formă flexionară a lui *habito* „a locui” și include, deci, și sensul de „locuință”.

Lat. *ager* încadrîndu-se perfect în sensul general de „cîmp”, nu există nici o dificultate de a considera pe v. rom. *fsat* drept echivalent semantic al lat. *ager*. Există, totuși, un semn de întrebare, nu în privința sensului, ci în privința cuvîntului utilizat în *Psaltirea Scheiană* ca echi-valent semantic al lat. *ager*.

După cum am arătat mai sus, v. rom. *fsat* corespunde semantic lui lat. *ager* în ps. 49/11, 102/15, 103/11 și II/13. Dar lat. *ager* mai apare în *Cartea Psalmilor* din traducerea *Vulgata* a *Bibliei* încă într-un loc, anume în ps. 106/37, și are ca echivalent nu pe v. rom. *fsat*, ci pe *agru*. Așadar, în trei contexte (49/11, 102/15, 103/11), lat. *ager* are ca echi-valent pe v. rom. *fsat*. În contextul următor, ps. 106/37, intervine v. rom. *agru* și, în sfîrșit, în ultimul context al lui *ager*, II/13, apare din nou forma v. rom. *fsat*.

⁴⁰ Pentru sensurile cuvîntelor latinești am utilizat L. Quicherat — A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, 40e édition, Paris, 1895.

⁴¹ Vezi *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, s. v. *sălaș*.

În afară de v. rom. *fsat*, corespunzător latinescului *tabernaculum*, în alte contexte din *Psaltirea Scheiană* apar cuvintele : (a)*coperit* (subst.) (17/12, 26/5 (1, 2), 26/6, 30/21, 41/5, 107/8, 117/15), *mutare* (18/6, 131/5), *sat* (singura înregistrare la S fără f inițial) (51/7), *peșița* (90/10), *viață* (14/1), *umbrariu* (77/28), *besearecă* (77/60 (1)), care corespund în traducerea *Vulgata* tot lui *tabernaculum*.

V. rom. *acoperit*, *mutare*, *sat*, *umbrariu*, *besearecă*, exprimând în fond tot ideea generală de „locăș”, confirmă și ele sensul general al lui *fsat*, anume acela de „locăș”. V. rom. *viață* se apropie semantic și el de sensul general „locăș”, încît poate fi și el acceptat ca echivalent semantic al v. rom. *fsat*. Echivalarea semantică a lui v. rom. *peșiță* cu v. rom. *fsat* presupune însă o nuanțare și o completare a sensului general „locăș”. Această completare ne este impusă chiar de echivalentele latinești ale v. rom. *fsat*, respectiv de lat. *tabernaculum* și lat. *tentorium*.

Sintem de părere că existența sensului „tente” la lat. *tabernaculum* și *tentorium*, pe de o parte, și a sensului „couverture” al lat. *stratum*, pe de altă parte, ne obligă, oarecum, să extindem sfera semantică a v. rom. *fsat* cu subsensurile : „cort”, „loc acoperit, adăpost”; „acoperitoare”. În această sferă semantică lărgită, v. rom. *fsat* înglobează fără nici o dificultate și pe acele echivalente semantice vechi românești care apăreau izolate înainte : *peșiță*, *acoperit*, *umbrariu*. Rămîne totuși izolat v. rom. *sala* (*salo*), care apare la H ca echivalent semantic al lui *fsat* (49/5, 82/7). Deoarece *sala* (*salo*) corespunde în celelalte traduceri românești ale ps. 45/5 lui *sat* (CC²), *cort* (DB³), *locăș* (BB¹) și *locuință* (B), iar în ps. 82/7 lui *sat* (CC²V), *sălaș* (D), *cort* (C²), *locăș* (BB¹), poate fi considerat ca avînd sensul general de „locăș”. Nu credem că forma *sala* (H 82/7) trebuie întregită la *sala* <șele>, cum face I.-A. Candrea sub acest cuvînt, pentru motivul că o formă scurtă *salo* (cu modificarea vocalei finale) mai apare o dată tot la H (ps. 45/5).

Se pare că și sensul general de „cîmp” al v. rom. *fsat* necesită o completare sau o nuanțare, pentru că lat. *ager*, căruia îi corespunde în patru contexte, are nu numai sensul general de „champ”, ci și pe acela de „terre cultivée” și chiar pe acela de „fonds de terre” și „campagne” (par opposition à la ville). Sub rezerva verificării în continuare a acestor completări, admitem în principiu că sensul general de „cîmp” al v. rom. *fsat* poate fi extins prin subsensurile : „teren cultivat”, „moșie”, „țară” (în opoziție cu orașul”).

6. Echivalentele grecești ale v. rom. *fsat*

În traducerea grecească⁴² a *Psalmilor* și a cap. 28/7 din *Faptele Apostolilor*, v. rom. *fsat* are ca echivalente pe⁴³ :

— σκῆνωμα „habitation, maison, tente; temple; (fig.) le corps” (42/3, 45/5, 48/12, 60/5, 68/26, 73/7, 77/51, 77/55, 77/60 (2), 77/67, 82/7, 83/2, 83/11, 86/2, 105/25, 131/3, 131/7);

⁴² Pentru traducerea grecească a *Bibliei* vezi *Patrologiae cursus completus, series graeca*, accurate J. - P. Migne, vol. XXVII, Parisiis, 1887, p. 649—1344.

⁴³ Pentru sensurile cuvintelor grecești ne-am servit de lucrarea lui A. Bailly, *Dictionnaire grec-français, rédigé avec le concours de E. Eger*, Paris, 1935.

— σκηνή „toute construction légère pour servir d'abri; cabanne, hutte; tente; toute construction servant de couverture; ciel du lit” (59/8, 119/5, IV/7);

— κώπη „couche; lit; nid” (40/4);

— ἁγιαστήριον „sanctuaire” (72/17);

— ἀγρός „champ; la campagne (par opposition à la ville)” (49/11, 102/15, 103/11, II/13).

Dar gr. σκῆνωμα are ca echivalente în *Psaltirea Scheiană*, în afară de *fsat*, și alte cuvinte:

— *mutare* (18/6, 131/5);

— *sat* (51/7);

— *peliță* (90/10);

— *viață* (14/1);

— *umbrariu* (77/28).

Pe de altă parte, lui gr. σκηνή îi corespunde, pe lângă *fsat*, și cuvîntul — *acoperit* (subst.) (17/12, 26/5 (1, 2), 26/6, 30/21, 41/5, 107/8, 117/15, 28/1).

Echivalentele *mutare*, *sat*, *peliță*, *viață*, *umbrariu*, *acoperit* ale v. rom. *fsat* confirmă și ele sfera semantică lărgită a acestuia din urmă. Pe de altă parte, gr. σκῆνωμα, σκηνή, κώπη, ἁγιαστήριον ne îndreptățesc să acceptăm ca valabilă sfera semantică stabilită mai sus în mod provizoriu din echivalentele semantice latinești ale v. rom. *fsat*.

Cuvîntul *fsat* este atestat numai în două manuscrise vechi românești de literatură religioasă: în *Psaltirea Scheiană* (de 28 de ori) și în *Codicele Voronețean* (o singură dată). Ambele manuscrise au fost găsite pe teritoriul lingvistic dacoromân.

Forma *fsat* (cu *f* inițial și fără nici o vocală de legătură între acesta și *s* următor) nu este atestată în nici unul din dialectele sud-dunărene ale limbii române.

Cuvîntul arom. *fsat*, dat de T. Papahagi și Al. Cioranescu, este greșit înregistrat, pentru că în dialectul aromân nu este atestată decît forma *fusat*. Aceasta are numai sensul „fossé”.

Din confruntarea contextelor lui *fsat* cu alte 16 traduceri românești din aceeași epocă și ulterioare ale aceluiași contexte, rezultă că v. rom. *fsat* din *Psaltirea Scheiană* are în 24 de contexte sensul general de „locăș” și în 4 contexte pe acela de „cîmp”. În *Codicele Voronețean*, cuvîntul *fsat*, atestat o singură dată, are numai sensul „cîmp”.

Din confruntarea contextelor lui *fsat* cu traduceri latinești și grecești ale aceluiași contexte rezultă că sfera semantică a v. rom. *fsat* ar cuprinde următoarele sensuri generale și speciale: I. cort; (prin extensiune de sens) loc acoperit; acoperitoare; adăpost; locaș; II. cîmp; (prin restrîngere de sens) teren cultivat; (prin extensiune de sens) moșie; și, probabil, III. (prin extensiune de sens) țară (în opoziție cu oraș).

Pentru stabilirea sferei semantice a cuvîntelor vechi românești din textele religioase fundamentale este necesară confruntarea cuvîntelor urmărite cu echivalentele lor semantice din celelalte traduceri românești și cu traduceri slave, latinești și grecești ale aceluiași contexte.

Decembrie 1968.

Institutul de lingvistică și istorie literară,
str. E. Racoviță 21, Cluj

O CLASIFICARE A CAZURILOR CU APLICARE ÎN PROBLEMA POSESIVELOR *

DE

D. D. DRAȘOVEANU

I. **Clasificarea.** Motivăm clasificarea de mai jos, a cazurilor, — dincolo de faptul că ea caută să reflecte o realitate gramaticală — prin aceea că ar putea preveni anumite neajunsuri, uneori de ordin subiectiv, alteori, legate de reale dificultăți în interpretarea fenomenelor gramaticale pe care le comportă cazurile. Cîteva exemple :

— afirmațiile privind funcțiunile cazurilor, ca aceea că acuzativul este cazul complementului direct și al circumstanțialului sau că „Funcțiunea obișnuită a genitivului este aceea de atribut”¹ ș.a. sînt adevărate, dar — incomplete — pot crea o imagine deformată a sintaxei cazurilor ;

— cuvîntul *acestuia* din *copilului acestuia* este interpretat de Gh. N. Dragomirescu și Maria Gabrea ca atribut pronominal² [deci în cazul genitiv] — spre deosebire de *acesta* din *copilul acesta*, unde atributul în discuție este adjectival — or, și această interpretare, lipsită de orice rezervă sau de vreo precizare, este numai parțial adevărată ;

— trecînd apoi peste confuziile, oricît de frecvente ar fi, între cazurile formelor *lui*, *ei*, *lor* și ale posesivelor *meu*, *mea* . . . , ca subiective și nemotivate, mai cităm, ca reală dificultate, problema cazului posesivelor precedate de „prepozițiile cu genitivul” : *contra mea*.

Precizările de care sînt susceptibile afirmații și interpretări ca cele de mai sus devin posibile dacă recurgem la o discriminare a cazurilor, după criteriul pe care-l vom numi al **funcționalității**, înțelegînd prin aceasta felul cum se grupează cazurile în generarea funcțiilor. Din acest punct de vedere, cazurile se repartizează, *într-o ordine descrescîndă a*

* Comunicare ținută în cadrul „Societății române de lingvistică romanică” filiala Cluj, în ședința din 21 iunie 1968.

¹ *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, Edit. Acad., București, 1963, vol. I, p. 75, unde, sub același paragraf, 77, se dă și „funcțiunea obișnuită” și celelalte . . . neobișnuite (? !).

² „Limba română”, VII, 1958, nr. 6, p. 23.

gradului de funcționalitate, în trei categorii, corespunzând, de altfel, ipostazelor cunoscute în care ele apar în planul sintagmatic:

1. **cazuri de ordinul I**, prin care le înțelegem pe cele manifestate în substantive și în pronume, unde ele înseși, cazurile, sînt generatoare de funcții, fiecare caz fiind consacrat unei (unor) anumite funcții: N — subiect, G — atribut genitival, D — complement indirect, complement de loc și atribut, Ac — complement direct și complement de timp³.

2. **cazuri de ordinul al II-lea** sînt cazurile angajate prin (de către) acord, manifestate în cuvintele acordate (în gen, număr și *caz*), în care ipostază funcțiile generate — aici contribuind și genul și numărul, ele înseși de ordinul II — sînt altele decît cele de sub punctul 1: atribut adjectival, nume predicativ și element predicativ suplimentar. La cazurile de acest ordin funcționalitatea descrește față de cele de sub pct. 1, prin aceea că, de exemplu, oricare caz de acest ordin generează aceeași funcție — atributul adjectival, nominativul și acuzativul, în plus, — elementul predicativ suplimentar de aspect nominal, precum și, mai ales, prin faptul că — dacă avem în vedere, ca termen de comparație, situația din limbile aglutinante⁴ — ele sînt într-o bună măsură redundante.

3. **cazuri de ordinul al III-lea** sînt cele cerute de prepoziții; se manifestă în substantive și pronume⁵, conform regimului prepozițiilor; gradul lor de funcționalitate este — în limba română⁶ — de data aceasta nul, întrucît potențarea relațională a substantivelor și pronomelor respective o asigură exclusiv prepoziția⁷.

Vom nota, în exemplele de mai jos, cazurile cu 1, 2 sau 3, corespunzător ordinului: *caietul* (— N₁) *micuțului* (— G₂) *meu* (— G₂) *prieten* (— G₁) *este cel mai curat* (— N₂) *din întreaga* (— Ac₂) *clasă* (— Ac₃), *datorită bunului* (— D₂) *său* (— D₂) *obicei* (— D₃)...; *lupta* (— N₁) *omului* (— G₁) *bun* (— G₂) *contra omului* (— G₃) *rău* (— G₂) *este dreaptă* (— N₂).

Cît privește exemplele privitoare la neajunsurile prin care am motivat clasificarea, adăugăm precizările pe care aceasta le permite: nominativul, numai cînd este de ordinul I este cazul subiectului, genitivul, numai de același ordin este cazul atributului genitival; acuzativul este cazul circumstanțialului numai în calitate de Ac₃⁸ (*zboară peste pădure*), dar în aceeași măsură poate fi caz al circumstanțialului și un G₃ (*zboară pe deasupra pădurii*), sau un D₃. Un G₃ cu rol de atribut, deși genitiv, nu va fi atribut genitival, ci prepozițional, după cum un G₂, deși genitiv, nu va fi atribut genitival, ci adjectival.

³ Cf. *Gramatica*, ed. a II-a, vol. I, p. 174.

⁴ Cf. Al. Graur, *Introducere în lingvistică*, ed. a II-a, Edit. Șt., București, 1965, p. 225.

⁵ În construcția „prepoziție+adjectiv”, cazul adjectivului este un caz de ordinul II, întrucît acordul se dovedește mai puternic decît regimul cazual al prepoziției, pe care-l anulează. (V. articolele noastre *Observații asupra cuvintelor relaționale* și *Despre elementul predicativ suplimentar*, în „Cercetări de lingvistică”, an XIII, 1968, nr. 1, p. 32, și, respectiv, an XII, 1967, nr. 2, p. 239—240.)

⁶ Acest grad nu ar fi nul dacă în limba română una și aceeași prepoziție ar cere mai multe cazuri.

⁷ V. art. nostru *Observații...*, loc. cit., p. 31.

⁸ Excepție fac situațiile la care trimite nota 3, nu însă și substantivele cu rol de complement de mod comparativ, juxtapuse prin suprimarea lui *ca* (*se adună ghem*, *se face covrig* etc. proveniente din *se adună ca un ghem*, *se face ca un covrig*), al căror caz — acuzativul — rămîne în continuare tot de ordinul III. Asemenea substantive sînt considerate în *Gramatica limbii române* ca avînd valoare adverbială și sînt încadrate la complementul de mod propriu-zis (v. ed. a II-a, vol. II, p. 182, pct. c).

Acestuia, din *copilului*⁹ *acestuia*, oferă o omonimie gramaticală : dacă reprezintă un G_1 , atunci da, *acestuia* este un atribut pronominal (și genitival) — întrucît succesiunea $G_1 + G_1$, firește, nu se exclude —, dar el poate fi și un G_2 , și atunci este tot un atribut adjectival, ca și *acesta* din *copilul acesta*¹⁰.

(Pentru situațiile de tipul *contra mea*, *contra lui*, v. mai jos, sub II.)

Notă. Clasificarea de mai sus, a cazurilor, o desprindem dintr-o clasificare ce cuprinde toate categoriile gramaticale : categorii gramaticale de ordinul I¹¹, prin a căror totalitate definim flexiunea, ca *deosebită de acord*, pe care-l definim prin categoriile gramaticale de ordinul II, a căror totalitate, la rândul ei, epuizează sfera acordului. Această clasificare (în care își află loc și categorii gramaticale de ordinul III), întrucît nu prezintă interes pentru discuția care urmează mai jos, sub II, nu o prezentăm mai amănunțit aici, ea constituind obiectul unui alt articol.

II. Despre cazul posesivelor. Între calitatea adjectivală sau pronominală a posesivelor există o legătură, iar felul în care este privit sensul acestei legături conduce, de obicei, la rezultate diferite : de la calitate la caz — pronume în cazul genitiv, de la caz la calitate — adjectiv pronominal.

Alegînd în discuția de mai jos calea de la caz la calitate și oprindu-ne cu insistență la problema cazului — cealaltă problemă, a calității, fiind mult discutată —, ne propunem să identificăm cazul posesivelor atunci cînd acestea sînt precedate de prepozițiile „cu genitivul” (*contra mea*, *noastră*¹²), la care vom ajunge prin examinarea prealabilă a comportamentului posesivelor, în comparație cu necontestatul pronume personal, începînd cu :

a. substantivul articulat cu articol hotărît ; vom constata ca dirijate, fie un G_1 , fie un C (caz)₂. Următoarele patru exemple vor fi suficiente pentru a se putea urmări variațiile în număr, gen și caz ale posesivului și constanța pronumelui personal :

<i>băiatul</i> (N_1 ¹³)	$\begin{cases} \text{lui} (G_1) \\ \text{său} (N_2) \end{cases}$	<i>băieții</i> (N_1)	$\begin{cases} \text{lui} (G_1) \\ \text{săi} (N_2) \end{cases}$	<i>fetița</i> (N_1)	$\begin{cases} \text{lui} (G_1) \\ \text{sa} (N_2) \end{cases}$
				<i>fetei</i> (G_1)	$\begin{cases} \text{lui} (G_1) \\ \text{sale} (G_2) \end{cases}$

b. Deglutinînd articolul hotărît, obținem „substantiv nearticulat + articol pronominal (în care regăsim, atît pe plan diacronic, cît și pe plan

⁹ Substantivul *copilului*, înțeles în cazul genitiv.

¹⁰ Interpretarea exemplelor de pînă aici a se înțelege ca vizînd predarea cazurilor în clasele mici.

¹¹ Evităm termenul de „independente” pentru a preveni eventuale confuzii legate de situații cum sînt cele pe care le oferă genitivul, dativul și acuzativul, care, în planul sintagmatic, chiar de ordinul I fiind, sînt totdeauna dependente.

¹² Cf. Maria Manoliu, *Genitivul pronumelui personal în limba română contemporană*, în vol. *Elemente de lingvistică structurală*, Edit. Șt., București, 1967, p. 274—290, unde, plecîndu-se de la asemenea exemple și de la contexte în care posesivul este precedat de articolul pronominal, se ajunge la concluzia că posesivele sînt pronume personale în genitiv.

¹³ În ce privește cazul substantivului, al articolului hotărît și al celui pronominal, pentru a nu încărea prezentarea, ne limităm la nominativ și genitiv. Acolo unde însă apare, în exemple, la posesive, N_2 sau G_2 , se va subînțelege că și celelalte două cazuri, D_2 și Ac_2 , pot apărea dacă substantivul sau articolul vor fi un D_1 sau, respectiv, un Ac_1 .

sincronic, articolul hotărît) + aceleași două cazuri regizate": *băiat al lui* (G_1)/*său* (N_2), *o fetiță a lui* (G_1)/*sa* (N_2) etc.

În urma acestor două serii de exemple, concluzia care s-ar degaja ar fi că acela care dirijează cele două cazuri este fie substantivul, fie articolul.

c. Eliminînd acum substantivul, obținem :

al (N_1) $\left\{ \begin{array}{l} lui \text{ } (G_1) \\ său \text{ } (N_2) \end{array} \right.$ ai (N_1) $\left\{ \begin{array}{l} lui \text{ } (G_1) \\ săi \text{ } (N_2) \end{array} \right.$ a (N_1) $\left\{ \begin{array}{l} lui \text{ } (G_1) \\ sa \text{ } (N_2) \end{array} \right.$ $alor$ ¹⁴ (G_1) $\left\{ \begin{array}{l} lui \text{ } (G_1) \\ săi \text{ } (G_2) \end{array} \right.$

De data aceasta, concluzia ar urma să fie că articolul pronominal este cel care regizează G_1 și C (N și G)₂, articolul neintrînd în aceeași unitate pronominală cu posesivul¹⁵.

d. Însă nici „formele *al*, *a*, *ai*, *ale*, *alor* nu sînt secvențe morfematice minimale”¹⁶, încît printr-o nouă deglutinare, rămînem cu provenientul prepozițional *a*-, constant, și articolul hotărît (*-l*, *-i*, *-a*, *-le*, *-lor*), variabil :

$-l$ (N_1) $\left\{ \begin{array}{l} lui \text{ } (G_1) \\ său \text{ } (N_2) \end{array} \right.$ $-a$ (N_1) $\left\{ \begin{array}{l} lui \text{ } (G_1) \\ sa \text{ } (N_2) \end{array} \right.$ $-lor$ (G_1) $\left\{ \begin{array}{l} lui \text{ } (G_1) \\ săi \text{ } (G_2) \end{array} \right.$

e. Același articol hotărît îl regăsim, mai departe, și în locuțiunile prepoziționale care au în componența lor substantive, regizînd fie un G_1 , fie un C_2 , de data aceasta, un Ac_2 , întrucît substantivul component este un Ac_3 , cerut de prepoziția simplă :

împotriva (*în + potrive* — Ac_3) $\left\{ \begin{array}{l} lui \text{ } (G_1) \\ său \text{ } (N_2) \end{array} \right.$ *în ciuda* — Ac_3 $\left\{ \begin{array}{l} lui \text{ } (G_1) \\ sa \text{ } (Ac_2) \end{array} \right.$ *în capul* (Ac_3) $\left\{ \begin{array}{l} satului, lui \text{ } (G_1) \\ său \text{ } (Ac_2) \end{array} \right.$

Cu acest nivel e. sîntem din nou la situațiile de sub pet. a., însă îl situăm totuși aici pentru că există și locuțiuni în a căror componență, în locul substantivului putem avea adverbe, ele înseși, de altfel, cu valențe substantivale :

de-a curmezișul (cu *-l* în Ac_3) $\left\{ \begin{array}{l} lui \text{ } (G_1) \\ său \text{ } (Ac_2) \end{array} \right.$
dedesubtul
deasupra (cu *-a* în Ac_3) $\left\{ \begin{array}{l} lui \text{ } (G_1) \\ sa \text{ } (Ac_2) \end{array} \right.$

Dovada valențelor substantivale o constituie posibilitatea construcției lor cu un dativ posesiv : *dedesubtu-i* (D_1).

f. Același este și situația în cazul prepoziției *contra* ; *contra lui* (G_1), *contra sa* — cu *sa* într-un C_2 . Se impune a identifica acest C_2 : precedarea cuvîntului *contra* de prepoziții (cu acuzativul), ca *din* (*din contra*), *în* (*în contra*), la care mai adăugăm analogia, foarte probabilă, cu substan-

¹⁴ Recurgem, pentru genitiv, la forma de plural a articolului pronominal, pentru că, după cum se știe, numai formele de plural au genitiv (și dativ), cele de singular neavînd decît valoarea de nominativ și acuzativ.

¹⁵ Cf. Mircea Zdrenghea, *Articol sau pronume?*, în vol. *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, Edit. Acad., București, 1965, p. 1030—1031, și Maria Manoliu, *op. cit.*, p. 275.

¹⁶ Maria Manoliu, *Articolul posesiv în româna contemporană*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XV, 1964, nr. 1, p. 70.

tivul *potrivea* din *în + potrivea*, precum și posibilitatea neexclusă a construcției sale cu dativul posesiv (*n-are nimic în contra-i*), dovedește că vorbitorii au intuit neologismul în discuție ca pe un substantiv, într-un Ac_3 , față de care formele *sa*, *noastră*, *mea*..., ca unele explicabile prin acord, reprezintă un Ac_2 , încît, întocmai ca în toate situațiile de la pct. a. la e., și mai ales de la e., avem :

contra (cu art. hot. -a în Ac_3) $\left\{ \begin{array}{l} \text{lui } (G_1) \\ \text{sa } (Ac_2) \end{array} \right.$

g. Există însă un G_3 , cerut de prepozițiile „cu genitivul”, pe care ar fi trebuit să-l întîlnim la punctele e. și f., unde am discutat tocmai situația acestor prepoziții. Faptul de a nu-l fi întîlnit ca G_3 se datorește discutării elementelor lor componente în mod separat, căci, reaglutinînd articolul și acceptîndu-le din nou ca unități lexematice, ceea ce a apărut la punctele e. și f. ca G_1 devine un G_3 , substituibil prin $C_2 - Ac_2$:

$(\text{în} +) \text{ potrivea } (\text{cu } -a \text{ } Ac_3) \left\{ \begin{array}{l} \text{lui } (G_1) \\ \text{sa } (Ac_2) \end{array} \right. \rightarrow \text{împotrivea } \left\{ \begin{array}{l} \text{lui } (G_3) \\ \text{sa } (Ac_2) \end{array} \right.$

În subsidiar, am invoca, în sprijinul interpretării ca mai sus a cazului posesivelor, faptul că aceasta rămîne în limitele adevărului istoric, al continuării cunoscutelor forme latine, în aceeași calitate de C_2 .

Concluzii. 1. Întocmai ca substantivul articulat cu articolul hotărît și grație acestuia din urmă, prezent în structura lor :

— articolul pronominal regizează un G_1 sau un C_2 , oricare (pluralul — pe toate, singularul — N_2 și Ac_2) ;

— prepozițiile așa zise „cu genitivul”, regizează un G_1 , care, după ce le acceptăm ca prepoziții, devine un G_3 , dar regizează și un Ac_2 , chiar dacă pentru a-l pune în lumină sîntem nevoiți să recurgem la separarea Ac_3 al substantivului component (v. mai sus, pct. g).

2. Posesivele, precedate fie de un substantiv, fie de un articol pronominal, fie de prepozițiile „cu genitivul”, sînt întotdeauna un C_2 , inclusiv un G_2 , și nu un G_1 , cu care este doar substituibil, substituibil datorită echivalenței dintre ideea de posesor exprimată gramatical, printr-un G_1 , și ideea de posesor exprimată lexical, prin rădăcina posesivelor.

3. Termenii de „genitiv” din „articol genitiv”, ca și „cu genitivul” sau „care cer genitivul”, cu care se numesc prepoziții ca cele discutate, reflectă lacunar realitatea gramaticală, întrucît, lenumite așa, rămîn necuprinse cazurile 2, regizate și ele.

III. Calitatea de adjective sau de pronume a posesivelor. Argumentul de bază și incontestabil — de ordinul conținutului — în favoarea calității de pronume îl constituie faptul că țin locul posesorului. Pentru calitatea adjectivală pledează acordul cu numele obiectului posedat, fapt de ordin gramatical căruia — credem — trebuie să i se acorde prioritate, cu atît mai mult cu cît indicarea posesorului nu se realizează gramatical ci lexical¹⁷.

Noiembrie 1968.

Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie str. Horia 31, Cluj

¹⁷ Cf. Mircea Zdrenghea, *Există adjective posesive în limbile romanice?*, în „Limba română”, XII, 1967, nr. 1, p. 88.

PRIMELE ÎNCERCĂRI DE A DEFINI VERBUL ȘI DE A STABILI O TERMINOLOGIE ROMÂNEASCĂ

DE

RODICA ORZA

În șirul strădaniilor de a studia limba română și a crea o terminologie gramaticală adecvată, demne de luat în seamă sînt primele încercări de acest gen, lucrări din care străbate dorința vie a autorilor de a așeza limba noastră în rîndul limbilor cultivate. Acești pionieri ai studiului gramaticii românești s-au adresat, cum este și firesc, modelelor prestigioase ale vremii printre care se numără, în primul rînd, gramaticile grecești, latine și slave, iar apoi, cele ale limbilor moderne cum sînt italiana și franceza. Faptul acesta se reflectă atît în modul de organizare a materialului de limbă, cît și în terminologia adoptată.

Istoricul modului de definire a verbului românesc oglindește etapele prin care au trecut diverse noțiuni și termeni gramaticali, etape de frământări care au precedat clasificările precise și terminologia bogată și diferențiată a gramaticii de azi.

O primă problemă care reține atenția cercetătorului este numele care s-a dat părții de vorbire în discuție în primele gramatici românești. În gramatica lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul¹ și în cea a arhimandritului Macarie², verbul este numit *grai*, calc slav. Samuil Micu, în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, utilizează termenul latin *verbum*, gramatica sa fiind scrisă în limba latină. Ienăchiță Văcărescu³ și Radu Tempea⁴ îl numesc atît *verb*, neologism latin, cît și *grai*. I. Budai-

¹ *Stihiile gramaticii românești*, prima gramatică românească, datînd din 1757 și rămasă în manuscris.

² *Gramatica românească*, manuscris întocmit în jurul anului 1770, cf. Diomid Strungaru, *Gramatică lui Smotrișki și prima gramatică românească*, „Romanoslavica”, IV, 1960, p. 302.

³ *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orînduielelor gramaticii românești*, apărută în 1787 la Rîmnic.

⁴ *Grammatică românească*, Sibiu, 1797.

Deleanu⁵, C. Diaconovici Loga⁶ și I. Heliade Rădulescu⁷ utilizează în mod consecvent termenul *verb* dându-i și pluralul *verburi*.

Definițiile date verbului surprind, mai mult sau mai puțin complet, trăsăturile morfologice și semantice ale acestuia. Iată câteva : „Graiul este a treia parte *plecătoare* [‘flexibilă’] a *etimologhiei* [‘morfologiei’] ceea ce prin despărțirea *chipurilor* [‘modurilor’] și *vremilor* [‘timpurilor’] înșămnează lucrare, patimă sau lucru *de mijloc* [‘neutru’]” (Eustatievici); „Graiul iaste o parte a cuvintului care să *furmează* [‘conjugă’] și să împarte mai desăvirșit în doao : în *perzonalu* și *imperzonale* sau *fără perzonă*” (Văcărescu); „Verbul e cuvînt care înseamnă vorbă sau grai și să *apleacă la fețe* [‘persoane’] și la *vremi* [‘timpuri’]” (Tempea); „Verbul arată toate lucrările, mutările, starea și pătimirile unui lucru, adecă nume” (Budai-Deleanu); „Verburile între părțile grăirii sunt așa cuvinte care se apleacă în *timpuri* și la *persoane* arătînd lucrarea ori pătimirea cuiva sau altceva de mijloc” (Diaconovici Loga); „Verburile sînt niște ziceri care arată au ce facem, au ce pătîmim, au în care stare ne aflăm” (Heliade Rădulescu).

Ceea ce subliniază cele mai multe definiții este caracteristica morfologică a verbului de a fi parte de vorbire flexibilă care se conjugă, dar definirea verbului se face și numai pe baza trăsăturilor sale semantice (Budai-Deleanu, Heliade Rădulescu).

În ceea ce privește clasificarea verbelor, autorii gramaticilor românești, tributari concepției logiciste a modelelor urmate, separă verbul *a fi* de toate celelalte verbe. I. Heliade Rădulescu îl numește *verb substantiv* pentru că „arată firea sau ființa lucrurilor” și-l definește ca „o zicere a cărei cea dintîi întrebuintare este să arate o afirmație (întărire) cum : *virtutea este nemuritoare*”, iar pe celelalte le numește *verbe adjective* deoarece acestea înglobează atît verbul *a fi*, cît și „*prezisul*” (cuvînt care indică o calitate), astfel, *sînt învășînd* este egal cu *învăț*.

Înainte de I. Heliade Rădulescu, Eustatievici numise pe *a fi verb înfiinșitor*, deoarece „nici lucrare, nici pătîmire fără decît a fi însemnează”, iar Ien. Văcărescu spunea că „*a firea* însemnează sostanța sau ființa, iar nu lucrarea sogetului”.

Încă în definiție, Eustatievici semnalează existența a trei categorii de verbe : *graiuri lucrătoare*, *pătimitoare* și *de mijloc*. Aceași clasificare o face și Macarie cu deosebirea că terminologia sa este : *activ*, *pătîmîtor* și *de mijlocnic*.

S. Micu nu procedează la o clasificare a verbelor, dar ea rezultă într-o oarecare măsură din titlul capitolelor : *De verbis auxiliaribus* (*sent, fum et am, habeo*), *De conjugationibus verborum regularium*. *De verbis passivis, reciprocis et irregularium speciem praeseferebantibus*.

Alături de clasificarea în *perzonalu* și *imperzonale*, enunțată în definiția dată verbului, Ien. Văcărescu împarte verbele personale în : *transitive* adică *strămutătoare* sau *ative* adică *lucrătoare* și *intransitive* adică *nestrămutătoare*. În cadrul intransitivelor sesizează existența a două

⁵ *Temeiurile gramaticii românești*, manuscris posterior anului 1812, cf. I. Gheție, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, București, 1966, p. 83.

⁶ *Grammatica românească*, Buda, 1822.

⁷ *Grammatica românească*, Sibiu, 1828.

grupe de verbe : *asolute* sau *dă-sineși* care „nu au după dinsele vreo cădere” : *dorm*, și *neutre* sau *dă nici unul* : *sînt*, *ajung*. Verbele impersonale sînt de trei feluri : *rigorosi* (*plouă*), *în jumătate de fără persoană* (*să cade*), *fără persoană* (*să zice*). Verbele reflexive sînt numite *neutre pătimitoare* și sînt deosebite de *graiul obștescu* prin care înțelege verbele care „să aseamănă cu *graiul însuși pătimitoriu*, însă s-au obicinuit ca cum nu ar însemna *patimă* (*mă duc*, *mă lupt*) și însemnează *lucrare*”. Și I. Heliade Rădulescu, la rîndul său, va sesiza regimul deosebit al acestor verbe care au formă reflexivă, dar și-au pierdut „însemnarea” reflexivă, adică înțelesul reflexiv.

Ceilalți autori de care ne-am ocupat fac următoarele clasificări : R. Tempea : *verbul lucrătoriu* (*verbum activum* sau *transitivum*), *verbul pătimitoriu* (*verbum passivum*), *verbul neutru* (*verbum neutrum*), *verbul deponent* (*verbum deponens*) ; I. Budai-Deleanu : *verbe active* sau *transitive*, *neutre* și *pasive*, *verbe neregulare* care pot fi *anomale*, *defective* și *impersonale*. Reflexivele sînt numite *verbe reciproce* sau *spre sine lucrătoare* ; C. Diaconovici Loga : *verbe ajutătoare* sau *ausiliare*, *lucrătoare* sau *ative*, *pătimitoare* sau *pasive*, *de mijloc* sau *neutre*, *depunătoare* sau *deponente*, *întorcătoare* sau *reciproce*, *nefățești* sau *impersonale* ; I. Heliade Rădulescu împarte verbele adjective în *active* (*de lucrare*), care pot fi *strămutătoare* sau *nestrămutătoare*, *pasive* (*de patimă*), *răsfrîngătoare* și *unipersonale* sau *în a treia persoană*, care la rîndul lor pot fi *active*, *pasive* sau *răsfrîngătoare*.

Pentru a interpreta corect termenii utilizați (unii ieșiți azi din uz, alții înzestrați cu noi accepțiuni) sînt necesare cîteva precizări. Astfel, prin *verbe lucrătoare* sau *active* cei mai mulți autori de gramatici înțeleg verbele tranzitive. I. Heliade Rădulescu numește verbele tranzitive *active strămutătoare*, iar cele intransitive, *active nestrămutătoare*. El sesizează capacitatea unuia și aceluiași verb de a fi tranzitiv într-un anumit context și intransitiv în altul, de exemplu : *iubesc pre tatăl*, *spre deosebire de iubesc*.

Verbele intransitive sînt numite *de mijloc* (*de mijlocnic*) sau *neutre* deoarece li se atribuie o poziție intermediară între „verbe active” și cele „pasive”, după cum rezultă din definirea lor ca verbe „care nici lucrarea, nici pătîmirea cuiva nu însemnează, ci numai o stare de mijloc a lucrării : *eu stau*, *eu șed*” (Diaconovici Loga). Ien. Văcărescu le numește *asolute* sau *dă sineși*.

Termenul *pătimitor* sau *pasiv* este sinonim cu *diateza pasivă*, dar exprimată printr-o construcție pronominală. S. Micu, R. Tempea, C. Diaconovici Loga, I. Heliade Rădulescu dau pentru această categorie de verbe exemple de felul următor : *eu mă laud de către tine*.

Verbele *reciproce*, *întorcătoare*, *răsfrîngătoare* sau *neutre pătimitoare* corespund *diatezei reflexive*.

Influențați de gramaticile latine, R. Tempea și C. Diaconovici Loga întrebunțează și termenul *deponent*, deși limbile romanice nu păstrează nici o urmă din verbele *deponente* latine⁸. R. Tempea remarcă de altfel acest lucru : „verbele *deponente* — spune el — în limba latinească sînt *pătimitoare*, iar în cea românească sînt ca cele *lucrătoare*, adică : *urmez*, lat. *sequor*”.

⁸ Cf. *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1965, p. 169.

Deoarece nu reprezintă o categorie gramaticală reală, termenul a ieșit din uz.

Noțiunea de diateză sau formă de conjugare intră relativ târziu în terminologia gramaticală, fără a fi însă neglijat conținutul ei. Verbele *active* (lucrătoare), *pasive* (pătimitoare, de patimă) și *reciproce* (răsfângătoare, întorcătoare) reprezintă de fapt diatezele activă, pasivă și reflexivă. Observațiile care se fac cu privire la aceste forme de conjugare demonstrează că autorii gramaticilor sînt conștienți de existența categoriei gramaticale a diatezei, dar nu cunosc un termen special care ar putea s-o denumească. S. Micu afirmă că verbele active devin pasive primind înaintea lor pronumele *me, te, se, ne, ve, se*, spre exemplu : *me văd*, care însemnează *sînt văzut*. Ien. Văcărescu susține că în limba română nu există o formă deosebită pentru pasiv (*grai pătimitoriu*)⁹, care se poate exprima prin activ cu ajutorul verbului *a fi* și participiul trecut al verbului de conjugat sau prin *grai reciproc* sau *dă sineși pătimitoriu*, ceea ce astăzi se cunoaște sub numele de pasiv reflexiv. Exemplul dat de Ien. Văcărescu este : *D-zeu se iubește de către mine*. Gramatica lui I. Heliade Rădulescu indică cele două modalități de formare a pasivului de la activ cu „pronumele simple” *me, te, se, ne, vă, se* sau cu verbul *a fi* și un „prezis pasiv”, de exemplu : *ești cunoscut*.

Gruparea verbelor pe conjugări, numite *înjugări* (Eustatievici, Macarie, Văcărescu), *aplecări* (Tempea), *conjugări* (Loga, Heliade Rădulescu) oglindește modelul care a fost urmat. Cu excepția lui Macarie, care stabilește 24 de conjugări, toți ceilalți autori de gramatici recunosc existența a 4 conjugări ținînd seama de vocala caracteristică a infinitivului. Micu, Tempea, Budai-Deleanu, Diaconovici Loga respectă ordinea conjugărilor latine, în timp ce Văcărescu, fidel modelului italian, include în conjugarea I verbele cu infinitivul în *-a* (*mîncea, înștiința*), în conjugarea a II-a pe cele cu infinitivul în *-e* (*merge, face*), în conjugarea a III-a verbele cu infinitivul în *-i* și *-î* (*iubi, omori*), iar în conjugarea a IV-a pe cele cu infinitivul în *-ea* (*tăcea*). Heliade Rădulescu urmează exemplul francez stabilind conjugările : I cu infinitivul în *-a, -are*, II cu infinitivul în *-i, -ire* și *-î, -îre*, III cu infinitivul în *-e, -ere*, IV cu infinitivul în *-ea, -ere*.

Modurile, numite *închipuiri* (Eustatievici), *plecări* (Macarie), *modele* (Văcărescu), *chipuri* (Tempea, Heliade Rădulescu) și chiar *moduri* (Budai-Deleanu, Diaconovici Loga, Heliade Rădulescu) și timpurile, numite *vremi* (Eustatievici, Macarie), *timpi* (Văcărescu, Heliade Rădulescu) sau *timpuri* (Tempea, Budai-Deleanu, Diaconovici Loga), prin terminologia lor, reflectă în mare măsură frământările care au însoțit procesul de formare a unei terminologii gramaticale românești. Eustatievici și Macarie, cunoscînd gramatica slavă a lui M. Smotrițki¹⁰, creează termeni românești prin calchierea celor slavi ; Ien. Văcărescu preia parte din termenii primelor gramatici, dar introduce și neologisme italiene, convins că „limba românească urmează limbii talienești și celorlalte ce sînt asemenea acestia carele au începutul în limba latinească”. Cel mai evoluat în direcția for-

⁹ Gramatica limbii române, Editura Academiei, București, 1963, p. 208, consideră construcția : *a fi* + participiul trecut al verbului de conjugat formă specifică a diatezei pasive.

¹⁰ Cf. Diomid Strungaru, *art. cit.*

nării unei terminologii moderne pe calea neologismului este I. Budai-Deleanu care se adresează în acest scop gramaticii latine, după terminologia căreia realizează și calcuri. R. Tempea, C. Diaconovici Loga și I. Heliade Rădulescu utilizează neologismul pe o scară mai redusă preferînd calcul de proveniență latină sau terminologia primelor gramatici. Iată ista acestor termeni dată în următoarea ordine: Eustatievici, Macarie, Micu, Văcărescu, Tempea, Budai-Deleanu, Diaconovici Loga, Heliade Rădulescu, iar la sfîrșit, termenul actual: *Închipuirea cea arătătoare*; *prai hotărîtoriu*; *indicativus*; *moda indicativă*, *arătătoare* sau *hotărîtoare*; *chipul arătătoriu* (*modus indicativus*), *indicativul*; *modul arătătoriu* sau *indicativ*, *otărîtor* sau *arătător*; *indicativ*. *Închipuirea cea poruncitoare*; *poruncitoare* *plecare*; *imperativus*; *moda imperativă* sau *poruncitoare*; *chipul poruncitoriu* (*modus imperativus*), *imperativul*; *modul de-măndătoriu* sau *mandativ*; *modul poruncitor*; *imperativ*. *Închipuirea cea poftitoare*; *rugătoare* *plecare*; *moda otativă* sau *rîvnitoare*; *poftitoriu* (*modus optativus*); *optativul*; *poftitoriu* sau *optativă*; *poftitor* și *îndoitor* sau *condițional*; *condițional-optativ*. *Închipuirea cea poftitoare*; *suppuitoare* sau *plecătoare* *plecare*; *conjunctivus*; *congiuntivă* sau *îdăogătoare*; *împreunătoriu* (*modus conjunctivus*); *conjunctivul*; *împreunătoriu* sau *conjunctiv*; *suppus*¹¹; *conjunctiv*. *Închipuirea cea nehotărîtoare*; *neivită* *plecare*; *infinitivus*; *infinitivă*, *nesăvîrșitoare* sau *nehotărîtoare*; *nehotărîtoriu* (*modus infinitivus*); *infiniticul*; *nehotărîtoriu* sau *infinitiv*; *infinitiv* sau *nehotărîtor*; *infinitiv*.

S. Micu adaugă *participii* (*praesens* și *futurum*). I. Budai-Deleanu indică și modurile *partițipia*, *gerundul* și *supinul*. Toți ceilalți consideră *participiul* (*partițipia*, *părtășirea*) parte de vorbire și-i acordă capitol aparte. Explicația acestui fapt o găsim în înseși definițiile care i se dau: „părtășirea parte iaste a cuvîntului ce se înduplecă, împărtășindu-se la nume și la graiu, căci din grai izvorăște și să împarte în doao, în lucrătoare și pătimitoare și lucrătoare părtășire iaste *mîncătoriu*, *făcătoriu*, iar pătimitoare părtășire iaste *mîncatu*, *făcutu*” (Văcărescu) sau „*partițipia* este un nume *mutarnic* (*nomen adjectivum*) care se naște de la grai și se apleacă ca și celelalte nume *mutarnice*, cîteodată să pot și a să com-părălui” (Tempea).

R. Tempea observă că *participiul* nu trebuie considerat parte de vorbire, dar, deoarece în latină se numără între părțile vorbirii și pentru că „nu face nici o sminteală s-au pus aici în rînd”. Cu toate acestea, în cadrul conjugării verbelor tip, *participiul* apare ca un mod atît la Tempea, cît și la Diaconovici Loga și la Heliade Rădulescu. Există însă un dez-acord față de gramatica modernă în ceea ce privește aprecierea unor forme verbale ca *participii*, *gerunzii* sau *supine*. Astfel, Tempea dă exemplu de *participiu* *tăcînd*, de *supin* *tăcut* și de *gerunziu* *de a tăcea*, *întu a tăcea*, *pentru a tăcea*. Diaconovici Loga consideră pe *lăudat* formă de *supin*, ca și Tempea, pe *lăudînd*, *de a lăuda*, *pentru a lăuda* forme de *gherundium*, iar la *participii* deosebește trei timpuri: cel de acum: *lăudătoriu*, timpul trecut: *foștul lăudătoriu*, timpul viitoriu: *cel ce va lăuda* sau *fiitoriu* *lăudătoriu*. Ien. Văcărescu așază *gherundiul* imediat după *infinitiv* și-i indică

¹¹ Heliade Rădulescu numește *conjunctivul* *suppus* „căci se supune la alt verb: a poș-runcit să *facă*”.

două timpuri : prezent (*mîncînd, întru a mînca cu a mînca*) și trecut (*fiin-
mîncatu*).

Terminologia timpurilor este de asemenea foarte variată : *Vremea de acum; acumnic; praesens; timpul cel de acum, timpul de acum (tempus praesens); prezent; timpul de acum sau prezentul; prezent; prezent Vremea cea trecută; dăunăznic; praeteritum imperfectum; preteritu imper fetu sau cel nesăvîrșitoriu trecut; timpul care trecea sau cel ce era (tempus imperfectum); nedeplin trecut; timpul nesăvîrșit sau imperfectul; trecutu nesăvîrșit; imperfect. Vremea cea trecută săvîrșită; deneaornic praeteritum absolutum; preteritu indeterminatu sau cel trecut nehotărît; tinpu trecut de sineși (praeteritum perfectum simplea); (deplin) trecut simplu trecut sau perfectul simplu; trecut săvîrșit; perfectul simplu Vremea cea trecută săvîrșită (sic!); —; praeteritum perfectum; preteritu per fetu sau trecut săvîrșitoriu; timpul trecut adăugat (praeteritum perfectum compositum); (deplin) trecut compus; trecut adăugat sau perfectul augmentat; trecutul neotărît; perfectul compus. Vremea cea de de mult odinioarnic; praeteritum plusquamperfectum (forma perifrastică) și plusquamperfectum absolutum (forma simplă); trapasatu imper fetu sau ma trecut săvîrșitoriu; timpul cel mai de mult decît trecut (tempus plusquamperfectum); preste trecut simplu (forma simplă), preste trecut compus (forma perifrastică); mai mult decît trecut dintîi (praeteritum plusquamperfectum primum) (forma perifrastică); mai mult decît trecut de-al doilea (praeteritum plusquamperfectum secundum) (forma simplă); mai mult decît săvîrșit; mai mult ca perfectul. Vremea cea fiitoare; viitoriu; futurum; futuru sau cel viitoriu; timpul viitoriu (tempus futurum); viitoriu; viitoriu sau futurum; viitoriu (întîi și al doilea); viitor.*

După cum se poate constata, S. Micu utilizează pentru toate timpurile trecutului termenul *praeterit* însoțit de un determinant : *imperfectum, absolutum* etc.¹².

Precizarea coordonatelor care definesc conceptul de verb, realizată nu numai prin definițiile lacunare din gramaticile luate în discuție, ci și prin clasificarea verbelor, precum și prin terminologia întrebuintată, trebuie privită în directă și strînsă legătură cu izvorul care a stat la baza acestor lucrări, fără a contesta contribuția originală a autorilor lor.

Primele gramatici românești, cea a lui Eustatievici și a lui Macarie, reflectă gramaticile slavonești pe care autorii lor le-au cunoscut și le-au luat drept model, dar și gramatica latină într-o oarecare măsură. De aceea, atît modul de organizare a materialului, cît și terminologia lor poartă pecetea strădaniilor de a prezenta gramatica românească după tiparul celei slavone sau, pe alocuri, a celei latine. Semnificativă în această privință este comparația făcută de N. A. Ursu între gramatica lui Eustatievici și gramatica latinescă a lui Gr. Molnar¹³.

¹² S. Micu indică următoarele timpuri ale infinitivului : *tempus praesens (a laudare); praeteritum (a fi laudat sau a fi fost laudat); futurum (a fi laudator)*. Menționează, de asemenea, modurile : *supin (laudat), gerundium în di și dum (laudare, de laudat, lat. ad laudandum, laudandi) și gerundium în do (laudand)*.

¹³ Cf. N. A. Ursu, *Modelul latin al gramaticii lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul*, în LR, XVI, 1967, nr. 5, p. 423—433.

Termenii obținuți prin calchiere se caracterizează prin lipsă de precizie și printr-o formă greoaie, străină limbii, ceea ce a împiedecat generalizarea lor, ei fiind totuși întrebuințați în gramaticile ulterioare ca sinonimi ai termenilor neologici.

Gramatica lui S. Micu, care marchează un moment deosebit de important în istoria lingvisticii noastre, nu poate fi apreciată sub raportul terminologiei deoarece ea este în întregime latină (nu de proveniență latină). Sub aspectul conținutului se remarcă permanenta raportare la gramatica latină, înseși exemplele fiind date și în latină; cu toate acestea, autorul surprinde specificul limbii române, de exemplu, dubla valoare a formelor verbale pronominale, cea pasivă (*mă văd*) și cea neutră (*mă mir*), precum și cele două forme ale mai mult ca perfectului: forma simplă și forma perifrastică.

Însemnătatea primei gramatici tipărite în limba română, cea a lui Ien. Văcărescu, este sporită și prin efortul autorului de a stabili prin observație directă regulile limbii române și a introduce o terminologie modernă realizată pe cale neologică, de proveniență italiană și latină, dar însoțită de traduceri românești spre o mai bună înțelegere. Neologismul păstrează de cele mai multe ori aspectul limbii de origine, nefiind suficient adaptat.

Deși apărută la zece ani după cea a lui Ien. Văcărescu, gramatica lui R. Tempea este în regres în privința terminologiei, deoarece preferința pentru termeni calchiați, de data aceasta din latină, îl apropie pe autor de terminologia lui Eustatievici sau Macarie. Pentru a anihila neajunsul provocat de o terminologie dificilă, R. Tempea indică întotdeauna și corespondentul latin, care i se pare mai clar, mai exact și de o mai largă circulație. În ceea ce privește tratarea materialului, prezența unor observații de amănunt constituie dovada unei analize profunde la care a fost supusă limba, fapt care nu-l împiedică totuși să facă concesii gramaticii latine: admite și în română existența verbelor deponente și a participiului ca parte de vorbire. Aceeași greșală o face și Diaconovici Loga, dar lucrarea sa se situează pe o poziție mai avansată în privința terminologiei care oglindește tot un model latin.

I. Budai-Deleanu și I. Heliade Rădulescu se apropie cel mai mult de terminologia modernă, reprezentată de neologismul latin, francez sau italian, adaptat limbii române și care constituie pînă azi un bun al gramaticii noastre. De altfel, ei nu erau încă în măsură să spună ultimul cuvînt în acest domeniu. Dacă dintre termenii utilizați de ei, mulți sînt întrebuințați și azi, alții însă reprezintă calcuri pe care limba a refuzat să și-i însușească în calitate de termeni gramaticali.

Acad. Iorgu Iordan apreciază gramatica lui Heliade Rădulescu drept „o operă de mare valoare, care merită să stea alături de realizările cele mai remarcabile ale lingvisticii noastre”, deoarece, „spre deosebire de contemporani și de foarte mulți dintre urmașii săi, Eliade s-a silit să descopere regulile limbii românești, fără a se lăsa influențat de idei precon-

cepute sau de considerații subiective, și să le formuleze așa cum i-au îngăduit împrejurările acum aproape 130 de ani, când de-abea se puseseră bazele lingvisticii științifice (mai ales în domeniul limbilor indoeuropene), care, se înțelege, îi era total necunoscută unui om ca dînsul”¹⁴.

Octombrie 1968

*Institutul de lingvistică și istorie literară
str. E. Racoviță 21, Cluj*

¹⁴ I. Iordan, *Istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*, în „*Limbă și literatură*”, II, 1956, p. 170.

OBSERVAȚII ASUPRA PROPOZIȚIEI DE EXCEPȚIE

DE

D. BEJAN

Existența propoziției de excepție în limba română a fost semnalată pentru prima dată de Fulvia Ciobanu în articolul *Cu privire la construcțiile care exprimă cumulusul și excepția*¹. *Gramatica limbii române*² le înregistrează și ea și le tratează alături de celelalte propoziții circumstanțiale.

Întrucât lucrările citate au în vedere propoziția de excepție în limba contemporană, credem că ar fi utile câteva referiri asupra modului cum se prezintă ea în limba veche³.

Față de limba contemporană, în perioada veche a limbii române propozițiile de excepție sint construite mai variat. Ele apar ca o caracteristică a sintaxei limbii vechi⁴. Azi ele se întâlnesc mai frecvent la scrii-

¹ Publicat în LR, XI, 1962, nr. 4, p. 375—386.

² Ediția a II-a, vol. II, București, 1963, p. 338—340.

³ Am extras materialul din următoarele opere : G. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Ediția P. P. Panaitescu, ESPLA, București, 1958 ; M. Costin, *Opere*, ediția P. P. Panaitescu, ESPLA, București, 1958 ; N. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, ediția Ioan Șt. Petre, București, 1942 ; I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de curinte*, ESPLA, 1959 ; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ediția Mihail Gregorian în *Cronicari munteni*, I, București, 1961.

⁴ Propozițiile de excepție mai sint caracteristice și sintaxei limbajului producțiilor folclorice :

„Roșul nimic nu făcea
Făr'de numai c-astepta
Călărețul cînd sărea”

(*Miorița. Balade populare*,
EPL, 1966, p. 225).

„Ei că-mi tot cătau,
Dar nu nemereau
Alt zid învechit
Și neisprăvit,
De mult părăsit :

torii în a căror limbă se resimte influența limbii vechi sau a celei populare (I. Creangă, M. Sadoveanu).

Elementele joncționale prin care se introduc propozițiile de excepție în limba veche sînt mai numeroase ca cele de azi și de altă structură⁵. Ele (conjecțiunile și pronumele relative din limba veche) sînt precedate sau urmate de adverbele *decît*, *numai* și de prepoziția *fără* (*fără de*) sau de *fără*+*numai*. Acestea produc diferențieri semantice în sensul relațional al conjuncției.

În urma lecturii cronicilor amintite am întîlnit următoarele elemente joncționale :

decît să :

„Iară Miron dzicea că n-or prăda-o, iar de or și prăda-o, nemic n-a hi, **decît să le ia ienicerii muierile și copiii** și să rămîie și așădzători să nu să mai ducă” (I. Neculce, L. 46).

numai căci :

„Și dacă au venit în Iași și Ghica vodă, au mai omorît pre niște vornicea a lui Ștefan vodă, fără nici o vină, **numai căci au fostu slugi**” (M. Costin, O. 184/1).

numai să :

„Cum au sosit Barnovschii Vodă în Iași den Țara Leșască cu bucuria tuturor, au stătut după gătire de calea Țarigradului, că nu era altu mijloc, **numai să margă la împărăție**” (M. Costin, O. 10/4).

„Și altă grijă nu avea **numai să să primble pă la sate, pă la vînaturi, pă la vii, pă vremea culesului viilor**” (R. Popescu, în *Cronicari munteni*, I, p. 478).

fără carile :

„Pre obiceiul țării nu cădiia altuia domniia, **fără carile nu vrea fi sămînță de domn**” (G. Ureche, L. 147).

fără ce :

„N-au stricat în țară nimică, **fără ce au fostu de hrana cailor...**” (M. Costin, O. 92/15).

*Fără că-mi găsea
Și îmi întîlnia...*

(Miorița. Balade populare,
EPL, 1966, p. 59).

„Ei n-o avut pă n'ime d'ectt aveț acasă om mlț”

(Antologie de proză populară epică, I,
EPL, 1966, p. 138).

„Voinicelu-i mare drac,
Că e Gruia lui Novac :
Corbii de l-ar fi mîncat !
Că nimica n-a lărat,
Fără țara mi-a prădat”

(Densusianu, Flori alese din cîntecele
poporului, EPL, 1966, p. 298).

⁵ Ediția ultimă a *Gramaticii limbii române*, vol. II, dă următoarele elemente joncționale pentru propoziția de excepție : *decît*, *decît să*, *decît cui*, *decît unde*, *decît cum*, *în afară că*.

„Mai mult nu scriu letopisețele țării ce au isprăvit la Chilia, fără **ce scriu că al șaptelea an a domniei lui Ștefan vodă, Iuli 5, ș-au luat doamnă de mare rudă, pre Evdochia de la Chiev, sora lui Simion împăratului**” (N. Costin, L. 242/243).

fără numai ce :

„Nici altă voie mai mare are, **fără numai ce sînt boieriile pre mîna lui**, cui va vrea să le dea le va da” (G. Ureche, L. 123).

„La aceste cuvinte, nemic altă Ion vodă n-au răspunsu, **fără numai ce au zis . . .**” (N. Costin, L. 530).

„Și multe lucruri va fi făcut vrednice dă auzit, în 29 de ani ai domniei lui, dar ai noștri nimic n-au scris, **fără numai ce aflăm la strîini**” (R. Popescu, în *Cronicarii munteni*, I, 239).

fără numai cine :

„Dacă au murit Ștefan vodă cel Tînăr, s-au strînsu boiarii împreună cu toate căpeteniile de țară și s-au svătuit pre cineș va alege domnu, **că pre obiceiul țării, pre atunce, nu încăpea altul la domnie, fără numai cine era sămînță de domnu**” (N. Costin, L. 352).

fără cît :

„Iar letopisețul cel moldovenescu, de acest Ștefan vodă nimica nu scrie, **făr' cîtu spune** că după moartea lui Pătru vodă au domnit Ciubăr vodă doao luni” (G. Ureche, L. 85).

„Și această pace a țării nu venea dentr-altceva, **fără cît împăratul avea treabă de bătea Critul**, și fiind departe de noi, nu aveam bîntuială, ci pace” (R. Popescu, în *Cronicarii munteni*, I, 398).

„Așea făcea ei, îmbe părțile și nu-ș putea strica unul altuia nemic, **fără cît cheltuia sute de pungi de bani la Poartă**” (I. Neculce, L. 135).

fără cît numai :

„Dece cine de pe unde au fostu ș-au audzit, de pen Țara Ungurească și din Țara Muntenească, toți au venit, **făr'cît numai Buhuș au rămas în Țara Muntenească**” (I. Neculce, L. 84).

fără de cît numai :

„Nu este altu lucru, **făr'de cît numai Iordache m-au pârît la pașă**” (I. Neculce, L. 214).

fără de cît :

„Și într-alt chip cu războiu nu o putea lua, **făr' de cît au făcut meștesug cu niște cambarale cu otravă**, care ținea o cambara 50 de pungi de bani cheltuială” (I. Neculce, L. 197/198).

fără cît că :

„Ce craiul nu socoti altă, **fără cît că Pătru vodă zădărdăște loc de price**” (N. Costin, L. 358).

„Iară cu aceste voroave a lor, altă n-au isprăvit, **fără cît că au trimis Cazimiru craiu soli la sultan Mahmet, pre Martin Vrocemovschi, stolnicul Cracăului . . .**” (N. Costin, L. 268).

„Ce vor fi vorovit în scurtă voroavă, nu scriu istoricii, **fără cît că au vorovit amîndoi**” (N. Costin, L. 451).

fără de alt numai căci :

„Pricina morții Cîrstii alta n-au fost, făr' de alt numai căci s-au
certat cu Brîncoveanu în boieriile lor, pentru lucrul mai de nimic” (R.
Popescu, în *Cronicari munteni*, I, 470).

Numărul mai mic al elementelor joncționale în limba contemporană față de varietatea mai mare de construcție a propozițiilor de excepție cu asemenea elemente în limba veche ni-l explicăm nu în sensul unei sărăcirii a limbii pe parcursul ei, în privința elementelor joncționale, ci prin insuficiența lor fixare și conturare în limba veche. După cum s-a văzut mai sus, aceste elemente joncționale au un caracter larg perifrastic, iar elementele din care se compun sînt destul de mobile. Caracterul lor analitic este, deci, mult mai pronunțat decît al celor din limba română contemporană. Și aceasta pentru că limba română literară era, după cum se știe, la începuturile formării ei.

Septembrie 1968.

Institutul pedagogic de 3 ani,
Cluj, Piața Ștefan cel Mare, nr. 4

OBSERVAȚII ASUPRA DEFINIȚIEI VERBULUI COPULATIV

DE

ELENA NEAGOE

Vorbind despre mijloacele de exprimare a unei funcții în propoziție, *Gramatica Academiei*, ed. a II-a, consideră că această posibilitate o au numai cuvintele cu sens de sine stătător, însoțite sau nu de așa-numitele cuvinte ajutătoare, menționînd în acest sens prepoziția, articolul și verbul copulativ¹.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm cîteva aspecte legate de situația verbului copulativ. Definiția verbului copulativ se găsește în volumul I al *Gramaticii Academiei*, deci la partea rezervată morfologiei. Verbul copulativ însă nu implică nici o problemă de morfologie, pentru că nu există nici o diferență de acest gen între verbele copulative și cele predicative. Ne-am aștepta ca verbul copulativ să fie definit la capitolul dedicat predicatului nominal. Problema aceasta este însă de mai mică importanță. Iată definiția verbului copulativ :

„Verbele care nu pot forma predicatul unei propoziții decît cu ajutorul unui nume predicativ, avînd doar funcțiunea de verb copulativ între subiect și numele predicativ, sînt verbe nepredicative”².

În această formă, definiția comportă o serie de obiecții pe care le expunem în cele ce urmează.

I. În afara funcției de predicat, specifică lui, verbul mai poate îndeplini o serie de alte funcții cînd este la moduri nepredicative. Ce se întîmplă însă cu verbele copulative cînd sînt la moduri nepredicative? Definiția sus-amintită nu-și pune această problemă și în consecință nu oferă nici o soluție. Este evident că, dacă acceptăm punctul de vedere tradițional și care este și al *Gramaticii Academiei*, absența indicelui semantic

¹ *Gramatica limbii române*, București, Edit. Acad., 1966, vol. II, p. 80.

² *Gramatica limbii române*, vol. I, p. 206.

împiedică verbul copulativ de a realiza orice funcție în general și nu numai aceea de predicat.

Limba română contemporană oferă numeroase exemple în care găsim verbe copulative la moduri nepersonale. Iată câteva :

„*De-a fi-n vecii o strajă mă-nspăimintă*” (T. Arghezi, *Versuri*, București, ESPLA, 1959, p. 128).

Verbul *a fi* aici este nepredicativ, neavînd nici unul din sensurile care-i conferă predicativitate. Numele său predicativ este *o strajă* și întreaga construcție *de-a fi o strajă* provine din contragerea unei completeive indirecte cu nuanță cauzală. Dacă admitem că predicatul nominal este o singură funcție, fără îndoială că trebuie să admitem că și *de-a fi o strajă* este un complement indirect realizat printr-un verb copulativ la infinitiv și numele lui predicativ.

„*Fiind un cerșetor nemernic, precum ești, îți place friptura de pui în țiglă?*” (M. Sadoveanu, *Hanul Ancuței*, București, EPL, 1963, p. 104).

Avem în acest exemplu un complement concesiv, *fiind un cerșetor*, realizat prin gerunziul verbului copulativ și numele lui predicativ.

„*Biserica concepe bogăția ca o aparență lumească, iar munca productivă din care aceasta decurge ca o trudă devenită necesară prin păcatul originar*” (G. Călinescu, *Gr. M. Alecsandrescu*, București, EPL, 1962, p. 213).

Sintem aici în prezența unui atribut, *devenită necesară*, exprimat prin participiul verbului copulativ *a deveni* și numele lui predicativ *necesară*.

Exemplele de verbe copulative la supin sînt mult mai rare, dar credem că din cele expuse mai sus se poate trage concluzia că definiția dată în *Gramatica Academiei*, ed. II-a, este incompletă. Analizînd aceste exemple reținem întîi că termenul de nume predicativ devine impropriu, întrucît nu mai avem de-a face cu predicate ci cu alte funcții.

II. Credem că definiția ar trebui dată sub forma unei judecăți afirmative și în acest sens este indispensabilă menționarea cauzei pentru care verbele copulative nu pot forma singure predicatul sau, mai exact, o funcție oarecare. Această cauză trebuie să fie un criteriu sigur de delimitare a verbelor copulative din totalitatea verbelor limbii române.

Din capitoul referitor la verbul copulativ se poate deduce că acestuia i se refuză capacitatea de a realiza funcția de predicat din cauza absenței unui sens de sine stătător. Așadar, diferența între un verb copulativ și unul predicativ este exclusiv de ordin semantic. Acest criteriu este greu de minuit. Este destul de greu, dacă nu imposibil, de stabilit la ce limită lărgirea sensului unui verb duce la disoluția sensului și la transformarea verbului predicativ într-unul copulativ. Această dificultate este evidențiată de faptul că nu există o listă a verbelor copulative asupra căreia toți cercetătorii să fi căzut de acord. În afara acestui fapt mai există o serie de alte inconveniente, mult mai grave, care decurg din acceptarea existenței unui predicat nominal ca funcție unitară. Cercetînd cu atenție definiția sus-menționată surprindem cîteva formulări care sînt revelatoare în această ordine de idei. Se vorbește astfel de „funcțiune de verb copulativ”. Din ea ar rezulta că există verbe nepredicative care au o funcțiune de verb copulativ și în consecință predicatul nominal nu mai este o funcție unitară. Acest punct de vedere, pe care îl implică defi-

niția dată în volumul I al *Gramaticii* Academiei, nu este recunoscut în volumul al II-lea la capitolul consacrat predicatului.

S-a constatat pe bună dreptate că există un paralelism perfect între părțile de propoziție și propozițiile secundare. Propoziția predicativă nu îndeplinește funcția de predicat față de regenta sa; lucrul acesta nici nu ar fi posibil, întrucât numai predicatia conferă unei comunicări calitatea de propoziție. Ea are funcția de nume predicativ pe lângă un verb copulativ din regentă, și aici ne izbim din nou de necesitatea unei formulări care este un nonsens în cazul în care recunoaștem predicatul nominal ca funcție unitară. Dar putem întâlni unele situații cu mult mai dificile, cum este aceea din exemplul de mai jos:

„Moșneagul, fiind un gură-cască sau cum îți vrea să-i ziceți, se uita în coarnele ei și ce-i spunea ea, sfânt era” (I. Creangă, *Povești. Amintiri. Povești*, București, EPL, 1964, p. 163).

Verbul copulativ *a fi* la gerunziu are două nume predicative legate între ele prin conjuncția *sau*: locuțiunea adjectivală *gură-cască* și propoziția *cum îți vrea*. În exemplul nostru verbul copulativ împreună cu numele lui predicativ ar forma un complement circumstanțial de cauză. Ar urma deci ca propoziția predicativă să facă parte nu dintr-un predicat nominal, ci dintr-un complement, situație cu totul paradoxală. Ori de câte ori verbul copulativ la un mod nepersonal are un nume predicativ exprimat printr-o propoziție ne vom izbi de aceeași situație și anume vom avea o regentă cu un predicat (verbal sau nominal) și o propoziție predicativă care de fapt intră în componența unei părți secundare de propoziție. Ținând seama de aceste aspecte, credem că soluția cea mai indicată ar fi recunoașterea capacității verbului copulativ de a forma o funcție sintactică, urmînd ca numele său predicativ să fie considerat, de asemenea, o funcție aparte, care ar putea eventual să fie contopită cu elementul predicativ suplimentar, de care de altfel nu-l desparte decît natura verbului mijlocitor. Or, natura acestui verb este destul de greu de precizat, așa cum am arătat.

Această soluție ar elimina o serie de contradicții existente în sintaxă. În acest caz noțiunea de verb copulativ ar înceta de a mai fi o noțiune a sintaxei.

Mai 1968.

*Institutul pedagogic al Univ. „Babeș-Bolyai”
Cluj, Piața Ștefan cel Mare, nr. 4*

NUME PROPRII CU A PROTONIC

DE

AL. GRAUR

Este evident că într-o lungă perioadă a istoriei limbii române *ă* n-a fost decît o variantă fără rol fonologic a lui *a*, deoarece *ă* apărea numai neaccentuat, iar *a* numai accentuat, cu excepția poziției la inițiala absolută, unde apărea *a* neaccentuat, dar nu putea fi folosit *ă* (pînă astăzi randamentul lui *ă* inițial este limitat la *ăst(a)* și *ăl(a)*, cuvinte regionale). Articolul feminin singular apare ca *-a* neaccentuat, în opoziție cu *-ă*, desinența nominativului singular nearticulat, ceea ce nu poate decît să întărească ideea că provine dintr-un anaforic prepus la determinantul următor, deci dintr-un *a* inițial. În condiții încă nu suficient de clare, s-a creat o diferență fonologică cu efecte în conjugare: *lăsam/lăsăm, lăsa/lăsă*.

În volumul de curînd apărut *Tendențele actuale ale limbii române* (București, Editura științifică, 1968, p. 36), am scris că opoziția fonologică s-a întărit atunci cînd s-au împrumutat din turcește cuvinte cu *a* neaccentuat, desigur întîi cu asimilare (înțelegînd prin aceasta că *a* neaccentuat a fost reținut sub influența unui *a* accentuat din silaba următoare: *aca*), apoi și fără asimilare (*hatîr*). Vreau acum să arăt că opoziția între *ă* și *a* neaccentuat a fost pregătită, dacă nu chiar realizată, prin nume proprii mai vechi.

Iată mai întîi nume de locuri cu asimilare: *Amaradia, Banat, Darabani, Galați, Pașcani* etc. În unele cazuri, de exemplu în *Darabani*, nu este exclus ca *a* din prima silabă să fie secundar, apărut atunci cînd într-o zonă din nordul țării *ă* neaccentuat a devenit *a*. Oricum, această serie de exemple ar putea fi contestată, socotindu-se că e vorba de un „accident” fonetic.

Dar *a* neaccentuat apare și fără să fie urmat de un *a* accentuat, n nume ca *Barboși, Craiova, Părîng* etc. Etimologia acestuia din urmă nu o cunoaștem, dar *a* protonic dovedește, în orice caz, că nu e nici din gr. φάλαγξ, nici egal cu *părîngă*.

Mai concludente sînt numele topice împrumutate. Desigur dintr-o limbă turcică, anterior influenței otomane, avem pe *Bahlui, Vaslui*. Din

maghiară, nume care fără îndoială sînt mai vechi de secolul al XVI-lea : *Bacău, Braşov, Carei, Ceahlău, Harghita, Săscut, Tarcău*¹ etc. Unele nume din Transilvania au mai puţină valoare probantă, căci ar putea fi adaptări mai recente, cele mai sigure fiind cele din Muntenia.

Un nume ca *Davideni*, derivat fără îndoială de la *David*, ne-aduce aminte că problema se pune şi pentru numele de persoane. Şi aici vom detaşa exemplele care se pot explica prin influenţa asimilatoare a unui *a* accentuat următor : *Basarab, Haralamb, Manase, Macarie, Smaranda, Stamate, Varvara* etc. Dar sînt destule şi fără un *a* următor : *Calinic, Damaschin, Elisaveta, Gavril, Hariton, Manole, Pantelimon, Paraschiva, Vanghele, Varlaam, Vladislav, Zamfir* etc.

Trebuie să remarcăm însă că numele de persoane prezintă variaţii, datorate în general diferenţei de nivel cultural al vorbitorilor. Alături de numele oficial, trecut în acte (cel puţin stabilit la botez), există unul popular, folosit în uzajul de toate zilele. Vom constata că cele două forme diferă adesea în ce priveşte aspectul care ne interesează aici : *Anastase/Năstase, Atanase/Tănase, Damian/Dămian, Ecaterina/Cătălina, Magdalena/Mădălina, Margareta/Mărgărita, Maria/Măria, Matei/Măcei, Vasile/Văsii (Văsălie)* etc. (Şi pentru numele topic *Banat* există varianta *Bănat*.)

Este foarte probabil că formele cu *ă* au fost sprijinite de preoţi ; aceştia, în măsura în care erau informaţi, îşi dădeau osteneală să nu altereze forma originală oferită de calendar. În deceniile trecute am auzit în biserică pronunţarea imitată după greacă *Nicolaie*, menită să illustreze cultura preotului specializat la Atena, şi desigur că nici accentuarea *Miron* în loc de *Mirón* nu are altă explicaţie.

Fapt caracteristic este că diminutivele, formate în româneşte şi fără circulaţie oficială, prezintă mai totdeauna forme cu *ă* : *Fănică, Măndica, Păvăluţă, Răduleş, Sănduc, Stăvăruş, Tăchiţă* etc. Cred că *Marioara* este o formă recentă, influenţată de forma oficială, pe cînd *Mărioara* e mai vechi şi popular. De ce totuşi se zice în general numai *Marîta, Marica* ?

Nici la numele de locuri, nici la cele de persoane n-am urmărit să dau un inventar complet şi de asemenea n-am cercetat care sînt primele atestări. Mi se pare, în orice caz, indiscutabil că unele dintre exemple sînt mai vechi de secolul al XVI-lea, deci anterioare influenţei otomane; care a găsit astfel terenul pregătit pentru a introduce cuvinte cu *a* protonic.

Noiembrie 1968

¹ Nu intru în discuţia etimologilor, dintre care unele sînt nesigure. Pentru *Braşov* vezi Binder Pavel, LL, VIII, 1964, p. 411—420; pentru *Ceahlău*, vezi S. Puşcariu, DR, III, 1924, p. 673—675.

STRATUL VECHI ROMÂNESC AL TOPONIMIEI DIN RONA DE SUS (jud. Maramureș)

DE

E. JANITSEK și ȘT. VIȘOVAN

I

Numele topice aflate pe teritoriul unei așezări au diferite vechimi. Primii locuitori au numit cele mai importante configurații de teren, dealurile și pădurile mari, piraiele mai însemnate, primele defrișări folosite ca arături, pășunile etc., de care viața lor era indisolubil legată. Unele dintre aceste denumiri străvechi, îndeosebi hidronimele și oronimele mai de seamă, au fost preluate de la locuitorii așezărilor vecine.

În cursul istoriei, din motive legate de economia feudală, de calamități naturale, ca incendii, inundații, epidemii, sau de cele externe, ca atacuri inamice, unele așezări au fost părăsite temporar sau, mai rar, definitiv. În cazul depopulării unei așezări, toponimia veche, în general, s-a păstrat incomplet în limba populației satelor apropiate. În majoritatea cazurilor însă așezările au fost repopulate fie cu populație din împrejurimi, care, vorbind aceeași limbă, ajuta la păstrarea într-o măsură mai mare a nomenclaturii topice vechi, fie cu coloniști străini, aduși de autorități sau de feudalul respectiv. Acești coloniști creau un sistem toponimic nou, folosind foarte puține elemente vechi. Cele mai frecvente sînt cazurile cînd populația de altă limbă, nou venită, s-a așezat pe lângă populația veche. Conviețuirea celor două sau chiar trei straturi etnice în cadrul așezării respective s-a soldat de multe ori cu asimilarea grupurilor minoritare, cu dispariția limbii acestora. În acest caz există o perioadă de bilingvism, care se reflectă și în sistemul numelor topice al așezării respective. În această sistem se păstrează un strat destul de bogat al numelor topice vechi, care oglindesc și schimbările fonetice intervenite de la preluarea lor pînă astăzi în limba învingătoare.

Nu trebuie să uităm faptul că sistemul de denotație al unui teritoriu determinat nu este static. Numărul denumirilor diferitelor configurații de teren din hotarul unei așezări crește o dată cu dezvoltarea acesteia, cu înmulțirea populației și cu diferențierea ocupațiilor, deoarece oamenii sînt nevoiți să folosească tot mai intens terenul de care dispun și bogățiile lui naturale. Deci, în cursul veacurilor, o dată cu dezvoltarea satului, se dezvoltă și toponimia lui; pe lângă numele topice vechi se vor ivi o serie de toponime noi. Dacă între timp limba populației s-a schimbat, numele topice noi vor apărea în limba schimbată a locuitorilor. În cazul cînd a existat o fază de conviețuire, un bilingvism, atunci multe nume topice vor apărea ca traduceri ale numelor topice existente în limba dispărută, iar o altă serie de nume topice vor fi împrumutate, preluate de populația nouă.

Acest fenomen ajută pe toponimist la stratificarea în timp a numelor topice în cadrul unei unități teritoriale. Rezultatele juste ale acestei metode de stratificare pot fi controlate pe baza datelor documentelor istorice existente, referitoare la unitatea teritorială respectivă.

Toponomastul francez Albert Dauzat studiază amănunțit aceste procese social-istorice și stabilește că microtoponimia, adică „les noms de terroirs” sau „lieux-dits”, ne dau istoria demografică, socială și economică a localității studiate. A. Dauzat accentuează că studierea numelor topice trebuie să fie totdeauna completată cu examinarea documentelor privitoare la istoria localității respective¹.

Tezele amintite pot fi verificate și în toponimia satului Rona de Sus. Acest sat se află în Maramureș, la o distanță de aproximativ 16 km spre est de Sighetul Marmăției, în valea Ronișoarei. Între Sighetul Marmăției și Rona de Sus, în aceeași vale, se mai află comuna Rona de Jos, cu populație românească. Locuitorii comunei Rona de Sus (peste 5 000 de oameni) sînt ucraineni. Documentele din sec. al XIV-lea privitoare la aceste comune amintesc că ele sînt în proprietatea voievozilor nobili români și că au populație românească.

Astfel, un document din 14 mai 1360 arată că regele Ludovic dăruiește *Felsew-Rowna* (Rona de Sus) nobilului român Stan, fiul lui Petru, iar în 1361 regele întărește această donație sub formă de privilegiu pentru „fidelitatibus et servicys placibilibus Stan fily Petri fidelis olahy nostri . . .” și, mai departe „. . . possessionem nostram Olachalem Felsew-Rouna. . .”². Dintr-un document emis la 30 aprilie 1390 reiese că voievodul Balc și magistrul român Drag, comes al Maramureșului, posedă, printre altele, și moșia Rona de Sus³. Un alt document din 15 martie 1368 arată că „Ivan filii Dragomer Olahi” posedă moșia Also-Rona, adică Rona de Jos, iar în 1407 aflăm că Stan, Nan și Petru, descendenți ai lui Balc, intră în posesia moșiei Rona de Jos⁴.

Deci, o serie de documente istorice atestă clar că localitățile Rona de Sus și Rona de Jos încă în secolul al XIV-lea erau așezări românești.

¹ A. Dauzat, *Les noms de lieux. Origine et évolution*, Paris, 1926, p. 6—8, 219.

² J. Mihályi, *Máramarosí diplomák a XIV és XV századból* (Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea), Sighetul Marmăției, 1900, p. 42.

³ J. Mihályi, *op. cit.*, p. 98.

⁴ J. Mihályi, *op. cit.*, p. 45 și 60; Gy. Petrovay, *Szaplonczay család leszármazása 1360-tól* (Genealogia familiei Szaplonczay de la 1360), în „Turul”, vol. XIX, Budapesta, 1901, p. 74.

Mai târziu, în jurul anului 1500, Rona de Sus trece în proprietatea regală⁵. Acest fapt este oglindit în documentul din 1508, în care reprezentantul regelui interzice înregistrarea satului în proprietatea fiilor lui Dragfi⁶.

Din punct de vedere administrativ, din acest moment satul Rona de Sus a fost înglobat în domeniul regal cu reședința la Bocicoiu, domeniu în componența căruia intrau mai multe sate ucrainene⁷. Din aceste sate începe spre sfârșitul secolului al XV-lea infiltrarea ucrainenilor în Rona de Sus. Listele de iobagi din secolul al XVII-lea conțin foarte multe nume ucrainene, iar pe cele din secolul al XVIII-lea figurează, cu foarte puține excepții, numai nume ucrainene⁸. Deci, componența națională a satului Rona de Sus, începînd cu secolul al XVI-lea, s-a modificat și astăzi este un sat pur ucrainean. Modul în care s-a petrecut această schimbare precum și afirmațiile documentelor istorice despre existența unei vechi populații românești sînt oglindite și confirmate de microtoponimia satului respectiv.

Comuna Rona de Sus are un hotar foarte întins, accidentat, muntos. De pe acest teritoriu am reușit să adunăm aproape trei sute de nume topice. Majoritatea lor sînt de origine ucraineană, ca, de exemplu: *Beríznyky*, *Bolotýšče*, *Dobróua*, *Hlúhyj*, *Horá*, *Horódec'*, *Hrybý*, *Ihróușče*, *Jalýnka*, *Jasýnnyk*, *Kyrnýčka*, *Kryúly*, *Kryvýj Las*, *Ná Rici*, *Ná Hori*, *Medvéžyj*, *Močárnyj*, *Mohýlky*, *Pereslúp*, *Pereslópyna*, *Plóšča*, *Pol'ánka*, *Polonýnka*, *Prycárnyok*, *Prelúka*, *Škábrynec'*, *Sýdorovec'*, *Solonéc'*, *Topulnýky*, *Úhlarňi Vorotéc'*, *Za Vérch* etc.

Însă, în hotarul satului există o rețea, relativ simetrică, destul de bogată, de denumiri topice românești, răspîndite peste tot și înconjurată de nume topice ucrainene. Ele constituie un strat vechi românesc, fapt dovedit pe de o parte prin aceea că ele au suferit schimbările fonetice ale graiului ucrainean local începînd din secolele al XV-lea — al XVI-lea, iar pe de altă parte ele denumesc, de regulă, configurații de teren cu importanță mare pentru sat și cu suprafețe întinse, a căror denumire s-a impus o dată ce viața economică a început să se dezvolte: dealuri și păduri întinse, arături vechi, pîrîul principal care curge prin sat și izvoare din hotarul acestuia etc. „Namengeber”-ii acestor locuri au fost românii care locuiau odinioară aici și de la care denumirile au fost preluate de către ucraineni.

II

Numele topice de origine românească de pe teritoriul satului Rona de Sus sînt următoarele:

1. *Arșýca* (pădure) <rom. *Arșița* <rom. *arșiță* „căldura mare a soarelui”; (dial.) loc ars de soare sau de foc”. Este un nume topic frecvent în Moldova și Nordul Transilvaniei⁹.

⁵ V. Bélay, *Máramaros vármegye társadalma és nemzetaliségei* (Societatea și naționalitățile județului Maramureș), Budapesta, 1943, p. 47—48.

⁶ V. Bélay, *op. cit.*, p. 47; Arhiva din Lelesz: Stat. D. 221.

⁷ V. Bélay, *op. cit.*, p. 48.

⁸ V. Bélay, *op. cit.*, p. 185—187.

⁹ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 23; M. Homorodeanu, *Note de toponimie*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Philologia, fasc. 2, 1964, p. 127—128.

2. *Čónkas* (deal acoperit cu tufe) <rom. *Cioncaș* <rom. dial. *cioncaș* „teren defrișat, cu cioncuri, adică cu oieturi” <ung. *csónkás* „pădure tăiată de la care rămân trunchiurile copacilor”. E răspândit în Maramureș și un alt nume topic, *Ciunci*, cu același înțeles.

3. *Čurgóvy* (finaț) <rom. *Giurgău* <rom. *ciurgău* „izvor, loc de unde curge apa” <ung. *csurgó*, cu același sens. În subdialectul maramureșean, ca de altfel în toată Transilvania, *ciurgău* este cunoscut ca apelativ. Diftongul final -*ău* a fost simțit de către ucraineni că sufix adjectival și redat prin -*ov*.

4. *Fed'ecul* (arătură și pădure) <rom. *Făgețelul*, prin sincoparea silabelor -*telul* în -*tul*. *Făgețel* este diminutivul apelativului *făget*. Nu este exclusă nici derivarea din apelativul *făgetul*, vezi pct. 9 și 20. Un derivat pe teren ucrainean este hidronimul *Potóčina Fed'ecul's'ka*.

5. *Hurguj* (deal mare, cu o pădure întinsă) <rom. *Gurgui*. DM explică apelativul *gurgui* ca „vîrfurile unui deal sau al unui munte”, iar DĂ — „un deal mai înalt, vîrfurile unui deal”. Comp. cu lat. **gurgulis* „beregată”. Este un nume topic răspândit și are multe variante ca *Gurguiata*, *Gurgaiul*, *Gurguiul*, *Gurguiet* etc.¹⁰. Trecerea lui *g* inițial la *h* este probabil analogică, cf. ucr. *st'ah* <rom. *steag*.

6. *Kadasú* (deal mai mic pe lângă sat). Ne gândim la *Castău* <rom. dial. *castău*, *acastău* „spinzurătoarea”, care la rîndul său derivă din ung. *akasztó*. Este un nume topic frecvent în Transilvania; apare în formele de *Castău*, *Acastău*, *Castei*, *Acastei*, *Acastăile* etc.¹¹. La identificarea acestui nume topic, care a suferit și o metateză interesantă, ne-a servit și legenda care circula în sat, conform căreia aici era locul de execuție a răufăcătorilor.

7. *Kodryšur* (deal păduros și cimitir, în apropierea satului) <rom. *Codrișor*. Comp. cu numele topic *Codrușor*¹². În graiul ucrainean din Rona de Sus o în silaba închisă a trecut în *u*, față de *i* din limba literară. De exemplu: *koń* „cal”, spre deosebire de *kij* din limba literară, local se pronunță *kuń*.

8. *Kornét* sau *Kornéc'* (pădure întinsă) și un compus ucrainean *Ryč Kornéc'kyj* (finaț). Este atestat deja în 1390: *Coraltheg* (sic!) și *Korňatheg*¹³. Derivă din rom. *Cornet* „pădure de corni, loc de mărăci și corni”. Este un nume topic foarte frecvent. În hotarul satului găsim și corespondentul ucrainean în numirea *Derenová'i Zvur* „izvor cu corni”.

9. *Măgura* (pe teren ucrainean aflăm formele *Măgura Vysóka*, *Măgura Škábryňa* și *Măgura Bulajúska*). Sînt niște dealuri înalte, acoperite de păduri. Atributele ucrainene *vysóka*, *škábryňa* și *bulajúska* arată înțîietatea denumirii românești simple. Derivă de la rom. *Măgură*, nume topic foarte frecvent, în unele locuri există și ca apelativ cu sensul „deal, munte”. Pe teren ucrainean găsim variantele *Mahora* și *Mahura*¹⁴. Faptul

¹⁰ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 30.

¹¹ E. Janitsek, *Numele topice de pe teritoriul satelor Sălicea și Tăuși*, în CL, IX, 1964, p. 92.

¹² Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 86.

¹³ J. Mihályi, *op. cit.*, p. 103.

¹⁴ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 33; N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 123—125; E. Kalužniakij, *Rumunisches im Kleinrussischen und polnischen*, la Fr. Miklosich, *Wanderungen der Rumunen*, Viena, 1879, p. 23; S. Hrabec, *Nazwy geograficzne Huculszczyzny*, Cracovia, 1950, p. 131, 200—201, 209.

că *g* s-a păstrat este o dovadă că aceste denumiri au fost preluate de ucrainenii de la români după trecerea *g > h*, adică după secolul al XIII-lea.

10. *Občînă*, forme ucrainene: *Ză Občîna*, *Pud Občînoŭ* (finațuri, pădure) <rom. *obcînă* „culme, coamă de deal sau de munte, pe care se poate umbla cu care; p. ext. munte sau deal prelungit” (cf. DM). Acest apelativ în limba română este de origine slavă răsăriteană, ucraineană¹⁵. În limba ucraineană contemporană îl găsim în forma *obščîna*. Răspîndirea teritorială a acestui toponim ne permite să presupunem că românii au fost aceia care au dat acest nume, după ce pătrunseseră în limba română ca apelativ din limba ucraineană. Dovadă stă faptul că el este întâlnit numai pe teritoriul satelor românești, fie în Moldova, Bucovina, Nordul Transilvaniei¹⁶. Totodată, menționăm că astăzi acest termen topic în limba ucrainenilor din Transilvania, Moldova și Bucovina nu apare ca apelativ.

11. *Osoj* (arătură situată pe o pantă nordică) <rom. *Osoi*. În locul lui *o* în silaba închisă apare vocala *u* (cf. m. sus: *Kodryšur*). Apelativul *oso* este de origine bulgară, înseamnă „loc umbrat, dos”¹⁷. Avînd în vedere că slavii meridionali nu au ajuns pînă la linia Maramureșului, reiese că apelativul a fost folosit de vechea populație românească și, cu timpul, a dispărut din limba română¹⁸, fiind înlocuit cu alte cuvinte ca *dos* etc. În cele mai multe locuri numele topic *oso* a suferit o schimbare prin etimologie populară, fiind identificat cu apelativul *ursoi*, de la *urs*. Preluarea acestui nume topic de către ucrainenii de la români s-a petrecut probabil înaintea dispariției sensului acestui apelativ din limba română.

12. *Pikujăta* (pădure, deal) <rom. *Picuiata* <rom. *picui* + suf. *-ăt(ă)*. Acest nume topic apare și în Munții Făgărașului (este un vîrf de 2346 m cu numele *Picuiat*), iar în Valea Prahovei există un deal numit *Picuiata*. Sufixul *-at* este destul de frecvent atît în toponimia cît și în limba română; de exemplu: numele topic *Gurguiata*, etc. sau *buzăt(ă)*, *gușăt(ă)* de la *buză*, *gușă* etc.¹⁹.

13. *Pišytór'a* (finaț, arătură) <rom. *Pișătoarea*. Nume topice de acest fel sînt *Pișător*, *Pișători*, *Pișolea* etc.²⁰. Apelativul *pișătoare* are sensul de „cascadă cu fire subțiri, cădere de apă mică” (cum e și în cazul nostru, apoi, prin extindere, numele a trecut asupra finațului apropiat).

¹⁵ Comp. lg. *apšti* (v. sl. *obšti obštije*) cu forma românească *obște*. În limba bulgară avem *obština*, sb. *opština*, ucr. *opčina*, „comunitate”, aceste forme nu permit derivarea formei românești *občina* dintr-una din cele sus-amintite. În dicționarul lui Vl. Dal', *Tolkovyyj slovar-živogo velikorusskogo jazyka*, S. — Peterburg — Moskva, 1914, găsim pentru „comunitate” două forme, *obščina* și *opčina*. Forma *občina* (*opčina*) a existat și în limba ucraineană, și această formă veche stă la baza formei românești. Ca nume topic, denumirea este legată de vechea proprietate comună.

¹⁶ Margareta Ștefănescu în lucrarea sa *Rusisme-rutenisme din toponimia românească*, în „Arhiva”, Iași, anul XXXI, nr. 3—4, p. 199—206, atestă de 28 de ori toponimicul *Občina* (cu Ț).

¹⁷ E. Petrovici, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*, în „Balkanica”, VII, 1934, 2, p. 483—485.

¹⁸ În unele părți ale Maramureșului, ca, de exemplu, în Rona de Jos, apelativul *oso* încă nu de mult a fost viu și înțeles; dovadă sînt numele topice *Osoiu Bîrăului*, *Osoiu la Ciuc*, *Osoiu la Codrea* etc.

¹⁹ N. Orghidan, G. Giuglea și N. Homorodeanu, *Probleme de toponimie*, în CL; X, 1965, 2, p. 341—342.

²⁰ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 57.

14. *Pogúr* (finaț, deal) <rom. *Pogor*. Numele topice *Pogor*, *Pogorul* apar în împrejurimile orașelor Tirgu-Neamț și Fălticeni²¹. Neîndoielnic că la baza acestui nume stă etimonul sud-slav *-gor* „munte, pădure”. Forma ucraineană ar fi *Pohur*, nume topic existent în Ucraina Transcarpatică. *g* netrecut la *h* arată că locul a fost numit de români, și acest nume topic a fost preluat de ucraineni după secolul al XIII-lea. Transformarea lui *o* în *u* în silaba închisă dovedește că această schimbare s-a petrecut în graiul ucrainean local după secolul al XIII-lea.

15. *Ryt* (finaț, pășune) <rom. *Rît* <rom. dial. *rît* <ung. *rét* sau *rit* „șes de-a lungul unei ape curgătoare, pe care crește iarbă pentru cosit sau pășune” (cf. DM).

16. *Ruunišára* (pîriu) <rom. *Ronișoara* < numele localității *Rona* + suf. dim. *-ișoara*. Numele topic e adaptat la denumirea ucraineană a satului, *Rúyna*. Deși acest pîriu izvorăște din hotarul satului și trece prin sat, are vechiul nume românesc; diftongul *oa* a fost redat prin *a*.

17. *Styžerét* sau *Styžeréc'* (pădure) <rom. *Stejeret*. Compuse pe teren ucrainean: *Pótuk Styžeréc'kyj* (pîriu), *Pud Styžeréc'*, *Styžerét Mátyj* și *Styžerét Velýkyj* (păduri, finațuri). Este un nume topic frecvent, cu variantele sale *Stejar*, *Stejăriș*. Este demn de notat că forma *styžeréc'* s-a dezvoltat prin analogie cu diferite nume topice ucrainene ca *Škábyrnec'*, *Sýdorovec'*, *Solonéc'*, *Horodéc'*, *Vorotéc'* etc.; sufixul colectiv *-et* a fost identificat cu sufixul diminutiv ucrainean *-ec'*. Vezi și numele topice de origine română *Kornét* cu varianta *Kornéc'*, poate și *Fed'écul* din *Făgetul*, însă, în acest caz, mai verosimilă este derivarea din numele topic rom. *Făgetelul*.

18. *Závuj* (arătură, pe lângă pîriul *Ronișoara*) <rom. *Zăvoi* <rom. *zăvoi* „luncă, pădure pe malul unei ape” (<bg. *zavoj*). Ca apelativ, *zavuj* nu există nici în limba ucraineană, nici în graiul local. Vocala *o* în silaba închisă s-a transformat în *u* (cf. m. sus *Kodryšúr*, *Osúj*, *Pogúr*).

O altă categorie a numelor topice de pe teritoriul acestui sat o constituie cele ale căror „Namengeber”-i puteau să fie atît românii cît și ucrainenii. Pot fi incluse aici numiri ca *D'il*, *Kýčera*, *Pliša* și *Rýpa*.

1. *D'il* și numele topice compuse cu termenul topic *d'il*, credem, sînt create de ucraineni. Cuvîntul ucrainean *d'il*, cu sensul „deal”, atît în graiul ucrainean din Maramureș, cît și în graiul huțulilor este apelativ viu și astăzi (provenit din rom. *deal*). E mai puțin verosimilă, dar nu poate fi exclusă nici adaptarea unui vechi toponim românesc *Deal*; numele topice compuse, la care termenul atributiv e ucrainean, sînt sigur creații ucrainene.

2. *Kýčera* (forme sigur ucrainene: *Kýčera Malá*, *Kýčera Velýka* — dealuri acoperite de păduri) <rom. *Chicera*. Variantele multiple ale acestui nume topic, ca *Chicirca*, *Chicioara*, *Chiciura*, *Cicera*, *Ticera*, *Citera* etc., sînt frecvente în Carpați, pe tot teritoriul unde trăiesc sau au trăit români, ca atare ele au fost create de români. În unele regiuni e întîlnit și azi ca apelativ, cu sensul „deal, movilă, vîrf de deal”. Unii cercetători îl aduc pe *Chicera* în legătură cu apelativul *picior*²².

²¹ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 38; S. Hrabec, *op. cit.*, p. 139 și 194.

²² Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 34, 364; vezi și N. Drăganu, *op. cit.* p. 149–150 (cu o bibliografie bogată).

Totodată trebuie să menționăm faptul că în cursul istoriei acest termen topic dialectal a trecut și în graiurile ucrainene carpatice, intrate în contact cu cele românești. Pe teritoriul acestui contact de limbă el a fost folosit atât de români, cât și de ucraineni, însă aceștia din urmă, în ceea ce privește atribuirea lui, n-au depășit anume limite geografice. Din acest motiv, nu putem stabili precis „Namengeber”-ul numelui topic *Kýčera*.

3. *Plîșa* (finaț, arătură) probabil are la bază etimonul ucrainean dial. *pliš* „gol, șterp”. În cazul acesta „Namengeber”-ii erau desigur ucraineni²³. Însă putem să ne gândim și la o adaptare (o apropiere de ucr. *pliš(a)*) a numelui topic românesc *Pleșa*²⁴, care avea la bază adjectivul fem. *pleașă*, „lipsit de vegetație, șterp, gol”, sau antroponimul *Pleșa*.

4. *Rýpa* (finaț) <rom. *Rîpă*. Avînd în vedere că rom. *rîpă* a pătruns în graiul local ucrainean ca apelativ *rýpa*, nu putem afirma cu toată siguranța originea românească a acestui nume topic²⁵. (Vezi și formele compuse pe teren ucrainean: *Rýpa, Malá, Rýpa Velýka*, finațuri.)

III

Numele topice de origine românească, intercalate între șiruri de toponime ucrainene, dovedesc existența populației românești vechi și confirmă datele documentelor istorice. Unele fenomene fonetice ale acestor nume topice demonstrează că populație românească în acest sat a existat pînă în secolul al XV-lea.

În cele mai multe cazuri se poate observa păstrarea lui *g* în loc de actualul *h* ucrainean. Trecerea *g* > *h* s-a petrecut pînă în secolul al XIII-lea — al XIV-lea. Cînd au sosit ucrainenii această trecere era deja terminată; numele topice ca *Măgura, Pogur* au fost împrumutate după transformarea lui *g* în *h*.

Alte nume topice de origine românească au suferit unele schimbări fonetice caracteristice graiului ucrainean din Maramureș. Astfel, este aproape generală trecerea lui *o* în silaba închisă la *u*, față de *i* din alte graiuri și din limba literară ucraineană. De exemplu: *zăvoi* > *Závuj*, *osoî* > *Osúj*, *codrișor* > *Kodryšúr*, *pogor* > *Pogúr*, *izvor* > *Zvur* sau *Dzvur*²⁶. Transformarea lui *o* în *u* în graiul ucrainean maramureșean s-a petrecut după secolul al XIII-lea.

Numele topice *Plîșa* și *D'il* au putut fi create de ucraineni pe baza apelativelor *pliš* și *d'il*. Însă, tot așa de bine se poate presupune că ele au fost date de români, avînd formele inițiale *Pleșa* și *Deal*, adoptate mai tîrziu de populația ucraineană, ajungîndu-se astfel la formele actuale *Plîșa* și *D'il*.

Se mai păstrează și o altă caracteristică a graiului maramureșean, și anume diferențierea vocalelor *y* și *i*. În majoritatea cazurilor, în numele topice de origine românească, rom. *i* este redat în ucr. prin *y*: *Ryt, Rýpa, Aršýca* etc., iar *i* prin *i*: *Pikujáta, Pišytór'a*.

²³ S. Hrabec, *op. cit.*, p. 101.

²⁴ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 118—119.

²⁵ S. Hrabec, *op. cit.*, p. 132, 194; N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933, p. 583.

²⁶ Numele topice care au în componența lor cuvîntul *dzvur* (mai rar *zvur*) sînt create de ucraineni. În graiul ucrainenilor din Maramureș termenul *dzvur* (sau *zvur*) este apelativ provenit din rom. *izvor*.

OBSERVAȚII PRIVIND DELIMITAREA MICROTOPONIMIEI DE MACROTOPONIMIE

DE

ON VINȚELER și M. OROS

Atît în România, cit și în alte țări studiul toponimiei a început să ia o amploare deosebită. Pînă în prezent s-au conturat două linii în direcția cărora continuă să se dezvolte cercetarea toponimică. Una, cea mai veche, tradițională, urmărește studiul etimologiei numelor de locuri și a două linie, mai nouă, care concepe studiul toponimiei pe plan monografic, ca un tot unitar.

Majoritatea studiilor noastre de toponimie au un pronunțat caracter diacronic, legînd acest domeniu de istorie, geografie, precum și de istoria limbii. Pe lingă meritele bine cunoscute ale acestor tipuri de lucrări, ele au și unele neajunsuri, majoritatea studiînd etimologia, perioada și locul apariției diferitelor toponime într-un mod izolat și neglijează faptul că toponimele reprezintă un sistem.

Abia în ultimul timp au început să apară și unele lucrări care analizează toponimia unei anumite regiuni în totalitatea ei, în sistem, în contextul toponimiei generale a țării respective. Aceste lucrări, spre deosebire de cele amintite mai sus, acordă o mai mare atenție microtoponimiei, domeniu neglijat de mulți cercetători. Or, datele oferite de macrotoponimie sînt de cele mai multe ori incomplete tocmai din cauză că nu s-a ținut seamă în măsura necesară de rezultatele obținute prin studiul microtoponimiei. Macrotoponimia este în strînsă concordanță cu microtoponimia, ele formînd un tot unitar în contextul toponimiei generale.

Corelația dintre macrotoponimie și microtoponimie, ca și toponimia în general, ridică o mulțime de probleme teoretice care și așteaptă rezolvarea. Lucrările de toponimie cu caracter teoretic general, încă puține la număr, au menirea să schițeze principalele jaloane și metodele de bază, specifice anchetării și cercetării numelor de locuri.

În cele ce urmează ne vom opri asupra unei probleme în jurul căreia se poartă în prezent o serie de discuții: problema deosebirilor dintre

microtoponimie și macrotoponimie. Accepțiunile de *microtoponimie* și *macrotoponimie* diferă substanțial în concepția diferiților toponomaști.

Astfel, unii fac o delimitare netă între microtoponimie și macrotoponimie. În această ordine de idei, menționăm că acad. Vl. Georgiev¹ include, de exemplu, în microtoponimie toate riurile cu o lungime sub 50 km. Luind ca punct de plecare criteriul volumului obiectului geografic, acad. Vl. Georgiev neglijează celelalte criterii la fel de importante. Nu negăm importanța volumului geografic al obiectului ca unul dintre principalele criterii în delimitarea microtoponimiei de macrotoponimie, dar considerăm că el nu poate fi socotit criteriu unic în delimitarea microtoponimiei.

Unii cercetători din Cehoslovacia includ în microtoponimie doar numele diferitelor parcele de pământ, pădure etc.² Privită în felul acesta, microtoponimia ar cuprinde o arie foarte îngustă de obiecte geografice, ceea ce de asemenea este greu de acceptat.

O altă categorie de toponomaști împart numele de locuri în microtoponimie și „toponimie propriu-zisă”³. În felul acesta, într-o *formă voalată*, microtoponimia nu ar fi socotită pe deplin toponimie. Or, este bine cunoscut faptul că atât microtoponimele cât și macrotoponimele au fost create cu aceleași mijloace de limbă, ele având aceleași scopuri, indiferent de volumul și de importanța socială a formelor respective de teren. Prin urmare, nu se poate vorbi de o microtoponimie și de o toponimie propriu-zisă, întrucât microtoponimia este ea însăși o parte integrantă a toponimiei.

În legătură cu problemele în discuție apare în mod logic întrebarea : se poate face o delimitare netă între microtoponimie și macrotoponimie ? După părerea noastră o astfel de delimitare nu este posibilă, pentru că această distincție nu există în realitatea obiectivă. Între acestea, îndeosebi în epoca în care trăim, o epocă de mari transformări, există un proces continuu de interacțiune.

Aât microtoponimele, cât și macrotoponimele includ în ele o serie de elemente comune, care se întrepătrund. Limitele dintre microtoponimie și macrotoponimie nu sînt fixe, ele diferă de la caz la caz. De foarte multe ori microtoponimele pot deveni macrotoponime și invers. Am aminti în acest sens doar numele riului moldovenesc *Bistrița*, care în urma construcției hidrocentralei „V. I. Lenin” a devenit cunoscut în toată țara și chiar peste hotare, trecînd din microtoponimie în macrotoponimie. Prin urmare, o delimitare mai exactă și mai aproape de realitate este posibilă, dar este destul de greu de făcut. În acest sens se cere să fie folosite toate criteriile și nu unul dintre ele.

Unul dintre elementele importante, considerat de mulți cercetători criteriu principal, este stabilitatea numelor de locuri. Acești cercetători pornesc de la faptul că, în general, macrotoponimia este mai stabilă, în timp ce microtoponimia are un caracter schimbător. Este adevărat că

¹ Vezi Vl. Georgiev, *Bălgarska etimologija i onomastika*, Sofia, 1960.

² V. Šmilauer, *Úvod do toponomastiky*, Praga, 1963.

³ Vezi, în acest sens : V. A. Nikonov, *Vvedenie v toponimiju*, Moscova, 1965 ; V. A. Nikonov, *Naučnoe značenie mikrotoponimii*, în culegerea *Mikrotoponimija*, p. 5–14 ; I. A. Karpenko, *Svojstvo i istočniki mikrotoponimii*, ibidem, p. 15–22 ; E. M. Pospelov, *Geografičeskaja terminologija v mikrotoponimii Vostočnyh Karpat*, ibidem, p. 23–30 ; A. V. Superanskaja, *Mikrotoponimija, makrotoponimija i ich otlíčie ot sobstvenno toponimii*, ibidem, p. 31–38.

macrotoponimele au un caracter mai stabil, dar nu este mai puțin adevărat că și unele microtoponime, aflându-se de multe ori la periferia marilor transformări social-istorice, rămân neschimbate secole de-a rindul. Așa, de exemplu, în satul Genuneni, jud. Vilcea, există microtoponimul *În Ponoare*, atestat încă în 1614⁴. Microtoponime care datează din secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea găsim o mulțime⁵. Adevărul este că microtoponimelor nu li s-a dat importanța cuvenită, ele, nefiind înregistrate, nu pot fi studiate din punct de vedere al dezvoltării lor istorice. Se păstrează doar un număr infim de nume de locuri în raport cu numărul lor mare care a existat în decursul istoriei.

Alături de criteriul volumului, despre care s-a amintit mai sus, este nevoie să se țină seama și de importanța pe care-l joacă locul numit (desigur și numele lui) în viața socială a oamenilor. Și totuși și aceste criterii, luate împreună, sînt destul de relative. Însăși mărimea și importanța diferitelor obiective geografice sînt destul de relative, deoarece acestea se iau în comparație cu mărimea și importanța altor obiecte din jur. Dacă unui locuitor din București numele *Feleacul* nu-i sugerează nimic, acest toponim nu prezintă pentru el nici o importanță, avînd valoare de microtoponim, pentru locuitorii Clujului și al localităților din jur el este un important punct de orientare, fiind un macrotoponim important. Așadar, dacă raportăm numele de locuri la nivelul unei regiuni geografice mai mari, sau relativ mari, un număr însemnat de macrotoponime dintr-o localitate oarecare devin microtoponime.

Este cunoscut faptul că toate numele de localități din țara noastră sînt oficializate și în marea lor majoritate trecute pe hartă. Acest fapt, după părerea unor cercetători, duce la includerea lor în macrotoponime. În același timp, numele de riuri de la care o serie de localități au împrumutat numele lor sînt considerate, în mod oficial microtoponime. Așa, de exemplu, după aceste considerente, numele satului *Bistra* (jud. Bihor) este considerat macrotoponim, în timp ce numele riului (riul *Bistra*), care a trecut și asupra satului, este considerat microtoponim, deși el este răspîndit pe o arie mult mai mare, dar nu este trecut pe hartă și nu este oficializat. Rîul *Bistra* constituie un important element de orientare într-o zonă mult mai întinsă decît satul cu același nume.

Cazul discutat și altele de tipul acestuia ne duc la concluzia : faptul că unele nume de locuri sînt trecute pe hartă și sînt deci oficializate nu ne îndreptățește să socotim aceste nume macrotoponime, iar procesul de oficializare nu poate fi considerat un criteriu de delimitare a microtoponimiei de macrotoponimie.

Afară de cele menționate în paginile anterioare mai pot fi aduse și alte exemple ce pot servi ca mijloace de delimitare între microtoponimie și macrotoponimie. Astfel, una dintre caracteristicile specifice ale microtoponimelor este apropierea lor „de substantivele comune, majoritatea lor fiind doar pe cale de a deveni nume proprii”⁶. Așa, de exemplu : *Lîngă Moară*, *Sub Coastă*, *După Deal*, *Deasupra Pădurii* etc., pe lîngă faptul că sînt nume proprii, sînt totodată și substantive comune care

⁴ Documente privind istoria României, Seria B, Țara românească, București, 1951, p. 247.

⁵ Vezi O. Vințel, *Nume topice din satele Căptălan și Noșlac*, Cl., I, 1967, p. 115—126.

⁶ V. A. Nikonov, *Vvedenie v toponimiju*, p. 26.

exprimă anumite noțiuni. În microtoponimie, așa după cum reiese și din exemplele de mai sus, întrebuintarea substantivelor comune cu valoare de nume proprii este mai frecventă, iar funcția de nume proprii a substantivelor nu duce decât în rare cazuri la schimbări morfologice.

În macrotoponimie numărul substantivelor comune cu valoare de nume proprii este mai redus, afară de aceasta marea majoritate a macrotoponimelor sînt deja trecute la nume proprii. Mult mai mare este și numărul microtoponimelor în comparație cu cel al macrotoponimelor formate de la nume de persoană, familie sau supranume.

„Macrotoponimele, în majoritatea lor, sînt mijlocite, indirecte, spre deosebire de microtoponime, care denumesc nemijlocit obiectul respectiv”⁷. Macrotoponimele denumesc un obiect oarecare fără a indica proprietățile caracteristice obiectului respectiv, trăsătură proprie microtoponimelor. De exemplu, în numele de locuri *Dealul Mare*, *Valea Seacă*, *În Dos*, *Peste Vale* este cuprinsă și caracteristica de bază a locului respectiv, ceea ce la macrotoponimie lipsește. Prin urmare caracterul noțional al macrotoponimelor este mai șters, el fiind pe cale de a nu mai fi simțit, în timp ce microtoponimele exprimă noțiuni ca și substantivele comune.

Este interesant de urmărit și felul cum se comportă microtoponimele în cazul amestecului de populații, în cazul în care pe un teritoriu oarecare se așază o populație care vorbește o altă limbă. În aceste situații macrotoponimele sînt adaptate sistemului fonetic al limbii respective. Spre deosebire de acestea, microtoponimele, a căror etimologie este de cele mai multe ori evidentă, ceea ce nu se poate spune despre macrotoponime, sînt, de obicei, traduse în limba noii populații. Acest proces are loc în perioada în care noua populație și-a însușit limba populației care a creat aceste toponime.

În țara noastră microtoponimia localităților cu populație mixtă ne oferă nenumărate asemenea exemple. Astfel, în satul Borumlaca (jud. Bihor) trăiesc alături de români un mare număr de slovaci. Populația slovacă s-a așezat pe acest teritoriu în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cînd în sat era o largă rețea de toponime create de români cu cîteva secole mai înainte. Sensul lexical al numelui *Borumlaca*, în acea perioadă, era deja neclar, atît pentru români cît și pentru maghari. Aceasta i-a făcut pe slovaci să preia acest nume în forma în care el exista, lucru care se întîmplă în general în macrotoponimie. Macrotoponimele fiind cunoscute pe o arie mai întinsă sînt preluate în forma în care există la vechea populație. Cît privește microtoponimele din satul Borumlaca, în majoritatea cazurilor ele au fost traduse în limba slovacă din limba română. Astfel toponimul românesc *Valea Mare* a fost tradus prin *Velký Jarek*, *Valea Mică* prin *Malý Jarek*, *Dealul Țiganului* prin *Ciganský Jarek* etc.

În concluzie, menționăm că în delimitarea microtoponimiei de macrotoponimie nu se poate lua în considerare numai un singur criteriu, oricît de important ar fi el. Chiar dacă în anumite cazuri delimitarea se poate face și numai cu ajutorul unui singur criteriu, acest fapt nu poate fi gene-

⁷ A. V. Superanskaja, *op. cit.*, p. 32.

ralizat. De aceea se cere să se țină seama de un întreg complex de criterii, care acționează într-o strînsă concordanță. După părerea noastră, principalele criterii care stau la baza delimitării microtoponimiei de macrotoponimie sînt următoarele: mărimea obiectului geografic denumit, importanța numelui topic în viața socială a oamenilor, aspectul formal al toponimelor, precum și stabilitatea sau mobilitatea numelor, posibilitatea de a putea fi traduse sau adaptate de alte populații cu limbi diferite.

Mai 1968.

*Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea 31*

SISTEMUL POPULAR DE DENOMINAȚIE PERSONALĂ DIN BONTIDA

(Jud. Cluj)

DE

D. LOȘONȚI

În nucleeele sociale rurale (cătune, sate), datorită relațiilor de rudenie și a inventarului redus de prenume, coincidența numelor de persoane provoacă confuzii, astfel încît, în graiul popular, nu se poate folosi sistemul oficial de denotație personală. Aici, unde oamenii se cunosc bine și au relații zilnice strinse, pentru identificarea diferitelor persoane se întrebuintează o serie de procedee care alcătuiesc *sistemul popular de denotație personală*¹.

În articolul de față vom încerca să analizăm sistemul popular de denotație personală din Bontida, localitatea noastră de naștere, urmînd ca sistemul oficial să facă obiectul unei cercetări viitoare.

Sistemul popular din localitatea amintită dispune de următoarele procedee de individualizare : I) prenumele sau hipocoristicul, II) porecla, III) supranumele.

I. Persoanele care au prenume sau hipocoristice unice sînt identificate prin acestea : a) prenume : *Ananie, Avram, Iovian, Isai, Isailă, Oncuță* (bărbați), *Sînziana, Veghina* etc. (femei).

II. O categorie apreciabilă de localnici sînt identificați prin porecle, bineînțeles dacă sînt general cunoscute : *Baha, Banga, Bengu, Bojana, Botezu, Cioara, Costei, Duruș, Gujba, Pîrciu, Puturos, Valencea, Zaica, Zgîrciu*. Uneori porecla este însoțită de prenumele persoanei respective, fără ca acest lucru să fie necesar : *Todor Țîța, Vasilica Botezu, Vasilica Șuncodé*.

¹ Pentru această problemă vezi : Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 60 și urm. ; Natalia Cernăuțeanu, *Observații asupra sistemului de denotație personală în mediul rural*, în LL, V, 1961, p. 77 și urm. ; Ioan Roșianu, *Observații asupra sistemului popular de denotație personală în Transilvania*, în LL, XII, 1966, p. 345 și urm.

III. Cea mai mare parte din locuitori sînt identificați prin supranume, care pot fi simple, adică formate dintr-un singur cuvînt, ca : *Clopotaru, Diacu, Fătu, Pandoru, Tătărița*, sau pot fi diferite formule de precizare a rudeniei. În cadrul acestor formule rolul fundamental îl are prenumele sau hipocoristicul persoanei, care este pus în relație cu :

1. numele de familie : *Grigore a Bradului, Ion a Sălăjanului, Gheorghe a Panciului, Ilisie a lui Morar, Gore a Chioreanului, Ica Vișanului*.

2. prenumele sau hipocoristicul a) tatălui : *Mircea lui Isai, Ghilă a lui Virghil, Todor a lui Costan, Ionaș a Lichii, Anuța Fichii, Ștefan a Oncuții*; b) mamei : *Gheorghe a Veghinii, Ica Reghinii*; c) soțului : *Ana lui Ananie, Ana lui Toader, Maria lui Isai*; d) soției : *Gheorghe a Reghinii, Solomon a Rusandii*.

3. supranumele a) tatălui : *Victor a Diacului, Jenica Bădocanului, Ion a Fătului, Ica Pandorului*; b) mamei : *Mitru Tătăriții, Ana Borșenii, Ana Conțoaii, Ștefan a Blăgoaii*; c) soțului : *Nastasia Diacului, Gafia Fătului*.

4. porecla a) tatălui : *Ioan a lui Bilie, Todor a lui Oțel, Aurel a Țiții, Ica Valencii, Sandu Polenciului, Vasilica lui Oprici*; b) mamei : *Lucreția Bahii, Vasilica Bojenii*; c) soțului : *Ana Botezului, Maria Valencii*.

Alte supranume sînt formate din prenumele individului și din numele părții de hotar în care locuiește : *Ana din Boriste, Gheorghe din Valea Peteroaii, Iosup din Vale, Paulina din Deal, Todorel din Peri, Sia de la Popcirei, Ștefan din Onău*.

Din analiza de mai sus rezultă că în cadrul sistemului popular de denotație personală din Bontida un rol important îl au porecele și supranumele. De aceea vom trece în continuare la analiza lor.

În lucrările consacrate porecelor și supranumelor² accepțiunea acestor noțiuni este diferită, fapt care ne determină să facem anumite precizări, înainte de a opera cu ele. După părerea noastră, este necesar să se facă distincție între supranume și poreclă, pentru că, deși ambele sînt calificative și au același rol în sistemul popular de denotație personală, se deosebesc prin conținutul semantic.

Prin supranume înțelegem calificativul care are un rol exclusiv antroponimic³, de a identifica o persoană într-o anumită colectivitate. El este lipsit de valoarea afectivă, deci nu este supărător sau jignitor. În grai nu există un termen pentru această noțiune. Informatorii preci-

² Pe lângă cele amintite, mai vezi și A.-I. Candrea, *Porecele la români*, București. 1895; Aurelia Stan, *Porecle și supranume din Valea Bistriței*, în LR, VI, 1957, nr. 5, p. 42-49; Csák László, *Supranume cu rol de identificare la Mera*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 183-189; Al. Cristureanu, *Supranumele locuitorilor din satul Răchila (raionul Sebeș, regiunea Hunedoara)*, în CL, VI, 1961, nr. 2, p. 397-411; Doina Grecu, *Despre supranumele din comuna Berzovia*, în CL, VII, 1962, nr. 1, p. 53-59; O. Vințeler, *Porecele din satul Căptâlan*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 117-127; Al. Graur, *Num. de persoane*, București, 1965, p. 70-72; Ion Teodor Stan, *Porecle și supranume din comuna Sohodol*, în StUBB, Series philologiae XIII, 1968, nr. 1, p. 99-110.

³ Cf. și Aurelia Stan, *loc. cit.*, p. 43.

zează că „acestea (supranume ca : *Tătărița, Borșana* etc.) nu-s cuvinte de batjocură. Așa le zic la oameni, că trebuie să le zică cumva”.

După originea lor semantică, supranumele din localitate se pot împărți în mai multe categorii :

A. Supranume individuale

1. Supranume care arată indeletnicirea indivizilor : *Baciu* a fost baci ; *Casieru* a fost casier comunal ; *Contabilu* este contabil. În prezent sînt mai mulți contabili în sat, dar numai Loșonți Iacob, care este contabil de multă vreme, este identificat prin acest supranume ; *Diacu* este diacul satului ; *Fătu* este făt (*făt* = paraclisier) ; *Pandoru* a fost pandor (*pandor* = cel care se îngrijește de drumurile de țară) ; *Suciu* este suci (*suci* = co-jocar) ; *Turtărița* face și vinde turte ; *Straja* a fost strajă (*strajă* = om de serviciu la primărie).

2. Supranume care indică originea locală a indivizilor : *Borșana*, *Borșanu* (originari din Borșa, jud. Cluj), *Bădocanu* (originar din Badoc, vechea numire a satului Bădești, jud. Cluj), *Cristoreanu* (originar din Recea-Cristur, jud. Cluj), *Dirjanu* (originar din Dirja, jud. Cluj), *Pîglișanu* (originar din Pîglișa, jud. Cluj).

3. Supranume provenite din nume de familie : *Blăgoaie* (<*Blaga*), *Confoaie* (<*Conț*), *Jurcăneasa* (<*Jurcan*), *Lucăcioaie* (<*Lucaci*), *Mănoaie* (<*Man*), *Păncioaie* (<*Panciu*), *Tătărița* (<*Tătaru*).

4. Supranume provenite din prenume și hipocoristice : *Mateoaie* (<*Matei*), *Panticoaie* (<*Pantica*), *Vilucoaie* (<*Viluca*) etc.

5. Supranume feminine provenite din supranume bărbătești : *Die-çița* (soția *Diacului*), *Băciulea* (soția *Baciului*).

B. Supranume colective

Acestea provin de la numele diferitelor părți de sat : *Costeni* (cei care locuiesc *Sub Coaste*), *Cotușeni* (cei care locuiesc în *Cotuș*), *Rîteni* (cei care locuiesc în *Rîț*), *Ulișeni* (cei care locuiesc pe *Ulița ai Mare*).

Prin porecle înțelegem acele calificative care au un conținut afectiv. Ele se dau incidental, în diferite momente ale vieții indivizilor, cu scopul de a ironiza, de a batjocori anumite defecte fizice, morale, felul de a vorbi etc. De aceea ele sînt supărătoare sau chiar jignitoare. Conținutul lor afectiv le explică în primul rînd rapida răspîndire, marea circulație și trăinicie. Ele nu se nasc dintr-o necesitate antroponimică, dar, după ce se generalizează, îndeplinesc un asemenea rol, individualizează persoanele care le poartă.

În munca de adunare a poreclelor am ținut seama de prețioasele observații ale lui Ștefan Pașca : „Pentru a înțelege în mod just originea fiecărui supranume în parte, nu ne putem lipsi de o investigație atentă și amănunțită asupra întregului cadru semantic și lexical al elementului care a putut sau ar fi putut da naștere supranumelui.

Mai presus de toate, cercetătorul ar avea datoria să cunoască î m - prejurarea în care s-a dat unui individ sau unei colectivități numele de batjocură”⁴.

Pentru a înțelege și explica în mod just cît mai multe porecle, am anchetat informatori de toate vîrstele, căutînd să aflăm împrejurarea

⁴ Ștefan Pașca, *op. cit.*, p. 50.

în care s-a născut porecla, autorul ei, dacă ea oglindește trăsătura cea mai caracteristică a purtătorului etc. Printre informatori au fost mulți porecliți sau autori de porecle, care nu s-au sfiit și ne-au spus sincer ceea ce știau.

În unele cazuri am înregistrat explicații diferite pentru aceeași poreclă, datorită faptului că nu se mai cunosc motivele acordării ei. Aceste porecle „se găsesc azi în conștiința populară într-un cadru semantic fals”⁵.

Cele mai multe porecle sînt rezultatul diferitelor întîmplări, chiar și în cazul că ele exprimă anumite particularități fizice sau morale. Unele persoane au diferite trăsături caracteristice pe baza cărora ar putea fi poreclite, dar totuși nu sînt, dacă nu intervine vreo întîmplare. Un exemplu va fi edificator. Un individ mic și brunet a fost poreclit *Purecelu*. Întrebindu-i pe informatori de ce a fost poreclit așa, toți ne-au răspuns : „pentru că este mic și brunet”. Stînd de vorbă cu poreclitul, am aflat că porecla i-a fost dată în timpul școlii, cînd a jucat „pe aprodul Purece într-o piesă cu Ștefan cel Mare”.

Porecla rămîne poreclă tot timpul vieții purtătorului ei dacă nu-și pierde conținutul afectiv. Se întîlnesc și cazuri cînd porecla este moștenită de unul dintre descendenți, de obicei de cel care seamănă mai bine în anumite privințe cu purtătorul inițial. În acest caz porecla își păstrează conținutul afectiv. Dar cele mai multe porecle, prin moștenire și deasă întrebuintare, se banalizează, își pierd afectivitatea, transformîndu-se în supranume și dispărînd cu timpul.

Spiritul batjocoritor, caustic al poporului se opune acestui proces de „degradare” a poreclei și caută să le reîmprospăteze caracterul afectiv, înlocuindu-le cu alte cuvinte din același cîmp semantic. Porecla *Rondioș* a fost dată unui înaintaș din familia Lucaci, care, după ipoteticele explicații ale informatorilor, ar fi „umblat rondioș” (*rondioș* = zdrențăros, flenduros, <magh. *rongyos* = idem). Porecla, transformată în supranume, servește la identificarea fiilor acestuia, care sînt „de-a lui Rondioș”. Unul dintre aceștia a fost poreclit *Fleandură* sau *Zdreanță*. În acest caz porecla nu mai are nici o legătură cu aspectul vestimentar al poreclitului, care umblă destul de îngrijit. Interesantă este și nașterea poreclei *Galița*. Persoana respectivă este fiul *Cioarii*. Autorul poreclei ne informează că i-a zis *Ciorogaliță* (contaminare între *cioară* și *galiță*) și apoi *Galiță*, „să nu-i zic *Cioroi*. *Galiță* sună mai a dracului”. *Botezu* și-a primit porecla în copilărie, datorită unei întîmplări. Fiînd lăsat de mama lui la niște rudeni, doi băieți mai mari l-au udat cu apă pe cap, zicînd că îl botează. Porecla, fiind cunoscută de întreg satul și uzitată des pentru identificare, se pare că și-a pierdut din afectivitate. De aceea a fost înlocuită cu *Iordan* : „Amu la *Botezu* îi zic *Iordan*. Nu știu care a propus să nu-i mai zicem nici *Iordan*, să-i zicem *Iordănescu*”. Sufixul *-escu* are în conștiința localnicilor un caracter depreciativ, mărind astfel potențialul afectiv al poreclei. Exemplele de felul acesta s-ar putea înmulți. Mai dăm unul singur, cules la ultima anchetă : „La *Pisoi* amu îi zic *Cotoi*”. Întrebînd informatorul

⁵ Ștefan Pașca, *op. cit.*, p. 50.

de ce persoana respectivă a fost reporeclită așa, ne-a răspuns : „Cotoi, aia-i ciufală mai de minune ca prima”.

În continuare vom analiza porecele grupate în anumite categorii, după originea lor semantică. Vom cita, între ghilimele, literarizat, relațiile informatorilor, când acestea sînt semnificative.

1. Porecele care se referă la diferite particularități fizice : *Africanu* este foarte brunet. *Baronu* „a fost un om frumos ca un baron”; *Bălău* „a fost bălău” (*bălău* = blond); *Bebucu* „a fost bulzit de spate (= cocoșat) și cam urît”. Probabil porecla este un diminutiv de la cuvîntul *bebe*, viu în graiul local, însemnînd „ființă inchipuită cu care se sperie copiii” + suf. -uc.; *Bengu* „era negru”. Românii i-au zis inițial *Dracu*, *Dracu Rujii*. Țiganii au tradus porecla în limba lor (*beng*, *benga*). Cu timpul au adoptat și românii traducerea țigănească, datorită faptului că prezenta un plus de afectivitate; *Bibolu* (= *Bivol*) „era negru, gras, și leneș ca un bibol și se uita urît”. Fiul său a fost poreclit *Puiu* (adică pui de bivoli), iar fiica *Puică* (adică vițea de bivoli); *Broscoi* „are ochii mari, bulbucăți ca broscii”; *Bulgăru* „a fost om mic și îndesat”; *Buricosu* are un buric mare; *Butucu*, în copilărie, a fost gras ca un butuc; *Chioru* este sașiu; *Cinaș Gheorghe* „a fost un om cinaș” (*cinaș* = frumos); *Cioara* a fost neagră ca o cioară. Porecla a moștenit-o una din fiicele ei, Ana; *Cioca* „a fost ciocușă” (*ciocușă* = sașie); *Ciocu* „a fost ciocuș”; *Cioncu* „este cionc de o mină” (*cionc* = ciung); *Ciutanu* sau, în rostirea unora, *Ciotanu* este mic „ca un ciot”. Recent a fost poreclit *Viorel*, după numele unui taur; *Cocostîrgu* „este lungă și suptîre”. Porecla o cunoșc mai ales vecinii; *Coștei* a fost un „om mare, gros cît un coștei” (*coștei* = coșar pentru porumb); *Cracu* a fost crăcănat cînd era mic; *Dubletele* „este gras, rotund ca un dublete” (*dublete* = dovleac); *Fieru*, în copilărie, era mai tare ca cei mai mulți de seama lui; *Flitaș* a avut nas mare, acvilin (*flit* = nas, bot); *Furnica*, (rar) *Furna*, este mic; *Gura Chirăului* „are o gură mare”; *Hîdu* „a fost urît, stricat de vărsat”; *Iadu* „a fost negru, urît”; *Mititi* — 1. „N-a fost mare, a fost mititel”; 2. „a rămas de mic orfan”; *Macedon* : S-a numit Alexandru. „Era om fain. Grigore a Godi i-a pus nume, după cum a citit într-o carte despre Alexandru Macedon”; *Năsolea* are un nas mare; *Oțel* „a fost tare ca oțelul”; *Păcurăroiu* „a fost un păcurar mare” (< *păcurar* + suf. -oi); *Pătrunjel* „îi slab ca un pătrunjel”; *Pestrițu* are mulți pistrui; *Petrihoi* „a fost un om mare, zdravăn”, pe care l-a chemat *Petre*; *Pielcuța* este micuț (*pielcuță* < piele); *Pilă* „era suptîrele ca o pilă”; *Pipirig* este foarte scund (cf. *pipirie* = om mic, slab și pipernicit DM); *Pițula* „a fost frumoasă ca o pițulă”; *Prileju* era micuț, crăcănat (*prilej* = moment greu, necaz, nenorocire); *Purde* și-a primit porecla în copilărie, pentru că a fost brunet ca un țigan (cf. *puradel*, *purde* = copil de țigan); *Roșu* a fost roșu la față. Așa sînt și unii urmași; *Ruja* „a fost o femeie frumoasă” (cf. *rujă* = nume dat unei persoane frumoase — DM); *Secu* este înalt, slab, uscățiv (*sec* = uscățiv); *Sicănuța* a fost un om mic originar din localitatea Sic; *Soric* „a fost om sec”, uscățiv. Fiul lui a fost poreclit *Soricașu*; *Schiopu* a fost șchiop. Soției și fetelor le-au zis *Schipoi*; *Zgulitu* „era cu capu între umere, pupușat” (*pupușat* = cocoșat).

2. Porecele date după particularități psihice, trăsături de caracter, obiceiuri sau deprinderi : *Bârca*, dacă-l întreba cineva ce-i, zicea că-i pui de bărcă (*bărcă* = *bercă* = oaie cu coada scurtă); *Bătrînu* se comportă ca un bătrîn; *Belegar* „era furător mare de pepeni. Cunoștea pe întunec care-i belegar” (*belegar* = unul dintre cele mai bune soiuri de pepeni); *Bicicleta* „bate drumurile ca o bicicletă”; *Boghîu* a fost prostănac. L-au poreclit așa (*boghî* = porșor de fin) după numele de familie, *Bodea*; *Bontău* a îndrăgit de mic copil meseria de tâmplar, încît „bontănea chiar și la sărbători” (*bontăni* = a bocăni, a ciocăni); *Burcuș* — 1. Temîndu-se de mamă-sa care-l bătea mereu pentru că nu avea o comportare bună, dormea pe sub garduri ca și ciinii. 2. „Tot lătra ca un ciine” (cf. *Burcuș*, nume de ciine, obișnuit în localitate); *Ciurda* „era rea de gură. Nu putea ținea nimeni poară cu ea”. În sat este obișnuită zicala : „o vacă murdărește toată ciurda”; *Curiosu* întreabă despre toate, „este bolnav de curios”; *Difuzor* „vorbește foarte mult, tot bate din gură ca un difuzor”. „Tot vorbește, tot latră ca un ciine”; *Dimbu* „este un prostănac solid ca un dimb”. Mai are porecele : *Bodău* și *Dronea*; *Doda* : „Ce-i văd ochii, nu-i lasă mina” (*dodă* = mină, în graiul copiilor); *Domnu* „umblă scuturat ca o domnișoară”; *Duruș* „se da mult pe duruișuri, se duruia” (*a se durui* = a se da pe gheață, a aluneca pe ceva în jos); *Gîndu* este mereu îngîndurat din cauza necazurilor; *Grădinaru* fura de prin grădini; *Guba* a fost originar din Sălaj, unde se purtau gube. Inițial i-au zis *Gubașu*, apoi *Guba* (*gubă* = sarică, suman mișos); *Gujba* știa foarte bine lega cu ajutorul gujbelor (*gujbă* = nuia răsucită cu care se leagă trestia pe casă, o sarcină de vreascuri etc.; *cujbă*); *Mălai* este moale, lipsit de energie; *Mucăilă*, (rar) *Mocăilă*, „a fost mucos cînd era mic”. Alții îi zic *Mucai*; *Mucea* „a fost mucos”; *Murgu* „a fost o femeie prostănacă”. Porecla a moștenit-o și fiul, „care era și el cam nărăvaș”; *Ouaru* fura ouă să-și cumpere țigări; *Pîrciu* „a fost cam măreț”. Probabil la baza poreclei stă vreo comparație cu țapul. În grai circulă cuvîntul *pîrci* în contextul (cu sens neprecizat) *pute a pîrci* și verbul *a se pîrci* = (despre iepuri, capre) a se împreuna (cf. *pîrci* = miros particular pe care îl are sudoarea țapului CADE). *Puturoasa* este proverbial de leneșă. După ea, i-au zis și soțului *Puturosu*, deși este destul de muncitor; *Racu*, din cauză că era bețiv, n-a putut progresa din punct de vedere material; *Repeziș* „umbla repede, era foarte aspru cînd mergea”; *Teremte* povestea foarte mult despre renumitul hoț *Terente*; *Tinghilița* cîntă frumos ca o tinghiliță (*tinghiliță* = sticlete); *Tîrziu* merge totdeauna tîrziu la munca cîmpului; *Tuibata* : „Cînd se juca la școală de-a ulii și porumbeii, fugea ca un ciine turbat”. N-ar fi exclus ca porecla s-o fi primit datorită rostirii stîlcite a cuvîntului *turbat*. Mai are și porecla *Gogoie*; *Zaica* „era rea de gură ca zăicile” (*zaică* = gaită); *Zgîrciu* este zgîrcit; *Zurgălău* își păstra tutunul într-o pungă cu zurgălău.

3. O categorie interesantă o formează porecelele care se datorează unor întîmplări memorabile din viața indivizilor : *Bărăgana* a stat multă vreme pe Bărăgan. Acum, spre bătrînețe, s-a reîntors cu familia în sat; *Buhai* le-a spus maramureșencelor angajate la secerat (referindu-se la soția lui care era scundă) că le va aduce mîncarea o copilă. Acestea au vrut s-o întîmpine și s-o ajute „ca pe o copilă”. Aflînd că este soția poreclitului și văzînd contrastul izbitor dintre soți, au zis : „ne-a mințit un om

mare, gras, cît un buhai". Localnicii cunosc împrejurarea în care a fost atribuită porecla, dar nu cunosc sensul cuvîntului *buhai* (= taur), obișnuit în Maramureș și Moldova; *Chichel*, cînd se juca de-a nasturii, dădea sau pretindea că dă mereu chichel. Se consideră „chichel” un nasture sau o monedă care ajunge pînă aproape la jumătate deasupra unei gropi, numite babă, fără a cădea în ea. În acest caz se aruncă nasturele sau moneda din nou, cît mai departe de babă. Apoi jucătorii, în ordinea stabilită, îl apropie de ea, încercînd să-l bage înăuntru; *Cîrnaț* a furat cîrnați de la un vecin; *Cîrnaț* (altă persoană): tot socotindu-se de unde să taie cîrnați, s-a dat înapoi pînă a căzut din pod. Nepotul lui, care este un om mic, a fost poreclit *Cîrnăciur*; *Coristu* — 1. „S-a prezentat într-o piesă: eu mi-s corist”. 2. A fost corist la biserică; *Detectivu*, pretextînd că are o ședință, și-a lăsat colegul de muncă să plece singur după furaje. Cînd acesta s-a întors, l-a găsit în centrul satului stînd și uitîndu-se după oameni. I-a zis *Detectivu* pentru că „numai ei urmăresc așa oamenii”; *Doru* „a horit o hore cu dorul”; *Drăgoana*: soțul ei a fost în armată *dragon* (= soldat de cavalerie care descăleca atunci cînd trebuia să lupte); *Drumu* a rămas de mic orfan, a rămas „a drumului, pe drumuri”; *Hobîndău*, fiind originară din satul Bărăi, unde există un joc numit „hobîndău”, le-a cerut muzicanților bonțideni să-i zică acel joc; *Huhu* era la oi și „striga după vulpi, iepuri: hu... hu...”; *Husărelu*: „A purtat o șapcă roșie de husari de pe vremea Austro-Ungariei”; *Iagăru* „a făcut armata la iagări” (*iagăr* = vîntor de munte); *Iancu* l-a îngrijit în București pe un director de hotel, numit Iancu; *Muiu* „s-a certat cu țigani, care i-au zis să-și țină muiu” (*mui* = gură, țigănește); *Musca* — 1. Încerca să facă liniște în clasă zicînd „psst, musca!”; 2. A spus o poezie cu musca; *Mutăr* bea în cîrciuma unui evreu și-i necăjea fata care servea. Aceasta „o striga pe mamă-sa: Mutăr... Mutăr” (germ. *Mutter* = mamă); *Oștirea* „a spus o poezie cu oștirea”; *Partizanu* „a venit odată acasă cu o șapcă cam cumva, neras, netuns”; văzîndu-l, vecinii i-au zis că arată „ca un partizan”; *Pîrlea* și-a pîrlit hainele pe cîmp; *Silistrea* „a cîntat o cîntare cu Silistrea”; *Siminic* — 1. „Avea o descîntătură: Foaie verde siminic...” (*siminic* = siminoc); 2. A fost poreclit așa după numele tatălui, *Simion*. Pare mai plauzibilă prima explicație, deși pe a doua am primit-o de la soția poreclitului; *Sufletu* a fost luat de suflet (*a lua de suflet* = a adopta un copil). Soția: *Sufletoaica*; *Țibu* a fost cu vitele împreună cu niște băieți mai mari. Aceștia îl tot trimiteau după vite și-l batjocoreau „ca pe un cîine” (cf. *țiba*, interjecție cu care se alungă cîinii); *Țîța*, cînd era mic, plîngea mereu și cerea mereu țîță. După alte informații, așa i-au zis inițial părinții, alintîndu-l; *Văduțu* a stat mulți ani cu boii grofului pe *Vădu Boilor* (<*vad* + suf. -uț); *Voșutistu* s-a născut în tren (cf. magh. *vasútiszt* = impieगत). Alții îi spun *Ceferistu*. Mai are și porecla *Africanu*; *Zdrîncea*, cînd era flăcău, „descînta la joc: Zdrînce, zdrînce și iar zdrînce / N-am o mîndră să o strîng”; *Zuzu*, fiind paznic de cîmp, îi înjura pe locuitorii din Sic, care veneau pe pămînturile bonțidenilor, folosind cuvintele maghiare *zúza* (= pipotă) și *máj* (= ficat).

4. Unele porecle indică defecte de pronunțare, ticuri verbale, cuvinte neobișnuite în grai: *Bosica* a zis, cînd a fost mic, *bosică* în loc de *botică* (<*botă* + suf. -ică); *Bubu* era oprit de mamă-sa să facă un lucru nepermis prin interjecția *bubu*, curentă în graiul copiilor (*bubu* = bibi); *Burlici*,

cînd a fost mic, a auzit pe cîmp o pasăre cîntînd : futfurici, futfurici sau burbulici, burbulici. Încercînd să o imite, „zicea mereu : burlici, burlici” ; *Cicîna* „a cicîit vorba” (a *cicîi* = a gîngăvi) ; *Copilu* „cînd bea, avea năravul să zică : la ea, copile !” ; *Dumnejăi* înjura mult de Dumnejăi (= Dumnezei) ; *Gogoie*, cînd a început să vorbească, zicea că-l cheamă *Gogoie* în loc de *Grigore* ; *Guzganu* se adresa mereu oamenilor cu „mă, guzgane !” ; *Icușa* nu putea zice că-l cheamă *Icuță* (< *Ică* < *Vasilică*), ci *Icușă* ; *Iva* a stîlcit „într-o cîntare” cuvîntul *vivat*, pronunțîndu-l *iva* ; *Muta* vorbea foarte rău ; *Mutica* era fata *Mutei* ; *Ninini* este gîngav. Arătîndu-i cuiva o oaie pe care o căuta, a zis : „ni . . . ni . . . ni . . . niță-o-ai” (= uite-o) ; *Poțol* i-a zis așa *țolului* ; *Rîșca* i-a zis așa la *frîșcă*. Mai recent această poreclă a fost atribuită și altei persoane ; *Șta* își chema în copilărie prietenii să se joace „de-a șta . . . șta . . . ștacaii și de-a șta . . . șta . . . ștaboii” (= de-a caii și de-a boii) ; *Șuncodé* folosea des cuvintele țigănești *șun code, mo!* (= ascultă acolo, mări !) ; *Tutuna* a folosit termenul literar *tutun*, în loc de *duhan*, obișnuit în grai ; *Ținți* pronunță *ț* în loc de *ê* ; *Uua* i-a zis așa oalei.

5. Cîteva porecle provin de la numele animalelor pe care individul le-a avut sau cu care a avut de-a face : *Bumba* a fost poreclită astfel după numele unei vaci. Fiul ei a fost poreclit *Bumbu* (cf. și *bumb* = nasture) ; *Cocheta* și-a primit poreclă de la numele unei cățele, cu care o înătușă a fost la ei cîteva zile ; *Gojnea* și-a botezat așa un pisoi, care gogea mereu (a *gogi* [pronunțat a *goji*] = a fi suferind fără a prezenta simptome clare și fără a cădea la pat ; a purta o boală pe picioare timp îndelungat ; < *gogă* în expresia a *sta gogă* = a sta ghemuit, zgulit de frig sau de boală) ; *Hoața* a avut o cățea cu acest nume ; *Mîrtoaga* a lucrat cu un cal slab, prăpădit.

La baza alegerii poreclelor stau și alte criterii decît cele enumerate mai sus. Unele se referă la ocupația individului : *Cărbunaru* — 1. Încălzea cu cărbuni florăria grofului. 2. „Era negru ca un cărbune” ; *Măgăraru* a fost vizitiu la măgărușii grofului ; *Tocu* „făcea tocuri” (*toc* = puțină). Alte porecle se referă la numele de familie, la ascendenți, rude etc. : *Căpruța* are numele de familie *Căpraru* ; *Davidușca* — pe tatăl ei l-a chemat *David* ; *Gramă* — așa l-a chemat pe tatăl natural ; *Grăniceru* este fiul natural al unuia care a făcut armata la grăniceri ; *Popișca* „a avut neam un popă”. Explicația o primim cu rezerve. *Bitanțu* a fost bitang (*bitang* = fiu natural) ; *Codomarc* și-a primit porecla după numele părții de hotar în care a locuit în satul Săcălaia ; *Junghiu* este un om bolnav ; *Badunea*, *Bongaru*, *Cacoi*, *Hurca*, *Piți* sînt porecliti după prenumele sau porecla unor țigani cu care seamănă sau au avut de-a face în vreun fel.

Deoarece referitor la multe porecle n-am reușit să obținem explicații suficiente, nu le-am putut încadra în categoriile amintite. Pe acestea le vom grupa după noțiunile care stau la baza lor.

a) Cele mai multe provin din termeni care indică diferite obiecte, mai ales casnice : *Berleș* (*berleg* = căptușeală) ; *Botoi* (*botă* (= bită) + suf. -oi) ; *Brișcău* (*brișcă* = briceag) ; *Butea* (*bute* = vas mare de lemn în care se pune varza la murat) ; *Ceasu*, *Cosor*, *Flenduriș* (*fleandură* = fig. femeie destrăbălată) ; *Fliscoi* (*fliscoi* = fluier făcut din nuiele de răchită) ; *Păpuc*, *Porlog* (*porlog* = bucată dintr-o încălțăminte uzată cu care se repară o altă încălțăminte) ; *Sula* ; *Șpițu* este fiul lui *Porlog* (*șpiț* =

petec pe talpa unui bocanc, pantof etc.); *Topanca* (*topancă* = încălțăminte de casă, făcută din pânură, purtată mai ales de femei și de copii); *Topor* etc.

b) De la nume de plante provin: *Busuioaca* (probabil soțul ei a fost poreclit *Busuioc*), *Busuioc* (altă persoană), *Ciupercă*, *Corcoduș*.

Fără să le mai clasificăm, vom aminti și alte porecle care au la bază un apelativ: *Aghiazmă*, *Cerbu*, *Foiu* (foi = copil), *Foiuțu* (fiul *Foiului*), *Gogan*, *Groștior* (*groștior* = smîntînă), *Gușa*, *Mîndula* (*mîndulă* = amigdală), *Răzor*, *Vîju* etc.

Decembrie 1968

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

REDUCȚIE ȘI EXTENSIUNE *

DE

V. ȘTIRBU

0. Introducere

0.0. Două precizări

Teza că sarcina fundamentală a științei limbii constă în descoperirea invariantelor lingvistice [L, p. 313]¹, pe care structuralismul a transformat-o într-un program practic de cercetare, a fost întregită cu două observații de principiu. S-a arătat că :

(A) ea nu are, cum s-ar putea presupune, o intenție *limitativă*, deoarece scoaterea variantelor din câmpul investigației ar însemna cel puțin banalizarea, dacă nu chiar desființarea lingvisticii ;

(B) ea este discriminatorie, *delimitativă*, întrucât circumscrie un obiect specific de cercetare și prin aceasta desparte știința limbii de celelalte științe.

0.1. Scopul articolului

Expunerea de față are ca obiect probarea aserțiunilor de sub (A) și (B) dintr-o perspectivă încă neabordată : aceea a abstractului și concretului în limbă. Prin aceasta urmărim să desprindem procedura generală care stă la baza diverselor tehnici de reducere și extensie și să legitimăm interesul lingvisticii față de categoriile *abstract* și *concret*. Vom discuta prin urmare :

- (1) conceptele de variant(ă) și invariant(ă)
- (2) reducerea la invariante
- (3) extensiunea la variante

0.2. Sisteme de comunicare

* A se vedea lista de lucrări citate de la p. 139.

¹ Când nu sînt precedate de pagină cifrele care urmează după abrevieri trimit la paragrafe sau la secțiuni.

În cele ce urmează avem tot timpul în vedere domeniul semiotic. Lucrăm în ipoteza că există două sisteme de comunicare, A și B , care se deosebesc prin modul de funcționare.

Sistemul A. În acest sistem se transmite de fiecare dată un singur semnal. Admitem la emițător vocabularul V_1 , iar la receptor vocabularul V_2 . V_1 și V_2 sint alcătuite din semnalele :

$$V_1 \left\{ \begin{array}{l} a_1, \quad b_1 \\ c_1, \quad d_1 \end{array} \right\} \quad V_2 \left\{ \begin{array}{l} a_2, \quad b_2 \\ c_2, \quad d_2 \end{array} \right\}$$

Condiția de funcționare a sistemului determină două reguli sintactice ale limbii L_a :

(1) regula echivalenței, pe care o notăm :

$$\begin{array}{l} a_1 \sim a_2 \\ b_1 \sim b_2 \\ c_1 \sim c_2 \\ d_1 \sim d_2. \end{array}$$

Altfel spus, fiecărui semnal din V_1 îi corespunde un singur semnal și numai unul din V_2 și invers ;

(2) regula non-identității, pe care o simbolizăm :

$$a \neq b \neq c \neq d$$

$$a \neq b \neq c \neq d.$$

Cu alte cuvinte, în L_a , atât în V_1 cât și în V_2 fiecare semnal este distinct de toate celelalte.

Sistemul B. Aici se poate transmite atât un singur semnal cât și o succesiune de semnale. Păstrind pe V_1 și V_2 din L_a , formulăm trei reguli sintactice ale limbii L_b , impuse de condițiile de funcționare a sistemului :

(1) regula echivalenței, care ia următoarele forme :

$$\begin{array}{l} a_1 \sim a_2 \\ a_1 b_1 \sim a_2 b_2 \\ a_1 b_1 c_1 \sim a_2 b_2 c_2 \\ a_1 b_1 c_1 d_1 \sim a_2 b_2 c_2 d_2 \end{array}$$

(2) regula non-identității :

$$\begin{array}{l} a \neq b \neq c \neq d \\ a \neq b \neq c \neq d \end{array}$$

(3) regula condiționării sintagmatice :

$$(X) P (X),$$

unde X notează un semnal oarecare din V_1 și V_2 , iar P o poziție oarecare. Expresia de aici se citește : pentru orice X determinările substanțiale sînt condiționate de poziția în eșanțion.

Nu e greu de observat că L_b este un analog al limbajelor naturale. Firește, el e susceptibil de multe refinări, dar pentru ceea ce ne interesează acum e suficient de corespunzător.

Problematica acestui articol o abordăm din perspectiva lui $L_b \cdot L_a$, este un model inadecvat, în limitele căruia reducția și extensiunea n-au sens. Corelate, aceste două modele pun în lumină *nițelul de semioză* la care apar problemele ce ne interesează.

1. Variant(ă) : Invariant(ă)

1.0. Transformări

Fundamentarea ² lingvistică a conceptelor din titlul acestei secțiuni necesită introducerea noțiunii de *transformare*.

Orice transformare presupune două elemente : un obiect (clasă de obiecte) și o modificare (clasă de modificări). Obiectele și modificările se reclamă reciproc, într-un cît nu pot fi gîndite transformări în care să lipsească unul din ele.

Rezultă că transformarea este o relație de interdependență dintre un obiect și o modificare. Scriem ³ :

$$T = Df \circ R m \quad [1]$$

1.1. Constante și variabile

Într-o transformare, sau într-o serie bine determinată de transformări, unele proprietăți ale obiectului se schimbă, altele nu. Proprietățile ce nu se modifică le numim *constante*. Ele sînt, prin definiție, independente de transformarea respectivă. Celelalte sînt dependente și le numim *variabile*.

1.2. Variant(ă) : Invariant(ă)

Invariantele sînt obiecte alcătuite din constantele unei transformări. În opoziție cu ele variantele conțin, față de aceeași transformare, atît constante cît și variabile.

Variantele și invariantele sînt, în mod egal, *construite*, întrucît la ele se ajunge prin noțiunile : *transformare*, *constantă*, *variabilă*.

1.3. Planul lingvistic

Definirea variantelor și invariantelor lingvistice se face prin *interpretarea* ⁴ transformărilor.

² Conceptele de variant(ă) și invariant(ă) au fost studiate, pentru prima oară, de matematicianul Ludvig Otto Hesse, dar elaborarea teoriei coerente asupra lor, precum și introducerea termenilor corespunzători aparțin englezului James Joseph Sylvester. Din matematică teoria invariantelor a pătruns mai întîi în domeniile învecinate, iar de aici în științele sociale.

În lingvistică cea dintîi folosire a acestor doi termeni, susceptibili de implicații doctrinale, se pare că o datorăm lui Roman Jakobson [A, p. 128]. Ceva mai tîrziu glosematicea încheagă o teorie proprie asupra noțiunilor în discuție [G, 14,16]. De atunci încoace ei apar cu o frecvență obsedantă în lucrări ce abordează, de pe diverse poziții și cu diverse instrumente, studiul limbii, cu toate că, de fapt, lipsește încă fundamentarea lor lingvistică.

³ Semnificația simbolurilor : T — transformare ; $= Df$ — semnul de definiție ; o — obiect ; R — relație de interdependență ; m — modificare. Formula [1] se citește : transformarea este, prin definiție, o relație de interdependență dintre un obiect și o modificare.

⁴ Într-un sistem ipotetic deductiv interpretarea reprezintă o regulă sau un ansamblu coerent de reguli cu ajutorul cărora se stabilesc sensurile simbolurilor cu care se operează. Discutarea detaliată a interpretării în [L, p. 54—58].

Considerăm din nou formula [1]. Asociind lui o sensul „Obiect lingvistic”, iar lui m sensul „modificare lingvistică” obținem expresia :

$$T = Df \circ R m. \quad [2]$$

Cu alte cuvinte, transformarea lingvistică este o relație de interdependență dintre un obiect lingvistic și o modificare lingvistică.

Se numesc *invariante lingvistice* obiectele alcătuite din determinări constante în raport cu [4]. *Variantele lingvistice* sînt alcătuite atît din constantele cît și din variabilele lui [4].

1.4. Invariant(ă) și abstracție

Roman Jakobson [A, p. 128] și L. Hjelmslev [G, 14, 16] sînt printre primii, după informațiile noastre, la care poate fi surprinsă ideea apropierii invariantului de abstract și a variantului de concret. Lipsește însă, pînă acum, motivarea logică a acestei apropieri. O vom face, sumar, în acest paragraf.

Abstractizarea este un proces de cunoaștere care constă în desprinderea obiectelor din conexiunile lor cu alte obiecte. Acest proces poate fi interpretat ca un act de stabilire a relațiilor de independență dintre doi termeni ⁵. Îl notăm ⁶ :

$$A \langle \neq \rangle B$$

Abstracția este forma în care se cristalizează procesul de aici, iar atributul *abstract* este determinarea ei definitorie.

Concretizarea este un proces de stabilire a relațiilor de dependență între doi termeni ⁷ :

$$A \langle = \rangle B$$

Concretizarea-rezultat e forma de cristalizare a procesului de mai sus, iar *concretul* este determinarea ei definitorie.

Cum invariantul este un obiect independent într-o anumită conexiune de elemente [cf. 1.1 și 1.2], rezultă că e similar cu abstracția. Evident că, în același mod, concretizarea — rezultat și variantul stau într-un singur plan.

1.5. Invariant(ă) și general

De multe ori invariantul (= abstractul) este confundat cu generalul, ca urmare a indistinției între generalizare și abstractizare. Deș

⁵ Dacă admitem că cei doi termeni, A și B , sînt evenimente distincte, atunci relația de independență dintre ei poate lua unul din aspectele :

A are loc, B nu

B are loc, A nu

A și B sau au loc sau nu

⁶ A și B notează două obiecte oarecare, iar $\langle \neq \rangle$ este semnul independenței.

⁷ Cînd cei doi termeni sînt evenimente distincte, relația de dependență se poate realiza astfel :

A are loc, B are loc

B are loc, A are loc

A n-are loc, B n-are loc

B n-are loc, A n-are loc

A și B sau au loc sau nu.

aceste două procese sînt strîns legate unul de altul, se deosebesc într-un mod caracteristic⁸.

„Generalizarea este trecerea de la considerarea unei mulțimi date de obiecte la considerarea unei mulțimi mai mari, care o include pe cea dată” [I, p. 27]. Prin urmare, considerînd două mulțimi, Z și U , astfel încît $Z \subseteq U$ și admițînd că invariantul lui Z este I_z , iar invariantul lui U este I_u atunci, prin definiție, I_u este mai general decît I_z .

Concluzia acestui raționament e evidentă imediat: invariantele pot avea diverse grade de generalitate.

1.6. Reducție și abstractizare

Adevărul echivalențelor :

variant(ă) $\equiv$ concretizare — rezultat

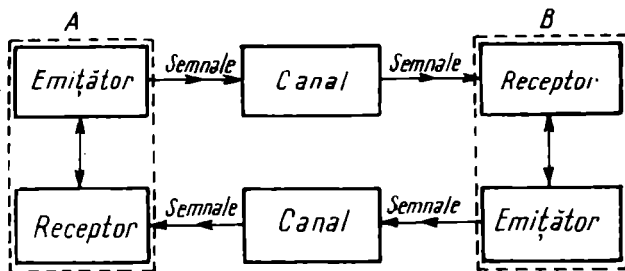
invariant(ă) $\equiv$ abstracție

poate fi dovedit și pe altă cale : arătînd că reducția variantelor e similară abstractizării, iar extensiunea la variante e similară concretizării. Aceasta revine la a demonstra că procesele care duc la variant(ă) și invariant(ă) sînt similare proceselor care dau naștere concretizării — rezultat și abstracției. E tocmai ceea ce vom arăta în rîndurile următoare.

2. Reducția la variante

2.0. Direcția informației

Actului vorbirii îi convine modelul unui sistem general de comunicație cu circulație dublă :

Cele două etaje ale schemei funcționează succesiv. În fiecare moment informația se transmite într-o singură direcție, *de la vorbitor spre interlocutor*, din care cauză partenerii rămîn mereu distincți sub raportul atitudinii față de mesaj.

⁸ „În vreme ce abstractizarea scoate la iveală însușirile generale ale lucrurilor, generalizarea luminează *generalitatea* acestor însușiri. Abstractizarea dezvăluie *insușirile* care aparțin tuturor lucrurilor de același gen, iar generalizarea dezvăluie *genul* de lucruri cărora le aparțin aceste însușiri” [O, p. 63].

2.1. Accepțiunile termenului

Conținutul termenului de „reducție la invariante” sau, cum i se mai spune, „reducția variantelor” e ramificat în două direcții paralele :

(a) pe de o parte, se referă la comportamentul interlocutorului, care, deși dispune de o experiență lingvistică limitată și în anumite privințe întâmplătoare [C, 2.2], înțelege o mulțime virtual infinită de enunțuri ale limbii date. Mecanismul acestui comportament, ascuns observației directe, se explică ipotetic : interlocutorul, sprijinindu-se pe un număr relativ mic de modele recurente, însușite anterior în procesul de comunicare, echivalează orice enunț nou cu unul sau mai multe enunțuri cunoscute mai înainte.

Acesta ar fi, ca să spunem așa, procesul natural de reducție a variantelor ;

(b) pe de altă parte, el desemnează procedeul tehnic de explicitare a comportamentului de care vorbim. Altfel spus : reducția variantelor este și o operație de obiectivizare a competenței lingvistice a interlocutorului. Vom stărui asupra ei.

2.2. Contribuții anterioare

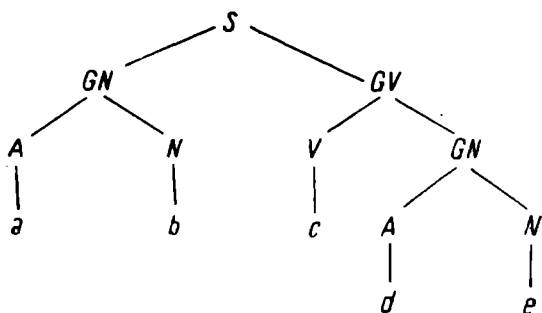
Nu există, în ciuda importanței pe care o are, nici o lucrare fundamentală cu privire la reducția variantelor. Contribuțiile de pînă acum, numeroase de altfel, propun în exclusivitate diverse tehnici sau procedee de reducție. Valorificarea lor în scopul elaborării unei legi generale se impune de la sine. Recurgem, în acest sens, la două din ele.

2.3. Constituenții imediați

Fie o serie de reguli de constituenți și o serie de reguli lexicale, după cum urmează :

- (I) S → GN + GV
- (II) GN → A + N
- (III) GV → V + GN
- (IV) GN → A + N
- (V) A → a
- (VI) N → b
- (VII) V → c
- (VIII) A → d
- (IX) N → e

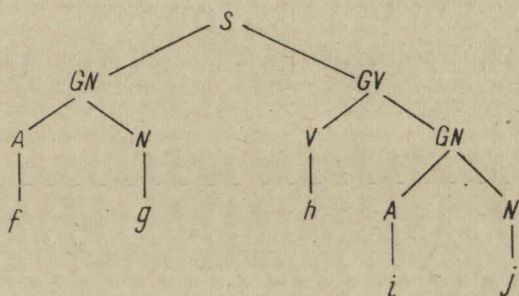
Aplicarea lor duce la derivarea unei secvențe de forma :

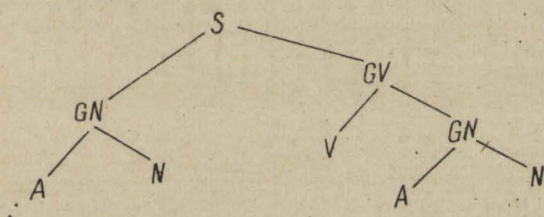
Fie acum regulile :

- (I) $S \rightarrow GN + GV$
- (II) $GN \rightarrow A + N$
- (III) $GV \rightarrow V + GN$
- (IV) $GN \rightarrow A + N$
- (V) $A \rightarrow f$
- (VI) $N \rightarrow g$
- (VII) $V \rightarrow h$
- (VIII) $A \rightarrow i$
- (IX) $N \rightarrow j$

Cu ajutorul lor obținem derivația :

Se observă imediat că dacă nu ținem seama, în aceste derivări, pe regulile (V), (VI), (VII), (VIII), (IX), ajungem la arborele :

care reprezintă structura sau modelul propozițiilor :

$$a + b + c + d + e$$

$$f + g + h + i + j$$

Cum regulile eliminate conduc la conținutul semantic al enunțurilor noastre — să le notăm P_1 și P_2 — reiese că structura pe care am de-gajat-o, constantă față de modificările (I)...(IX) de tip $X \rightarrow Y$ este invariant(ă), în timp ce sensurile propozițiilor sînt variante. Am stabilit astfel echivalența structurală :

$$P_1 \equiv P_2.$$

care este o reducere a variantelor în termenii constituenților imediați.

2.4. Legea lui S. K. Șaumjan

Cunoscutul lingvist sovietic formulează în [K, p. 95] următoarea lege de reducere, valabilă pentru unitățile nivelului distinctiv :

„Dacă se dă o mulțime de sunete, M_1 , luată ca etalon, atunci pentru fiecare sunet a_i al acestei mulțimi se poate găsi un sunet a_j aparținând mulțimii M_j , a cărui deosebire față de sunetul a_i poate fi redusă la acțiunea operatorului pozițional P_j ”.

Explicităm această lege după [N, 0.1.7.4]. Admitem că mulțimea sunetelor luată ca etalon este :

$$M_1 \{x_1, y_1, z_1\}$$

Considerăm acum mulțimea :

$$M_2 \{x_2, y_2, z_2\}$$

care reprezintă o transformare pozițională a lui M_1 cu ajutorul operatorului t_2 , caracteristic poziției P_2 , unde face ocurență M_1 . Conform legii de reducere avem :

$$\left. \begin{matrix} x_1 \\ y_1 \\ z_1 \end{matrix} \right\} + t \rightarrow \left\{ \begin{matrix} x_2 \\ y_2 \\ z_2 \end{matrix} \right.$$

de unde se poate spune că :

$$\begin{aligned} x_2 &= x_1 + t_2 \\ y_2 &= y_1 + t_2 \\ z_2 &= z_1 + t_2. \end{aligned}$$

Modificarea introdusă de t_2 fiind de natură substanțială, din punct de vedere funcțional avem :

$$\begin{aligned} x_1 &\equiv x_2 \\ y_1 &\equiv y_2 \\ z_1 &\equiv z_2 \end{aligned}$$

ceea ce este o reducere a variantelor, întrucât echivalențele de aici presupun invariantele X, Y, Z .

Aducem un exemplu. În română, dentalele $d^\circ, t^\circ, n^\circ$, care apar înaintea vocalelor posterioare, reprezintă o transformare pozițională a seriei d, t, n , cu ajutorul operatorului t_{labial} . Deci

$$\left. \begin{matrix} d \\ t \\ n \end{matrix} \right\} + t_{labial} \rightarrow \left\{ \begin{matrix} d^\circ \\ t^\circ \\ n^\circ \end{matrix} \right.$$

de unde :

$$\begin{aligned} d^\circ &\equiv d + [^\circ] \\ t^\circ &\equiv t + [^\circ] \\ n^\circ &\equiv n + [^\circ]. \end{aligned}$$

Suprimînd labializarea obținem :

$$\begin{aligned}d^{\circ} &\equiv d \\t^{\circ} &\equiv t \\n^{\circ} &\equiv n\end{aligned}$$

2.5. Procedura generală

Pe lingă diferențe, evidente de la sine, exemplele de sub 2.3. și 2.4. prezintă o asemănare hotărîtoare : în ambele cazuri *reducția variantelor constă în echivalarea unor unități lingvistice*. Oricîte tehnici de reducere am compara, am surprinde aceeași asemănare esențială.

Tehnici de care ne-am servit dezvăluie și un alt aspect al problemei : pașii care conduc la echivalențe.

Nu e greu de sesizat că stabilirea relației :

$$P_1 \equiv P_2$$

a fost precedată de *înlăturarea* variabilelor din transformările (I)...(IX) și de *constructivizarea*⁹ constantelor, în cazul de față, structura. Același procedeu se aplică, deși nu totdeauna într-o manieră evidentă în orice regulă de reducere, inclusiv în legea lui S. K. Şaumjan.

Prin urmare, luată în aspectul ei cel mai general, reducția la invariante constă în efectuarea succesivă a trei operații fundamentale :

- (1) suprimarea variabilelor dintr-o transformare lingvistică dată;
- (2) constructivizarea constantelor acestei transformări;
- (3) stabilirea echivalenței între unități.

3. Extensiunea la variante

3.0. Precizări terminologice

Se pare că termenul de *extensiune la variante* e cu totul nou. Îl introducem pentru a da relief unei distincții conceptuale și operaționale puse de lingvistica modernă în legătură cu atitudinea vorbitorului și interlocutorului față de mesajul verbal. El desemnează :

(a) comportamentul vorbitorului, care, deși are o experiență lingvistică limitată și întâmplătoare, e în măsură să producă mulțimea virtual infinită a enunțurilor unei limbi date. Ascuns observației nemijlocite, și mecanismul acestui comportament se explică ipotetic : vorbitorul procedează la combinarea sistematică a unui număr relativ mic de elemente recurente (unități, modele etc.), însușite anterior în comunicare. Acesta ar fi procesul natural de extensiune la variante;

(b) procedeul de explicitare a comportamentului vorbitorului, pe care îl vom prezenta în cele ce urmează.

3.1. Puncte de plecare

Extensiunea la variante n-a făcut pînă acum obiectul vreunei atenții speciale. Nu s-a propus lămurit nici un procedeu și nici o tehnică

⁹ Constructivizarea este o formă a procesului de abstractizare care constă în considerarea unor proprietăți, laturi etc. ale unui obiect ca fiind ele însele obiecte. În urma constructivizării se pune în evidență și se absolutizează ceea ce este constant în lucruri și fenomene [E].

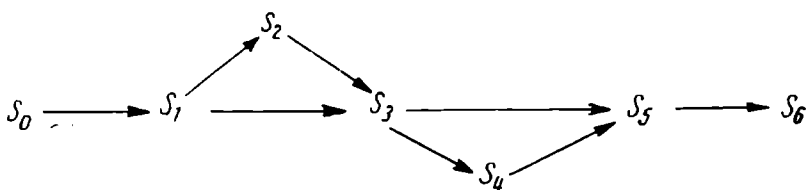
de extensiune. Cu toate acestea avem puncte de plecare : gramaticile generative.

După cum se știe, aceste gramatici sînt construcții logice care arată modul cum poate fi produs un text pornind de la un număr de simboluri, ce constituie vocabularul, și de la un număr de reguli de utilizare a simbolurilor, ce constituie gramatica.

Exemplificăm procesul generativ în două tipuri de gramatici.

3.2. Gramatica cu număr finit de stări

Fie G_1 o astfel de gramatică, cu următoarea construcție :

Elementele vocabularului se definesc după cum urmează :

$S_0 S_1$	= a
$S_1 S_2$	= b
$S_1 S_3$	= c
$S_2 S_3$	= d
$S_3 S_4$	= e
$S_4 S_5$	= f
$S_3 S_5$	= g
$S_5 S_6$	= h

Admitem că limitările structurale asociate lui G_1 permit următoarele treceri :

- (I) $S_0 \rightarrow S_1 \rightarrow S_3 \rightarrow S_5 \rightarrow S_6$
- (II) $S_0 \rightarrow S_1 \rightarrow S_2 \rightarrow S_3 \rightarrow S_5 \rightarrow S_6$
- (III) $S_0 \rightarrow S_1 \rightarrow S_3 \rightarrow S_4 \rightarrow S_5 \rightarrow S_6$
- (IV) $S_0 \rightarrow S_1 \rightarrow S_2 \rightarrow S_3 \rightarrow S_4 \rightarrow S_5 \rightarrow S_6$

Mai admitem că pe parcursul acestor treceri orice revenire de la o stare oarecare la starea inițială încheie fraze marcate.

În aceste condiții G_1 produce 14 fraze diferite, printre care :

- (I) a.
- (II) a + b.
- (III) a + b + d.
- (IV) a + c + g + h.
- (V) a + b + d + g + h.
- (VI) a + c + e + f + h.
- (VII) a + b + d + e + f + h.

Secvențele (I)...(VII) se obțin printr-o anumite concatenare a elementelor inițiale ale vocabularului, ceea ce înseamnă că producerea textelor într-o astfel de gramatică revine la combinări de simboluri după reguli de tip $S_0 \rightarrow S_1 \rightarrow S_m \rightarrow S_0$.

3.3. Gramatica transformațională

Să urmărim o operație elementară : generarea propozițiilor coordonate. Considerăm secvențele :

$$S_1 = Z + X + W$$

$$S_2 = Z + Y + W$$

Formulăm regula :

$$X \rightarrow X + \text{și} + Y.$$

Aplicată secvenței S_1 obținem :

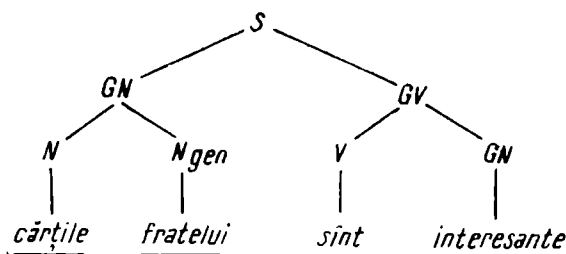
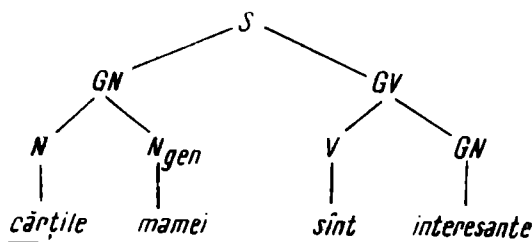
$$S_3 = Z + X + \text{și} + Y + W$$

De exemplu să luăm propozițiile :

(a) *Cărțile mamei sînt interesante*

(b) *Cărțile fratelui sînt interesante*

Constituenții *mamei* și *fratelui* au același punct de origine, indicat prin același simbol ¹⁰ :

Conform cu cele arătate, aplicarea regulii de mai sus are ca rezultat propoziția :

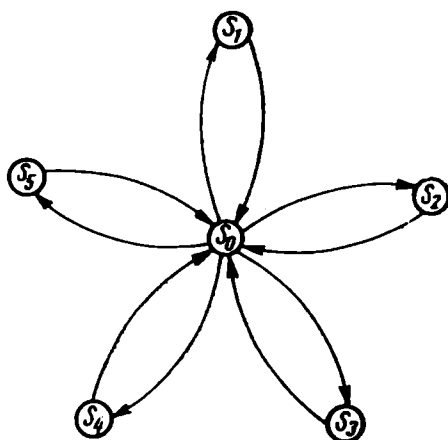
Cărțile — mamei și fratelui — sînt interesante.

3.4. Procedura generală

Producerea textelor în gramatica cu număr finit de stări și în gramatica transformațională prezintă o asemănare majoră : în ambele modele procesul generativ se realizează prin combinări de elemente în baza unor reguli determinate. Aceasta este esența extensiunii la variante. Să-i privim îndeaproape mecanismul.

¹⁰ Am apelat la istoria derivativă a enunțurilor pentru a arăta implicit că generarea coordonatelor nu face parte din gramatica constituenților imediați, ci din cea transformațională, legitimind astfel exemplul nostru. Faptul că producerea propozițiilor coordonate e posibilă totuși în modelul CI, cu respectarea tuturor restricțiilor, nu infirmă proprietatea exemplului.

Presupunem o mașină cu un număr finit de stări care modelează extensiuni ale fonemelor /P/ și /B/ din română :

Construcția îi permite mașinii să treacă succesiv de la S_0 la S_1 , S_2 , S_3 , S_4 , S_5 , în așa fel încît după fiecare trecere la o nouă stare să se întoarcă iar la S_0 . Perechile de stări astfel obținute definesc următoarele caracteristici substanțiale ¹¹ :

S_0S_1 = explozia [ʼ]

S_0S_2 = ținuta [˘]

S_0S_3 = implozia [ʔ]

S_0S_4 = aspirația [ʰ]

S_0S_5 = palatalizarea [ʲ].

Admițînd că mașina „transportă” fonemele din S_0 , unde sînt „depozitate”, prin celelalte stări, adăugîndu-le de fiecare dată caracteristicile menționate, obținem următoarele alofone :

$P \rightarrow [ʼ] \rightarrow \overset{ʼ}{p}$	$B \rightarrow [ʼ] \rightarrow \overset{ʼ}{b}$
$P \rightarrow [˘] \rightarrow \overset{˘}{p}$	$B \rightarrow [˘] \rightarrow \overset{˘}{b}$
$P \rightarrow [ʔ] \rightarrow \overset{ʔ}{p}$	$B \rightarrow [ʔ] \rightarrow \overset{ʔ}{b}$
$P \rightarrow [ʰ] \rightarrow \overset{ʰ}{p}$	$B \rightarrow [ʰ] \rightarrow \overset{ʰ}{b}$
$P \rightarrow [ʲ] \rightarrow \overset{ʲ}{p}$	$B \rightarrow [ʲ] \rightarrow \overset{ʲ}{b}$

Descifrăm ușor pe aceste scheme pașii făcuți în explicitarea extensiunii : *alegerea constantelor, încorporarea variabilelor și, concomitent, stabilirea diferenței dintre unități*. Într-adevăr, să ne oprim, de pildă, la ultimele două transformări :

$$\begin{aligned} P &\rightarrow [ʲ] \rightarrow p' \\ B &\rightarrow [ʲ] \rightarrow b' \end{aligned}$$

¹¹ În alți termeni : fiecare pereche de stări definește o poziție din lanțul vorbirii unde fac ocurență /P/ și /B/. Pentru descrierea acestor poziții trimitem la [N, 2.2.2.].

În ambele cazuri se pleacă de la un fascicol de constante :

P {oclusivă, labială, orală, surdă}
B {oclusivă, labială, orală, sonoră}

La aceste constante se încorporează variabila „palatalizată” și se obțin astfel două unități diferite de /P/ și /B/ ¹² :

{oclusivă, labială, orală, surdă, palatalizată} p'
{oclusivă, labială, orală, sonoră, palatalizată} b'

Am putea aduce multe alte exemple de extensiune la variante, dar procedura desprinsă ar fi aceeași. Ea constă, prin urmare, în efectuarea a trei operații fundamentale :

- (1) alegerea unei clase de constante ;
- (2) încorporarea claselor de variabile ¹³ ;
- (3) stabilirea diferenței dintre unități.

E de la sine înțeles că operația (3) e complementară incorporării variabilelor, în sensul că se produce automat ori de câte ori are loc încorporarea.

3.5. Similitudini

Am arătat sub 1.5.¹⁴ că abstractizarea este o operație de stabilire a relațiilor de independență dintre doi termeni. Analogia ei cu reducția variantelor e evidentă aproape de la sine. Înlăturarea variabilelor și constructivizarea constantelor, după care se precizează unitățile echivalente, creează un obiect nou, invariantul, independent sub raport funcțional de variantele din care a fost extras.

La fel de limpede e și similitudinea dintre concretizare și extensiune. Încorporarea variabilelor la un fascicol de constante duce la crearea unor obiecte dependente din punct de vedere funcțional de invariantul dat. Or, concretizarea este tocmai operația de stabilire a relațiilor de dependență dintre termeni.

3.6. Citeva transformări

Se poate lesne remarca importanța pe care o prezintă, pentru reducție și extensiune, dezvoltarea unei teorii coerente a transformărilor lingvistice. Câtă vreme o asemenea teorie nu există, reducția și extensiunea rămân mai mult un meșteșug, practicat după principii elaborate *ad-hoc*.

Dăm mai jos, cu titlul de exemple, câteva tipuri de transformări, fără să ne preocupe, deocamdată, legitimarea lor.

(a) *Nivelul fonetic*. Variabilitatea unui sunet poate fi definită cu ajutorul a trei parametri : poziția *P*, momentul pronunțării *T* și vorbitorul *V*. Pe scurt :

$$X = P \leftrightarrow T \leftrightarrow V$$

¹² Din necesități de expunere admitem că acestea sînt trăsăturile distinctive (constante) ale fonemelor P și B din română, deși părerea noastră e cu totul alta [cf. M, 2.3.].

¹³ Înțelegem prin încorporare stabilirea relației de dependență a variabilelor de transformarea lingvistică dată.

unde X reprezintă variabilitatea unui sunet oarecare iar $\leftrightarrow$ este semnul corelației.

Modificarea sunetelor după parametrii P , T , V , este o transformare fonetică.

(b) *Nivelul fonologic*. Considerăm următoarele perechi minimale: /dar/ : /har/, /duc/ : /nuc/, /dur/ : /tur/. Pe baza raportului de comutare sau a indicațiilor informatorului se poate dovedi că tranșele sonore /h/, /n/, /t/, pe de o parte, și tranșa sonoră /d/, pe de alta, reprezintă unități distinctive.

Se vede imediat că /d/, în fiecare opoziție, are alte determinări funcționale. În opoziție cu /t/ este numai „sonoră”, față de /h/ este „oclusivă dentală sonoră”, iar în opoziție cu /n/ este „orală”.

Prin urmare, trecerea unei unități distinctive dintr-o opoziție binară în altă opoziție binară este o transformare fonologică.

(c) *Nivelul lexical*. Fie sintagma *cale bătută*. Menținem al doilea termen neschimbat și substituim pe *cale* cu alte lexeme, reținând câteva din expresiile marcate:

copil bătut
lapte bătut
record bătut

În fiecare din cele patru sintagme lexemul *bătut* are alte sensuri, ceea ce ne îndreptățește să acordăm distribuției lexemelor statutul de transformare lexicală.

Ne oprim aici cu exemplificările. Pentru celelalte niveluri ale limbii ilustrările ar necesita discuții ample.

4. Observații finale

Discuția de pînă acum impune trei constatări de ordin general.

4.1. Căutarea invariantelor este proprie oricărei științe [cf. 1.2. și nota 2.], lingvisticii revenindu-i sarcina să studieze invariantele de un anumit tip [cf. 1.3.].

4.2. Variantele constituie punctul de plecare în explicitarea competenței lingvistice a interlocutorului și punctul final în explicitarea performanței vorbitorului, intrînd astfel în mod necesar în cîmpul cercetării.

4.3. Dihotomia *variant(ă)* : *invariant(ă)* și procesele care o generează (extensiunea = concretizarea și reducția = abstractizarea) aruncă o nouă lumină asupra abstractului și concretului în limbă. Ea justifică interesul lingvisticii față de aceste categorii ale cunoașterii, susținut la noi, cu alte temeuri, în special de acad. Al. Graur [F, p. 219–226], H. Wald [P.] și Paul Miclău [H.].

Noiembrie 1968.

Institutul pedagogic de 3 ani
 Baia-Mare, str. Victoriei 78

* LUCRĂRI CITATE

- A = „Acta linguistica”, I, 1939, 2.
 C = Chomsky, Noam, *Syntactic Structure*, S' Gravenhage, 1957.
 E = Gorski, D. P., *Despre tipurile de abstracțiuni științifice și despre metodele fundamentării lor*, în „Probleme de filozofie”, 1961, 9.
 F = Graur, Al., *Studii de lingvistică generală, variantă nouă*, Editura Academiei, București, 1960.
 G = Hjelmslev, Louis, *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore, 1953.
 H = Miclău, Paul, *Abstract și concret în limbă*, în PLG, III, 1961.
 I = Polya, George, *Matematica și raționamentele plauzibile*, vol. I, Editura Științifică, București, 1962.
 K = Шаумян, С. К., *Проблемы теоретической фонологии*, Изд-во АН СССР, Moscova, 1962.
 L = Шаумян, С. К., *Структурная лингвистика*, Изд-во „Наука”, Moscova, 1965.
 M = Știrbu, Vasile, *Nivele de abstractizare în planul expresiei*, SCL, XIX, 1968, 2.
 N = Vasiliu, Emanuel, *Fonologia limbii române*, Editura științifică, București, 1965.
 O = Wald, Henri, *Structura logică a gândirii*, Editura științifică, București, 1962.
 P = Wald, Henri, *Cuvinte concrete și cuvinte abstracte*, în LR, X, 1961, 2.

SUBIECT SAU ATRIBUT ?

DE

L. GHERGARIU

În ultimele decenii s-a publicat la noi un număr impresionant de studii, care au rezolvat o mulțime de probleme nelămurite în gramaticile noastre din trecut. Lucrările acestea au fost utilizate din plin în ediția a doua a *Gramaticii limbii române* (București, 1963), elaborată de un colectiv de la Institutul de lingvistică din București al Academiei. Ediția aceasta a adus multe îndreptări și mai ales completări valoroase lucrării din 1954. Cu toate revizuirile și adăugirile au rămas însă și în ediția nouă o serie de probleme a căror lămurire se impune. În cele ce urmează punem în discuție câteva dintre acestea :

1. Sintem de acord cu *Gramatica* atunci când afirmă că „subiectul poate fi exprimat printr-un substantiv sau prin orice altă parte de vorbire cu valoare de substantiv (pronume, adjectiv substantivizat etc.)” (p. 88). Nu sintem de acord însă cu exemplul care este dat pentru a arăta că subiectul poate fi exprimat și printr-un pronume posesiv. Iată acest exemplu : *Ai mei pierduți sînt, pașă, toți* (Coșbuc, B. I 97). *Gramatica* susține că subiectul propoziției este *ai mei*. Aceeași gramatică însă, vorbind despre subiectul exprimat prin adjectiv substantivizat, dă ca exemplu : *La vederea acestei minunății, toți au rămas încrămeniți* (Creangă, P. 229), arătînd că subiectul propoziției este *toți*. Nu discutăm aci funcția morfoloică a cuvîntului *toți*. Analizînd însă cele două exemple din punct de vedere sintactic, vom constata că subiectul în ambele propoziții este *toți*. În prima propoziție pronumele posesiv *ai mei* este atribut pe lângă pronumele nehotărît *toți*. Dacă am introduce pronumele posesiv în cea de-a doua propoziție, sensul ei ar rămînea același : *La vederea acestei minunății, toți [ai mei] au rămas încrămeniți*. Ar primi numai subiectul *toți* o determinare prin atributul pronominal *ai mei*.

În exemplul dat de *Gramatică* avem topică inversă, cerută de versificație. Dacă așezăm cuvintele în ordinea lor firească : *Pașă, toți ai mei sînt pierduți*, ne va apărea clar că subiectul propoziției este *toți*, iar *ai mei* este atribut.

Astfel stînd lucrurile, credem că exemplul nu este potrivit pentru a demonstra că subiectul poate fi exprimat și prin pronume posesiv.

2. Fiindcă vorbim de subiecte exprimate prin pronume, punem în discuție un exemplu dat de acad. Iorgu Iordan în lucrarea *Limba română contemporană* (p. 569): *De aceștia sînt mulți în țara noastră*. Exemplul este dat pentru a arăta că aparent subiectul poate fi exprimat și prin „pronume precedat de prepoziția *de*, uneori și de adjectivul pronominal *alde*”.

Părerea noastră este că în exemplul citat subiectul propoziției este altul decît cel precedat de prepoziția *de*, și anume *mulți*, iar predicatul este *sînt* (există); *de aceștia* este un atribut pe lîngă *mulți*. Pentru a ne da seama de aceasta este suficient să analizăm propoziția următoare: *Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vre-un pod* (Eminescu, P. 140). În propoziția amintită subiectul este *mulți*, pe lîngă care, dacă ar exista pronumele demonstrativ *aceștia* precedat de prepoziția *de*, acesta ar fi atribut pe lîngă subiectul *mulți*. Așezînd cuvintele din propoziția citată în LRC în ordinea lor firească: *Mulți de aceștia* (despre care vorbitorul a amintit mai înainte) *sînt în țara noastră*, ne vom da seama că propoziția are subiect exprimat printr-un cuvînt în cazul nominativ, *mulți*, iar *de aceștia* este un atribut al subiectului. În consecință exemplul nu este potrivit pentru a arăta că subiectul poate fi, aparent, și în alt caz decît în nominativ, din moment ce în exemplul dat există subiect care stă în cazul nominativ.

3. Între exemplele date de *Gramatică* (p. 266) pentru propoziții subordonate subiective este și următorul: *Că te-am zărit e a mea vină și vecinic n-o să mi-o mai iert* (Eminescu, O. I, 118). *Gramatica* susține că propoziția *Că te-am zărit* are funcție de subiect al propoziției regente *e a mea vină*. După părerea noastră propoziția regentă are drept subiect substantivul *vină*, despre care se spune că *e a mea*, predicat nominal exprimat prin verbul auxiliar *e* și un pronume posesiv. Vezi pentru analogie exemplul dat de aceeași *Gramatică* la p. 105; *Caietul e al meu*, care este analizat corect, arătînd că *al meu* este un nume predicativ pe lîngă verbul *e*, iar împreună cu acesta formează un predicat nominal pe lîngă subiectul *caietul*. Între cele două propoziții nu este nici o deosebire din punct de vedere sintactic.

Propoziția *că te-am zărit* este într-adevăr subordonată, însă nu subiectivă, ci atributivă pe lîngă substantivul, respectiv subiectul *vină* (care vină?).

4. La fel sîntem de părere că este greșit și următorul exemplu dat de *Gramatică* (p. 268) pentru a demonstra că „verbele personale ... au ca subiect propoziții subiective introduse prin pronume sau adjective pronominale”: *Nu-i ordinea firească ce ei a fi susțin* (Eminescu, O. I, 59). *Gramatica* este de părere că propoziția *ce ei a fi susțin* este propoziția subiectivă a principalei *Nu-i ordinea firească*. Noi credem însă că propoziția principală are subiect. Pentru a dovedi aceasta trebuie să avem în vedere contextul în care apare fraza: *Minciuni și fraze-i totul ce statele susține, Nu-i ordinea firească ce ei a fi susțin*. În propoziția principală din prima frază subiectul este *totul*, iar predicatul este *minciuni și fraze* (vezi *Gramatica*, p. 108). Propoziția secundară *ce statele susține* lămurește subiectul *totul* pe lîngă care este o propoziție atributivă. *Totul* ce statele

susține *este minciuni și fraze*. În fraza dată de *Gramatică*, propoziția principală este *Nu-i ordinea firească*, iar aceasta are drept subiect *ordinea* despre care se spune că *nu este firească*. Propoziția nu are deci nevoie de alt subiect. Cea dată de *Gramatică* ca subordonată subiectivă: *Ce ei a fi susțin*, determină de fapt substantivul *ordinea* și este tot o subordonată atributivă.

Exemplele analizate mai sus credem că — din moment ce pot fi interpretate și altfel decât le interpretează *Gramatica* — nu sînt concludente pentru a demonstra unele reguli, respectiv pentru a arăta unele excepții. În tot cazul, ele sînt discutabile și în consecință, într-o nouă ediție, trebuie eliminate sau înlocuite.

Decembrie 1968

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

NOTE PE MARGINEA UNUI DICȚIONAR STILISTIC (I)

LE

MIRCEA BORCILĂ

1. *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (DE)¹ reprezintă fără îndoială o operă lexicografică ale cărei consecințe în lingvistica și știința noastră literară nu pot fi deocamdată decît approximate. Fiind prima lucrare de acest gen la noi², este firesc ca ea să nu înlăture posibilitatea unor obiecții și soluționări multiple. Socotim însă că o condiție preliminară a oricărei dezbateri constructive este aceea de a aborda dicționarul *din perspectiva obiectivelor pe care și le propune*.

Judecată din acest punct de vedere, o investigație faptică, de amploarea celei prezente, menită „să fixeze etapa pe care o atinge Eminescu în dezvoltarea limbii noastre literare în secolul al XIX-lea” și „să arate ce face un mare poet din instrumentul obștesc al limbii lui naționale, aducînd-o la o putere superioară a expresivității ei artistice”³, nu poate fi, aprioric, decît bine venită. Ea apare ca necesară mai ales în condițiile în care problema raportului dintre scriitor și limba literară a iscat, în ultima vreme, o serie de discuții contradictorii pe plan teoretic, majoritatea dintre cele purtate la noi bazîndu-se direct pe referiri la Eminescu⁴. Întrebarea care se pune, și la care se va putea da un răspuns absolut autorizat numai după ce vom poseda mai multe studii *de amănunt* efec-

¹ Sub redacția acad. Tudor Vianu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, 646 p.

² Autorii au beneficiat, cum se știe, de modelul unor lucrări străine similare (*Dicționarul limbii lui Pușkin*, I, II, Moscova, 1956, 1958; *Dicționarul limbii lui H. Botev*, Sofia, 1960, și altele), precum și de cuceririle valoroase ale lexicografiei românești.

³ T. Vianu, *Dicționarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu*, în „Limba română”, X, 1961, nr. 4, p. 298; v. și DE, p. 5.

⁴ Discuția pare să fi fost deschisă de Al. Graur (cf., în special, *Cum se studiază limba literară*, București, 1957, p. 18 și urm., și „Limba” scriitorului, în „Viața românească”, XI, 1958, nr. 4, p. 209—214); dintre intervențiile care au contestat orientarea tradițională amintim: P. Miclău, *Scriitorii și evoluția limbii*, în *Probleme de lingvistică generală*, II, 1960, p. 79—112 (vezi, mai ales, p. 88—98), și I. Coteanu, *Locul stilului artistic în limba literară*, în „Limba română”, X, 1961, nr. 2, p. 144—155.

tuate pe baza DE⁵, este : un „repertoriu lexicografic” conceput după principiile celui de față poate (sau nu) aspira, în mod obiectiv, la îndeplinirea unor asemenea deziderate?

2. O analiză orientată în acest fel este menită deci să ia în considerare nu acele aspecte legate de factorii subiectivi ai concretizării operei (soluții tehnice imediate, mai mult sau mai puțin facultative, ținând de experiența lexicografică și stilistică a redactorilor), ci elementele structurii generale a dicționarului, determinată de concepția autorilor, de tipul lexicografic și, implicit, de principiile de lucru stabilite⁶.

2.1. În prefața intitulată *Structura generală și limitele dicționarului* se arată că, în funcție de obiectivele amintite, lucrarea a fost concepută atât ca un „dicționar al limbii marelui scriitor”, cât și ca un „dicționar stilistic al limbii poetice a lui Eminescu”. Făcând, pentru moment, abstracție de temeiul acestei orientări, observăm că DE se înscrie programatic pe linia unei tradiții, impusă la noi mai ales prin autoritatea unor studii ale lui T. Vianu⁷, care distinge, în materialul lingvistic utilizat de un scriitor, un „strat” (sau „aspect”) aparținând „limbii comune” (sau, alteori, „limbii literare”) de un altul care reprezintă „aportul” personal al autorului în materie de limbă și expresie; primul este identificat, de obicei, cu „limba scriitorului”, celălalt cu „stilul” lui. Trebuie să mai menționăm, de la început, că, prin felul în care orientarea generală a fost aplicată în cele mai reprezentative lucrări românești ale genului, acestea se sustrag, în anumite privințe, reproșurilor drastice formulate în ultimul timp de pe pozițiile elaborării unor principii mai riguroase în analiza stilului. În tradiția amintită se înscriu și redactorii DE atunci când postulează că „între cele două aspecte nu există o separare netă [subl. n. — M.B.], căci accepțiile poetice se grefează pe semnificația obișnuită, dându-i un relief nou și adesea o valoare neașteptată” (DE, p. 6).

2.2. La o examinare mai atentă se descoperă, însă, o serie de incompatibilități între obiectivele de bază ale cercetării și unele dintre criteriile metodologice adoptate, fenomene a căror origine trebuie căutată, desigur, în fundamentarea teoretică a dicționarului.

Oscilații în legătură cu stabilirea naturii și a caracterului lucrării au putut fi semnalate încă înainte de apariția DE, în diferitele prezentări publicate în presă⁸ sau în discuțiile — atât de restrânse⁹, de altfel — care

⁵ Asemenea studii au apărut și plină acum, dezvoltate din munca la dicționar; cf. T. Vianu, *Statistica lexicală și o problemă a vocabularului eminescian*, în „Limba română”, VIII, 1959, nr. 3, p. 25—33; idem, *Expresia juvenilității la Eminescu*, în „Limba română”, XII, 1964, nr. 1, p. 13—19; Gh. Bulgăr, *Despre sensurile lui adinc în poezia lui Eminescu*, în „Limba română”, VII, 1958, nr. 6, p. 51—58; F. Șuteu, *Observații stilistice pe baza Dicționarului poetic eminescian*, în „Limba română”, XIV, 1965, nr. 1, p. 45—63.

⁶ Despre relația complexă dintre acești factori a scris, la noi, I. Dănăilă, *Sistem, normă și abateri în Dicționarul limbii române*, în „Limba română”, XIII, 1964, nr. 4, p. 338—343.

⁷ Cf. *Aspecte ale limbii și stilului lui I. L. Caragiale și Observații asupra limbii și stilului lui Geo Bogza*, ambele la T. Vianu, *Probleme de stil și artă literară*, București, ESPLA, 1955, p. 87—114 și 115—128; *Observații asupra limbii și stilului lui A. I. Odobescu*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. I, București, Editura Academiei, 1956, p. 113—136, ș.a.

⁸ Cf. T. Vianu, *Dicționarul eminescian*, în „Gazeta literară”, IV, 1957, nr. 14, p. 3; idem, *art. cit.* din „Limba română”, X, 1961, nr. 4, p. 297—298; Vl. Streinu, *Dicționarul Eminescu*, în „Limba română”, VI, 1957, nr. 6, p. 31—39; Gh. Bulgăr, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, în „Tribuna”, VI, 1962, nr. 2, p. 3.

⁹ Menționăm, totuși: N. Mihăescu, *Observații cu privire la unele extrase din Dicționarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu*, în „Limba română”, X, 1961, nr. 6, p. 588—591; Gh.

au avut loc pe baza machetei supuse dezbaterii specialiștilor în revista „Limba română”¹⁰. Remarcînd dubla „sectionare” a dicționarului („lingvistică” sau „lexicografică” și „stilistică” sau „poetică”), aproape toate intervențiile au pledat deschis pentru impunerea criteriului stilistic ca primordial în redactarea materialului¹¹. T. Vianu însuși afirma în cuvîntul care însoțea mica machetă selectivă: „Dicționarul Eminescu va fi un dicționar stilistic”¹², iar Gh. Bulgăr preciza în 1962, cînd redactarea era practic încheiată, că „principalul accent al interpretării vocabularului eminescian cade asupra consemnării, definirii și ilustrării construcțiilor stilistice specifice poetului...”¹³. Cu toate acestea, în prefața DE, redactorii adoptă în mod surprinzător o formulă sensibil deosebită, declarînd că „lucrarea... este, în primul rînd, un dicționar al limbii marelui scriitor român” (DE, p. 5; spațierea noastră — M.B.).

3. Chestiunea nu este, așa cum s-ar putea crede, una formală, de simplă opțiune terminologică, ci afectează direct realizarea concretă și valențele științifice ale lucrării.

Pornind de la premisa că prin „limba scriitorului” se poate „fixa” etapa „limbii literare” (termen care, conform consensului unanim acceptat, depășește cu mult sfera „limbii literaturii artistice”, „beletristice” sau „poetice” — corespunzînd, în general, noțiunii de *limbă standard*) și că, la rîndul ei, creația lingvistică a scriitorului influențează direct și evident evoluția ulterioară a limbii literare, autorii DE și-au impus de la început o limitare a ariei de investigație. Ei au înregistrat materialul de limbă existent numai în poeziile publicate în timpul vieții poetului, în zece dintre postumele de mai largă circulație¹⁴ și în patru dintre povestirile sale¹⁵, motivînd excluderea celorlalte opere postume, a variantelor și însemnărilor manuscrise prin faptul că „publicate tîrziu, acestea n-au avut aceeași însemnătate în evoluția limbii noastre literare”¹⁶. Vom observa mai întîi că, aplicînd consecvent acest criteriu, autorii n-ar fi putut elimina, *axiomatic*, publicistica lui Eminescu; pe de altă parte, dacă am dori, într-adevăr, să ne facem „o părere cuprinzătoare asupra felului particular în care procesul de impunere a normelor unice supradialectale ale românei

N. Dragomirescu, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, în „Limba română”, XI, 1962, nr. 1, p. 17–20; C. R[egman] = C. Regman], *Dicționarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu*, în „Viața românească”, XIV, 1961, nr. 10, p. 171–172; T. Pavel, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, în „Luceafărul”, VII, 1964, nr. 10, p. 4.

¹⁰ V. „Limba română”, X, 1961, nr. 4, p. 299 și urm.

¹¹ Reținem: „aspectul stilistic este scopul ultim al dicționarului, scop care comandă, vrem — nu vrem, aspectul lingvistic” (Vl. Streinu, *art. cit.*, p. 73); „nu trebuie scăpat nici un prilej de a potența cît mai mult caracterul stilistic al dicționarului” (C. Regman, *art. cit.*, p. 172); Gh. N. Dragomirescu, *art. cit.*, p. 20, cere „o altă tehnică redacțională — mai stilistică și mai puțin lexicografică” etc.

¹² T. Vianu, *art. cit.* din „Limba română”, X, 1961, nr. 4, p. 298; notăm că acest pasaj nu a mai fost reprodus de redactorii DE în *Cuvîntul înainte*.

¹³ Gh. Bulgăr, *loc. cit.*

¹⁴ Au fost reținute: *Albumul, Oricîte stele...*, *Rugăciune, Răsai asupra mea...*, *Viața, Între pasări, După ce atîta vreme, Stelele-n cer, Dintre sute de catarge și Apari să dai lumină*.

¹⁵ *Făt-Frumos din lacrimă, Sărmanul Dionis, La aniversară, Cezara*.

¹⁶ T. Vianu, *loc. cit.*, p. 297, și DE, p. 3.

literare se reflectă în opera celui mai mare poet român” (DE, p. 6), dimensiunea cercetării comparative a variantelor succesive n-ar trebui exclusă din capul locului¹⁷. Această restricție hotărâtoare în cuprinderea materialului, pe care unii au regretat-o¹⁸, s-ar putea dovedi, totuși, justificată în cazul în care cercetări ulterioare pe baza DE ar confirma cele două premise teoretice pe care ea se întemeiază. Devenite postulate fundamentale pentru majoritatea studiilor noastre de limbă literară (teoretice sau aplicate), tezele privind importanța „limbii scriitorului” în reconstituirea momentului limbii literare și în determinarea evoluției ei ulterioare — care stau, după cum am văzut, și la baza concepției DE — nu au fost încă *practic demonstrate*. Dimpotrivă, se știe că, în ultimul timp, această concepție întâmpină obiecții serioase, formulate nu numai pe planul discuțiilor de principiu¹⁹.

4. Fără să urmărim această dispută, vom încerca să desprindem profitul pe care l-ar putea aduce DE în elucidarea problemei, verificând astfel virtuțile explicative ale dicționarului și, indirect, fecunditatea practică și teoretică a punctului de vedere adoptat de autori.

4.1. O primă condiție pentru studierea relațiilor dintre creația lui Eminescu și limba literară a epocii este îndeplinită de dicționar prin chiar proiectarea sa la dimensiunea „limbii” scriitorului, după modelul unui dicționar explicativ al limbii. El înregistrează, astfel, în *limitele menționate*, întregul material lingvistic din opera scriitorului, consemnând nu numai materialul lexical propriu-zis (indiferent dacă acesta posedă sau nu „valori poetice”), ci și toate variantele fonetice și formele gramaticale întâlnite în text, la care se adaugă și numeroase asociații frazeologice. Mai mult decât atât, o parte din material apare chiar interpretat, „în liniile esențiale”, în funcție de finalitatea urmărită: cuvintele-titlu și variantele poartă, după caz, indicațiile: (Învechit), (Popular), (Familiar), (Regional), (Mold.), (Mold., Transilv.), (Franțuzism), (Latinism), (Germanism) etc., redactorii declarând net în prefață că „stabilirea caracterului arhaic sau regional al unui cuvânt, precum și precizarea gradului de asimilare a neologismelor la lexicul limbii literare s-au făcut luându-se ca punct de referință nu stadiul actual al limbii, ci termenul de evoluție pe care ea l-a atins în a doua jumătate a secolului trecut” (DE, p. 5). Afirmatia ca și procedura amintită stîrnesc în mod firesc întrebarea legitimă: *grație căror criterii s-a putut stabili în aceste cazuri „termenul de evoluție” adoptat ca „punct de referință”, dacă tocmai acesta este cel care trebuie „fixat” prin dicționar?* În privința aceasta nu ni se oferă nici un indiciu. O mărturisire a redactorilor ni se pare însă extrem de semnificativă: „pentru variante s-a făcut, atunci cînd era necesar sau posibil acest lucru [spațierea noastră — M.B.], precizarea în legătură cu aria de răspîndire: (Mold.), (Transilv.), (Regional) etc.” (DE, p. 11). Avem a face aici numai aparent cu un factor subiectiv, pentru că, în realitate redactorii nu au avut posibilitatea de a delimita cu precizie aceste elemente și nici nu o pot avea atîta timp cît termenul de comparație

¹⁷ Vezi în această privință unele constatări ale lui G. I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, București, Editura științifică, 1965, p. 46—53 (cap. *Sinonimia în variante*).

¹⁸ Cf. T. Pavel, *loc. cit.*

¹⁹ La noi, P. Miclău, *op. cit.*, a adus în dezbatere peste o mie de exemple împotriva tezei că scriitorii ar influența decisiv evoluția limbii literare.

pentru care au optat („momentul” limbii literare) este el însuși o necunoscută.

4.2. Admițind însă că normele limbii literare vor putea fi reconstituite cu precizie, prin cercetarea unui material lingvistic mult mai extins, cantitativ și calitativ, care ar fi utilitatea raportării limbii lui Eminescu la ele?

Pentru a sonda problema am supus ipoteza „excentricității” idiolectului eminescian (afirmată, după cum se știe, vehement, de către diferiți contemporani, dintre care unii — ca Hasdeu, Anghel Demetrescu, Aron Densușianu — nu pot fi în nici un caz acuzați de incompetență lingvistică), la un mic test statistic²⁰. Rezultatele le-am consemnat în tabel:

	Cuvinte cu valori poetice		Cuvinte fără valori poetice		Total
	Semanteme	Conectiv	Semanteme	Conectiv	
Cuvinte cu indicații speciale	17	—	16	—	33
Cuvinte fără indicații speciale	338	13	447	25	823
Total	355	13	463	25	856

Ce ne spun aceste cifre? Gradul abaterilor lexicale și fonetice la Eminescu va putea fi apreciat calitativ numai prin stabilirea frecvenței specifice a acestor abateri în textul său. Or, această frecvență nu poate fi calculată în raport cu sistemul limbii literare, ci numai prin comparația cu alte texte ale timpului²¹. Pe de altă parte, dacă am face abstracție de contradicția subliniată anterior, cum am putea utiliza, totuși, aceste date statistice pentru „caracterizarea” limbii literare a epocii?

4.3. Profitul dicționarului pentru studierea unei probleme concrete, care privește direct raportul dintre scriitor și limba literară, ne apare, deci, pe baza exemplului urmărit, de o certitudine minimă. Constatarea rămâne valabilă și în cazul formelor gramaticale, deși problema se pune aici într-un mod puțin schimbat, instrumentele gramaticale concretizînd — prin definiție — *generalul în particular*. Nici de data aceasta nu vom putea stabili cu siguranță ce anume (din „marea varietate de forme gra-

²⁰ Am considerat în bloc: (a) cuvintele-titlu care poartă indicațiile speciale ale redactorilor (Invechit), (Regional), (Latinism) etc. și (b) variantele care poartă asemenea indicații la finele articolului unde sînt tratate — ca reprezentînd sectorul fonetic și lexical al „limbii” lui Eminescu *divergent* în raport cu limba literară a timpului. Am efectuat apoi o statistică a lor, paralel cu cea a cuvintelor care nu poartă nici o indicație de acest gen, pe baza a o sută de pagini din dicționar (literele C și D). În tabel am consemnat și dacă în cuprinsul fiecărui articol numărat sînt înregistrate sau nu „valori poetice”, distingînd între „cuvintele pline” (= cuvinte cu sens lexical) — *notate* aici „semanteme” și cuvintele-instrumente gramaticale — *notate* „conectiv”.

²¹ Statistica lingvistică a demonstrat, mai recent, că frecvențele semnelor nu sînt direct comparabile în diferitele manifestări ale limbii. Cf., de exemplu, intervenția lui R. Moreau în *Statistique et analyse linguistique*. Colloque de Strasbourg (20—22 april 1964), Paris, Presses Universitaires de France, 1966, p. 130.

matale, în care se întâlnesc, pe lângă aspectele devenite ulterior literare, particularități populare, regionale sau arhaice”) aparține normelor limbii literare și ce se datorează faptului că Eminescu adaptează în „permanentă materialul de limbă la ideea poetică” (DE, p. 6). Admițind, fie și numai ca ipoteză de lucru, afirmația redactorilor că în acea perioadă „normele limbii literare nu erau fixate în amănunt” (spațierea noastră — M.B.), trebuie să recunoaștem, pe de altă parte, că în textul lui Eminescu vom avea de-a face, în mod inevitabil, cu *amănunte* sau, altfel spus, cu anumite concretizări ale normei generale. Prin urmare: (a) operația de stabilire inductivă a normei, pornind de la un singur termen particular, nu poate fi legitimă; (b) compararea cu faptele din textul autorului — în cazul în care această normă este dată — se anunță inutilă.

4.4. Tot în orientarea generală a autorilor spre a oferi posibilitatea unei comparații cu limba literară se înscrie și înregistrarea „întregului material de limbă existent”, deci și a „cuvintelor — pline” care nu comportă „semnificații” sau „valori” speciale în opera lui Eminescu. O rapidă evaluare statistică ne convinge ușor că aceste cuvinte nu pot lipsi în nici un caz dintr-o imagine *de ansamblu* asupra lexicului scriitorului: din totalul celor 818 cuvinte-titlu considerate în această privință, 463, deci peste 50%, nu ilustrează decât accepțiunile comune în limbă. S-ar părea că tocmai acest fond de cuvinte reprezintă stratul limbii literare în opera cercetată. Urmărind mai de aproape componența acestui „strat”, constatăm însă că: (a) în marea lor majoritate, acești termeni sînt din zonele periferice ale vocabularului, deci ei nu pot caracteriza momentul lexical al limbii literare; (b) frecvența lor în text este foarte mică în raport cu cea a termenilor care au și „valori poetice”, prin urmare ei nu pot fi *caracteristici* nici pentru „limba” lui Eminescu ²².

5. Din constatările inserate sub 4.2., 4.3. și 4.4. putem deduce că indicarea într-un dicționar de acest tip a apartenenței cuvîntului la diferitele sferă ale limbii (temporale, spațiale, sociale), consemnarea tuturor formelor și funcțiilor gramaticale, încadrarea lexicografică a întregului material lingvistic din text — în condițiile în care realizarea riguroasă a acestor principii de lucru este *practic posibilă* — nu ne ajută, decât în foarte mică măsură, la rezolvarea unor probleme concrete privind raportul dintre scriitor și limba literară.

Este timpul să conchidem, însă, că, indiferent de criteriile și de metodele practice promovate, o cercetare întemeiată pe postulatul raportării „limbii scriitorului” la „limba literară” nu poate fi, în nici un caz, concludentă. Aceasta pentru motivul că o relaționare directă între aceste două concepte, care corespund unor *niveluri de generalitate* diferite și aparțin unor *sisteme funcțional deosebite*, nu este, *p r i n c i p i a l, n e c e -*

²² Transcriem, pentru verificare, o parte din acești termeni, cu indicarea separată a frecvenței lor în proză și în versuri: *cafea* [Pr. 2], *caflan* [Pr. 2], *canalie* [V. 1], *capșon* [Pr. 2], *carceră* [V. 1], *cascadă* [Pr. 1], *castan* [Pr. 1], *cat* [Pr. 5], *căldură* [Pr. 1], *căpeșel* [V. 1; Pr. 2], *căprior* [Pr. 2], *cărăbuș* [V. 1], *cărărușă* [Pr. 1], *cășca* [V. 1; Pr. 1], *căscat* [Pr. 1], *cătrănit* [Pr. 1], *căldătură* [V. 1; Pr. 1], *cearcăn* [Pr. 1], *ceată* [V. 4; Pr. 1], *cedru* [Pr. 1], *cercevea* [Pr. 2], *ceruit* [Pr. 1], *chilimbariu* [Pr. 1], *chiluiță* [Pr. 2], *chiul* [V. 1], *ciorâl* [Pr. 1], *clănșnire* [Pr. 1], *clăpâi* [Pr. 1], *clăti* [V. 1; Pr. 1], *cleampă* [V. 1], *clironom* [Pr. 1] etc. Observăm că majoritatea acestor elemente lexicale se întâlnesc în proza scriitorului.

sară și posibilă. O asemenea obiecție²³ ni se pare cu atât mai greu de evitat, cu cât cercetarea ar angaja două serii de fapte dispuse și pe planuri sincronice diferite. Chestiunea aportului limbii scriitorului în evoluția limbii literare ni se pare deci, cel puțin în acest cadru, o problemă greșit formulată. Restricțiile „metodologice” adoptate de autorii DE nu pot fi, în consecință, justificate (decît prin factori care țin de limitele fizice ale cercetării).

„Limba scriitorului” s-a dovedit, credem, încă o dată un termen „înșelător” și un concept primejdios: în toate cazurile urmărite nu avem, de fapt, a face cu fenomene de limbă, în accepția saussuriană a termenului, ci cu mijloace de expresie *selectate* din rezervorul limbii comune, deci cu fapte de „vorbiire” (*parole*)²⁴. Or, acea parte a limbii comune sau literare „actualizată de către un artist” trebuie considerată în primul rînd nu ca un reflex al normelor generale, ci ca „rezultatul și imaginea unei alegeri — deci a unui act de stil”²⁵. Faptele menționate fiind relevante, mai întîi, pe plan stilistic și nu pe planul limbii²⁶, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* se confirmă, în principal, ca un „dicționar stilistic”, iar utilitatea lui trebuie evaluată din perspectiva aspirației autorilor de a oferi un „instrument de lucru” pentru viitoarele cercetări de poetică eminesciană.

Decembrie 1968

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea 31

²³ O obiecție oarecum similară a formulat Gh. Bolocan, referindu-se la procedeul de a raporta „vorbiirea dialectală” la limba literară; cf. *Structura dialectală a limbii în lumina raportului dintre general și particular. Interdependența sistemelor dialectale*, în „Limba română”, XIV, 1965, nr. 6, p. 640.

²⁴ Cf. M. Riffaterre, *Problèmes d'analyse du style littéraire*, în „Romance Philology”, 14, 1961, nr. 3, p. 218.

²⁵ G. Antoine, *La Stylistique française. Sa définition, ses buts, ses méthodes*, în „Revue de l'enseignement supérieur”, 1959, nr. 1, p. 60.

²⁶ Cf. și M. Riffaterre, *Criteria for Style Analysis*, în „Word”, IV, 1959, p. 156: „de îndată ce elemente dintr-o limbă literară sînt folosite de un autor pentru un scop definit, ele devin unități ale stilului său; și realizarea particulară a valorilor este cea relevantă, nu valoarea lor potențială într-un sistem normativ, etalon”.

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ ÎN ANUL 1968

Eforturile muncii de cercetare din acest an și-au găsit, în mare parte, concretizarea în continuarea unor lucrări mai vaste începute anterior. La cele mai multe dintre ele se lucrează în colaborare cu alte institute și centre de cercetare ale Academiei Republicii Socialiste România, precum și cu unele catedre ale instituțiilor de învățământ superior.

În această ordine de idei, menționăm, în primul rând, tratatul de *Istorie a limbii române*, lucrare de amploare, care, alături de *Istoria literaturii române*, *Istoria României* etc., se înscrie pe linia celor mai prestigioase lucrări din ultima vreme.

Volumul al III-lea al tratatului (sec. X—XV), la care lucrează un colectiv al Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj, format din acad. E. Petrovici, I. Pătruț, B. Kelemen, V. Breban, Ileana Neiescu, P. Neiescu, Gr. Rusu și Aurelia Stan, studiază faptele de limbă de la desprinderea dialectului dacoromân de româna comună până la apariția textelor scrise. Volumul s-a redactat în întregime, urmînd ca la începutul anului viitor să fie predat la tipar.

La elaborarea lui, Institutul a colaborat cu catedra de limba română, catedra de slavistică și limba rusă de la Universitatea Babeș-Bolyai și cu catedrele de limba română de la Universitatea din Timișoara și Institutul pedagogic de 3 ani din Baia Mare.

De același prestigiu pentru lingvistica românească se bucură și *Dicționarul limbii române*, care se elaborează de către Institutul de lingvistică din București în colaborare cu Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj și cu Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor din Iași. Fiind o continuare a *Dicționarului limbii române* de sub redacția lui S. Pușcariu, care ajunge numai pînă la cuvîntul *lojnișă*, actuala lucrare începe redactarea cu litera *M* și se continuă pînă la sfîrșit. La aceasta se va adăuga partea publicată sub conducerea lui S. Pușcariu, revizuită. Fiind vorba de un dicționar unilingv general, acesta va cuprinde „toate cuvintele atestate în vorbirea populară, în limba literară generală și în limbajul literaturii artistice”, indiferent dacă e vorba de cuvinte din vorbirea curentă, din limbajul tehnic, științific sau popular, de regionalisme sau arhaisme. Dicționarul va avea un caracter explicativ, normativ și istorico-etimologic. Analiza cuvintelor, mai complexă și mai nuanțată decît pînă în prezent, situează această lucrare, atît sub aspect cantitativ, cît și calitativ, deasupra tuturor dicționarelor anterioare.

Colectivul din Cluj (V. Breban, B. Kelemen, Ioana Anghel, Maria Bojan, Elena Comșulea, Doina Negomireanu, Ileana Neiescu, Felicia Șerban, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, Emilia Todoran), care lucrează la *Dicționarul limbii române*, a continuat în anul în curs revizia.

manuscriselor de la litera R, redactarea literei T și verificarea etimologiilor. Litera O, redactată anterior, este în curs de tipărire.

Prin prof. Bela Kelemen, Institutul de lingvistică din Cluj colaborează la *Dicționarul etimologic al limbii române*, care se întocmește de către un colectiv din București, condus de acad. Al. Graur. Până în prezent s-au redactat articolele de la literele A, B și, parțial, C.

O lucrare de mare necesitate, care urmează a fi pusă la dispoziția celor interesați, este *Dicționarul maghiar-român*, la care lucrează colectivul sectorului de lexicologie-lexicografie maghiară (B. Kelemen, Rita Chiricuță-Marinovici, L. Csák, Titiana Suci, L. Szász). În acest an s-au redactat integral literele I, O, Ő, Ny, U și, parțial, literele K și Sz.

Sub conducerea prof. I. Pătruț, sectorul de dialectologie românească elaborează în prezent *Atlasul lingvistic român II, serie nouă*, materialul fiind cules de E. Petroici. Colectivul (Doina Grecu, I. Mărie, Rodica Orza, G. Vasiliu — redactori și Șt. Poenaru, Maria Gomboș — cartografi) a întocmit indicele gramatical al volumului al VI-lea, predat la tipar. De asemenea, s-a făcut redactarea și cartografierea a 200 de hărți pentru volumul al VII-lea ALR II. Din ALR I, material cules de S. Pop, s-au redactat 50 de hărți. Colectivul a întocmit și un glosar de toponimie pe baza materialului ALR II.

Elaborarea unui nou atlas lingvistic (pe regiuni) a fost necesară pentru că rețeaua de puncte cartografice ale ALR I și ALR II a fost prea rară, limitele diferitelor arii de răspândire ale fenomenelor lingvistice putând fi trasate doar cu aproximație. Colectivul din Cluj al atlaselor lingvistice românești pe regiuni (P. Neiescu, Gr. Rusu, V. Bidian, D. Loșonți — redactori și Viorica Felecan — cartograf) continuă în prezent culegerea de material din mai multe localități ale Transilvaniei și Banatului. În timpul anchetelor efectuate pe teren s-au făcut și înregistrări de texte dialectale pentru Arhiva fonogramică a limbii române. Pentru Transilvania, de exemplu, s-au înregistrat în acest an texte pe benzi de magnetofon din aproape 20 de localități.

Pentru *Atlasul lingvistic român pe regiuni (Maramureș)* s-a redactat în întregime volumul al II-lea, care s-a predat la tipar. Din volumul al III-lea s-au redactat 100 de hărți. Pentru *Atlasul lingvistic român (Transilvania)* s-au anchetat 28 de localități.

În colaborare cu colectivul sectorului de lingvistică din Timișoara se lucrează la *Atlasul lingvistic al Banatului*, pentru care s-au făcut anchete pe teren în 24 de localități.

Sectorul de dialectologie maghiară și săsească pregătește *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din România*. În anul 1968 s-a verificat materialul anchetat anterior și s-au redactat 600 de hărți.

Pentru cercetătorii clujeni, cunoașterea mai aprofundată a dialectelor sud-dunărene continuă să rămână o problemă de mare interes științific. În acest scop, un colectiv de cercetători format din P. Neiescu, Gr. Rusu, Aurelia Stan și Ileana Neiescu a întreprins o călătorie de studii la istoromâni. S-au completat cu acest prilej anchetele anterioare, efectuându-se totodată noi anchete pe teren, cu înregistrări pe benzi de magnetofon. S-a cules, pe bază de chestionar, material onomastic din localitatea Jieani.

Dintre problemele de lingvistică generală aflate în atenția colectivului format din prof. B. Kelemen, Rita Chiricuță-Marinovici și L. Szász, amintim tema în lucru *Interacțiuni lingvistice și consecințele lor pe plan semantic*, pentru care s-a efectuat documentarea, în prezent continuându-se strângerea de material.

Pentru *Monografia graiurilor din regiunea Porților de Fier*, sectorul de onomastică al Institutului, condus de Aurelia Stan, a cules material toponimic și antroponimic. Totodată s-a completat parțial materialul cules în anii precedenți și s-a copiat material antroponimic din registrele de stare civilă. În urma acestor cercetări la fața locului, s-a redactat studiul *Criterii de alegere a prenumelor în zona Porților de Fier*, care a fost publicat în CL, nr. 2 pe 1968 (Ileana Neiescu și Aurelia Stan).

Pentru *Monografia din Valea Sebeșului*, în anul acesta s-a continuat culegerea de material onomastic și s-a stabilit rețeaua localităților ce urmează să fie anchetate în continuare. În laboratorul de fonetică al Institutului s-au efectuat experiențe menite să pregătească viitoarele studii privind fonetismul diferitelor graiuri românești și în special al graiului din jurul Clujului.

Între 15 și 20 aprilie 1968 a avut loc la București al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică, la care a participat un mare număr de cercetători ai Institutului de lingvistică din Cluj. Mulți dintre ei au prezentat comunicări: *Hiaturile în cursul evoluției fonetice a limbii române* (E. Petrovici), *Cuvîntul românesc „sulă” și problema primelor legături lingvistice slavo-române* (I. Pătruț), *O problemă controversată a lexicologiei: structura semantică a cuvintelor* (B. Kelemen), *Cu privire la repartitia dialectală a dacoromânei* (P. Neiescu), *Diasistemul vocalic al dacoromânei* (Gr. Rusu), *O grupare a adjectivelor sub raport semantic* (Rita Chiricuță-Marinovici), *Despre conjuncția „și” în graiurile dacoromânei* (Sabina Teiuș), *Izomorfismul aderențelor la elementul regent în fonetica, morfologia și sintaxa limbii române* (Ioana Anghel, Elena Comșulea, Emese Kis).

La al VI-lea Congres internațional al slaviștilor, ținut la Praga între 7 și 13 august 1968, au participat și lingviști clujeni. Regretatul savant Emil Petrovici a prezentat comunicarea *Românii, creatori de toponime „slave”*, iar prof. I. Pătruț, *Cu privire la vechimea influenței slave asupra limbii române*, care reprezintă o poziție nouă, substanțial argumentată, în teoria influenței slave asupra limbii române.

Sedintele săptămânale de comunicări — veche tradiție a Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj — constituie un alt aspect al activității științifice. Discuțiile fructuoase avute cu acest prilej, schimbul de păreri, sugestiile și observațiile critice sint instructive și binevenite, atât pentru autor, cît și pentru participanți. Din aceste comunicări amintim: *Note etimologice* (E. Petrovici), *Referitor la vechimea relațiilor slavo-romano-grecești* (I. Pătruț), *Cu privire la păstrarea lui ġ (<j) în limba română veche* (B. Kelemen), *În legătură cu și «să» în graiurile dacoromâne, Căel, conjuncție completivă directă* (R. Todoran), *Un precursor al foneticii și morfologiei românești, Samuil Micu* (M. Zdrengea), *Acțiunea limbii comune asupra lexicului unui grai din Banat (Doina Grecu)*, *Lucrări privitoare la verbul românesc* (Rodica Orza), *Istoricul monografiei dialectale românești* (I. Mării), *Din toponimia comunei Bonfida* (D. Loșonți), *Contribuții la bibliografia românească veche. Cazanii la oameni morți* (At. Popa), *Aspecte ale bilingvismului lipovenilor. Interferențe fonetice* (P. Chirilov), *Componența folclorică în stilul poeziei lui Gala Galaction* (Carmen Vlad), *Există în limba română aspect verbal?* (A. Mișan), *Contribuția lui Visarion Roman la unificarea limbii române* (V. Grecu, Oradea).

Cele mai multe dintre aceste comunicări au fost însoțite de prezentări de cărți.

Colectivul secției de istorie literară s-a orientat în acest an mai ales asupra unor lucrări cu caracter monografic — pe autori, epoci, curente, publicații etc. —, vizînd în special viața cultural-literară transilvăneană. Așa sint: *Istoria culturii și literaturii maghiare din Transilvania, 1800—1848* (E. Jancsó), *Românii în periodicele germane din Transilvania* (I. Pervain și Ana Ciurdariu), *Istoria teatrului românesc din Transilvania* (I. Pervain și V. Tașcu), *Liviu Rebreanu, prozator* (I. Pervain și T. Rebreanu), *Ion Agribiceanu* (Elena Stan), *Tribuna poporului (Arad) 1898—1912* (M. Popa), *Începuturile romanului românesc din Transilvania* (D. Ciurezu). La acestea se adaugă studiul de literatură comparată al lui C. Engel, *Influența curentelor literare franceze în literatura maghiară din Transilvania*.

La secția de istorie literară s-au prezentat, printre altele, următoarele comunicări: *Dramaturgia inedită a lui Liviu Rebreanu* (T. Rebreanu), *Versificația Mioriței* (V. Tașcu), *Informare asupra lucrărilor Congresului de literatură comparată de la Belgrad* (C. Engel), *Istoriografia privitoare la teatrul maghiar din Transilvania în perioada 1918–1968* (E. Jancsó), *Ilarie Chendi și folclorul* (M. Popa) etc.

T. Rebreanu și M. Popa au prezentat comunicări la Sesiunea închinată centenarului revistei „Transilvania”, din mai 1968 de la Sibiu, iar Elena Stan la Institutul de istorie și teorie literară „George Călinescu” din București, în cadrul consfățuirii „*Metodologia istoriei și criticii literare*”.

În afara planului, membrii Institutului din Cluj au publicat numeroase studii și articole de lingvistică și istorie literară, în special în revistele institutului „Cercetări de lingvistică” și „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”. Din ambele reviste au apărut numerele 1 și 2/1968, iar numerele 1/1969 s-au predat Editurii Academiei.

Ca în fiecare an, și în anul acesta, Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj a fost vizitat de lingviști și filologi străini, iar membri ai Institutului au vizitat institute și centre de cercetare din țară și de peste hotare.

Institutul face schimb de publicații cu alte institute similare din 36 de țări. În acest an numărul periodicelor a crescut cu 10 titluri noi, numărul lor total fiind de peste 550. Biblioteca Institutului s-a îmbogățit și ea cu peste 350 de cărți noi.

Decembrie 1968

I. Roșianu

Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj
Str. E. Racoviță 21

AL VI-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL SLAVIȘTILOR

După aproape 40 de ani, Praga a găzduit din nou, între 7–13 august 1968, Congresul internațional al slaviștilor (primul a avut loc în 1929). Au participat un mare număr de slaviști, din țări slave și sud-slave. Delegația românească, condusă de regretatul acad. E. Petrovici, a fost compusă din 37 de persoane.

Tematica pentru comunicări s-a fixat la sesiunea Comitetului internațional al slaviștilor din 1966, iar proiectul de program a fost acceptat de prezidiul aceluiași comitet din 1967. Volumul VI. *Mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968. Resumé přednášek, příspěvků a sdělení* (Al VI-lea Congres internațional al slaviștilor, Praga, 1968. Rezumatele conferințelor, contribuțiilor și comunicărilor) (LXVII + 589 p.), apărut și difuzat cu mult timp înainte, a dat posibilitatea participanților să cunoască mai de aproape tematica, precum și problemele care vor fi dezbătute la Congres.

Congresul s-a deschis cu o ședință festivă la care a participat președintele Republicii Socialiste Cehoslovace, Ludvík Svoboda. Ședințele de comunicări s-au desfășurat pe secții: lingvistică, literatură, probleme lingvistico-literare, poezie populară, istorie. Conform tematicii anterior stabilite, în cadrul fiecărei secții, comunicările, numeroase, s-au axat pe câteva probleme de bază ale disciplinei respective.

Secția de lingvistică și cea referitoare la problemele lingvistico-literare s-a impus atenției printr-o tematică deosebit de variată: structura fonologică și morfologică a cuvintului în limbile slave și evoluția ei, fonologia și morfologia sincronică, structura vocabularului, silaba, accentul, structura propoziției simple, structura frazei, raporturi interdialectale, dialectologie istorică, onomastică, relații lingvistice în cadrul limbilor slave, relații între limbile slave și

neslave, traducerea automată, limba literară, norma și aspectele ei sociale, raporturi reciproce între limbile literare slave, limba veche slavă în dezvoltarea altor limbi literare slave, structura stilistică a operelor literare din punct de vedere istoric și tipologic, probleme de traducere etc.

Comunicările participanților români au abordat probleme diferite: acad. E. Petrovici, *Românii — creatori de toponime „slave”*; acad. Al. Rosetti, *Despre unele împrumuturi românești din slava meridională și din maghiară*; I. Pătruț, *Cu privire la vechimea influenței slave asupra limbii române*; P. Olteanu, *„Fiore di virtù” în versiunile slave traduse din română*; A. Zacordoneț, *Unele probleme ale traducerii literaturii artistice din limba rusă în limba română*; G. Mihăilă, *Etapele principale ale istoriei slavisticii românești și relațiile sale cu slavistica internațională*; E. Vrabie, *Expresivitatea cuvintelor românești de origine slavă*; Ecaterina Fodor, *Determinologizarea în limbile slave*; V. Chelaru, *Termeni pastorali românești în limbile slave*; G. Bolocan, Olimpia Guțu, V. Nestorescu, I. Robciuc, *Dependența pozițională a fonemelor în unele limbi slave*; Maria Zdrenghia, *Probleme ridicate de primele traduceri românești din slavonă în sec. al XVI-lea*. (M. Novicov și Tatiana Nicolescu au prezentat comunicări de literatură). Prin varietatea problemelor, prin bogăția informației și ținuta științifică, comunicările participanților români au fost urmărite cu mult interes, care a fost dovedit și de numeroasele discuții și aprecieri care le-au urmat. Acordarea unor înalte decorații de către guvernul ceh academicianului E. Petrovici, pentru meritele deosebite în activitatea științifică, a bucurat întreaga delegație românească.

Multe dintre comunicările prezentate și discutate în cadrul secțiilor de literatură, poezie populară și mai ales de istorie au trezit un larg interes nu numai printre specialiști, ele privind probleme fundamentale ale istoriei studiilor de slavistică, bogomilismul, reforma și umanismul, originea statelor slave feudale, relații între literaturile slave, scriitori slavi de la sfârșitul secolului al XIX-lea etc.

Deosebit de utile pentru participanți au fost și ședințele deschise ale diferitelor comisii: Comisia de onomastică slavă, Comisia pentru studiul sistemului gramatical al limbilor slave, Comisia pentru istoria studiilor slave, Comisia pentru bibliografia lingvistică, Comisia pentru fonetica și fonologia limbilor slave etc.

Comparând tematica congresului de la Praga cu cea a ultimelor congrese ale slaviștilor se constată că, deși unele dintre problemele mult dezbătute, ca „unitatea balto-slavă”, limba slavă comună etc. n-au fost de astă dată abordate, comunicările și discuțiile dau posibilitatea unei priviri de ansamblu asupra progresului realizat pe plan mondial în munca de cercetare a slaviștilor.

Lucrările Congresului s-au desfășurat în condiții întru totul corespunzătoare datorită pregătirilor amănunțite și eforturilor depuse de Comitetul național cehoslovac, condus de președinte, acad. B. Havránek.

Decembrie 1968

Maria Zdrenghia
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea 31

HANS HÖRMANN, *Psychologie der Sprache*, Berlin, Heidelberg, New York, Springer-Verlag, 1967, 395 p.

Lucrarea conține o serie de prelegeri ținute de către autor la Universitatea din Berlinul de Vest în anii 1964 și 1965. Scopul ei este, pe de o parte, așa cum arată autorul în prefață, de a elucidă legile psihologice ale fenomenului vorbirii, iar pe de altă parte de a da o privire de ansamblu asupra cercetărilor moderne de psiholingvistică. În acest domeniu lucrări de specialitate în limba germană au apărut în ultimii 30 de ani doar sporadic. Sînt mai numeroase cercetările sovietice și franceze, cele americane fiind pe primul plan. Elanul care se constată în acest cîmp de cercetare este explicat de către autor prin orientarea nouă a psihologiei, după trecerea ei prin școala behaviorismului clasic.

Împărțirea riguroasă a lucrării în capitole (15) pare a fi determinată de destinația originară a acesteia, de a satisface necesități didactice.

În primul capitol, intitulat *Organism, limbă, mediu*, autorul enunță ideea — cam exagerată, după noi — care străbate lucrarea pînă în ultima frază, și anume că limba este o forță capabilă să determine gîndirea, concepția despre lume și, deci, activitatea unei comunități omenești. Pentru psiholingvistică tocmai acest aspect dinamic al limbii constituie un obiect predilect de cercetare.

Relația dintre organism și mediul inconjurător este examinată cu scopul de a se urmări realizarea limbajului. Între organismul uman și mediu legătura este mai puțin strînsă decît în cazul lumii animale, astfel că apare o discrepantă între om și mediu. Tocmai această discrepantă este premisa percepției umane și a limbajului. Funcția percepției și a limbajului este principalul aceeași: reglarea comportamentului uman (behavior). Această reglare se realizează între cei doi poli ai dezvoltării limbajului, de la strigăt pînă la întrebuintarea postsimbolică a cuvîntului.

Dintre funcțiile limbajului, un loc de frunte îi revine celei comunicative. După ce definește noțiunile de informație, emițător, receptor, canalul (linia) comunicației, unitatea de măsură a informației, cod, codare, decodare etc., autorul accentuează că în psiholingvistică nu este vorba de teoria informației în sine, ci de teoria transmiterii de informație. În procesele acestei transmiteri îi revine un rol deosebit capacității canalului de comunicație, care selectează prin filtrare mesajele după gradul de informație mai mult sau mai puțin relevant al acestora. Mecanismul de producere a percepției, caracterul specific al percepției limbajului, deranjamentele canalului, zgîmoltul, clasificarea stimulilor percepuți de receptor, mecanismele de selecție în procesul percepției etc. sînt tratate amănunțit cu un bogat material exemplificativ.

CL, anul XIV, nr. 1, p. 159—173, Cluj, 1969

Capitolul al V-lea încearcă să răspundă la întrebarea în ce măsură poate fi îmbogățită psiholingvistica prin procedeele teoriei probabilității. Aplicarea acestei teorii în psiholingvistică este justificată dacă ținem seama de dependența conținutului informațional al comunicației de numărul semnalelor posibile și probabilitatea frecvenței unui anumit semnal. Nenumăratele experimente efectuate au demonstrat că receptarea este determinată de capacitatea de estimare a probabilității de apariție a diferitelor evenimente lingvistice din partea receptorului.

Profilul probabilistic al unei limbi se manifestă în frecvența medie a unei unități lingvistice: fonem, silabă, cuvânt, etc. Stabilirea unor astfel de frecvențe este legată de numele mai multor cercetători (Kaeding, Meier, Zipf, Thorndike și Lorge). Dintre toate cercetările lui Zipf sînt amănunțit analizate, arătîndu-se rezultatele obținute, referitoare la frecvență și secvență, după rangul unităților lingvistice, precum și corelația dintre frecvență și lungimea cuvintelor folosite ca unitate. Zipf susține că atitudinea omului este dirijată de principiul minimului efort. Din punctul de vedere al emițătorului, limba ar fi rațională dacă s-ar reduce la un singur cuvînt, iar receptorul ar considera-o ca rațională dacă fiecare sens ar avea propriul său înveliș sonor. Există deci în limbă două tendințe opuse: spre exprimarea concisă pe de o parte și spre claritatea maximă pe de altă parte, după Zipf, tendințe de *unificare* și de *diversificare*. Cunoscuta curbă a lui Zipf reprezintă echilibrul dintre aceste două tendințe.

Problema depășirii informației recepționate este tratată în mod convingător. În aceeași ordine de idei autorul arată că obiectul recepționat este repartizat imediat clasei căreia îi aparține. Acest lucru este arătat ca o trăsătură de bază a oricărui act de percepție superioară. Această clasificare este una din modalitățile de depășire a informației. O altă modalitate este completarea unor componenți lingvistici absenți din ansamblul modalităților probabile. Cunoașterea probabilităților din limbă determină alitudinea noastră în aceeași măsură ca și un stimul venit din afară. Descoperirea legilor în structura probabilistică a limbii este sarcina psiholingvisticii.

Din cadrul problemei mari despre structura probabilistică a limbii autorul desprinde așa-numita psiholingvistică secvențială. Modelul producerii limbii este în acest caz cel elaborat de Markoff. Conform acestui model procesul limbii se desfășoară pe baza legilor probabilității, ceea ce înseamnă că o stare prezentă poate fi stabilită pe baza unei stări din trecut, iar una viitoare pe baza celei prezente. Analiza corelatului redundanță/conținut informațional, problema apropiării treptate de limba corectă și gradul acestei apropieri, influența structurii statistice asupra percepției de limbă încheie capitolele care poartă amprenta psiholingvisticii secvențiale.

Ca o completare la psihologia secvențială autorul se ocupă în capitolele al VI-lea și al VII-lea de fenomenologia și mecanismul asociației, arătînd că în afara succesiunii unităților lingvistice, psiholingvistul trebuie să aibă în vedere și ceea ce se află în același timp alături de unitatea lingvistică respectivă. Aceasta înseamnă că psiholingvistica se ocupă și de relațiile nemanifeste care însoțesc în mod latent oricare eveniment lingvistic. Este vorba de completarea relațiilor sintagmatice „in praesentia” cu cele de tip asociativ, potențial, pe care Saussure le-a denumit relații „in absentia”. Cercetarea experimentală a acestui din urmă tip de relații a dus la concluzia că asociațiile sînt determinate de doi factori: de calitatea reprezentărilor (se asociază fie pe bază de asemănare, fie pe bază de contrast) și de experiența individuală. Ca și pentru clasificarea altor exemple, autorul analizează și aici cele mai reprezentative experimente și concluzii. Astfel, conform legii lui Marbe, un cuvînt-stimul evocă un cuvînt oarecare, cuvîntul stimul reclamă într-un procentaj ridicat același răspuns, timpul latenței este legat corelat cu frecvența unui răspuns etc. Astfel s-a putut stabili un sistem de norme cărora le sînt supuse asociațiile, s-a putut examina valabilitatea acestor norme precum și deviațiile individuale. Problema clasificării asociațiilor, comparația interculturală a comportamentului asociativ (habitatul asociativ), privit prin prisma sociolingvisticii, precum și dezvoltarea ontogenetică a acestui habitat sînt analizate cu aceeași minuțiozitate. Nu este neglijată nici pro-

blema dereglării în mecanismul asociației, arătându-se că aceasta survine mai cu seamă atunci când concurează concomitent mai multe posibilități de răspunsuri provocate de stimul.

Teoria despre lanțurile de asociații și asociațiile cu rol de mijlocitor (mediating association) au dat naștere la două poziții interesante din punct de vedere psiholingvistic: prima, legată de numele lui Bousfield, pledează pentru caracterul denotativ al mijlocitorului, iar a doua, al cărei reprezentant este Osgood, ridică elementele conotative cel puțin la aceeași treaptă ca pe cele denotative.

Diferitele teorii referitoare la conceptul de *sens*, precum și disputele cărora le-au dat naștere ocupă aproximativ un sfert din numărul total de pagini, fapt care ilustrează nu numai interesul suscitât în general de această problemă, dar și pasiunea și orientarea sigură a autorului. Concluzia definitivă a acestei prezentări este următoarea: *sensul* este cunoașterea unor raporturi evocate prin semnul lingvistic.

Realitatea psihologică a gramaticii se intitulează capitolul în care autorul subliniază necesitatea elaborării unui model perfecționat de producere a limbajului. Menirea unui astfel de model este să înlăture insuficiențele concepției asociative și ale celei probabilistice despre ordinea secvențială a enunțului. Un astfel de model este gramatica generativă, așa cum o interpretează Chomsky. Aceasta este singura gramatică care descrie în mod adecvat structurile după care se ghidează evenimentul psihologic în producerea enunțului. Autorul însă nu uită să sublinieze nici principalul aspect negativ al acestei gramatici, și anume, neglijarea totală a laturii semantice.

Ideile expuse în această parte a lucrării denotă o cotitură în dezvoltarea psiholingvisticii, cotitură care o îndepărtează de behaviorismul de la care pornise. După această nouă orientare stimulul și răspunsul nu mai pot fi recunoscuți nemijlocit. Procesele cognitive pe care le cercetează psiholingvistica modernă au un caracter real, chiar dacă nu se manifestă pe deplin și în mod direct în comportamentul exterior. Ceea ce se petrece într-un enunț nu poate fi explicat fără ajutorul proceselor și mecanismelor cognitive.

Imensa bogăție de material cuprins în acest volum, orinduirea riguroasă științifică a acestuia, fermitatea autorului în explicitarea nenumăratelor concepte, ca și stilul impecabil ridică această carte cu mult deasupra destinației sale originare, de a fi numai un șir de prelegeri. Psiholingvistul va găsi aici răspuns la orice întrebare pe care și-ar putea-o pune.

Noiembrie 1968

Margareta Szilágyi

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Cluj, str. Horea 31

WILLY BAL, *Introduction aux études de linguistique romane avec considération spéciale de la linguistique française*, Paris, 1966, 273 p.

Filologia romanică este un domeniu care se bucură nu numai de rezultate deosebite, dar și de un volum editorial remarcabil. Elaborarea unei introduceri în studiul limbilor române prezintă unele greutăți, întrucât ea cere o sinteză a celor mai de seamă cuceriri ale disciplinei, reflectând și poziția autorului față de problemele discutate. Din punct de vedere metodologic, autorul trebuie să găsească soluții noi de prezentare, trebuie să dea analize și sinteze de o manieră nouă; altfel riscă să repete în formule stereotipe lucruri cunoscute.

Cartea de care ne ocupăm este concepută, în primul rând, ca un manual universitar. De la început trebuie spus că este o lucrare utilă, ea reușind să cuprindă problemele esențiale ale lingvisticii române. Autorul nu se limitează numai la tematica indicată în titlu, ci se ocupă și de unele probleme de ordin general ale lingvisticii. Astfel, între partea întâi a cărții, *Bref*

historique de la linguistique et spécialement de la linguistique române, și partea a treia, *Les langues romanes*, părți care se ocupă exclusiv de lingvistica romanică, autorul intercalează partea a doua, *Langage et linguistique*, unde discută noțiuni de lingvistică generală. Această ordonare însă a materialului îngreunează oarecum expunerea și îl obligă uneori pe autor să repete problemele (de exemplu, geografia lingvistică e analizată în cadrul istoriei lingvisticii, p. 56–59, și apoi ca metodă lingvistică în partea a doua a cărții, p. 132–135).

Prima parte a cărții are menirea să înfățișeze o scurtă istorie a lingvisticii și în special a lingvisticii romanice. Expunerea în această parte e cea obișnuită. Și W. Bal, ca și alți lingviști, împarte istoria lingvisticii în două etape mari, și anume: lingvistica prestiințifică, tratată în capitolul I (p. 19–29), și lingvistica științifică. De aceasta din urmă se ocupă în mai multe capitole. Un capitol este consacrat începuturilor lingvisticii științifice (capitolul II, p. 29–37), unul influenței pozitivismului asupra lingvisticii (capitolul III, p. 37–47) și altul lingvisticii secolului al XX-lea (capitolul IV, p. 47–79).

Autorul, începând cu capitolul al II-lea, *Les débuts de la linguistique scientifique*, se oprește asupra întemeietorilor disciplinei, Franz Bopp și ceilalți indo-europeniști și comparațiști. Nu reiese însă destul de clar faptul că constituirea lingvisticii ca știință e legată de formarea metodei istorico-comparative. În subcapitolul *La méthode historico-comparative en linguistique romane* se discută activitatea lui F. Raynouard și Fr. Diez. Era necesar să se sublinieze diferența fundamentală dintre părerile celor doi lingviști în ceea ce privește geneza limbilor romanice.

Filozofia pozitivistă și dezvoltarea științelor naturii, în special teoria evoluției, a avut repercusiuni și asupra lingvisticii dând naștere unor curente noi. În capitolul III (p. 37–47), W. Bal analizează pe rind lingvistica pozitivist-naturalistă, al cărei reprezentant de frunte a fost A. Schleicher, apoi curentul neogramaticilor cu Karl Brugmann, Hermann Osthoff, Hermann Paul și alții.

În continuare, se ocupă de orientările care nu au acceptat tezele exclusiviste ale neogramaticilor cu privire la „legile foneticii”, la principiul analogiei etc.

Trebuie să remarcăm prezentarea succintă dar clară a activității lui G. I. Ascoli, marele inițiator al dialectologiei romanice.

Ultimul capitol (IV, *La linguistique au XXe siècle*) cuprinde aproape tot altelea pagini cît toate capitolele precedente la un loc. Aceasta își găsește explicația în partea introductivă a capitolului: „La première moitié du XXe siècle est marquée par le progrès ou le renouvellement des méthodes, l'accroissement considérable du volume des investigations, l'extension des recherches à des domaines jusque-là peu ou pas connus, la prolifération de théories nouvelles et la remise en question efficace, des recherches traditionnelles. Aussi la linguistique contemporaine se trouve-t-elle engagée sur de nombreuses voies, dont certaines sont extrêmement divergentes” (p. 47).

A prezenta această perioadă modernă din istoria lingvisticii este destul de dificil, dată fiind diversitatea orientărilor și metodelor lingvistice. W. Bal consideră drept punct de reper, printre altele, diacronia și sincronia. Notăm pe scurt structura acestui capitol: subcapitolul I, intitulat *Diachronie et synchronie*, are trei subdiviziuni: A. *Perspective diachronique*, B. *Perspective synchronique*, C. *Conjonction des deux perspectives*.

În subdiviziunea *Perspective diachronique*, tratează tendințe psihologice și sociologice (lingvistica psihologică, orientarea psiho-sociologică, școala idealistă, lingvistica sociologică franceză, lingvistica marxist-leninistă) și problema geografiei lingvistice.

Subdiviziunea *Perspective synchronique* cuprinde doctrine filozofice și psihologice, concepția lui Ferdinand de Saussure, stilistica lui Charles Bally, structuralismul, fonologia, glosematica, lingvistica americană, psihosistematica.

În subdiviziunea *Conjonction des deux perspectives*, autorul acordă importanță activității lui W. von Wartburg, R. Jakobson și E. Coșeriu.

Explication interne ou externe (p. 73—74) este titlul subcapitolului al II-lea, unde se arată că, independent de perspectiva diacronică și sincronică, concepțiile lingvistice contemporane pot fi clasate și în funcție de factorii interni și externi.

Subcapitolul III, intitulat *Divers* (p. 74—78), cuprinde, foarte pe scurt, probleme de etimologie, de fonetică experimentală, de lingvistică matematică. Pare forțată includerea acestor probleme sub un astfel de titlu.

A doua parte a cărții poartă titlul general *Langage et linguistique*. În capitolul I, intitulat *Le langage et son fonctionnement* (p. 83—91), tratează în subcapitole diferite probleme teoretice ale lingvisticii generale: limbajul; limbaj, realitate, și gândire; limbă și vorbire; sistem și normă; raportul dintre unitățile lingvistice.

Tot probleme de ordin teoretic sînt expuse și în capitolele următoare. Astfel în capitolul II, *Le langage dans le temps, l'espace et la société* (p. 91—101), se ocupă de evoluția limbii, de diversificarea limbii din punct de vedere geografic și social-cultural.

Dacă pînă aici autorul s-a ocupat de unele probleme pur teoretice ale lingvisticii, de aci înainte se ocupă de lingvistica însăși, că de una dintre disciplinele științifice (capitolul IV, *L'autonomie, les connexions et l'utilité de la linguistique*, p. 105—108). Acest capitol cuprinde trei subcapitole: I. *Autonomie de la linguistique*, II. *Les connexions de la linguistique*, III. *Utilité de la linguistique*. În ceea ce privește ordinea acestor subcapitole, legătura dintre lingvistică și alte discipline trebuia discutată la sfîrșitul capitolului.

Structura capitolului V, *Les divisions de la linguistique* (p. 109—116), este următoarea: I. *Classement des disciplines linguistiques* (A. *Étude des sons et phonèmes*, B. *Étude des mots*, C. *Étude des constructions syntaxiques*), II. *Linguistique générale*, III. *Linguistique appliquée*.

Capitolul VI (p. 117—122) este destinat documentației lingvistice (izvoare epigrafice și izvoare scrise pe de o parte, metoda observației și a anchetei pe teren pe de altă parte). Vorbindu-se de anchete lingvistice, nu se arată că această metodă e aplicată, în special, pentru întocmirea atlaselor lingvistice. Astăzi, cînd fiecare limbă romanică are atlasul său lingvistic, în lucrarea de față, afară de ALF, ele nici nu sînt măcar amintite.

Ultimul capitol (p. 123—127) al acestei părți este destinat metodelor lingvistice (metoda descriptivă, istorico-comparativă, geografia lingvistică, glotocronologia). În această parte se aiau probleme dezvoltate și în prima parte a lucrării (de exemplu, metoda istorico-comparativă, geografia lingvistică). Totuși este un element nou în acest capitol: exemplificarea cu material lingvistic a aplicării acestor metode.

A treia parte a cărții, după cum arată și titlul *Les langues romanes*, este consacrată limbilor romanice și cuprinde clasificarea limbilor lumii și locul limbilor romanice printre acestea, în scurt istoric al latinei, latina vulgară, sursele de cunoaștere ale latinei vulgare, istoria externă a latinei, latina vorbită și latina scrisă.

Ca și C. Tagliavini în *Le origini delle lingue neolatine. Introduzione alla filologia romanza*, V. Bal se ocupă și de expansiunea limbilor romanice: expansiunea limbilor spaniolă, portugheză, franceză, italiană, indicînd și numărul vorbitorilor acestor limbi în lumina unor date recente (p. 231—245).

Pentru informarea cititorului, fiecare din cele trei părți mari ale cărții are cite o bibliografie bogată.

Fiind vorba de o lucrare de lingvistică romanică, am urmărit gradul în care autorul se ocupă și de limba română. În capitolul *Le latin dans l'Imperium* vorbește de romanizarea paciei (p. 192), iar în subcapitolul *Groupe roumain* (p. 216—217) de existența celor patru dialecte ale limbii române, despre cele mai vechi texte românești, caracterul predominant latin al structurii gramaticale și al sistemului lexical, influența slavă exercitată asupra limbii române. Am constatat, de asemenea, că se fac multe referiri la limba noastră, W. Bal folosind unele lucrări fundamentale de lingvistică românească. Astfel, amintește de *Histoire de la langue roumaine* lui O. Densusianu și nu uită să menționeze că în 1961 această lucrare apare în traducere

românească (p. 258). Din lucrările lui S. Pușcariu a introdus în bibliografie *Die rumänische Sprache. Ihr Wesen und ihre volkliche Prägung*, Leipzig, 1943 (p. 258). În bibliografia părții a doua, unde se ocupă de probleme de lingvistică generală, este indicată lucrarea acad. Al. Rosetti, *Le Mol. Esquisse d'une théorie générale*, Copenhague, 1943 (p. 148). Acad. Iorgu Iordan este deseori amintit cu lucrări (*Einführung in die Geschichte und Methoden der romanischen Sprachwissenschaft*, Berlin, 1962, *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluția și starea actuală a lingvisticii romanice*, Iași, 1932, și ediția nouă din 1962) și citat pentru ideile pe care le susține (p. 9, 41).

Volumul se încheie cu un indice de autori. În lipsa unui indice de materii, era necesar ca tabla de materii să cuprindă nu numai capitolele mari din cuprinsul fiecărei părți, ci și subcapitolele, ceea ce ar fi facilitat consultarea cărții.

Noiembrie 1968

Valentina Șerban

Institutul de lingvistică și istorie literară, Cluj,
str. E. Racoviță 21

OTTO DUCHÁČEK, *Précis de sémantique française*, Universita J. E. Purkyně, Brno, 1967, 260 p.

Ideile expuse de Otto Ducháček în mai multe articole și lucrări anterioare sînt dezvoltate și sistematizate în *Précis de sémantique française*, apărută în 1967.

Analiza fenomenelor lexicale ale limbii franceze permite autorului să ia în discuție și să-și expună punctul de vedere asupra unor probleme teoretice importante ale semanticii lingvistice. Caracterul sistematic al lexicului, raportul dintre cuvînt și concept, structura cuvîntului, schimbările de sens sînt numai cîteva dintre aspectele cercetate de autor.

Lucrarea cuprinde o introducere, o parte consacrată structurii lexicului, alta în care se discută schimbările de sens și un scurt capitol de concluzii.

În introducere se formulează definiția semanticii, a semanticii diacronice și a celei sincronice și se arată raportul acestora cu alte științe și cu alte ramuri ale lingvisticii.

Cele mai multe probleme teoretice sînt abordate în prima parte, intitulată *Structure du lexique* (p. 7—88).

După o scurtă prezentare a principalelor lucrări de semantică, pe care le grupează pe curențe (logic, psihologic, semiologic), O. Ducháček își precizează punctul de vedere în privința metodei de cercetare. Consideră că vocabularul are un caracter sistematic și-și propune drept scop studierea relațiilor multiple și complexe care se stabilesc între cuvînte. Spre deosebire de S. Ullmann, a cărui lucrare, *Précis de sémantique française*, o apreciază în mod deosebit, O. Ducháček nu se ocupă de probleme referitoare la fonologie și la valoarea simbolică a sunetelor, deoarece consideră că fonemele, prin ele însele, sînt lipsite de orice semnificație.

Teza cu privire la caracterul sistematic al lexicului este dezvoltată în capitolul *Système en sémantique* (p. 13—16). Un sistem există și în lexic, dar acest sistem este foarte complicat, coerența părților sale greu de sesizat, ele nefiind nici absolute, nici constante, deoarece sistemul evoluează fără încetare și relativ repede. Dat fiind caracterul său specific, el trebuie stabilit, după părerea autorului, prin mijloace speciale și nu într-un mod analog celui din fonologie, cum a încercat să facă E. Coșeriu (*Pour une sémantique diachronique structurale* în „Travaux de linguistique et de littérature”, 1964, p. 139—186).

Un aspect sub care se manifestă caracterul organizat și sistematic al lexicului este repar-
tizarea cuvîntelor în „cimpuri lingvistice”. Cuvintele pot intra în multiple și variate relații între ele, pot face parte din diferite unități de structură, încadrarea bazîndu-se fie pe identitatea

sau similitudinea formei lor (omonimie sau paronimie), fie pe apartenența la aceeași categorie gramaticală, pe folosirea analogă în sintagme, pe identitatea sau opoziția sensurilor (sinonimie și antonimie) etc. Structura cîmpurilor lingvistice este mobilă datorită instabilității sensului cuvintelor (dominantă + elemente complementare), diferențelor între vorbitori, caracterului limbii respective, schimbărilor în diferite faze istorice etc. În ce privește clasificarea, autorul propune: cîmpuri lingvistice ale cuvintelor, divizabile în morfologice și sintagmatice și cîmpuri lingvistice ale ideilor, la rîndul lor, de două feluri – conceptuale și contextuale. Cîmpurilor lingvistice ale ideilor le corespunde, în terminologia lui J. Trier și a adepților săi, termenul „cîmpuri semantice”.

Ne surprinde faptul că alte aspecte ale vocabularului care probează caracterul lui sistematic, cum ar fi structura semantică a cuvintelor polisemantice, nu sînt invocate. Deși de multe ori în cuprinsul cărții, referindu-se la cuvintele polisemantice, autorul vorbește despre numărul de sensuri, raportul între dominanța semantică și elementele complementare etc., nu ajunge la concluzia că de fapt cuvintele polisemantice reprezintă adevărate micro sisteme. Ideea aceasta s-a impus în lingvistica străină și românească.

În mod deosebit ne-a reținut atenția capitolul *Le mot et le concept* (p. 16–30), prin importanța teoretică a problemelor abordate. Însușindu-și teoria lui Ferdinand de Saussure cu privire la elementele semnului lingvistic, O. Ducháček formulează definiția cuvîntului astfel: „Le mot est la plus petite unité du plan lexicologique relative à l'un des faits de la réalité extra-linguistique et caractérisée par l'unité dialectique du sens et de la forme” (p. 18).

Pentru lămurirea raportului între realitatea extralingvistică, concept și cuvînt, autorul pornește de la o explicare dialectică a formării conceptelor și a cuvintelor care le designează. O atenție deosebită se acordă deosebirii dintre concept, o categorie gnoseologică, și sens, o categorie lingvistică. Conceptul este reflectarea obiectivă a unei realități extralingvistice și face parte din conținutul semantic al cuvîntului în calitate de dominantă. Sensul conține, în plus, un număr mai mare sau mai mic de elemente complementare subiective, afective, volitive etc. Prin urmare, în ce privește structura semantică a cuvîntului, O. Ducháček împărtășește părerea acelor lingviști care înglobează elementele expresive în sens, alături de elementele noționale.

Prezentarea acestor probleme nu este totdeauna suficient de clară. Sursa lipsei de claritate constă, uneori, în evitarea și înlocuirea nemotivată a termenilor consacrați pentru denumirea anumitor noțiuni sau din inconsecvența în folosirea terminologiei. De exemplu, termenul de „l'idée” este folosit cu sensul de „l'image” care, așa cum reiese din nota 30 (p. 23), ar fi același lucru cu reprezentarea. „Le sens” și „l'acception” apar alternativ; e preferabil să se uzeze numai termenul consacrat „le sens”.

Pe lângă acestea sînt și unele scăpări în ceea ce privește conținutul exprimat. La pag. 23 se afirmă, printre altele: „Les perceptions se transforment dans notre cerveau en sensations”, cînd de fapt senzația reprezintă o formă mai elementară de reflectare decît percepția. În timp ce senzația reflectă însușirile izolate ale obiectelor și fenomenelor, fiind legată de activitatea unui anumit analizator, percepția reflectă obiectul în ansamblul lui.

Un spațiu larg este acordat antonimelor, sinonimelor, omonimiei și polisemiei. Preocupările autorului vizează probleme legate de definirea, geneza, analiza conținutului semantic, clasificarea, concurența și dispariția acestora. Spre deosebire de S. Ullmann, care a acordat un rol deosebit laturii expresiv-stilistice în dezvoltarea și funcționarea în limbă a unităților lexicale, O. Ducháček nu se ocupă de acest aspect al vocabularului.

În privința antonimelor și sinonimelor, reținem strădania autorului de a sistematiza și clasifica materialul, urmărind aspectele pînă în cele mai mici amănunte. Criteriul clasificării este analiza conținutului semantic al cuvintelor, gradul asemănării sau al opoziției lor semantice și relațiile dintre elementele conținutului lor semantic.

De la început se face o distincție netă între cuvintele monosemantice și cele polisemantice, deoarece numai în legătură cu primele se poate vorbi de antonime și sinonime „absolute”.

Lingviștii au exprimat păreri diferite cu privire la existența sau nonexistența sinonimelor absolute. În timp ce unii afirmă că sînt foarte rare (N. A. Budagov) sau chiar inexistente (Iorgu Iordan), lingvistul de la Brno, luînd în considerare diferitele straturi ale lexicului (terminologia tehnică, argou), admite existența unui număr relativ mare de sinonime absolute.

Categoriile de antonime și sinonime stabilite sînt clar și sugestiv prezentate în două scheme. Acestea nu pot fi considerate însă tipare definitive deoarece, după cum însuși autorul recunoaște, între diferitele grupe stabilite nu există o linie de demarcație fixă, ci o permanentă tranziție și combinare.

Încercarea de elucidare a unor probleme alt de dificile, cum e clasificarea materialului logat și variat al antonimelor și sinonimelor, este o contribuție meritorie.

Abordînd problema mult controversată a limitelor între omonimie și polisemie, O. Ducháček susține necesitatea de a se îmbina punctul de vedere diacronic cu cel sincron, prevalarea unuia sau altuia variînd de la caz la caz.

În ceea ce privește felul înrudirii semantice, autorul distinge trei categorii de unități lexicale, identice prin forma lor: 1. omonime etimologice, 2. omonime semantice, 3. cuvinte polisemantice. Criteriul de delimitare a omonimelor semantice de cuvintele polisemantice este numai cel semantic: pierderea verigii de legătură din lanțul evoluției semantice a sensurilor unui cuvînt. Acestuia, unii lingviști îi adaugă și criteriul gramatical, după care se nasc omonime prin diferențierea pur flexionară, morfologică a sensurilor diferite ale unui cuvînt polisemantic. În lingvistica românească, acest punct de vedere este exprimat în lucrările lui I. Iordan și Al. Graur și este tratat, printre alții, de Mioara Avram în *Mijloace morfologice de diferențiere lexică în limba română* (SCL, IX, 1958, p. 315—333) și de Paula Diaconescu în *Omonimia și polisemia* (PLG, I, 1959, p. 133—151).

Omonimele sînt studiate într-un mod analitic, probleme leoretice, de felul celor discutate de Eric Buyssens (*Linguistique historique. Homonymie—Stylistique—Sémantique—Changement phonétique*, Presses Universitaires de Bruxelles, Presses Universitaires de France, 1965), nefiind în atenția autorului.

După ce s-au cercetat aspecte referitoare la elementele noționale ale conținutului semantic al cuvintelor, în capitolul *Affectivité* (p. 83—88) se analizează cealaltă latură, afectivă, care uneori ajunge dominantă.

Partea a doua a cărții studiază schimbările de sens. Problema aceasta preocupă de mai multă vreme pe lingviști, fenomenul fiind urmărit din diverse puncte de vedere.

Clasificarea schimbărilor de sens pe baza cauzelor care le-au provocat a fost propusă de A. Meillet, încă în 1905. El deosebea cauze lingvistice, istorice și sociale. Mai tirziu, M. Sperber adaugă și cauze psihice. O. Ducháček recunoaște existența tuturor acestor cauze, cu deosebirea că le îmbină pe cele istorice cu cele sociale, denumindu-le externe. Noutatea clasificării propusă de autor constă nu în criteriul ales, ci în gruparea diferitelor fenomene în funcție de acest criteriu.

Prin cauze lingvistice sînt explicate fenomene ca: atracția lexicală, etimologia populară, contaminarea, sciziunea cuvîntului etc.

Schimbările ocazionate de factori psihici sînt împărțite în două grupe: schimbări datorate coexistenței lucrurilor și ideilor — alunecarea sensului (metonimia și iradiația), simbolul, concretizarea, abstractizarea, extensiunea, restricția, elipsa, transpunerea sensului pe baza asemănării (metafora) — și schimbări datorate sentimentelor — maniera de a insista și hiperbola, slăbirea, ameliorarea, degradarea, fenomenul tabu, precum și eufemismele, disefemismele și ironia.

În legătură cu factorii externi se studiază raportul dintre istoria poporului și evoluția lexicului, schimbarea conținutului semantic al unor cuvinte ca urmare a modificării obiectelor denumite (substituirea semnificatului), căile folosite pentru denumirea noilor noțiuni, degradarea și ameliorarea sensului, iar în final, trecerea cuvintelor din limbajele speciale în limba comună și invers. Aici, ca și în lucrările lui Meillet, Vendryes, Bally sau Ullmann, se manifestă clar

ideea că limba trebuie studiată în legătură cu societatea, cu viața materială și spirituală a poporului.

Schimbările de sens sînt tratate în subcapitole separate, de proporții diferite. De cele mai multe ori se discută probleme referitoare la definirea fenomenului, împrejurările care favorizează apariția, mijloacele prin care se realizează și, adesea, lexicalizarea cuvintelor nou create.

Apreciem definiția clară ce se dă fiecărui fenomen, adesea prin compararea cu altele asemănătoare (atracția lexicală — etimologia populară) sau opoziționale (concretizarea — abstractizarea), bogăția materialului exemplificator și, în mod special, ordonarea, sistematizarea, cercetarea pînă în amănunt a acestui material.

Considerăm însă că este foarte greu să se încadreze un fenomen într-o parte sau alta, deoarece spre realizarea fiecăruia și chiar a cazurilor particulare concură mai multe cauze, adesea de tipuri diferite.

Ultimul capitol, *Conversion et transposition* (p. 200—206), studiază partea funcțională sau sensul gramatical al cuvîntului.

Prin *Précis de sémantique française*, O. Ducháček se situează în rîndurile lingviștilor care au îmbrățișat teoria modernă a semanticii a cărei teză principală este recunoașterea caracterului structural al vocabularului. Studiarea se face pe căi tradiționale, fără a se aborda metodele noi, structuraliste, cum ar fi metoda distribuțională, opozițiile semantice, procedee statistice etc.

Aparatul bibliografic al cărții este foarte bogat. Lucrările consultate sînt date în notele din josul paginii, după capitole și la sfîrșitul cărții.

Modul elocvent de tratare a problemelor ni-l înfățișează nu numai pe lingvistul, ci și pe profesorul O. Ducháček, dornic de a face expunerea clară și sistematică.

Noiembrie 1968

Elena Comșulea

Institutul de lingvistică și istorie literară,
Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21

GEORGES MOUNIN, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, Paris, 1967, 225 p.

Apărută la Paris în 1967, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle* a lui G. Mounin vine să lărgescă considerabil aria preocupărilor acestui lingvist, ale cărui lucrări din ultimii ani au fost dedicate de preferință teoriei și tehnicii traducerilor (*Les problèmes théoriques de la traduction*, N.R.F., 1963, *La machine à traduire*, La Haye, Mouton, 1964, *Teoria e storia della traduzione*, Turin, Einaudi, 1965). Prezenta istorie își revendică locul printre lucrările similare apărute pînă în prezent, și în acest sens ne gîdim în primul rînd la istorii ca *Pravci u lingvistici* de Milka Ivič, *Panorama di storia della linguistica* de C. Tagliavini, *Scurtă istorie a lingvisticii* de Al. Graur și L. Wald etc. și mai puțin la lucrări care abordează o tematică restrînsă, specială, ca *Les grands courants de la linguistique moderne* de M. Leroy, *Linguistica romanică. Evoluție — curenți — metode* de Iorgu Iordan sau *Les nouvelles tendances de la linguistique* de B. Malmberg. Concepută, cum o mărturisește însuși autorul, ca „un hand-book et même un text-book”, cartea urmărește, în mod firesc, dezvoltarea materialului pe linia principiilor proprii destul de larg prezentate și argumentate în introducere.

Sintetizînd, pe baza lucrărilor consultate (o parte au fost menționate și de noi mai sus), unele caracteristici general valabile pentru acest gen de lucrări, G. Mounin observă că cele mai multe dintre istoriile lingvisticii „ne sont pas pleinement satisfaisantes pour le lecteur d'aujourd'hui” (p. 4). De ce? Pentru că ele nu reușesc să întrunească cerințele unei istorii adevărate, aceea de a fi „l'histoire de la transmission des idées et des théories linguistiques, des principes

et des méthodes ; c'est-à-dire une histoire des sources, des influences, de généalogies intellectuelles" (p. 5), dar, mai mult, ea trebuie să devină „une histoire causale plus complète et plus profonde, bien que cette ambition comporte à son tour des risques" (p. 6). Recunoscînd indiscutabilele merite ale lucrărilor citate, G. Mounin remarcă totuși incapacitatea acestora de a satisface cerințele din zilele noastre ale unei cercetări minuțioase, aprofundate.

Fără a avea, la rîndul lui, pretențiile unei asemenea istorii (deși titlul ar obliga la asta), conștient fiind de greutatea și riscurile pe care și le-ar asuma, autorul își propune ca această istorie să fie „la première ébauche de ce qu'on sait en ce moment, puis de la manière dont on voit aujourd'hui ce qu'on sait ; mais aussi l'ébauche de ce qu'on aimerait savoir et qu'une meilleure étude des documents pourrait nous apporter" (p. 15) și, deci, conchide G. Mounin, să fie un apel la aprofundarea acestei discipline care este lingvistica și istoria ei. Apelul e urmat de exemplul propriu în capitolele imediate următoare, capitole care însușează date, foarte multe date, comentarii și note bibliografice, parcurgînd perioadele istoriei din Antichitate (egipteni, sumerieni și akadieni, chinezi, indieni, fenicieni, evrei, greci, latini), evul mediu și pînă în secolul al XX-lea.

O expunere istorică exhaustivă care să cuprindă în mod ideal gama complexă a problematicei pe care o ridică o istorie a lingvisticii, ținînd seama și de multitudinea concepțiilor de lucru posibile, este de bună seamă un lucru foarte necesar, dar totodată și foarte greu de realizat. Greutatea incontestabilă a unei asemenea întreprinderi explică și preocupările lingviștilor de a cuprinde în scris doar anumite perioade, tendințe sau curente ale lingvisticii (M. Leroy, *op. cit.*, B. Malmberg, *op. cit.*) sau, atunci cînd sfera era mult lărgită, apare grija deosebită de a marca caracterul lucrării prin titulatură (Al. Graur, L. Wald, *op. cit.*, etc.).

Cartea lui G. Mounin însă, spuneam și mai înainte, adoptă un titlu mult prea larg. Fidel punctului său de vedere asupra valorii și rolului unor asemenea întreprinderi, G. Mounin concepe o tratare pe măsura principiilor expuse cu privire la o veritabilă „istorie" și nu pe măsura unei „schite" (vezi p. 15). El reușește doar în parte, și aceasta, în ceea ce privește Antichitatea, la rîndul ei cu unele inegalități în abordarea problemelor (vezi situația lexicografiei la sumerieni, akadieni și chinezi).

Interesul deosebit pentru Antichitate își poate afla motivări multiple. Înainte de toate, ele trebuie căutate în însăși concepția autorului despre ceea ce trebuie să fie o istorie a lingvisticii. Așa cum arătam anterior, G. Mounin concepe această istorie ca pe o istorie a surselor, a influențelor, a filiațiilor de idei, elemente pe care se străduiește să le surprindă de la început. În alt sens, Antichitatea, deși discutată în numeroase lucrări de specialitate, nu se bucură, totuși, de o profunzime de tratare similară (vezi lucrările citate anterior), acestea acordînd un spațiu mult mai larg evului mediu, și mai ales secolelor al XIX-lea și al XX-lea, ceea ce G. Mounin a făcut în proporții mai reduse. Cu titlu informativ, din cele 221 de pagini, incluzînd și notele bibliografice, primele 103 cuprind introducerea și Antichitatea, iar restul de 118 evul mediu, timpurile moderne, secolul al XIX-lea și capitolul *Spre lingvistica secolului al XX-lea* (pînă la Whitney), ultimul avînd în realitate aspectul unei introduceri în lingvistica acestui secol, și nicidecum al unei „istorii".

Servindu-se în mod ingenios de titulatura subcapitolelor și a paragrafelor acestora, G. Mounin punctează în timp, pe parcursul cărții, apariția fiecărui element sau stadiu nou în lingvistică (analiza lingvistică a hierogrifelor, reflecțiile asupra limbii la egipteni, nașterea lexicografiei la sumerieni, akadieni, inventarea alfabetului la fenicieni etc.).

Istoria apariției și dezvoltarea grafiei, respectiv a alfabetului, ocupă un loc prim în discutarea lumii antice, fie că este vorba de egipteni, chinezi sau fenicieni, cu atît mai mult cu cît însuși G. Mounin subșcrie păreri exprimate de A. Meillet cum că oamenii care au inventat și perfecționat scrisul au fost cei mai mari lingviști și ei sînt cei care au creat lingvistica (vezi p. 36). Observația vine să consolideze suportul unei păreri, mai mult dedusă

din text decît exprimată direct, și anume că preocupările de limbă au avut încă din Antichitate un caracter științific. Ideea se întregește treptat, urmărind insistența cu care G. Mounin se oprește în paragrafe speciale asupra preocupărilor teoretice, a reflecțiilor și speculațiilor lingvistice, chiar și atunci cînd unele explicații ne conduc mai mult spre mitologie decît propriu-zis spre știință (vezi p. 47, 49, 57, 61 și titluri ca: *La réflexion sur le langage* (la egipteni), *Naissance d'une lexicographie* (la sumerieni și akadieni), *Spéculations linguistiques* (la chinezi) sau *Théories linguistiques* (la romani) etc.).

Cercetarea vizează nu numai pe indieni, chinezi, greci sau latini (majoritatea istoricilor se mărginesc la aceștia), ci și pe sumerieni, akadieni sau fenicieni. Despre aceștia din urmă, G. Mounin menționează că nu s-au bucurat de atenția cuvenită din partea istoriilor lingvisticii (observație justă de altfel), rămînînd doar în atenția istoriilor scrisului, ceea ce constituie o nedreptate.

Paralel cu urmărirea minuțioasă a împrumuturilor, modificărilor și adaptărilor suferite de alfabet de-a lungul timpului de la o structură de limbă la alta (vezi p. 45, 58 etc.) G. Mounin, asemenea altor istorici, înregistrează (cu ceva mai multă fidelitate însă) preocupările de ordin lingvistic ale antichității.

Este vădit interesul și plăcerea cu care s-a lucrat la acest capitol nu numai de expunerea lărgită, ci și de permanenta grijă de a investiga tot ceea ce oferă izvoarele bibliografice. De altfel, bogăția acestei informații (p. 98—102), dublată de valoarea comentariului și de maniera aparte de structurare, plasează acest capitol printre cele mai cuprinzătoare referitoare la lumea antică.

Nemulțumit fiind de modul în care sînt concepute istoriile și lucrările de lingvistică existente, G. Mounin le folosește totuși, și destul de des chiar, fie pentru a culege o informație necesară unui comentariu mai amplu (vezi originea limbajului, p. 19 ș.u.), fie pentru a împărtăși sau nu o opinie aflată în discuție (vezi p. 36, 124 etc.). De cele mai multe ori, divergențele se manifestă în legătură cu „atenția” acordată de istorici unuia sau altuia dintre lingviști, atenție calculată și cîntărită frecvent prin numărul rîndurilor și paginilor destinate lor (vezi, de pildă, despre Giambattista Vico, p. 133—135).

O dată cu evul mediu, materialul devine mult mai bogat și deci, implicit, mult mai dificil de cuprins în totalitatea lui. În genere, G. Mounin tinde să țină o permanentă legătură între planul realității social-culturale și cel al lingvisticii, legătură cauzală absolut necesară pentru explicarea și înțelegerea fenomenelor de limbă. De pildă, impulsul imprimat dezvoltării scrisului în diverse țări trebuie legat de necesitatea traducerii *Bibliei* prin extinderea creștinismului. De asemenea, întîrzierea apariției unor gramatici consacrate limbilor europene se știe că s-a datorat disprețului clericilor pentru aceste limbi, latina fiind singura limbă care se bucura de toate drepturile în multe țări ale Europei (vezi p. 103, 107 ș.u.). Situația se modifică radical începînd cu secolele al XV-lea și al XVI-lea, deci o dată cu apariția umanismului și Renașterii. Momentul este deosebit de bine surprins și amplu comentat în subcapitolul *Umanismul și Renașterea* (p. 116—124).

G. Mounin încearcă tot mai vizibil să secondeze simpla expunere enumerativă cu o sintetizare și jalonare a direcțiilor și problemelor aflate în atenția lingviștilor, urmărindu-le soarta în timp (de exemplu, probleme de fonetică, p. 124—127, relația limbă—gîndire, p. 132 etc.). Încercarea se înscrie în efortul general al autorului de a urmări cît mai fidel originea și filiația ideilor.

G. Mounin arată, de pildă, că un veritabil embrion al comparatismului întîlnim la Catinus, care a răspîndit în Europa ideea înrudirii limbilor semitice, cunoscută de arabi și de evrei. La fel, în lucrările lui A. de Piza, care compară siriana cu basca. În aceeași direcție, Bonaventure de Smet (Vulcanius) cercetează 22 de corespondențe între limbile germanice și persană, în timp ce, în 1599, Joseph Juste Scaliger, în lucrarea sa *Diatriba de Europæarum*

linguis, dă un clasament tipologic al limbilor, plecând de la formele cuvîntului *Dumnezeu*: de la *deus*, cele latine, de la *Gott*, cele germanice, de la *bog*, cele slave etc. (vezi p. 122—123).

De asemenea, cu două secole înainte de Ferdinand de Saussure întîlnim la Descartes, la Leibniz și mai ales la J. Locke ideea că un cuvînt nu este decît un semn al cărui sens este „perfect arbitrar” (p. 133). Aceeași concepție o vom reîntîlni, tot înainte de Ferdinand de Saussure, în secolul al XVIII-lea, la Condillac, care observa, la rîndul lui, că semnele limbii „n’ont qu’un rapport arbitraire avec nos idées” (p. 149).

În capitolul dedicat secolului al XIX-lea, marcat de generația comparatiștilor și de cea a neogramaticienilor, vom găsi, în comentarii largi, figurile cele mai reprezentative ale cercetării lingvistice din acest timp (de exemplu, R. Rask, Fr. Bopp, G. Humboldt, A. Schleicher, K. Brugmann, H. Osthoff etc.), întîlnite, de altfel, și în cuprinsul lucrărilor cu caracter asemănător amintite la început. Alături de aceștia, la G. Mounin apar și nume mai puțin cunoscute, ca Zeuss, Raynouard sau J. H. Bredsdorff, cu merite incontestabile în studiul comparatist al limbilor (vezi p. 180—183, 185) și neamîntîți de alți istorici. Dar printre comparațiști la Mounin nu apare A. H. Vostokov, cunoscut filolog, cu lucrări valoroase în paleografia veche rusă și veche slavă (vezi Al. Graur, L. Wald, *op. cit.*, p. 39).

Originalitatea tratării și grupării materialului faptic nu se dezmințe nici în această parte a lucrării. Menținînd semnificația titlaturii, G. Mounin evidențiază cu regularitate noul și esențialul, fie că este vorba de activitatea unui singur lingvist (de exemplu, *Franz Bopp — Le fondateur de la grammaire comparée*, p. 170), fie că se referă la o întreagă perioadă (de exemplu, *Phonétique et sanskrit*, p. 153, *Une époque comparatiste pure*, p. 177, *Vers la phonologie*, p. 201 etc.).

Ceea ce ni se pare interesant de semnalat este insistența cu care G. Mounin apropie concepțiile de ordin lingvistic de climatul epocii, demonstrîndu-ne că anumite fapte își găsesc explicația numai aici. Vorbînd despre dezvoltarea gramaticii comparate în Germania, arată că prin exaltarea ideii de trecut național, în virtutea romantismului filozofic german, s-a ajuns ca, în 1823, Klaproth să impună termenul de limbi *indo-germanice* pentru limbi *indo-europene*. Ideea acestei influențe o găsim vag formulată și la M. Leroy (*op. cit.*, p. 21), fără explicații mai largi și numai sub forma unei note cu caracter general.

Această a doua parte a istoriei, pe lîngă un volum bibliografic mai redus față de prima, nu se ridică în ansamblul ei la nivelul primei părți, ca importanță și cantitate a materialului. Capitolul al IV-lea, tratînd lingvistica secolului al XIX-lea, nu atinge nivelul capitolului identic din cartea lui B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*. Aici, multe din temele luate în discuție sînt aduse pînă la zi cu comentariul, oferînd păreri și soluțiile celor care s-au ocupat de problema respectivă (B. Malmberg, *op. cit.*, p. 9—51), element deosebit de important tocmai pentru înțelegerea continuității marilor idei.

În acest context, capitolul consacrat Antichității din *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle* de G. Mounin rămîne partea cea mai solidă a cărții și cea mai în măsură s-o onoreze printre celelalte studii de istorie a lingvisticii.

Octombrie 1968

Doina Negomireanu

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

THEODOR HRISTEA, *Probleme de etimologie*. Studii, articole, note, București, Editura științifică, 1968, 382, p.

Volumul se împarte în șase capitole: *Etimologie internă, Împrumutul lexical, Calcul lingvistic, Etimologie populară, Hipercorectitudinea, Alte contribuții etimologice*. În *Introducere* autorul argumentează importanța studiilor de etimologie și necesitatea — sau, chiar mai mult,

obligativitatea — folosirii etimologiei în oricare lucrare de lingvistică din oricare ramură. Conștient „... că în etimologia română mai este încă mult de realizat” (p. 9), autorul lucrării pe care o discutăm îmbină partea teoretică cu cea practică: „preocuparea noastră a fost de fiecare dată să ne întemeiem afirmațiile și concluziile pe fapte” (p. 10).

Autorul reia unele probleme pe care le-a discutat în articolele publicate în revistele de specialitate din anii trecuți. În capitolul întâi, subcapitolul *Chestiuni de metodă și de principii*, autorul arată că mijloacele interne de îmbogățire a vocabularului au fost „neglijate” (p. 21). În favoarea studiilor referitoare la împrumuturile lexicale, afirmație pe care o considerăm justă. Întreg volumul este un argument de prim ordin pentru ideea revizuirii imediate a etimologiilor greșite din dicționarele noastre. Mergând pe această linie, autorul combate teoriile care încearcă să susțină că limba română pierde din forța de derivare. Theodor Hristea exemplifică și dovedește că numărul sufixelor neologice este în continuă creștere și că cele vechi sînt și acum productive. Pentru a convinge analizează productivitatea sufixelor (*i*)cid; -istică, -itudinea, -ol, -log, -man, -onal, -libil. De asemenea sînt menționate sufixele neologice -em, -icol, -in, -(l)on, -oid, -(i)vor. Este discutată și etimologia cuvintelor *absconsitate*, *albol*, *compozițional*, *aluniu*, *cubanez*, *eminescolog*, *fieică*, *corectitudine*, *procesoman* etc. În același mare capitol putem urmări păreri privitoare la formarea numelor de arbori și arbuști fructiferi în limba română: *prună*—*prun*, *alună*—*alun*, *nucă*—*nuc*, *castană*—*castan*, *fragă*—*frag* etc. Concluziile de la finele subcapitolului sintetizează păreri autorului din care reținem că „... pentru a exprima ideea de *pom* în opoziție cu cea de *fruct*, româna a mers pe un drum propriu impus de sistemul ei morfologic” (p. 99).

Capitolul al doilea, intitulat *Împrumutul lexical*, discută etimologia controversată a unor neologisme de origine latino-romanică, germanică, rusească și totodată încearcă să corecteze unele etimologii greșite, analizînd și unele împrumuturi recente, care, așa cum afirmă autorul, trebuie să figureze în lucrările lexicografice care vor apărea. În același capitol se abordează problema etimologiei multiple, despre care Th. Hristea afirmă că „este o realitate” (p. 106), în discuție fiind pusă și influența franceză în limba română. Concluzia la care se ajunge este că în CADE și DLRM se exagerează influența franceză, combătîndu-se statisticile făcute de prof. D. Macrea pe baza etimologiilor date de aceleași dicționare. Subcapitolul *Împrumuturi recente în limba română* este însoțit de un bogat material lexical care ilustrează partea teoretică a întregului capitol. Neologismele puse în discuție sînt împrumuturi recente: *adevănție*, *agrobiologie*, *cavalcă*, *constela*, *elevat*, *istorism*, *microraior*, *radio-televizat*, *viziona*, *șpicher* etc. Problema împrumutului lexical a fost mult discutată în lingvistica noastră; cu toate acestea contribuțiile aduse de Th. Hristea privitoare la împrumuturile recente și influența franceză în limba română corectează unele din erorile perpetuate în lexicografia română. În discutarea împrumutului, autorul putea să folosească pentru elucidarea problemei articolul profesorului I. Pătruț, *Împrumuturi prin filieră* (CL, X, 1965, 2), articol care rezolvă mult prelungita controversă.

Capitolul *Calcul lingvistic* ocupă spațiul cel mai întins în volum. Autorul se opune clasificării făcute de Angela Vasiliu în lucrarea *Introducere în lingvistică*, întocmită de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur, ed. a II-a, București, 1965, p. 134—135 (*calc lexical*, *semicalcul*, *calc semantic*), și clasificării făcute de N. A. Ursu în *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 118—119 (*calc integral*, *calc parțial* sau *semicalcul*, *calc semantic*). După prelucrarea unui material inedit, autorul propune următoarele tipuri: *calc lexical*, împărțit în *calc semantic* și de *structură*; *calc gramatical*, împărțit în *calc morfologic* și *sintactic*; *calc frazeologic*; *calc lexico-frazeologic* (un tip combinat). Fiecare tip de calc este ilustrat prin numeroase exemple. Tipul de calc lexical se împarte în *calc semantic* și de *structură*. Un calc semantic „constă în atribuirea unui sens nou unui cuvînt existent deja într-o limbă, după modelul corespondentului său dintr-o altă limbă care este întotdeauna un cuvînt poli-semantic” (p. 152). Calcul lexical de *structură* sau de *formă internă* se împarte la rîndul lui

În calc *total* și calc *parțial*. „Cînd se împrumută exclusiv forma internă a unui cuvînt străin, iar complexul lui sonor este în întregime înlocuit sau tradus printr-unul indigen, calcul de structură este total. Dacă dimpotrivă în procesul calchierii este tradusă uneori o parte a cuvîntului străin (de exemplu lena unui derivat sau un afix), iar cealaltă parte este împrumutată, calcul este parțial” (p. 159). În continuare se dă o clasificare a tipului de calc de structură la cuvintele derivate (în afară de total și parțial), clasificare „care ține seama de natura afixelor cu care sînt formate derivatele românești și modelele pe care acestea le imită” (p. 163), în : calcuri după derivate cu sufixe, ca, de exemplu : *ședință*, *crucișător* ; calcuri după derivate cu prefixe, de exemplu : *sublocotenent*, *coraport* ; calcuri după derivate parasintetice : *deznodămînt*, *consimțămînt*. Al doilea tip de calc, *calcul gramatical*, este rar în comparație cu cel lexical, și argumentul adus de autor este justificat : „... structura gramatică se caracterizează prin stabilitate și rezistență la influențe străine” (p. 171). Forma reflexivă a unor verbe românești ca *a se jura*, *a se gîndi* (după model slav), cum afirmă autorul, constituie un exemplu de calc gramatical morfologic. Calcurile frazeologice sînt grupate după numărul termenilor cu conținut lexical în : unități frazeologice cu doi termeni : *a pune în scenă* ; unități frazeologice cu trei termeni : *a face act de prezență* ; unități frazeologice cu patru termeni : *organ central al puterii de stat*. Calcul lexico-frazeologic este „un calc combinat” (p. 185), stabilirea categoriei lui constituind o contribuție personală a autorului, în încercarea de a grupa mai just calcurile din limba română. Prin clasificarea făcută, pe care o considerăm mai completă decît a autorilor mai sus citați, Th. Hristea încearcă să ordoneze materialul. Autorul a reușit să dea o clasificare care, după părerea noastră, reia pe un plan mai larg cu un material mai bogat ar putea constitui o contribuție de un real folos în lingvistica generală.

Al patrulea capitol se intitulează *Etimologii populare*. „Primul criteriu după care se face clasificarea privește originea termenilor care vin în contact cînd se produce etimologia populară” (p. 208). Pentru a putea într-adevăr să dea o clasificare, Th. Hristea vorbește de un element *indus* și de un element *inductor*. „În mod convențional vom numi termenul atins de etimologia populară *element indus*, iar pe cel care o provoacă *element inductor*” (p. 206). Ca origine, cele două elemente pot fi cu etimologii complet diferite sau cu etimologii înrudite genealogice. Raportul de ordin formal și semantic între elementul *indus* și *inductor* constituie al doilea criteriu de clasificare a etimologiilor populare. După clasificare, prin criteriile propuse, folosindu-se de cele două elemente, *indus* și *inductor*, pune în discuție etimologia populară care atinge forma cuvîntului (*soră de calitate* în loc de *soră de caritate*), etimologia populară care atinge sensul cuvîntului (*babalc* < tc. *babalik*, cu titlu de respect, ‘tată vitreg’ azi fiind asociat cu *babă* nu mai este folosit cu sensul de bătrîn), etimologia care atinge forma și conținutul semantic al cuvîntului (*cărdășie*, care a început să se scrie *ctrdășie*, sub influența lui *ctrd*, iar sensul cuvîntului devenind cel de „gașcă, clică”). O grupare aparte o formează etimologia *latentă*, „care va fi înțeleasă ca o falsă asociație etimologică ce nu atinge nici forma și nici sensul elementului indus” (p. 231). Un caz aparte de etimologie populară latentă îl constituie cel al *omonimelor etimologice*. Autorul împrumută termenul de la Ch. Bally. Cele douăzeci de etimologii populare discutate sînt grupate în patru categorii distincte : etimologii populare asimilate de limba literară (*fereca*, *plrtu*) ; etimologii populare care au o mare frecvență în vorbire dar pe care limba literară nu le acceptă deocamdată (*fierăstrău*, *frecție*) ; etimologii populare care nu au nici o perspectivă de generalizare, deși se bucură de o răspîndire destul de mare în graiurile regionale sau în vorbirea oamenilor puțin instruiți (*renumerare*, *somnieră*) ; etimologii populare care au fost înregistrate rar și sînt fenomene accidentale (de tipul : *aerogant*, *telegrabnică*). Și în acest capitol se elucidează, în partea teoretică, unele probleme, dar avem rezerve față de unele exemple. Folosind *telegrabnică* în loc de *telegramă*, omul din popor a urmărit un efect comic, exemplul neputînd fi pus alături de celelalte cazuri : *aerogant*, *dispoziție* (= expoziție).

Justificat, autorul începe capitolul al cincilea cu probleme de terminologie, discuție impusă de faptul că același fenomen de limbă este numit diferit de specialiști : *hiperurbanism*,

falsă regresie, forme hipercorecte sau pronunșări hipercorecte. Hipercorectitudinea este definită la p. 236 ca „un tip special de abatere lingvistică datorită în ultimă analiză, efortului conștient al vorbitorului de a se conforma normelor limbii literare”. Nouă în acest capitol este discutarea hipercorectitudinii *latente*. Hipercorectitudinea este grupată în patru aspecte : grafică, fonetică, morfologică, sintactică. Este discutată doar hipercorectitudinea fonetică, pe care autorul o împarte în hipercorectitudine consonantică și hipercorectitudine vocalică (*benoclu* în loc de *binoclu*). Hipercorectitudinea consonantică este subîmpărțită în : pseudo-palatalizări (*piftea* pentru *chiftea*) și pseudodafricatizări (*schivnic* în loc de *schimnic*). Ar fi fost bine să se exemplifice și celelalte trei aspecte de hipercorectitudine ; aceasta ar fi fost linia de ansamblu a lucrării, trasată în introducere de autor.

Volumul se încheie cu *Alte contribuții etimologice*, în care sînt analizate diferite probleme de lingvistică (termeni argotici deveniți populari, forme de singular refăcute după plural, etimologia cuvintelor : *alamă f(i)erăstrău, rotund*).

Volumul este însoțit de un indice de autori și de un altul de cuvinte, care sînt ajutoare în consultarea lucrării. *Probleme de etimologie*, prin diversitatea problemelor legate de lexicul limbii române actuale pe care le discută, este o contribuție de valoare și o dovadă a importanței etimologiei ca ramură a științei limbii.

Noiembrie 1968

G. Vasiliu

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE PRIN SCHIMB CU PUBLICAȚIILE INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ ÎN ANII 1967—1968 *

A. CĂRȚI

- ALÓNSO, MARTÍN, *Ciencia del lenguaje arte del estilo*. Madrid, 1966, XXXII + 1637 p.
- ANDREEV, N. D., *Statistiko-kombinatornye metody v teoretičeskom i prikladnom jazykovedenii*. Leningrad, 1967, 402 p.
- ARANY, A. LÁSZLÓ, *The Phonological System of a Hungarian Dialect*. Bloomington, 1967, 181 p.
- AUSTERLITZ, ROBERT, *Finnish Reader and Glossary*. Bloomington, 1966, XV + 294 p.
- BÄCKSTRÖM, LARS, Erik Lindegren. Stockholm, 1962, 201 p.
- BAHNER, WERNER, *Das Sprach- und Geschichtsbewusstsein in der rumänischen Literatur von 1780—1880*. Berlin, 1967, 150 p.
- BAL, WILLY, *Introduction aux études de linguistique romane avec considération spéciale de la linguistique française*. Paris, 1966, 273 p.
- BEDNARCZUK, LESZEK, *Polskie spójniki parataktyczne*. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1967, 122 p.
- Beiträge zur Indogermanistik und Keltologie*. Julius Pokorny zum 80. Geburtstag gewidmet. Innsbruck, 1967, 332 p.
- BOSSON, JAMES E., *Burial Reader*. Bloomington, 1962, IX + 249 p.
- BOURIN, ANDRÉ — JEAN ROUSSELOT, *Dictionnaire de la littérature française contemporaine*. Paris, 1966, 255 p.
- BUDENZ, JÓZSEF, *A Comparative Dictionary of the Finno-Ugric Elements in the Hungarian Vocabulary*. Bloomington, 1966, 6 + XVIII + 986 p.
- ÇABEJ, EQREM, *Das Albanische und seine Nachbarsprachen*. Sonderdruck „Die Sprache“, XIII. Band, 1. Heft, 1967, p. 39—81, Wien.
- CASTRÉN, M. ALEXANDER, *Grammatik der somojedischen Sprachen*. Bloomington, 1966, 608 p.
- CHEVALIER, JEAN-CLAUDE, etc., *Grammaire Larousse du français contemporain*. Paris, 1964, 494 p.
- CHOMSKY, NOAM, *Aspects of Theory of Syntax*. Cambridge, Massachusetts, 1965, X + 251 p.

* Lista de cărți și reviste a fost întocmită de V. Băjănică.

- CIORĂNESCU, ALEJANDRO, *Diccionario Etimológico Rumano*. Fasc. 1—7. La Laguna, 1958—1966, 1182 + XX p.
- IX. *Congreso internacional de linguística romanica*. Actas I—III. Lisboa, 1961, XXIX + 334p.; 393 p.; 265 p.
- COSERIU, EUGENIO, *L'arbitraire du signe*. Zur Spätgeschichte eines aristotelischen Begriffes. Sonderdruck: „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen“, 204. Band, 119. Jahrgang, 2. Heft, p. 81—112, Braunschweig, 1967.
- Idem, *Das Phänomen der Sprache und das Daseinsverständnis des heutigen Menschen*. Sonderdruck aus Heft 1—2/1967 der Pädagogischen Provinz. [f. 1., f. a.], 17 p.
- Idem, *Der Mensch und seine Sprache*. Sonderdruck: „Ursprung und Wesen des Menschen“. Tübingen, 1968, p. 67—79.
- Idem, *Lexikalische Solidaritäten*. Sonderdruck: „Poetica“, 1. Band, Heft 3, 1967, p. 293—303. München.
- Idem, *rum. anțărf*. Sonderdruck: „Serta Romanica“, p. 45—57, Tübingen, 1968.
- Idem, *Sincronía, diacronía y tipología*. Extras: „Actas del XI Congreso internacional de lingüística y filología románicas. Madrid, 1965“. Madrid, 1968, p. 269—283.
- DAHLSTEDT, KARL-HAMPUS, *Place Names, Linguistic Contact and Prehistory*. Extras: „Hunting and Fishing“, p. 135—158.
- Idem, *Svärighetee i svenskans uttal*. Särtryck ur „Modersmållärarnas Förenings Årsskrift“, 1966, p. 49—99, [f. 1].
- Idem, *Trois termes exprimant la parenté*. Étude ethno-sémantique des relations suédo-laponnes. Extrait: „Orbis“, XII, 1963, nr. 1, p. 241—248. Louvain.
- DEJNA, KAROL, *Atlas gwarowy województwa kieleckiego*. Zeszyt 5. Łódź, 1966, 14 p. + hărțile 561—680.
- DÉCSY, GYULA, *Yurak Chrestomathy*. Bloomington, 1966, XIV + 107 p.
- DEMESINOVA, H. CH., *Sopostavitel'naja grammatika russkogo i kazaxskogo jazykov*. Alma-Ata, 1966, 218 p.
- DOSTAL, WALTER, *Die Beduinen in Südarabien*. Eine ethnologische Studie zur Entwicklung der Kamelhirtenkultur in Arabien. Horn—Wien, 1967, 199 p. + 40 Abb.
- DUCHÁČEK, OTTO, *Précis de sémantique française*. Brno, 1967, 260 p.
- ECKMANN, JÁNOS, *Chagatay Manual*. Bloomington, 1966, XII + 340 p.
- ELMEVIK, LENNARDT, *Nordiska ord på äldre kåk- och kå(k)s- En etymologisk och ljudhistorisk undersökning*. Uppsala, 1967, 231 p.
- ERDELY, STEPHEN, *Methods and Principles of Hungarian Ethnomusicology*. Bloomington, 1965, VIII + 150 p.
- Exil-Literatur 1933—1945*. Frankfurt am Main, 1967, 352 p. + 40 fig.
- FISHMAN, JOSHUA A., *Hungarian Language Maintenance in the United States*. Bloomington, 1966, V + 58 p.
- FJERNEDAL, ASLAK, *Målet i Iveland*. [f. 1.], 1962, p. 478—534 p.
- FOULQUIÉ, PAUL, *Dictionnaire de la langue philosophique*. Paris, 1962, XV + 776 p.
- FRINGS, THEODOR, *Zur Grundlegung einer Geschichte der deutschen Sprache*. I. Halle (Saale), 1955, 139 p.
- FRISK, HJALMAR, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. Lieferung 1—18. Heidelberg, 1957—1968, 938 p.; 768 p.
- GÅRDING, EVA, *Internal Juncture in Swedish*. Lund, 1967, 189 p.
- GIEROW, CARL-OLOF, *All se Teater*. Stockholm, 1960, 137 p.
- Idem, *Documentation-evocation*. Le Climat littéraire et théâtral en France des années 1880 et • Mademoiselle Julie • de Strindberg. Stockholm, 1967, 234 p.
- GRANDA, GERMAN DE, *Sobre el estudio de las hablas „criollas“ en el área hispánica*. Bogota, 1968, 11 p.

- GREIMAS, A.-J., *Sémantique structurale recherche de méthode*. Paris, 1966, 262 p.
- GRIERA, A., *Atlas lingüístic de Catalunya*, Vol. VIII, 1964; mapa 1137—1276. Abadía de Sant Cugat del Vallés.
- GULJANOV, JA. G., *Grammatica taškentskogo govora. Čast' pervaja*. Taškent, 1968, 161 p.
- GULYA, JÁNOS, *Eastern Ostyak Chrestomathy*. Bloomington, 1966, VIII + 207 p.
- GUŢIA, IOAN, *Grammatica romeno moderna*. Roma, 1967, 344 p.
- HALLBERG, PETER, *Den fornisländska poesien*. Stockholm, 1962, 187 p.
- HAMMARSTRÖM, GÖRAN, *Linguistische Einheiten im Rahmen der modernen Sprachwissenschaft*. Berlin—Heidelberg—New York, 1966, VIII + 109 p.
- HANSEGÅRD, NILSERIK, *Recent Finnish Loanwords in Jukkosjärvi Lappish*, Uppsala, 1967, 269 p.
- HARMS, ROBERT T., *Finnish Structural Sketch*. Bloomington, 1964, VII + 105 p.
- HASSELBRINK, GUSTAV, *Alternative Analyses of the Phonemic System in Central South-Lappish*. Bloomington, 1965, V + 61 p.
- HERBERT, RAYMOND J. and NICHOLAS POPPE, *Kirghiz Manual*. Bloomington, 1963, VII + 152 p.
- HERCZEG, GIULIO, *Lo stile indiretto libero in italiano*. Firenze, 1963, 264 p.
- HÖRMANN, HANS, *Psychologie der Sprache*. Berlin—Heidelberg—New York, 1967, XI + 395 p.
- HOUSE, HOMER C. and SUSAN EMOLYN HARMAN, *Descriptive English Grammar*. Englewood Cliffs, 1950, X + 457 p.
- Istočniki i istoriografija slavjanskogo srednevekov'ja*. Moskva, 1967, 281 p.
- Istoriko-filologičeskie issledovanija*. Sbornik statej k semidesjatiptiletiju akademika H. I. Konrada. Moskva, 1967, 510 p.
- JAKOBSON, ROMAN, *Selected Writings I, IV*. 'S-Gravenhage, 1962, 1966; X + 678 p.; 751 p.
- Jazyki Jugo-Vostočnoj Azii*. Moskva, 1967, 374 p.
- KÁLMÁN, BÉLA, *Vogul Chrestomathy*. Bloomington, 1965, VIII + 139 p.
- KALNYN', L. E., *Tipologija evukovyh dialektnyh različij v nižnelužickom jazyke*. Moskva, 1967, 250 p.
- KARPLUKÓWNA, MARIA, *Język Jana Jurkowskiego (około 1580—1639)*. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1967, 93 p.
- KASATKIN, L. L., *Progressivnoe assimiljativnoe smjagčenie zadneneznyh soglasnyh v russkiz govorax*. Moskva, 1968, 135 p.
- Kazak tilinje grammatikasy. II. Sintaksis*. Almaty, 1967, 235 p.
- KERESZTES, KÁLMÁN, *Morphemic and Semantic Analysis of the Word Families: Finnish ETE- and Hungarian EL--"fare"*. Bloomington, 1964, XIV + 101 p.
- KLEMENSIEWICZ, ZENON, *Studia syntaktyczne*. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1967, 51 p.
- KLIMOV, G. A., *Fonema i morfema*. Moskva, 1967, 126 p.
- KONESKI, BLAŽE, *Makedonskiot jazik vo razvojt na slovenskite literaturni jazici*. Skopje, 1968, 35 p.
- KOPPELMANN, UDO, *Geometrisch bestimmte Warenbegriffe. Formbegriffe der deutschen Sprache im Wirtschaftsleben*. Bonn, 1967, VII + 133 p.
- KRADER, LAWRENCE, *Peoples of Central Asia*. Bloomington, 1966, XVI + 322 p. + 2 hárťi.
- KREUTZER, KÄTHE, *Der Typos Guardavalle (Schauinsland) in den romanischen Sprachen*. Tübingen, 1967, IX + 199 p.
- KRUEGER, JOHN R., *Mongolian Epigraphical Dictionary in Reverse Listing*. Bloomington, 1967, 69 p.
- Idem, *The Turkic Peoples*. Bloomington, 1963, VI + 440 p.
- KRUSZEWSKI, MIKOŁAJ, *Wybór pism*. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1967, XXV + 171 p.
- LAMPRECHT, ARNOŠT, *Vývoj fonologického systému českého jazyka*. Brno, 1966, 105 p.
- Langue et littérature*. Actes du VIIIe Congrès de la Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes. Paris, 1961, 448 + 21 p.

- Lapps and Norsemen in Olden Times*. Bergen, 1967, 168 p.
- LEHISTE, ILSE, *Consonant Quantity and Phonological Units in Estonian*. Bloomington, 1966, 73 p.
- Leksičeskaja sinonimija*. Sbornik statej. Moskva, 1967, 178 p.
- LIMET, HENRI, *L'anthroponymie sumérienne dans les documents de la 3e dynastie d'Ur*. Paris, 1968, 572 + 23 p.
- Lingvističeskie issledovanija po obščej i slavjanskoj tipologii*. Moskva, 1966, 268 p.
- Logičeskaja semantika i modal'naja logika*. Moskva, 1967, 276 p.
- LOMBARD, ALF, *Latinets öden i östér*. Lund, 1967, 20 p.
- LOTZ, JOHN, *The Uralic and Altaic Program of the American Council of Learned Societies (1959–1965)*. Bloomington, 1966, XII + 45 p.
- A Magyar Nyelv Története és Rendszere*. A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai (1966. augusztus 24–28.). Budapest, 1967, 589 p.
- A Magyar szókézszer finnugor elemei*. Etimológiai szótár. I. Budapest, 1967, 231 p.
- Makedonski tekstovi 10–20 vek*. Sostavile B. Konenski i O. Jašar-Nasteva. Skopje, 1966, 175 + 16 p.
- MALMBERG, BERTIL, *Les nouvelles tendances de la linguistique*. Paris, 1966, 339 p.
- Mały atlas gwar polskich*. Część I. Tom. IX, X. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1966, 1967; maryl 401–450, 451–500.
- Mały atlas gwar polskich*. Część II. Tom. IX. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1966; 11 + 12 + 153 p.
- MARCKWARDT, ALBERT H., *Linguistic and the Teaching of English*. Bloomington, 1966, 151 p.
- MARTINET, ANDRÉ, *Éléments de linguistique générale*. Paris, 1966, 223 p.
- MATSSON, RAGNAR, *Josef Kjellgren*. Stockholm, 1957, 113 p.
- Mélanges de Linguistique et de Philologie romanes offerts à Monseigneur Pierre Gardelle*. In: „Travaux de linguistique et de littérature”. IV, 1. Strasbourg, 1966, 527 p.
- MEŠCANINOV, I. I., *Ergativnaja konstrukcija v jazykaz različnyx tipov*. Leningrad, 1967, 247 p.
- MICIRKOV, KRSTE, *Naučen sobir posveten na 40-godišnjinata od smrtta Skopje, 24–25 juni 1966*. Skopje, 1966, 169 p.
- Miscellanea di studi dedicati a Emerico Várady*. Modena, 1966, 317 p. + 7 tav.
- Moldavsko-russkij slovar'*. Moskva, 1961, 777 p.
- MONCHU-ZADEN, DAVOUD, *Ta'ziya das persische Passionsspiel mit teilweiser Übersetzung der von Litten gesammelten Stücke*. Stockholm, 1967, 214 p.
- MORE, ST. THOMAS, *Utopia [1516]*. Oxford, 1966, 106 p.
- Morfologija i sintaksis sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva, 1968, 365 p.
- Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava, 1966, 895 p.
- NOSTRAND, HOWARD LEE etc., *Research on Language Teaching*. Washington, 1965, XXI + 373 p.
- Obraten rečnik na makedonskiot jazik*. Skopje, 1967, 12 + 387 p.
- Očerki po fonetike severnorusskich govorov*. Moskva, 1967, 271 p.
- OINAS, FELIX, J., *Estonian General Reader*. Bloomington, 1963, XI + 378 p.
- OLMSTED, D. L., *Korean Folklore Reader*. Bloomington, 1963, VII + 97 p.
- ORAS, ANTS, *Estonian Literary Reader*. Bloomington, 1963, XI + 387 p.
- PÁL, FÁBIÁN, *Az Akadémiai Helyesírás előzményei. Helyesírásunk alakítására irányuló tudatos törekvések 1772 és 1832 között*. Budapest, 1967, 255 p.
- PALÁDI-KOVÁCS, ATTILA, *Paraszti bortermelés néhány abaúji faluban*. Debrecen, 1967, 29 p.
- PAO, KUO-YI, *Studies on the Secret History of the Mongols*. Bloomington, 1965, VII + 163 p.
- PAŠOV, PETAR, *Bálgarskijat glagol*. I. Sofija, 1966, 249 p.
- PELLIEFF, GUNNAR, *Lag om gård i västgötalagarna*. Stockholm, 1967, 157 p.
- Phonologie der Gegenwart*. Vorträge und Diskussionen anlässlich der Internationalen Phonologietagung in Wien 30. VIII.–3. IX. 1966. Graz – Wien – Köln, 1967, 391 p.

- POPOV, A. A., *The Nganasan. The Material Culture of the Tavgi Samoyeds*. Bloomington, 1966, IX + 168 p.
- POPPE, NICHOLAS. *Bashkir Manual*. Bloomington, 1964, X + 181 p.
- Problemy jazykoznanija*. Doklady i soobščeniya sovyetskix učenyx na X Meždunarodnom kongresse lingvistov (Bucharest, 28. VIII—2. IX. 1967). Moskva, 1967, 285 p.
- Proceedings of the Eighth International Congress of Onomastic Sciences*. The Hague—Paris, 1966, LVI + 611 p.
- RADLOFF, V. V., *South-Siberian Oral Literature. Turkic Texts*. Vol. I. Bloomington, 1967, XVI + XXIV + 419 p.
- RANIERI, LUIGI, *Della ricerca toponomastica e del suo interesse per gli studi geografici*. Bari, 1953, 28 p.
- RAVILA, PAAVO, *Finnish Literary Reader with Notes*. Bloomington, 1965, IX + 185 p.
- Rečnik na makedonskiot jazik*. I—III. Skopje, 1961—1966, XII + 510 p.; 595 p.; 606 p.
- Recueil Max Niedermann*. Neuchatel, 1964, 312 p.
- RÉDEI KÁROLY, *Northern Ostyak Chrestomathy*. Bloomington, 1965, 6 + 132 p.
- REGULA, MORITZ, *Historische Grammatik des Französischen*. Heidelberg, 1966, 336 p.
- ŘEHÁČEK, LUBOŠ, *Semantika a syntax infinitivu v současném polském spisovném jazyce*. Praha, 1966, 197 p.
- REICHENKRON, GÜNTHER, *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen)*. Heidelberg, 1966, 226 p.
- REVZIN, I. I., *Metod modelirovanija i tipologija slavjanskix jazykov*. Moskva, 1967, 298 p.
- RIASANOVSKY, VALENTIN A., *Customary Law of the Nomadic Tribes of Siberia*. Bloomington, 1965, 151 p.
- Idem, *Fundamental Principles of Mongol Law*. Bloomington, 1965, XIII + 343 p.
- RØED, RAGNAR, *Zwei Studien über den prädikativen Instrumental im Russischen*. Oslo, 1966, 94 p.
- ROSTVIK, ALLAN, *Har och harg*. Uppsala, 1967, 175 + 15 p.
- RUBEL, PAULA G., *The Kalmyk Mongols. A Study in Continuity and Change*. Bloomington, 1967, XIV + 282 p.
- RUFEN, ROBERT A., *Mongols of the Twentieth Century*. Part I, II. Bloomington, 1964, XXII + 510 p.; XII + 167 p.
- SAUVAGEOT, AURÉLIEN, *Français écrit—français parlé*. Paris, 1962, 233 p.
- SCHABOWSKA, MARIA, *Rzeczowniki ilościowe w języku polskim*. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1967, 83 p.
- SCHALK, FRITZ, *Exempla romanischer Wortgeschichte*. Frankfurt am Main, 1966, XI + 366 p.
- SCHIFKO, PETER, *Subjonctif und Subjuntivo zum Gebrauch des Konjunktivs im Französischen und Spanischen*. Wien—Stuttgart, 1967, XIX + 217 p.
- SCHMID, HELMUT, *Studien über modale Ausdrücke der Notwendigkeit und ihrer Verneinungen*. Tübingen, 1966, 6 + 318 p.
- SEBEOK, THOMAS A. and FRANCES J. INGEMANN, *An Eastern Chenemis Manual*. Bloomington, 1961, VIII + 109 p.
- SHEVELOV GEORGE Y., *A Prehistory of Slavic The Historical Phonology of Common Slavic*. Heidelberg, 1964, XX + 662 p.
- SJÖBERG, ANDRÉE F., *Uzbek structural Grammar*. Bloomington, 1963, XII + 158 p.
- Slovník jazyka staroslověnskeho. Lexicon linguae palaeoslovenicae*, 10—17. Praha, 1965—1968, 513—853; 192 p.
- Słownik staropolski*, I—V. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1954—1967; 209—443 p.; 400 p.; 401—484 p.; 80 p., 321—382 p.; 160 p., 321—400 p.
- ŚMIECH, WITOLD, *Rozwój form czasu teraźniejszego czasownika w języku polskim*. Łódź, 1967, 208 p.
- SOKOLOV, A. N., *Teorija stilja*. Moskva, 1968, 220 p.

- Sovetskoe jazykoznanie za 50 let.* Moskva, 1967, 426 p.
- Sovetskoe slavjanovedenie. Literatura o zarubeznych slavjanskix stranax na ruskom jazyke 1918–1960.* Moskva, 1963, 401 p.
- Speech Transmission Laboratory Quarterly Progress and Status Report. October 15, 1967.* Stockholm, 1967, IX + 84 p.
- Språk, språkvård och kommunikation und medverkan av Sture Allén, Karl – Hampus Dahlstedt, Gunnar Fant, Konrad Marc – Wogau, Ulf Telemann.* Lund, 1967, 127 p.
- STEBLIN-KAMENCKIJ, M. I., *Očerni po diazroničeskoj fonologii skandinavskix jazykov.* Leningrad, 1966, 145 p.
- STEFENELLI, ARNULF, *Der Synonymenreichtum der allfranzösischen Dichtersprache.* Wien, 1967, 327 p.
- STIEBER, ZDZISŁAW, *Atlas języków kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich. Zeszyt III. Cz. I.* Wrocław–Warszawa–Kraków, 1966; 101–150 m.
- Idem, *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich. Zeszyt III. Cz. II.* Wrocław–Warszawa–Kraków, 1966, 216 p.
- Idem, *Problèmes fondamentaux de la linguistique slave.* Wrocław–Warszawa–Kraków, 1968, 25 p.
- SVENNING, J., *Jordanes und Scandia.* Stockholm, 1967, XVI + IV Tafeln + 260 p.
- TAGLIAVINI, CARLO, *Introduzione alla glottologia.* Vol. I–II. Bologna, 1966, XX + 581 p.; 494 p.
- TALIPOV, T., *Glasnye zvuki ujugurskogo i kazaxskogo jazykov.* Alma-Ata, 1968, 106 p.
- TAMÁS, LAJOS, *Etimologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen.* Budapest, 1966, 936 p.
- The First Volgk Grammar.* Text in Russian. Bloomington, 1967, 10 + 43 p.
- THEILE, WOLFGANG, René Ghil. *Eine Analyse seiner Dichtung und theoretischen Schriften.* Tübingen, 1965, 148 p.
- THOMSEN, VILHELM, *On the Influence of Germanic Languages on Finnic and Lappa Historical Linguistic Inquiry.* Bloomington, 1967, 8 + 188 p.
- TIETZE, ANDREAS, *Turkish Literary Reader.* Bloomington, 1963, VIII + 275 p.
- TJÄDER, BÖRJE, *Behandlingen av palatalt r i substantivens pluralformer under fornsvensk och nysvensk tid.* Uppsala, 1961, 173 p.
- TOMPA, JÓZSEF, *Ungarische Grammatik.* Budapest, 1968, 426 p.
- ULLMANN, STEPHEN, *Grundzüge der Semantik. Die Bedeutung in Sprachwissenschaftlicher Sicht.* Berlin, 1967, 347 p.
- Idem, *Language and Style.* Oxford, 1966, VIII + 270 p.
- USIKOVA, R. P., *Morfologija imeni suščestvitelnogo i glagola v sovremennom makedonskom literaturnom jazyke.* Skopje, 1967, 97 p.
- VEENKER, WOLFGANG, *Die Frage des finnougriichen Substrats in der russischen Sprachen.* Bloomington, 1967, XV + 329 p.
- Voprosy porozhdenija reči i obučenija jazyku.* Moskva, 1967, 149 p. + 8 fig.
- VUORELA, TOIVO, *The Finno-Ugric Peoples.* Bloomington, 1964, V + 392 p.
- Výslovnost spisovné češtiny.* I. Praha, 1967, 98 p.
- WARCHEŁ, STEFAN, *Gwary dawnej ziemi Słężyckiej.* Wrocław–Warszawa–Kraków, 1967, 189 p. + 2 hártyl.
- Webster's New World Dictionary of the American Language.* Cleveland and New York, 1964, XXXVI + 1722 p.
- Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache.* Herausg. von Ruth Klappenbach und Wolfgang Steinitz. 1–22. Lieferung. Berlin, 1961–1968, 1760 p.
- ZALIZNJAK, A. A., *Russkoe imennoe slovoizmenenie.* Moskva, 1967, 369 p.
- ZSILKA, JÁNOS, *The System of Hungarian Sentence Patterns.* Bloomington, 1967, VII + 167 p.

B. REVISTE

- Aarsberetning*, 1966–1967, Aarhus.
- Acme*, XIX (1966), III; XX (1967), I, II, III, Milano.
- Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XVII (1967), 1–4; XVIII (1968), 1–2, Budapest.
- Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XX (1967), 1–3; XXI (1968), 1–3, Budapest.
- Aevum*, XLI (1967), I–VI; XLII (1968), I–II, Milano.
- Annales de l'Institut français de Zagreb*, 18–19 (1966–1967), Zagreb.
- Annali dell'Istituto Orientale di Napoli. Sezione linguistica*, VII (1966), Napoli.
- Archiv für das Studium der neueren Sprachen*, 203 (1966–1967), 1–6, Braunschweig.
- Archiv orientální*, 35 (1967), 1–4; 36 (1968), 1–3, Praha.
- Archivum*, XV (1965); XVII (1967), Oviedo.
- Arkiv für nordisk filologi*, LXXIX (1964), 1–4, Lund.
- Balkan Studies*, 2 (1961), 1, 2; 3 (1962), 1, 2; 4 (1963), 1, 2; 5 (1964), 1, 2; 6 (1965), 1, 2; 7 (1966), 1, 2; 8 (1967), 1, Tessaioniki.
- Balkansko ezikoznanie*, XII (1967), Sofia.
- Beiträge zur Namenforschung. Neue Folge*, II (1967), 1–4; III (1968), 1, 2, 3, Heidelberg.
- Beiträge zur romanische Philologie*, VI (1967), 1, Berlin.
- Biologia culturale*, II (1967), 1–4; III (1968), 1, 2, Roma.
- Boletín de filología*, IX (1962), 58–60; X (1967), 61–63, Montevideo.
- Boletín de filología*, XVIII (1966; XIX (1967), Santiago de Chile.
- Bolletín dell'Atlante Linguistico Italiano*, 15–16 (1967), Torino.
- Bulletin de la Commission Royale de Toponymie et Dialectologie*, XXXIX (1965), Bruxelles.
- Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, LX (1965), 1, 2; LXI (1966), 1, 2; LXII (1968), 1, 2, Paris.
- Bulletin d'Information de Laboratoire d'Analyse Lexicologique*, I (1960); II (1960); III (1960); IV (1961); V (1961); VII (f.a.), Besançon.
- Bulletin des Jeunes Romanistes*, 14 (1966), Strasbourg.
- Bulletin of the School of Oriental and African Studies. University of London*, XXX (1967), 1–3 XXXI (1968), 1–3, London.
- Bulletin ůslavú ruského jazyka a literatury*, XI (1967), XII (1968), Praha.
- Byzantinoslavica*, XXVIII (1967), 1, 2; XXIX (1968), 1, Prague.
- Cahiers de lexicologie*, 1 (1959); 2 (1960); 3 (1962); 4 (1964); 5 (1964); Besançon.
- Canadian Slavic Studies*, I (1967), 1, Montreal.
- Časopis pro moderní filologii*, 50 (1968), 1–3, Praha.
- Československé rusistika*, XII (1968), 3, Praha.
- Commentationes Humanorum Litterarum*, 38, 39, 40 (1967); 41 (1968).
- Dania polyglotta*, 22 (1966), Copenhagen.
- Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, 41 (1967), 3, 4; 42 (1968), 1, 2, Stuttgart.
- Deutscher Sprachatlas. Philipps-Universität, Marburg/Lahn. Jahresbericht 1967*, Marburg.
- Deutschunterricht*, 20 (1967), 1–12; 21 (1968), 1–5, Berlin.
- Les dialectes belgo-romans*, XXIV (1967), 1, 2, Bruxelles.
- English Language Teaching*, XXII (1967–1968), 1–3; XXIII (1968), 1, Oxford.
- Études de Lettres*, 10 (1967), 1–4, Lausanne.
- Études germaniques*, 22 (1967), 1, Paris.
- Études romanes de Brno*, I (1965); II (1966); III (1967), Praha.
- Ezik i literatura*, XXII (1967), 1–6; XXIII (1968), 1, 2, Sofia.

- Filologia*, X (1964), Buenos Aires.
- Glossa*, I (1967), 1, 2; II (1968), 1, British Columbia (Canada).
- Godišnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, IX (1976); X (1967), Novi Sad.
- Harvard Journal of Asiatic Studies*, 27 (1967), Cambridge—Massachusetts.
- Indogermanische Forschungen*, 72 (1967), 1–2, Berlin.
- Inozemna filologija*, 9, 10 (1966); 11, 12 (1967), L'vov.
- Irodalomtörténeti közlemények*, LXXI (1967), 1–6; LXXII (1968), 1, Budapest.
- Izvestija Akademii Nauk SSSR. Serija literatury i jazyka*, XXVI (1967), 1–6; XXVII (1968), 1–4, Moskva.
- Jazykovedné štúdie*, IX (1966), Bratislava.
- Jazykovedný časopis*, XVIII (1967), 1, 2; XIX (1968), 1–2.
- Južnoslovenski filolog*, XXVII (1966–1967), 1–2, Beograd.
- Kratylos*, X (1965), 2; XI (1966), 1/2; XII (1967), 1, Wiesbaden.
- Kritica*, V (1967), 9–12; VI (1968), 1, 3, 4, Budapest.
- Kwartalnik Neofilologiczny*, XIV (1967), 1–4; XV (1968), 1–3, Warszawa.
- Language*, 42 (1966), 3 (p. 1), 4, 4 (supl.), Baltimore.
- Lebende Sprache*, XV (1967), 1, 2, Berlin.
- Lelopsis Slovenske Akademije Znanosti in Umelnosti*, XVII (1966), XVIII (1968), Ljubljana.
- Leuvense Bijdragen*, 56 (1967), 1–4, Leuven.
- Lietuvu TSR Mosku Akademija. Lietuvu kalbos ir literaturos institutas*, IX (1967), Vilnius.
- Lingua*, 18 (1967), 1–4; 19 (1967–1968), 1–4; 20 (1968), 1–3, 21 (1968), Amsterdam.
- Lingua e stile*, II (1967), 1–3; III (1968), nr. 1, Bologna.
- Lingua nostra*, XXVIII (1967), 1–4; XXIX (1968), 1, Firenze.
- Listy filologické, Svazek první*, 91 (1968), 1, Praha.
- Magyar Nyelv*, LXIII (1967), 1, 3, 4; LXII (1968), 1, Budapest.
- Magyar Nyelvjárások*, XIII (1967), Budapest.
- Magyar nyelvőr*, 92 (1968), 3, Budapest.
- A Magyar Tudományos Akadémia. Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, XXIV (1967), 1–4, Budapest.
- A Magyarország Nyelvtudomány Bibliográfiája*, I (1961); II (1962); III (1963); IV (1964), Budapest.
- Makedonski jazik*, XVII (1966), Skopje.
- Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki*, XXXI (1967); XXXII (1967), XXXIII (1968), Helsinki.
- Műveltség és Hagomány*, IX (1967), Budapest.
- Naše řeč*, 50 (1967), 1–5 Praha.
- Néprajz és Nyelvtudomány*, XI (1967). Szeged.
- Neuphilologische Mitteilungen*, LXVIII (1967) 1–4; LXIX (1968), 1–3, Helsinki.
- Niederdeutsche Mitteilungen*, 22 (1966), Lund-Kopenhagen.
- Nordisk Tidsskrift for Tale og Steme*, 27 (1967), 1, 3, Risskov.
- Novosti bibliografii, dokumentacii i terminologii*, VII (1967), 1–5, Moskva.
- Nyelvtudományi Közlemények*, LXIX (1967), 1, 2; LXX (1968), 1, Budapest.
- Onomastica*, VII (1961), 1–2; VIII (1963), 1–2; IX (1964), 1–2; X (1965), 1–2; XI (1966), 1–2; XII (1967), 1–2, Wrocław—Warszawa—Kraków.
- Orbis*, XVI (1967), 1, 2, Louvain.
- Oxford Slavonic Papers*, XIII (1967), Oxford.
- Paideia*, XXII (1967), 1–4, Brescia.
- Philologica Pragensia*, X (1967), 1–4; XI (1968), 1–3, Praga.
- Philological Quarterly*, XLVI (1967), 1, Iowa.

- PMLA. Publications of the Modern Language Association of America*, LXXXII (1967), 1–7; 83 (1968), 1–3, New York.
- Prague Studies in Mathematical Linguistics*, 2 (1967), Prague.
- Prilozi proučavađu jezika*, 1 (1965), 2 (1966), Novi Sad.
- Radovi. Razdio lingvističko-filološki* (4), 7 (1965–1968), Zadar.
- Referativnyi bjulleten bolgarskoj naučnoj literatury*, X (1967), 1, Sofia.
- Revista di Filologia Española*, XLVIII (1965), 1–4, Madrid.
- Revue de Linguistique Romane*, XXXI (1967), 121–122, Paris.
- Revue des Langues Romanes*, LXXXVII (1967), Montpellier.
- Revue hittite et asianique*, XXV (1967), 80, 81, Paris.
- Revue Internationale d'Onomastique*, 19 (1967), 1–4; 20 (1968), 1, 2, Paris.
- Ricerche Slavistiche*, XIII (1965), Roma.
- Rocznik Slawistyczny*, XXII (1962–63); XXIII (1964); XXIV (1965); XXV (1965); XXVI (1966); XXVII (1967); XXVIII (1967), Wrocław.
- Romance Philology*, XXI (1967), 1–4, Berkeley and Los Angeles.
- Romania*, LXXXVIII (1967), 1–4; LXXXIX (1968), 1–3, Paris.
- Romanische Forschungen*, 79 (1967), 1–4; 80 (1968), 1–3, Frankfurt am Main.
- Rozprawy komisji językowej*, XIII (1967), XIV (1968), Łódź.
- Sborník filozofickej fakulty University Komenskeho. Philologica*, XI–XII (1959–1960); XIII (1961); XIV (1962); XV (1963); XVI (1964); XVII (1965), Bratislava.
- Snornik prací filosofické fakulty brněnské University*, XVI (1967), 15, Brno.
- Slavia*, XXXVI (1967), 1–4; XXXVII (1968), 1, Praha.
- Slavica slovac*, 3 (1968), 2, Bratislava.
- Slavistična revija*, XV (1967), 1–2, Ljubljana.
- Slovenská reč*, 32 (1967), 1–6; 33 (1968), 1–3, 5, Bratislava.
- Slovo*, 17 (1967), Zagreb.
- Slovo a slovesnost*, XXVIII (1967), 1–4; XXIX (1968), 1, 2, Praga.
- Sprachpflege*, 16 (1967), 1–12; 17 (1968), 1–6, Leipzig.
- Studia Albanica*, IV (1967), 1, Tirana.
- Studia Linguistica*, XX (1966), I, II, Lund-Copenhagen.
- Studia Neophilologica*, XXXIX (1967), 1, 2; XL (1968), 1, Uppsala.
- Studia Orientalia editit Societas Orientalis Fennica*, XXXIV (1967), XXXVI (1967), XXXVIII (1967), Helsinki.
- Studime Filologjike*, XXI (IV) (1967), 3, 4, Tirana.
- Südost-Forschungen*, XXV (1966), München.
- Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja*, 68 (1967), Helsinki.
- Svenska Landsmål och Svenskt Folkliiv*, H. 281, H. 282 (1962); H. 283, H. 284 (1963); H. 285 (1964), Stockholm.
- Thesaurus*, XXII (1967), 1, 2, Bogotá.
- Travaux de Linguistique et de Littérature*, II (1964), 1, 2; III (1965), 1, 2, Strasbourg.
- Trudy Irkutskogo gosudarstvennogo universiteta*, Serija jazykoznanie, LIII (1967), 3, Irkutsk.
- Učēnye zapiski*, serija filologičeskix nauk, 72 (1968), 339, Leningrad.
- Vestnik Akademii Nauk SSSR*, 1967, 1–12; 1968, 1–5, Moskva.
- Vestnik Moskovskogo universiteta*, Serija X. Filologija, 1967, 1–6; 1968, 1–6, Moskva.
- Visnyk Kyjv'skogo Universytetu*, Serija filologiji, 8 (1966); 9 (1967), Kiiv.
- Voprosy jazykoznanija*, XVI (1967), 1–6; XVII (1968), 1–3, Moskva.
- Voprosy kultury reči*, 7 (1966); 8 (1967), Moskva.
- Voprosy literatury*, 1967, 1–12; 1968, 1–10, Moskva.
- Vox Romanica*, 25 (1966), 1–2; 26 (1967), 1, 2, Bern.

- Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität*, 16 (1967), 1–5; 17 (1968), 1, Jena.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität Berlin*, XVI (1967), 1–6; XVII (1968), 1, Berlin.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*, 16 (1967), 1–5, Leipzig.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock*, XVI (1967), 1–10, Rostock.
- Yediot bahaqirat eretz-Israel weatigoteha*, XXX (1967), 1–4, Jerusalem.
- Zagadnienia rodzów literackich*, X (1967–1968), 1, 2, Łódź.
- Zbornik matice srpske za književnost i jezik*, XV (1967), 1, 2, Novi Sad.
- Zbornik za filologiju i lingvistiku*, IX (1966); X (1967); XI (1968), Novi Sad.
- Zeitschrift für Balkanologie*, I (1963); II (1964); III (1965); IV (1966); V (1967), 1, 2, Wiesbaden.
- Zeitschrift für deutsche Philologie*, 86 (1967), 1–4; 87 (1968), 1–3, Berlin.
- Zeitschrift für deutsche Sprache*, 22 (1967), 1–3, Berlin.
- Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft*, 20 (1967), 1–4, Berlin.
- Zeitschrift für romanische Philologie*, 83 (1967), 1–6; 84 (1968), 1–2, Tübingen.
- Zeitschrift für slavische Philologie*, XXXIII (1967), 2, Heidelberg.
- Zeitschrift für Slawistik*, XII (1967), 1–5; XIII (1968), 1–4, Berlin.
- Zeitschrift für Volkskunde*, 63 (1967), 1, 2; 64 (1968), 1, Stuttgart.
- Zinātniskie raksti*, 80 (1966); 83 (1967), Riga.

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

,,Cercetări de lingvistică" Cluj nr.1/1969			
Pag.	rindul	In loc de	se va citi
26	24 de sus	bialo	dielo
63	16 de jos	fial	fial
E R A T A			

- Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität*, 16 (1967), 1–5; 17 (1968), 1, Jena.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität Berlin*, XVI (1967), 1–6; XVII (1968), 1, Berlin.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*, 16 (1967), 1–5, Leipzig.
- Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock*, XVI (1967), 1–10, Rostock.
- Yediot bahaqirat erez-Israel' weatigoteha*, XXX (1967), 1–4, Jerusalem.
- Zagadnienia rodzów literackich*, X (1967–1968), 1, 2, Łódź.
- Zbornik matice srpske za književnost i jezik*, XV (1967), 1, 2, Novi Sad.
- Zbornik za filologiju i lingvistiku*, IX (1966); X (1967); XI (1968), Novi Sad.
- Zeitschrift für Balkanologie*, I (1963); II (1964); III (1965); IV (1966); V (1967), 1, 2, Wiesbaden.
- Zeitschrift für deutsche Philologie*, 86 (1967), 1–4; 87 (1968), 1–3, Berlin.
- Zeitschrift für deutsche Sprache*, 22 (1967), 1–3, Berlin.
- Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft*, 20 (1967), 1–4, Berlin.
- Zeitschrift für romanische Philologie*, 83 (1967), 1–6; 84 (1968), 1–2, Tübingen.
- Zeitschrift für slavische Philologie*, XXXIII (1967), 2, Heidelberg.
- Zeitschrift für Slawistik*, XII (1967), 1–5; XIII (1968), 1–4, Berlin.
- Zeitschrift für Volkskunde*, 82 (1967), 1–2, Berlin.

Zinatr

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în luș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repelarea aceluiași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Citarea bibliografiei în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanșelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție, Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * **Palia de la Orăştie.** Ediție îngrijită, cu text, facsimile, indice, de Viorica Pamfil. 1968, 497 p., 60 lei.
- * * **Crestomație romanică,** vol. III. Secolele al XIX-lea și al XX-lea, partea I. Sub red. Iorgu Iordan. 1968, 1332 p. + 5 pl., 86 lei.
- * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia,** vol. I. Întocmit, sub conducerea lui B. Cazacu, de T. Teaha, I. Ionică și V. Rusu. 1967, XVI + 2 pl., 196 hărți, 156 lei.
- * * **Texte dialectale. Oltenia,** publicate sub red. B. Cazacu de un colectiv. 1967, 437 p., 20 lei.
- * * **Glosar dialectal. Oltenia.** Întocmit sub red. B. Cazacu de un colectiv. 1967, 131 p., 11 lei.
- * * **Probleme de lingvistică generală,** vol. V. Redactori responsabili: Al. Graur, I. Coteanu. 1967, 200 p., 8,25 lei.
- SORIN STATI, **Teorie și metodă în sintaxă,** 1967, 200 p., 14 lei.
- * * **Dicționarul limbii române (DLR),** serie nouă, fasc. 0, CXXXVI p., 10,50 lei; fasc. 1, M — Mandră¹, 81 p., 5,25 lei; fasc. 2, Mandră²—Mascăt¹, 80 p., 6,75 lei; fasc. 3, Mascăt²—Mămăiță, 80 p., 6,50 lei; fasc. 4, Mămălațiță—Mătăringă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 5, Mătăsar—Mergător, 80 p., 6,50 lei; fasc. 6, Mergătoriu—Microbiologie, 80 p., 6,50 lei; fasc. 7, Microbiologist—Miniaturistică, 83 p., 6,50 lei; fasc. 8, Miniaturiza—Mititel, 80 p., 6 lei; fasc. 9, Mititeluș—Mirlănime, 80 p., 5,75 lei; fasc. 10 și 11, Mirleală—Morsă¹, 1968, de la p. 721 la p. 880, 11 lei; fasc. 12 și 13, Morsă²—Muzur, 1968, de la p. 881 la p. 1076, 14 lei.
- VALERIA GUȚU ROMALO, **Morfologie structurală a limbii române,** 1968, 364 p. + 1 pl., 12 lei.
- EM. VASILIU, **Fonologia istorică a dialectelor daco-române,** București, 1968, 207 p., 6 lei.
- ALEXANDRA ROCERIC-ALEXANDRESCU, **Fonostatistica limbii române,** București, 1968, 175 p., 6 lei.
- MATILDA CARAGIU-MARIOȚEANU, **Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală,** 1968, 223 p., 6,50 lei.
- MARIA MANOLIU MANEA, **Sistematica substitutelor din româna contemporană standard,** 1968, 232 p., 7,50 lei.
- IORGU IORDAN, **Serieri alese,** 1968, 253 p., 18,50 lei.

CL, anul XIV, nr. 1, p. 1—184, Cluj, 1969